

Uniwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych
Stacjonarne Studia Doktoranckie Nauk o Polityce

**Soft power i sharp power w polityce zagranicznej
Turcji pod rządami Partii Sprawiedliwości
i Rozwoju**

Aleksandra Spancerska

Nr albumu: 5939

Rozprawa doktorska
realizowana pod kierunkiem
dr hab. Radosława Bani, prof. UŁ
i dr. Karola Wasilewskiego

Łódź 2023

*W podziękowaniu dla wszystkich
osób, które wspierały mnie w trakcie
pisania niniejszej pracy*

Spis treści

Wstęp	2
Rozdział 1. Soft power i sharp power w stosunkach międzynarodowych.....	11
1.1. Soft power	11
1.2. Sharp power.....	20
1.3. Recepcja soft power i sharp power w tureckiej myśli politycznej	32
Rozdział 2. Uwarunkowania tureckiej polityki zagranicznej	50
2.1. Uwarunkowania tureckiej polityki zagranicznej – aspekt metodologiczny	50
2.2. Uwarunkowania wewnętrzne tureckiej polityki zagranicznej.....	53
2.3. Uwarunkowania zewnętrzne tureckiej polityki zagranicznej.....	73
Rozdział 3. Charakterystyka poszczególnych obszarów aktywności Turcji na forum międzynarodowym w wymiarze soft power	92
3.1. Dyplomacja kulturalna i edukacja	92
3.2. Dyplomacja meczetowa.....	100
3.3. Mediacje międzynarodowe.....	105
3.4. Pomoc humanitarna i rozwojowa	114
Rozdział 4. Charakterystyka poszczególnych obszarów aktywności Turcji na forum międzynarodowym w wymiarze sharp power	132
4.1. Technologia i media społecznościowe	132
4.2. Nowoczesne formy cenzury	145
4.3. Dysydenci polityczni	152
4.4. Turecka diaspora za granicą	160
Zakończenie	169
Bibliografia	179

Wstęp

Republika Turcji, która powstała 29 października 1923 r., jest przykładem państwa o imperialnej przeszłości, znaczącym potencjale gospodarczym i militarnym, a także strategicznym położeniu geograficznym. Jednocześnie wieloaspektowa tożsamość Turcji – państwa muzułmańskiego, które postanowiło „zapomnieć” o swym islamskim dziedzictwie i stać się pełnoprawnym członkiem świata zachodniego – powoduje, że jest ona bardzo atrakcyjnym studium analizy dla badaczy stosunków międzynarodowych. Turcja pod rządami Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (Adalet ve Kalkınma Partisi - AKP) odeszła od prowadzenia zachowawczej polityki zagranicznej z czasów Ojca Założyciela Mustafy Kemala Atatürka i pod przewodnictwem ugrupowania, sprawującego władzę od 2002 roku, jest przykładem średniej potęgi, przejawiającej ambicje do tego, aby z czasem zyskać status mocarstwa globalnego. Obecni decydenci polityczni wielokrotnie udowodnili, że potrafią odwoływać się zarówno do komponentów ideowych zorientowanych na Zachód, jak i do filaru opartego na islamie, aby budować swoją pozycję w roli lidera świata muzułmańskiego. Dowiedli również tego, że mają świadomość, że we współczesnych stosunkach międzynarodowych prowadzenie aktywnej i wielowektorowej polityki zagranicznej w efektywny sposób nie jest możliwe bez sięgnięcia po instrumenty z zakresu soft power.

Koncepcja miękkiej siły oddziaływania sformułowana w latach 90. XX wieku przez amerykańskiego politologa J.S. Nye'a w monografii zatytułowanej „Bound to Lead: The Changing Nature of American Power”, a następnie poszerzona przez autora w książce „Soft Power: The Means to Success in World Politics”¹, na przestrzeni lat uległa redefinicjom. Niemniej warto zauważyć, że koncepcja ta w dalszym ciągu jest uwzględniana w analizach politologicznych i cieszy się uznaniem, o czym świadczy to, że jest przedmiotem zainteresowania licznych badaczy akademickich zarówno w Polsce, jak i za granicą. Wczesne przejawy myślenia w kategoriach miękkiej siły pojawiły się w latach 80. XX. wieku, a potencjał Turcji w zakresie soft power w świadomy sposób został zauważony wraz objęciem władzy przez ugrupowanie AKP, świadczy o tym między innymi artykuł z 2011 roku, autorstwa İbrahima Kalina - ówczesnego doradcy prezydenta R.T. Erdoğan, a obecnego szefa tureckiego wywiadu. Autor w swoich rozważaniach wskazuje, że miękka siła i

---

¹ P.J. Borkowski, *Europejska i amerykańska Soft power*, [w:] *Ład światowy w perspektywie relacji transatlantyckich*, red. W. Gizicki, Lublin 2014, s. 48.

dyplomacja publiczna są dwoma głównymi elementami w tureckiej polityce zagranicznej². Sprzyjającą okolicznością dla wzrostu zainteresowania tureckich decydentów miękką siłą była doktryna „strategicznej głębi” opracowana przez ówczesnego ministra spraw zagranicznych Ahmeta Davutoğlu, oraz wybuch Arabskiej Wiosny w 2011 roku. Tureccy decydenci uznali przemiany regionalne za okoliczność sprzyjającą wypromowaniu tureckiego modelu politycznego. Jednocześnie elity polityczne AKP zdały sobie sprawę, że nie bez znaczenia dla umacniania miękkiej potęgi jest pomoc humanitarna, współpraca rozwojowa, a także sfera kultury. W konsekwencji jej intensywnej promocji tureckie wzorce kulturowe, eksportowane za pośrednictwem przekazów medialnych, zaczęły cieszyć się popularnością na całym świecie.

Już samo to, jak dużą rolę koncepcja soft power zaczęła odgrywać w tureckiej polityce zagranicznej, a także to, że w polskiej nauce istnieje luka, ponieważ brakuje monografii, która omawiałaby to w całościowy sposób, czyni to zjawisko wartym zbadania. Atrakcyjność tego tematu wzrasta jednak jeszcze bardziej, gdy uwzględnimy kolejny, jeszcze nowszy fenomen – skłonność Turcji od wykorzystania instrumentów charakterystycznych dla sharp power, co jest widoczne szczególnie po 2016 roku. W związku z tym podstawowym celem niniejszej pracy, poza scharakteryzowaniem soft power i sharp power oraz ich wpływu na politykę zagraniczną Turcji, jest znalezienie odpowiedzi na pytanie, co sprawiło, że tureccy decydenci polityczni zaczęli przejawiać skłonność do stosowania narzędzi z zakresu sharp power.

W przekonaniu autorki niniejszej pracy do tej ewolucji doszło pod wpływem zarówno uwarunkowań zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Nie bez znaczenia były w tym przypadku zmiany, które dokonały się w ładzie regionalnym po wydarzeniach Arabskiej Wiosny. Wzrost zagrożeń, z jakimi zostało skonfrontowane państwo tureckie oraz przekonanie tureckich decydentów, że w stosunkach międzynarodowych nadchodzi kres zachodniocentrycznego ładu międzynarodowego, przekonały ich o konieczności dokonania przewartościowań w polityce zagranicznej. Na ten proces nałożyła się zachodząca równolegle transformacja systemu politycznego. Jego dedemokratyzacja sprawiła, że tureccy decydenci zaczęli w szczególnie nieprzychylny sposób spoglądać na przejawy niezależności społeczeństwa obywatelskiego oraz zintensyfikowali wykorzystywanie praktyk autorytarnych, co sprzyjało stosowaniu narzędzi z zakresu sharp power w polityce wewnętrznej, a w konsekwencji – miało wpływ na politykę zagraniczną. W tej sytuacji

---

² İ. Kalın, *Soft Power and Public Diplomacy in Turkey*, „Perceptions” 2011, Vol. XVI, Nr 3, s. 7.

dodatkowym walorem rozprawy jest przetestowanie przydatności realizmu neoklasycznego – pozwalającego na łączenie w analizie poziomu systemowego i wewnętrznego – dla badania tureckiej polityki zagranicznej.

Przy wyborze tematu rozprawy kierowano się również zainteresowaniem koncepcją sharp power i jej potencjalną aplikacją do tureckiej polityki zagranicznej. Stanowi ona *novum* w nauce o stosunkach międzynarodowych – została wprowadzona do dyskursu naukowego przez Christophera Walkera w 2017 roku w ramach Międzynarodowego Forum Studiów Demokratycznych³. Dotychczas pojęcie ostrej siły było aplikowane przede wszystkim do analizy polityki Chin i Rosji, a więc reżimów autorytarnych, które są skłonne przekładać ideologię państwową nad wolność jednostkową, oraz we wrogi sposób odnoszą się do otwartej debaty i przejawów niezależnego myślenia wśród społeczeństwa. Ponadto państwa posługujące się ostrą siłą przenoszą autorytarne praktyki działania na aktywność w polityce zagranicznej. Sharp power nie należy mylić z twardą siłą, która bazuje na potędze ekonomicznej i militarnej, ale rozumieć jako narzędzie wykorzystywane przez reżimy autorytarne, które nauczyły się tego, jak czerpać korzyści ze zdobyczy globalizacji i uczynić z nich swój atut w realizowaniu interesów na forum międzynarodowym⁴. W ostatnich latach Turcja coraz bardziej przypomina właśnie takie państwo. Co ciekawe, atrakcyjność koncepcji sharp power w jej kontekście wzrasta, gdy uwzględni się fakt, że przez tamtejsze środowisko akademickie to zagadnienie jest omawiane przede wszystkim przez pryzmat Chin i Rosji, a ponadto – w przeciwieństwie do soft power – nie sposób znaleźć bezpośrednich odniesień do niej w wypowiedziach decydentów. Oznacza to, że autorka niniejszej rozprawy podjęła się analizy tureckiego dyskursu, starając się „odkodować” ukryte znaczenia, które mogą świadczyć o myśleniu tureckich decydentów w kategoriach sharp power.

Celem niniejszej rozprawy jest przedstawienie, analiza i wyjaśnienie powodów, dla których tureccy decydenci zaczęli przejawiać większe skłonności do stosowania narzędzi z zakresu sharp power w tureckiej polityce zagranicznej. W związku z tym skonstruowano następujące hipotezy badawcze:

- przejście z systemu parlamentarno-gabinetowego do systemu prezydenckiego, doprowadziło do dedemokratyzacji tureckiego systemu politycznego;

---

³ J. P. Cardenal, J. Kucharczyk, G. Meseżnikov, *Sharp Power: Rising Authoritarian Influence*, National Endowment for Democracy, Waszyngton 2017.

⁴ F. Bechis, *Playing the Russian disinformation game, Information operations from Soviet tactics to Putins sharp power*, [w:] *Democracy and Fake News. Information Manipulation and Post-Truth Politics*, (eds.) S. Giusti, E. Piras, Londyn 2020, s.121.

- konsolidacja władzy przez R.T. Erdoğan i podporządkowanie mu sfery polityki zagranicznej miało negatywny wpływ na wykorzystanie soft power w tureckiej polityce zagranicznej;
- zmiana systemu funkcjonowania najwyższych władz państwowych, w połączeniu z przekonaniem tureckich decydentów politycznych na temat ewolucji porządku międzynarodowego sprawiła, że w polityce zagranicznej Turcji zarysowała się tendencja do wykorzystywania narzędzi z zakresu sharp power w coraz większym stopniu.

W celu weryfikacji powyższych hipotez sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Jakie jest znaczenie soft power i sharp power we współczesnych stosunkach międzynarodowych;
2. Jak wygląda recepcja tych koncepcji w tureckiej myśli politycznej;
3. Jakie czynniki miały wpływ na ukształtowanie tureckiej polityki zagranicznej;
4. W jaki sposób jest realizowana soft power i sharp power w tureckiej polityce zagranicznej;
5. Jakie czynniki wpłynęły na wykorzystywanie narzędzi z zakresu sharp power w tureckiej polityce zagranicznej.

Intencją autorki nie jest szczegółowe opisanie wszystkich obszarów geograficznych, w których można dostrzec skalę oddziaływania miękkiej siły Turcji, ani także każdej płaszczyzny, na której manifestuje się wykorzystanie narzędzi z zakresu sharp power. Podstawowym założeniem jest uwzględnienie wyłącznie tych obszarów, które są ważne dla przedstawionego problemu badawczego i pomogą w weryfikacji hipotezy. Analiza przedstawionego zagadnienia badawczego jest także ograniczona czasowo. Przyjęte ramy czasowe nie są przypadkowe i obejmują okres od objęcia władzy przez ugrupowanie Partii Sprawiedliwości i Rozwoju w 2002 roku, do momentu złożenia pracy, czyli lipca 2023 roku.

W analizie polityki zagranicznej pomocna jest teoria realizmu, która ukształtowała się w latach 40. i 50. XX wieku⁵. Realizm w centrum zainteresowania stawia kategorię potęgi, a w ramach tego klasycznego paradygmatu teoretycznego istnieje wiele nurtów. Na przełomie lat 70. i 80. XX wieku pojawiło się nowe spojrzenie na paradygmat realistyczny jakim jest

---

⁵ J. Czaputowicz, *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny* [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014, s. 26.

neorealizm. Koncepcja ta została wprowadzona do dyskursu naukowego w 1984 roku przez Richarda Ashleya⁶. W literaturze przedmiotu do najważniejszych przedstawicieli tego nurtu zaliczani są: Robert Gilpin, Robert O. Keohane i Friedrich Kratochwil⁷. Neorealiści, tak jak przedstawiciele realizmu klasycznego, uważają, że państwa to główni aktorzy w stosunkach międzynarodowych, podzielają przekonanie też co do tego, że wewnątrz państwa występuje hierarchia, a na zewnątrz – anarchia, która oznacza brak nadrzędnej władzy ponad państwami. Oba nurty w centralnym miejscu umieszczają kategorię potęgi⁸. O tym, co odróżnia realizm od neorealizmu, w trafny sposób pisze Jacek Czaputowicz, który wskazuje, że „(...) realizm klasyczny dąży do utworzenia teorii polityki zagranicznej, neorealizm stawia sobie za cel zbudowanie teorii polityki międzynarodowej. Oba nurty inaczej wyjaśniają też relacje przyczynowe; realiści klasyczni postrzegają je jako biegnące od państw, poprzez interakcje między państwami, do rezultatów na scenie międzynarodowej. Neorealiści twierdzą z kolei, że czynnikiem sprawczym jest struktura systemu międzynarodowego. W ujęciu realistów klasycznych potęga jest celem samym w sobie, a dążenie do niej wynika z natury ludzkiej, natomiast zdaniem neorealistów jest ona środkiem prowadzącym do celu, a samym celem jest przetrwanie i bezpieczeństwo państwa”⁹.

Zarówno realizm jak i neorealizm bagatelizują znaczenie czynników wewnętrznych w procesie kształtowania polityki zagranicznej, dlatego też w przekonaniu autorki najlepszą wartość eksplanacyjną prezentuje realizm neoklasyczny. Nurt ten rozwinął się od końca lat 90. ubiegłego wieku i jest odpowiedzią na niedostatki neorealizmu i neoliberalizmu¹⁰. Do przedstawicieli tego nurtu teoretycznego w stosunkach międzynarodowych zaliczani są tacy badacze jak: William C. Wohlforth, Thomas Christensen, Randall Schweller, Fared Zakaria¹¹. Jak wskazuje Magdalena Kozub-Karkut, „głównym i podstawowym założeniem realizmu neoklasycznego jest przekonanie, że zmienne z poziomu państw (*domestic variables*) wpływają na efektywność, z jaką państwa (elementy systemu) odpowiadają i reagują na bodźce z systemu międzynarodowego”¹². J. Czaputowicz zauważa, że z perspektywy realizmu neoklasycznego „polityka zagraniczna państwa jest odpowiedzią na wyzwania zewnętrzne,

---

⁶ Ibidem., s. 28.

⁷ E. Cziomer, *Współczesne stosunki międzynarodowe, Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Kraków 2014, s. 44.

⁸ J. Czaputowicz, op. cit., s. 28.

⁹ Ibidem., s. 29.

¹⁰ M. Kaczmarski, *Realizm neoklasyczny*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bieleń, J. Zając, Warszawa 2015, s. 13.

¹¹ M. Kozub-Karkut, *Realizm neoklasyczny – główne założenia i możliwości* [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014, s. 45.

¹² Ibidem. s. 44.

zwłaszcza zmiany relatywnej potęgi państw, jednak sposób odpowiedzi zależy od czynników umiejscowionych na poziomie państwa, w szczególności od relacji państwa ze społeczeństwem i wewnętrznego procesu politycznego. Interesy państw zależą od ich potęgi, stopnia kontroli sprawowanej nad społeczeństwem, ideologii oraz ambicji i osobowości przywódców¹³. O przydatności realizmu neoklasycznego świadczy fakt, że: „wkomponowuje on w paradygmat realistyczny takie elementy z innych podejść teoretycznych, jak znaczenie relacji pomiędzy państwem i społeczeństwem, rolę polityki wewnętrznej, podejście konstruktywistyczne, znaczenie norm międzynarodowych”¹⁴. Innymi słowy nurt neoklasyczny pozwala na analizę ewolucji zarówno w polityce zagranicznej, jak i w porządku międzynarodowym, co jest istotne z punktu widzenia tematyki niniejszej pracy.

W niniejszej rozprawie zastosowano dwie główne metody badawcze. Pierwszą z nich jest metoda historyczna, która jak wskazuje Andrzej Chodubski zawiera: „(...) takie elementy jak m.in. badanie genezy zjawisk politycznych, traktowanie łącznie ich aspektów strukturalnych, funkcjonalnych i genetycznych (...)”¹⁵. Wykorzystanie tej metody ma pomóc określić związki przyczynowo-skutkowe występujące pomiędzy przeszłością (rozumianą w tej pracy jako okres sprawowania władzy przez AKP przed wprowadzeniem systemu prezydenckiego), jak i teraźniejszością (rozumianą jako okres konsolidacji władzy w rękach R.T.Erdoğana). Z kolei metoda komparatywna ma na celu zestawienie dwóch konceptów teoretycznych, jakimi są soft power i sharp power, i przedstawienie ich wpływu na turecką politykę zagraniczną. Dodatkowo, w ramach niniejszej rozprawy funkcję wspomagającą pełni analiza instytucjonalno-prawna, która pozwala zrozumieć dokumenty programowe odnoszące się do polityki zagranicznej, metoda czynnikowa umożliwiająca zidentyfikowanie czynników, które miały wpływ na ukształtowanie tureckiej polityki zagranicznej, oraz analiza dyskursu, pozwalająca zrozumieć recepcję porządku międzynarodowego oraz kategorię soft power i sharp power w tureckiej myśli politycznej.

Niniejsza rozprawa jest podzielona na cztery rozdziały. Rozdział pierwszy ma charakter definicyjno-teoretyczny i służy zaprezentowaniu aparatu pojęciowego, który stanowi punkt wyjścia do rozważań podejmowanych w rozprawie. W rozdziale pierwszym znajduje się opis źródła koncepcji miękkiej siły i ostrej siły w stosunkach międzynarodowych oraz charakterystyka ujęcia tego tematu w literaturze przedmiotu. Ponadto w rozdziale

---

¹³ J. Czaputowicz, op. cit., s. 32.

¹⁴ M. Kaczmarek, op. cit., s. 14.

¹⁵ A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk, 2004, s. 127.

przeanalizowano recepcję soft power i sharp power w tureckiej myśli politycznej. W tym celu według porządku chronologicznego uwzględniono wypowiedzi: İsmaila Cema¹⁶, Ahmeta Davutoğlu¹⁷ oraz İbrahima Kalina¹⁸.

W rozdziale drugim niniejszej pracy znajduje się opis aspektu metodologicznego czynników mających wpływ na kształtowanie polityki zagranicznej państwa. W niniejszym rozdziale przedstawiono także charakterystykę uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych tureckiej polityki zagranicznej poprzez odwołanie do modelu analitycznego zaproponowanego przez Ryszarda Ziębę. Propozycja politologa została wybrana ze względu na jej przejrzystość oraz ugruntowanie w polskiej nauce o stosunkach międzynarodowych.

Trzeci i czwarty rozdział niniejszej pracy opiera się na metodzie porównawczej i ukazuje wpływ soft power i sharp power na turecką politykę zagraniczną. W rozdziale trzecim znajduje się charakterystyka tureckiej dyplomacji kulturalnej i edukacji. W tym rozdziale uwzględniono także znaczenie dyplomacji meczetowej jako narzędzia wykorzystywanego przez tureckich decydentów do budowania miękkiej siły Turcji na forum międzynarodowym. Ponadto omówiono zagadnienie tureckiego zaangażowania dyplomatycznego w mediacje międzynarodowe. W rozdziale czwartym scharakteryzowano, w jaki sposób przejawia się sharp power w tureckiej polityce zagranicznej. W tym celu przeanalizowano modele cyfrowego autorytaryzmu w odniesieniu do Chin, Rosji i Turcji oraz stosowanie nowoczesnych form cenzury. Ponadto w rozdziale czwartym opisano też działania tureckiego rządu wobec dysydentów politycznych przebywających za granicą i przeanalizowano, w jaki sposób tureccy decydenci potrafią wykorzystywać diasporę jako narzędzie ostrej siły w polityce zagranicznej. W zakończeniu zaprezentowano wnioski z przeprowadzonych badań.

W niniejszej rozprawie odwołano się do informacji pozyskanych w trakcie wyjazdu badawczego do Turcji w maju 2023 oraz bogatej literatury przedmiotu w języku polskim, angielskim i tureckim. Autorka dokonała samodzielnych tłumaczeń i zastosowała oryginalną pisownię znaków występujących w alfabecie tureckim. Podział źródeł opiera się na kryterium przedmiotowym. W pracy wykorzystano: Dziennik Urzędowy, w którym znajduje się między innymi ustawa o zmianie prawa prasowego, oraz regulamin internetowego serwisu mediów

---

¹⁶ Minister spraw zagranicznych Turcji w latach 1997-2002.

¹⁷ Szef tureckiej dyplomacji w latach 2009-2014 i premier rządu w latach 2016-2019.

¹⁸ Koordynator odpowiadający za turecką dyplomację publiczną w 2010 roku, zastępca podsekretarza stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów w 2012 roku, od listopada 2018 roku do 5 czerwca 2023 roku pełnił on funkcję głównego doradcy ds. polityki zagranicznej i bezpieczeństwa prezydenta Turcji. Jego następcą został Hakan Fidan – były szef Tureckiej Agencji Wywiadowczej (Milli İstihbarat Teşkilatı - MİT).

radiowych i telewizyjnych, dokumenty sprawozdawcze przygotowywane między innymi przez tureckie Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, prezydencki Dyrektoriat ds. Komunikacji, Parlament Europejski, Organizację Narodów Zjednoczonych. Ponadto w pracy zostały przeanalizowane raporty dotyczące tureckiej dyplomacji kulturalnej przygotowywane między innymi przez Instytut Yunus Emre (YEE), Turecką Agencję Rozwoju i Współpracy (TİKA) w sprawie pomocy rozwojowej, amerykańskie think-thanki takie jak między innymi Narodowy Fundusz na rzecz Demokracji (The National Endowment for Democracy - NED), który podjął rozważania nad zagadnieniem ostrej siły w stosunkach międzynarodowych, artykuły opublikowane przez podległy tureckiemu MSZ Stratejik Araştırmalar Merkezi, przemówienia i wystąpienia publiczne, między innymi: İsmaila Cema, Ahmeta Davutoğlu, İbrahima Kalına, R.T. Erdoğan. Ponadto w pracy wykorzystano raporty takich instytucji jak między innymi: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Ośrodek Studiów Wschodnich im. M. Karpią, raporty organizacji zajmujących się ochroną praw człowieka: Human Rights Watch, Amnesty International, Freedom House, dane statystyczne publikowane turecki Urząd Statystyczny (Türkiye İstatistik Kurumu - TÜİK). Uzupełnieniem są monografie naukowe, artykuły ze specjalistycznych czasopism takich jak między innymi: „Perceptions Journal of International Affairs”, „Middle Eastern Studies” „International Journal of Turcologia”, „Middle East Policy”, „International Studies Quarterly”, „Journal of Political Power” , „Insight Turkey”, „Turkish Policy Quarterly”, „Journal of Democracy”, oraz źródła prasowe z takich tureckich dzienników jak: „Cumhuriyet”, „Hürriyet Daily News”, „Daily Sabah”, „Aydınlık”, „Ensonhaber”.

Koncepcja soft power spopularyzowana przez J.S. Nye'a jest zagadnieniem dobrze przeanalizowanym zarówno w polskiej, jak i zagranicznej literaturze przedmiotu, o czym świadczą między innymi publikacje autorstwa Beaty Piskorskiej, Pauliny Pacak, Łukasza Fijałkowskiego i Andrzeja Polusa. W międzynarodowej literaturze przedmiotu rozważania na temat miękkiej siły prowadzą tacy badacze jak między innymi: Janice Bially Mattern, Ernest J. Wilson, Mariano Martín Zamorano, Andrei Tsygankov. W przeciwieństwie do dobrze opisanego koncepcji miękkiej siły, zagadnienie ostrej siły w stosunkach międzynarodowych stanowi *novum* zarówno w polskiej, jak i międzynarodowej literaturze przedmiotu. Wyrazem tego jest niewielka ilość materiałów opisujących znaczenie tej koncepcji, niemniej warto zwrócić uwagę na prace takich badaczy jak: Łukasz Skoneczny i Bogusław Cacko, Edward

Lucas, Laura Meijer, J.S. Nye, Miro Popkhadze, Xin Liu, Jingkai Shao, w Turcji temat ten podejmowany jest przez takich badaczy jak: Tolgę Bilener i Eyüpa Ersoya.

Zagadnienie tureckiej polityki zagranicznej jest analizowane przez wąskie grono badaczy w Polsce. Do najważniejszych należą: Jakub Wódka, autor licznych monografii, wśród których znajduje się „Polityka zagraniczna średniej potęgi”, Adam Szymański autor pozycji pod tytułem „Turcja i Europa. Wyzwania i szanse”, Karol Wasilewski, autor monografii zatytułowanych „Turecki sen o Europie – tożsamość zachodnia i jej wpływ na politykę zagraniczną Republiki Turcji” oraz „Sen o potędze. Neoosmanizm w polityce zagranicznej Republiki Turcji”, Karol Bieniek, autor monografii „System partyjny Republiki Turcji w latach 1950-2011”, Kinga Smoleń, autorka monografii „Geostrategiczne położenie Turcji w XXI wieku”, a także Dariusz Kołodziejczyk oraz Jerzy Siemisław Łątka. W międzynarodowym środowisku badawczym, w tematyce tureckiej polityki zagranicznej specjalizują się między innymi: Erik-Jan Zürcher autor monografii zatytułowanej „Turcja. Od sułtanatu do współczesności”, oraz tureccy specjaliści tacy jak między innymi: Soner Çağaptay autor monografii „The New Sultan: Erdogan and the crisis of modern Turkey”, Murat Somer autor pozycji „Return to Point Zero. The Turkish-Kurdish Question and How Politics and Ideas (Re) Make Empires, Nations, and States”, M. Hakan Yavuz autor monografii „Nostalgia for the Empire: The Politics of Neo-Ottomanism”.

Turecką politykę zagraniczną pod rządami AKP trudno analizować bez odwołania się do rozważań naukowych podjętych przez Ahmeta Davutoğlu, autora książki „Stratejik Derinlik. Türkiye'nin Uluslararası Konumu”. Warto zwrócić uwagę na to, że Turcja przez polskich i zagranicznych badaczy jest określana mianem autorytaryzmu konkurencyjnego, zagadnienie to w międzynarodowej literaturze przedmiotu jest omawiane przez Stevena Levitsky i Lucana A. Way'a. Zjawisko demokratycznej recesji i wzrostu znaczenia autorytaryzmu analizowane jest między innymi przez: Larrego Diamonda, Berka Esena i Şebnem Gümüşcü, Annę Lührmann i Staffana I. Lindberga, a temat cyfrowego autorytaryzmu podejmują: Lydia Khalil, Alina Polyakova, Chris Meserole, Tiberiu Dragu i Yonatan Lupu.

Rozdział 1.

Soft power i sharp power w stosunkach międzynarodowych

1.1. Soft power

W ostatnich dwóch dekadach zimnej wojny w środowisku akademickim debatowano nad schyłkiem potęgi Stanów Zjednoczonych (USA). Do wzrostu pesymistycznych nastrojów przyczyniła się amerykańska porażka w Wietnamie, zmniejszająca się rola Stanów Zjednoczonych w międzynarodowym systemie walutowym, która nastąpiła po upadku systemu z Breton Woods w 1971 roku¹, a także doświadczenie kryzysu energetycznego, spowodowanego wprowadzeniem embarga przez państwa Organizacji Krajów Eksportujących Ropę Naftową (Organization of the Petroleum Exporting Countries - OPEC)². W przeciwieństwie do Samuela Huntingtona, który w 1999 roku opublikował artykuł określający USA „samotnym supermocarstwem”³, inny politolog, Joseph S. Nye Jr. zachował optymizm i doszedł do wniosku, że Stany Zjednoczone nie będą mocarstwem schyłkowym i w dalszym ciągu będą odgrywać wiodącą rolę na forum międzynarodowym.

J.S. Nye argumentował, że Stany Zjednoczone posiadają zarówno zasoby gospodarcze i militarne, jednak czynnikiem, który w przekonaniu politologa miał zapewnić przewagę nad pozostałymi państwami i zadecydować o zachowaniu trwałej dominacji Amerykanów w polityce międzynarodowej, była miękka siła⁴. Koncepcja soft power⁵ została

---

¹ Ch. Layne, *The End of Pax Americana: How Western Decline Became Inevitable*, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/04/the-end-of-pax-americana-how-western-decline-became-inevitable/256388/> [dostęp:14.06.2022].

² R. Kagan, *Not Fade Away: Against the Myth of American Decline*, <https://www.brookings.edu/opinions/not-fade-away-against-the-myth-of-american-decline/> [dostęp: 14.06.2022].

³ S.P. Huntington, *The Lonely Superpower*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1999-03-01/lonely-superpower> [dostęp: 14.06.2022].

⁴ H.W. Ohnesorge, *Soft Power: The Forces of Attraction in International Relations*, Cham, 2020, s. 39-40.

⁵ W polskiej literaturze przedmiotu pojęcie „miękka siła”, „miękka potęga”, „miękka siła oddziaływania”, „siła przyciągania” stosuje się zamiennie. W rozprawie terminy te będą stosowane wymiennie, przy zachowaniu świadomości, że chodzi o potęgę, czyli zdolność skłaniania innych, do tego, aby robili to, czego oczekujemy. Jak wskazuje E. Cziomer: „wskaźnikiem rangi państwa jest jego siła (potęga). Można ją zdefiniować jako faktyczną i potencjalną zdolność państwa do wykorzystywania wszelkich środków w celu zaspokojenia potrzeb i interesów w środowisku międzynarodowym. Wyróżnia się tzw. miękka siłę (soft power) oraz „twardą siłę” (hard power). Pojęcie tzw. miękkiej siły związane jest z zasobami niematerialnymi, takimi jak kultura, ideologia i instytucje, a więc z umiejętnościami oddziaływania na świadomość ludzką, kształtowania stylu życia i wzorców

po raz pierwszy zdefiniowana przez wymienionego wyżej badacza w monografii zatytułowanej „Bound to Lead: The Changing Nature of American Power” i spopularyzowana w latach 90. XX wieku⁶. Autor rozwinął swoje rozważania poświęcone miękkiej sile w monografii „Soft Power: The Means to Success in World Politics” opublikowanej w 2004 roku, której polskie wydanie ukazało się trzy lata później. Propozycja wprowadzona przez J.S. Nye’a w dalszym ciągu jest uwzględniana w analizach politologicznych i cieszy się uznaniem. Koncepcja opisana przez J.S. Nye’a, nie jest novum w polityce międzynarodowej, ponieważ aktorzy polityki globalnej posługiwali się miękką siłą od wieków, zarówno w sposób świadomy, jak i nieświadomy⁷.

Odniesienia do soft power można odnaleźć m. in. w „Sztuce wojennej” Sun Tzu oraz pracach Konfucjusza. Obaj autorzy zwracali uwagę na znaczenie „moralnego wpływu”, skuteczniejszego niż oddziaływanie poprzez przymus⁸. W starożytności Cesarstwo Rzymskie dysponowało nie tylko legionami, ale było także atrakcyjne w sferze kultury oraz prawodawstwa. Z czasem miękka siła zyskiwała na znaczeniu. Po II wojnie światowej amerykańska obecność w Europie była jednym z czynników wpływających na rozprzestrzenienie ideałów wolnościowych⁹. Upowszechnieniu miękkiej siły sprzyjały globalizacja, a wraz z nią liberalizacja gospodarcza i postępujące procesy demokratyzacji w latach 70. i 80. XX wieku. Zakończenie zimnej wojny spowodowało, że na znaczeniu w debacie o stosunkach międzynarodowych zyskał konstruktywizm, podkreślający znaczenie idei oraz kultury¹⁰. Współcześnie szczególną uwagę należy zwrócić na kontekst rewolucji informatycznej¹¹ i charakter obecnego ładu późnowestfalskiego, który zdaniem Pauliny Pacak

---

kulturowych, manipulowania innymi, w tym technologicznymi i finansowymi komponentami siły” (E. Cziomer, *Współczesne stosunki międzynarodowe, Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Kraków 2014, s. 76).

⁶P.J. Borkowski, *Europejska i amerykańska Soft power*, [w:] *Ład światowy w perspektywie relacji transatlantyckich*, red. W. Gizicki, Lublin 2014, s. 48.

⁷ Jak wskazuje amerykański politolog „choć samo pojęcie miękkiej siły stworzono niedawno, to opisywane przez nie zachowania występują od zarania dziejów”. J.S. Nye, *Przyszłość siły*, tłum. B. Działoszyński, Warszawa 2012, s.158-159. Jak zauważa Jendrik W. Ohnesorge „w rzeczywistości, potęga powszechnie określana mianem soft power, zawsze odgrywała znaczącą rolę zarówno w stosunkach międzyludzkich jak i międzynarodowych”. H.W. Ohnesorge, op. cit., s. 50.

⁸ L.C. Laskai, *Soft Power or Ancient Wisdom?*, <https://thediplomat.com/2013/08/soft-power-or-ancient-wisdom/> [dostęp: 13.06.2022].

⁹ J.S. Nye, *Whatever Happened to Soft Power?*, <https://www.project-syndicate.org/commentary/whatever-happened-to-soft-power-by-joseph-s-nye-2022-01> [dostęp:13.06.2022].

¹⁰ H.W. Ohnesorge, op. cit., s. 39-46.

¹¹ Rewolucja informatyczna implikuje wzrost znaczenia roli mediów masowych, dlatego też w przekonaniu Jakuba Potulskiego, obecnie mamy do czynienia z „krążeniem idei” i rosnącą rywalizacją „symboliczną” o dominację nad „sercami i umysłami”. W ponowoczesnym świecie, wysoko ztechnicyzowanym i zorganizowanym wokół mass mediów, rywalizacja to przede wszystkim ideologiczna konkurencja między państwami, a konflikty we współczesnym świecie mają podłoże przede wszystkim informacyjno-kulturowe. Ich celem jest opanowanie sfery symbolicznej i dlatego podmioty przystępujące do rywalizacji międzynarodowej muszą stać się „atrakcyjne” kulturowo i ideologicznie, jeżeli chcą odgrywać istotną rolę w środowisku

skłania państwa do „ (...) rozszerzenia zakresu swoich środków, metod i narzędzi. Zmianie uległo tradycyjne postrzeganie narzędzi realizacji celów polityki zagranicznej - *hard power* zaczęło ustępować *soft power*”¹². Biorąc pod uwagę powyższe spostrzeżenie, należy wyjaśnić, w jaki sposób amerykański badacz zdefiniował istotę miękkiej siły. Zdaniem Nye’a „ jest ona zdolnością otrzymania tego, czego chcesz, dzięki atrakcyjności raczej niż za pomocą przymusu lub zapłaty”¹³. Siedem lat później Nye zaproponował bardziej formalną definicję swojej koncepcji, którą ujął w następujący sposób „(...) miękka siła to zdolność wpływania na innych w celu uzyskania preferowanych wyników poprzez wspólny sposób kształtowania polityki, perswazji i pozytywnego przyciągania”¹⁴. W przekonaniu Jakuba Potulskiego¹⁵ czynnik ten sprawia, że *soft power* możemy rozpatrywać także w kontekście władzy ideologicznej „(...) która pozwala wpływać na to, jak ludzie myślą i czego żądają”¹⁶.

W warunkach zintensyfikowanych procesów globalizacyjnych, które sprawiają, że władza staje się coraz bardziej rozproszona, miękkiej siły nie można rozpatrywać jedynie w odniesieniu do perspektywy państwocentrycznej, na co w swoich rozważaniach zwraca uwagę polska badaczka Beata Piskorska¹⁷. Miękka siła może być wykorzystywana na poziomie jednostkowym oraz narodowym. W pierwszym przypadku liczy się charyzma, wizja oraz sposób komunikowania, natomiast na poziomie narodowym, jak wskazuje J.S. Nye „*soft power* kraju opiera się zasadniczo na trzech rodzajach zasobów: jego kulturze (w miejscach, gdzie jest ona atrakcyjna dla innych), jego wartościach politycznych (jeśli postępuje zgodnie

---

międzynarodowym. Można spotkać się ze stwierdzeniem, iż rewolucja informatyczna umożliwiła wykorzystanie elektrotechnicznych technik łączności, teledetekcji i teletransmisji do szybkiego przekazywania idei i danych. Dlatego też we współczesnym świecie mamy do czynienia ze swoistą wojną „pan-idei” o opanowanie przestrzeni informacyjnej”. (J. Potulski, *Geopolityka w świecie ponowoczesnym*, Częstochowa 2010, http://geopolityka.net/wp-content/uploads/2012/05/Potulski_J_Geopolityka_w_%C5%9Bwiecie_ponowoczesnym.pdf, s. 153. [dostęp: 09.08.2018]).

¹² M. Pietraś, *Państwo w późnowestfalskim ładzie międzynarodowym*, [w:] *Państwo w czasach zmiany*, red. M. Pietraś, I. Hofman, S. Michałowski, Lublin 2018, s. 170.; P. Pacak, <<*Soft power*>> jako środek realizacji celów polityki zagranicznej państwa w systemie postwestfalskim, <http://ptsm.edu.pl/wp-content/uploads/publikacje/poziomy-analzy-stosunkow-miedzynarodowych/Pacak.pdf>, s. 193-194. [dostęp: 09.08.2018].

¹³ J.S. Nye, *Soft power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, Warszawa 2007, s. 25.

¹⁴ J.S. Nye, *Power and foreign policy*, „Journal of Political Power” 2011, Vol.4, No.1, s. 14.

¹⁵ Badacz analizuje *soft power* między innymi w odniesieniu do władzy ideologicznej i nawiązuje w swoich rozważaniach do koncepcji Antonio Gramsciego i Pierra Bourdieu. J. Potulski, op.cit., s. 141, [dostęp: 09.08.2018].

¹⁶ *Ibidem*, s. 140.

¹⁷ Jak podkreśla: „specyfiką miękkiej siły jest również to, że zgodnie z tendencją globalizacji jej dysponentami, poza państwami (takimi jak Stany Zjednoczone, Chiny, Japonia), jest wielu innych aktorów międzynarodowych, tj. organizacje międzynarodowe (Unia Europejska, ONZ, Bank Światowy), organizacje pozarządowe o różnym charakterze, np. korporacje transnarodowe, czy podmioty specyficzne (Stolica Apostolska)”. B. Piskorska, *Soft power jako efekt ewolucji rozumienia siły we współczesnym ładzie międzynarodowym*, [w:] *NATO wobec wyzwań współczesnego świata 2013*, red. R. Czulda, R. Łoś, J. Regina-Zacharski, Warszawa-Łódź 2013, s. 376.

z nimi w kraju i za granicą) i jego polityce zagranicznej (gdzie jest ona postrzegana jako prawomocna i posiadająca autorytet moralny)”¹⁸. Ponadto innym wyróżnikiem soft power jest to, że posiada ona charakter relacyjny¹⁹. W przekonaniu amerykańskiego badacza „miękką siłą to taniec wymagający partnera”²⁰. Metafora tańca jest bardzo trafna, ponieważ ilustruje to, że sukces soft power jest uzależniony nie tylko od postawy jednego aktora, lecz także odbiorcy, do którego kierowany jest przekaz. J.S. Nye, zauważył, że w sytuacji w której „(...) umiesz sprawić, by inni podziwiali twoje ideały i pragnęli tego, czego ty pragniesz, nie musisz używać kija i marchewki, by podążali w wyznaczonym przez ciebie kierunku”²¹. Według amerykańskiego politologa, są dwa modele działania soft power. Pierwszy oparty na formie bezpośredniej sprawia, że przywódców innych państw mogą przekonywać kompetencje, charyzma oraz dobroć innych liderów. Drugi ma pośredni wpływ i jest oparty na modelu dwuetapowym. W tym przypadku soft power tworzy sprzyjające środowisko wśród opinii publicznej, która wpływa na przywódców²². Do tradycyjnych sposobów, za pomocą których dochodzi do wyeksponowania miękkiej siły, B. Piskorka zalicza: „(...) pomoc prawną, humanitarną, rozwojową, legislacyjną i instytucjonalną”. Zdaniem badaczki nowym narzędziem z zakresu soft power, wykorzystywanym w działaniach Unii Europejskiej, jest także „(...) dyplomacja, pomoc finansowa dla działalności opozycyjnej, wsparcie społeczeństwa obywatelskiego, wsparcie mediów, dyplomacja publiczna, szkolenia, staże”²³.

Badacze dostrzegają związek zależności między soft power a hard power²⁴. Podczas gdy miękką siłą, przekonuje innych do podążania na zasadzie oddziaływania uroku, twarda siła wykorzystuje „marchewki” i „kije”, czyli zachęty i groźby²⁵. Ernest J. Wilson zauważa, że „twarda siła opiera się na interwencji wojskowej, przymusowej dyplomacji i sankcjach

---

¹⁸ J.S. Nye, *Soft power. Jak...*, s. 40. W 2011 roku J.S. Nye stwierdził, że „kultura, wartości i polityka to nie jedyne zasoby, które wytwarzają miękką siłę. (...) Czasami w rzeczywistych sytuacjach trudno jest rozróżnić, jaka część relacji ekonomicznej składa się z twardej i miękkiej siły (...)”. J.S. Nye, *Hard, soft and smart power*, „The Oxford Handbook of Modern Diplomacy”, Oxford Handbooks Online, red. A.F. Cooper, J. Heine, R. Thakur, Oxford 2013, s. 6.

¹⁹ Jak zauważa Anna Wojciuk „odmiennie niż karabiny, które mogą odstraszać leżąc w magazynach, soft power działa tylko na tych, którzy są aktywnie zachęceni i przyciągani przez dany podmiot. Nye, choć wspomina w wielu miejscach o zasobach power, uważa jednak zdecydowanie, że potęgą jest zdolnością wpływania na zachowania innych tak, aby urzeczywistniali pragnienia danego podmiotu”. A. Wojciuk, *Dylematy potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 105-106.

²⁰ J.S. Nye, *Przyszłość siły...*, s. 163.

²¹ J.S. Nye, *Soft power. Jak...*, s. 25.

²² J.S. Nye, *Restoring America's Reputation in the World and Why It Matters*, „Testimony to United States House of Representatives”, Committee on Foreign Relations, Waszyngton 2010, s. 2.

²³ B. Piskorka, op. cit., s. 376-377.

²⁴ Ibidem, s. 373.

²⁵ J.B. Mattern, *Why 'Soft Power' Isn't So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics*, „Millennium: Journal of International Studies” 2005, Vol. 33, No. 3, s. 587.

ekonomicznych”²⁶. Jak wskazuje badacz, w dyskursie akademickim podejście neorealistyczne eksponuje znaczenie hard power, podczas gdy nurt liberalny podkreśla znaczenie miękkiej siły jako niezbędny element zasobów państwa²⁷. Zasoby twardej siły w przekonaniu J.S. Nye'a „(...) obejmują rzeczy materialne, takie jak siłę i pieniądze, natomiast zasoby, które kojarzą się z miękką siłą, często obejmują czynniki niematerialne, takie jak instytucje, idee, wartości, kulturę i postrzeganie legitymizacji polityki”²⁸. Analizując związki pomiędzy soft power a hard power, amerykański badacz zauważył, że są one „ (...) powiązane ze sobą, ponieważ obie są aspektami zdolności osiągnięcia celów przez wpływanie na zachowania innych”²⁹. W zależności od kontekstu zasoby z zakresu hard power mogą przyczynić się do wytworzenia potencjału soft power³⁰. Sam autor pojęcia miękkiej siły zwraca uwagę, na to, że „sprawne siły zbrojne mogą stanowić źródło atrakcyjności, zaś współpraca wojskowa oraz programy szkoleniowe mogą wytworzyć sieć międzynarodowych powiązań, wzmacniając miękką siłę danego państwa. Jednocześnie nadużywanie zasobów militarnych może osłabić miękką siłę”³¹.

Znając istotę koncepcji soft power, sposoby, w jaki się ona manifestuje, oraz jej związki z hard power, należy przyjrzeć się kategorii miękkiej siły w kontekście modeli teoretycznych. J.S. Nye wraz z Robertem Keohanem są powszechnie zaliczani do przedstawicieli nurtu neoliberalnego w stosunkach międzynarodowych. Badacze rozpoczęli

---

²⁶ E.J. Wilson, *Hard Power, Soft Power, Smart Power*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 2008, Vol. 616, Is. 1, s. 114.

²⁷ Ibidem, s. 114.

²⁸ J.S. Nye Jr., *Hard, soft and...*, s. 4.

²⁹ J.S. Nye., *Soft power. Jak...*, s. 36.

³⁰ Y-K. Heng, *Smart Power and Japan's Self-Defense Forces*, „Journal of Strategic Studies” 2018, Vol. 38, Is. 3, s. 286.; Turcja jest przykładem państwa wykorzystującym zasoby z zakresu hard power jakimi są między innymi bezzałogowe statki powietrzne jako skuteczne narzędzie dyplomatyczne, umacniające oddziaływanie tureckiego soft power. Przykładem ilustrującym to zjawisko, była zbiórka zorganizowana przez obywateli Litwy na zakup tureckiego drona typu Bayraktar TB2 dla Ukrainy. Firma Baykar postanowiła przekazać go za darmo, natomiast zebrane pieniądze poleciła przekazać na pomoc humanitarną i obronną dla Kijowa. Ponadto, wykorzystanie bezzałogowych statków powietrznych w działaniach prowadzonych przez Ukrainę przeciwko Rosji spowodowało, że tureckie drony stały się rozpoznawalnym elementem światowej popkultury, a o bezzałogowych statkach powietrznych zaczęto tworzyć piosenki. (M. Seputyte, A. Eglitis, *Turkey Gives Lithuanian Crowdfunders Free Drone for Ukraine*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-02/turkish-firm-gives-lithuania-crowdfunders-free-drone-for-ukraine#xj4y7vzkg> [dostęp:14.06.2022]). (A.M. Spancerska, *Turecki sektor zbrojeniowy jako narzędzie polityki zagranicznej*, „Biuletyn PISM”, nr 81 z dn. 19 maja 2022., <https://www.pism.pl/publikacje/turecki-sektor-zbrojeniowy-jako-narzedzie-polityki-zagranicznej> [dostęp:09.06.2023]).

³¹ J.S. Nye, *Przyszłość siły...*, s. 167. Zwycięstwo Azerbejdżanu w drugiej wojnie o Górski Karabach, nie byłoby możliwe bez zaawansowanego tureckiego sprzętu wojskowego. Przypięczeniem bardzo dobrych relacji dwustronnych było podpisanie przez państwa w czerwcu 2021 roku deklaracji z Szuszy. Porozumienie pozwoliło na utworzenie sojuszu wojskowego, współkształtującego bezpieczeństwo na Kaukazie Południowym. Ponadto Turcja i Azerbejdżan prowadzą wspólne ćwiczenia wojskowe i rozwijają relacje dwustronne w myśl hasła „tek millet iki devlet” („jeden naród, dwa państwa”), co jest odniesieniem do wspólnoty kulturowej, językowej i historycznej. Jest to jeden z przykładów ilustrujących to, w jaki sposób zasoby militarne mogą przyczynić się do wzmocnienia miękkiej siły państwa. (A.M. Spancerska, op. cit.,).

współpracę pod koniec lat 60. XX wieku. W okresie formowania swoich poglądów pozostawali pod wpływem teorii realistycznej, jednak szybko zdali sobie sprawę z jej ograniczeń i zdecydowali się przedstawić swoją krytykę we wspólnej monografii zatytułowanej „Transnational Relations and World Politics”, która ukazała się w 1971 roku. Przełomową pozycją, określaną także mianem kamienia węgielnego dla rozwoju neoliberalizmu, była praca „Power and Interdependence”, wydana przez autorów w 1977 roku³². Jak wskazuje Maciej Raś, to właśnie w tej pracy autorzy stworzyli model „złożonej współzależności”, kwestionujący główne założenia realizmu³³. Miękka siła wykazuje cechy charakterystyczne dla teorii współzależności w ramach teorii o stosunkach międzynarodowych³⁴. Twórca koncepcji soft power wychodzi jednak z założenia, że nie należy wtlaczać pojęcia miękkiej siły w sztywne ramy teoretyczne, ponieważ, jak zauważa, „nie ma sprzeczności między realizmem a miękką siłą. Miękka siła nie jest formą idealizmu czy liberalizmu. Po prostu jest formą siły, sposobem osiągnięcia pożądaných rezultatów”³⁵.

Soft power zostało poddane krytyce przez środowisko akademickie. Na gruncie polskich badań Łukasz Fijałkowski i Andrzej Polus zwracają uwagę na następujące wyzwania pojawiające się podczas ukazania statusu miękkiej siły w teorii stosunków międzynarodowych: „niedookreśloność tego pojęcia, a także oderwanie „miękkiej siły” od czynników materialnych, teleologiczny charakter tej kategorii i jej relacyjność wobec hard power”³⁶. Trudno nie zgodzić się z argumentami przedstawionymi przez Ł. Fijałkowskiego i A. Polusa. Jednym z istotnych wyzwań, które pojawiają się w trakcie analizy koncepcji miękkiej siły, jest wyznaczenie jasnych granic pomiędzy soft power a hard power. Interwencja wojskowa może być wykorzystywana jako element twardej siły, ale jeśli jest połączona z dostawami pomocy humanitarnej, zawiera w sobie element soft power. Na argumenty przywoływane przez krytyków soft power i jednocześnie związane z niematerialnością miękkiej siły, w swoich rozważaniach zwraca uwagę także H.W. Ohnesorge, który zauważa, że „(...) znacznie łatwiej jest policzyć lub zestawić twarde zasoby energii, takie jak wojskowe aktywa (np. lotniskowce, rakiety międzykontynentalne lub czołgi) lub wskaźniki ekonomiczne oraz dane liczbowe (np. produkt krajowy brutto, bezpośrednie

---

³² A. Wojciuk, op. cit., s. 79.

³³ M. Raś, *Podejście transnarodowe*, [w:] R. Zięba, S. Bieleń, J. Zając, *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa, 2015, s. 76.

³⁴ H.W. Ohnesorge, op. cit., s. 60-61.

³⁵ J.S. Nye, *Przyszłość siły...*, op. cit., s.160.

³⁶ Ł. Fijałkowski, A. Polus, *Krytyczne spojrzenie na pojęcie soft power Josepha S. Nye'a w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Stosunki międzynarodowe, wokół zagadnień teoretycznych*, red. K. Kącka, Toruń 2014, s. 263.

inwestycje zagraniczne lub rezerwy pieniężne), niż czynić to samo z wartościami niematerialnymi kultury lub wartości”³⁷. Zdaniem Davida W. Kearna upowszechnienie pojęcia soft power w języku politycznym, spowodowało, że „koncepcja ta stała się bardziej niejasna i rozmyta”³⁸. Trudno nie zgodzić się z tym argumentem, biorąc pod uwagę, że sam J.S. Nye nie wyjaśnia, co na myśli poprzez użycie sformułowania „przyciąganie”, tylko zmusza czytelnika do czytania między wierszami³⁹.

W literaturze przedmiotu poświęconej koncepcji soft power można odnaleźć prace badaczy dostrzegających pozytywne aspekty miękkiej siły, którzy w swoich rozważaniach koncentrują się na tym, jak najlepiej wykorzystać jej zasoby. Przykładem jest monografia „The New Public Diplomacy” autorstwa Jana Melissena, który w swoich badaniach odnosi się do tego, w jaki sposób można wykorzystać miękką siłę jako instrument dyplomacji publicznej. Koresponduje to ze spostrzeżeniem J.S. Nye’a, który zauważył, że w epoce informacji zwycięstwo należy do tego, kto będzie potrafił opowiedzieć światu swoją narrację⁴⁰. Teza przedstawiona przez amerykańskiego badacza spotkała się z aprobatą Laury Roselle, Alistera Miskimmona, Bena O’Loughlina, którzy również zauważają, że „narracja strategiczna to *soft power* w XXI wieku”⁴¹. J.S. Nye poprzez wyeksponowanie zasobów soft power zwrócił uwagę na znaczenie komponentu ideowego. L. Roselle, A. Miskimmon, B. O’Loughlin zauważają, że odwoływanie się do takich wartości jak „(...) demokracja, wolność, łagodzenie ubóstwa i prawa człowieka mogą przyciągać innych, ponieważ odpowiadają indywidualnym i zbiorowym pragnieniom i potrzebom”⁴².

Badacze, dostrzegając zalety, ale jednocześnie ograniczenia soft power, skoncentrowali się także na potencjale związanym ze stosowaniem przez państwa smart power. J.S. Nye w artykule zatytułowanym „Hard, Soft, and Smart Power” uzasadnia, że użył terminu „inteligentna siła”⁴³, aby przeciwdziałać błędnemu przekonaniu, że sama miękka siła

---

³⁷ H.W. Ohnesorge, op. cit., s. 70.

³⁸ D.W. Kearns, *The hard truths about soft power*, „Journal of Political Power” 2011, Vol.4, No. 1, s. 66.

³⁹ J.B. Mattern, *Why 'Soft Power' Isn't So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics*, „Millennium: Journal of International Studies” 2005, Vol. 33, No. 3, s. 591.

⁴⁰ J.S. Nye, *Smart Power and the "War on Terror"*, „Asia-Pacific Review” 2008, Vol. 15, No. 1, s. 5.

⁴¹ L. Roselle, A. Miskimmon, B.O’Loughlin, *Strategic narrative: A new means to understand soft power*, „Media, War and Conflict” 2014, Vol.7, No. 1, s. 71.

⁴² L. Roselle, A. Miskimmon, B.O’Loughlin, op. cit., s. 72.

⁴³ Debata nad smart power była przedmiotem dyskusji Centrum Studiów Strategicznych i Międzynarodowych (CSIS), które w 2007 roku powołało Komisję ds. Smart Power. Obradom współprzewodniczył J.S. Nye i Richard Armitage. W przygotowanym wówczas raporcie przedstawiono rekomendacje dla Stanów Zjednoczonych i postulowano skoncentrowanie się na partnerstwach i sojuszach, rozwoju globalnym, dyplomacji publicznej i relacjach międzyludzkich. Y.-K.Heng, op. cit., s. 284.

może przynieść efekty polityce zagranicznej”⁴⁴. Według definicji amerykańskiego politologa, smart power polega na opracowaniu spójnej strategii, czerpiącej z zasobów twardej i miękkiej siły, w celu realizowania interesów narodowych⁴⁵. Podobną definicję przywołuje E.J. Wilson, w artykule zatytułowanym „Hard Power, Soft Power, Smart Power”, gdzie opisuje inteligentną siłę jako „zdolność aktora do łączenia elementów siły twardej i miękkiej w sposób, który wzajemnie się wzmacnia tak, że cele aktora są rozwijane skutecznie i wydajnie⁴⁶”. Interesujące spojrzenie na temat smart power prezentuje Yee-Kuang Heng, opisujący wykorzystanie inteligentnej siły na przykładzie misji Japońskich Sił Samoobrony, które funkcjonują równolegle wraz ze stosowaniem narzędzi miękkiej siły⁴⁷. Mimo tego, że koncepcja inteligentnej siły nie jest nowatorska, to jej niewątpliwą zaletą jest to, że kładzie nacisk na elastyczność pozwalającą decydom korzystać zarówno z zasobów twardej, jak i miękkiej siły w zależności od kontekstu.

Powyższe rozważania pokazują, że koncepcja soft power na przestrzeni lat uległa redefinicji, co więcej, wykroczyła poza początkowy kontekst geograficzny swojego powstania. Joshua Kurlantzick, autor monografii pt. „Charm Offensive: How China’s Soft Power is Transforming the World” wskazuje na ograniczenia koncepcji zaproponowanej przez amerykańskiego badacza. W swoich rozważaniach badacz zauważa, że „Nye skupił się wyłącznie na atrakcyjności marki narodu, jego wartościach, ideałach i normach. Ale miękka siła się zmieniła. W kontekście Chin zarówno rząd, jak i wiele państw pod wpływem Chin głosi szerszą ideę miękkiej siły niż Nye⁴⁸. J. Kurlantzick przekonuje, że „dla Chin miękka siła

---

⁴⁴ J.S. Nye, Jr., *Hard, soft and...*, s. 5.

⁴⁵ *CSIS Commission on Smart Power: A Smarter, More Secure America*, Center for Strategic & International Studies, red. R.L. Armitage, J.S.Nye Jr., Waszyngton 2007, s.7.

⁴⁶ E.J. Wilson, *Hard Power, Soft*, op. cit., s. 115.

⁴⁷ Y.-K. Heng, op. cit., s. 282-308.

⁴⁸ Chińscy decydenci zauważyli, że propozycja amerykańskiego politologa pasuje do ideałów konfucjanizmu. W 2007 roku, podczas 17. Kongresu Narodowego Komunistycznej Partii Chin, ówczesny prezydent Hu Jintao uznał za konieczne wzmacnianie wpływów chińskiej kultury na całym świecie. Ten sposób myślenia jest kontynuowany podczas rządów Xi Jinpinga. Przywódca KPCh w 2014 roku oznajmił, że chińska narracja powinna być lepiej komunikowana światu, a soft power państwa zwiększane. Maria Repnikova zwraca uwagę na to, że Stany Zjednoczone i Chiny, w odmienny sposób postrzegają mięką siłę. Zdaniem badaczki, Waszyngton, w centrum swojego zainteresowania stawia wartości i idee demokracji, ukazując się w roli reprezentanta liberalnego porządku międzynarodowego. Podczas gdy Pekin, wykazuje się przede wszystkim pragmatyzmem i w swoich działaniach dąży do połączenia zarówno atrakcyjności kulturowej jak i handlowej. W przekonaniu Repnikovej „amerykańska *soft power* jest również w dużej mierze kształtowana przez eksport kultury z sektora prywatnego, taki jak filmy hollywoodzkie, muzyka i styl hip-hopowy oraz tak rozpoznawalne na całym świecie marki, jak Coca-Cola i McDonald’s. Projekcja „miękkiej siły” USA często łączy sektor publiczny i prywatny”. W przypadku Pekinu „strategia miękkiej siły KPCh obejmuje promowanie chińskiej kultury i wartości, ale także zachwała chiński model rozwoju gospodarczego, jego kompetencje rządu, postęp technologiczny, rosnący potencjał militarny i jego zdolność do przeprowadzania politycznej mobilizacji”. M. Repnikova, *The Balance of Soft Power, The American and Chinese Quests to Win Hearts and Minds*, <https://www.foreignaffairs.com/china/soft-power-balance-america-china> [dostęp:19.08.2022].

oznacza wszystko poza wojskiem i bezpieczeństwem, w tym nie tylko kulturę popularną i dyplomację publiczną, ale także środki ekonomiczne i dyplomatyczne, takie jak pomoc i inwestycje oraz udział w organizacjach wielostronnych — marchewki i kije Nye'a. Rzeczywiście, Pekin oferuje urok lwa, a nie myszy (...)"⁴⁹. W kontekście wyżej zaprezentowanego spostrzeżenia warto wziąć pod uwagę chociażby koncepcję „Nowego Jedwabnego Szlaku”, która w swoich założeniach jest inicjatywą o charakterze ekonomiczno-politycznym, zawiera także komponent chińskiej dyplomacji publicznej tradycyjnie przyporządkowany soft power, niemniej – jak zostanie to wyjaśnione w rozdziale 1.2. - może być wykorzystywana jako element sharp power, czyli ostrej siły⁵⁰. Innym naukowcem, który postanowił zdefiniować koncepcję zaproponowaną przez J.S. Nye'a, jest Andrei P. Tsygankov, który w odniesieniu do Rosji sformułował ją w następujący sposób: „miękką siłą jest definiowana jako sposób wpływania na innych raczej poprzez współpracę niż przez przymus i może być podzielona wedle trzech komponentów: legitymizację polityczną, ekonomiczną współzależność oraz wartości kulturowe”⁵¹. W przekonaniu rosyjskiego badacza podejście Kremla w zakresie wykorzystania soft power w polityce zagranicznej jest uwarunkowane kwestią bezpieczeństwa oraz stabilności⁵².

Mimo tego, że nurt realistyczny zakłada anarchiczny porządek świata, w którym przetrwanie jest główną motywacją państw i w związku z tym realizm kładzie nacisk na wymiar twardej siły, to nie należy bagatelizować znaczenia soft power, ponieważ oba

---

⁴⁹ J. Kurlantzick, *Charm Offensive: How China's Soft Power is Transforming the World*, Nowy Jork 2007, s. 6.

⁵⁰ M. Kaczmarek, *Nowy Jedwabny Szlak: uniwersalne narzędzie chińskiej polityki*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-02-10/nowy-jedwabny-szlak-uniwersalne-narzedzie-chińskiej-polityki> [dostęp: 07.12.2021].

⁵¹ A.P. Tsygankov, *If not by tanks, then by banks? The role of soft power in Putin's foreign policy*, „Europe-Asia Studies” 2006, Vol. 58, No. 7, s. 1081.

⁵² A. Tsygankov w swoich rozważaniach przywołuje trzy rosyjskie szkoły myślenia na temat wykorzystania zasobu miękkiej siły w obszarze polityki zagranicznej. Pierwszą z nich tworzą zwolennicy westernizacji, którzy „(...) postrzegają Rosję jako zasadniczo zachodnie państwo, a Zachód jako jedyną zmienną i postępującą cywilizację na świecie. Utrzymują także, że Rosja, jeśli chce odegrać wyjątkową rolę w regionie, to powinna to być rola wyznaczania standardów liberalnej demokracji (...) Rozpoznają potrzebę rozwijania relacji bilateralnych z Chinami oraz państwami Azji Centralnej, jednak uważają, że tylko poprzez partnerstwo z Zachodem i jego instytucje multilateralne, Rosja będzie w stanie odpowiedzieć na regionalne dylematy”. Do drugiej grupy zalicza imperialistów, „(...) którzy wierzą w to, że Rosja posiada istotne zasoby soft power i potencjał ten musi zostać wykorzystany, aby odbudować polityczną i ekonomiczną dominację w regionie. Dla zwolenników tej koncepcji, Rosja jest predestynowana do tego, aby przeciwstawiać się wpływowi Zachodu na świecie”. Ostatnią grupę „(...) stanowią ci, którzy wierzą w to, że Rosja potrzebuje ekonomicznej modernizacji, a rolą soft power jest zapewnić państwu więcej bezpieczeństwa i stabilizacji. To, co łączy „stabilizatorów” z imperialistami, to przykładanie dużego znaczenia do roli soft power. Mają ograniczone podejście do roli siły militarnej. To, co w zasadniczy sposób różni ich od zwolenników westernizacji, to interpretacja pojęcia demokracji. Postrzegają oni Rosję nie poprzez wyłączenie zapożyczenia z Zachodu standardów demokratycznych, ale aktywne kreowanie i przeformułowanie tych standardów, aby pasowały one do lokalnej wizji rzeczywistości”. Zdaniem rosyjskiego badacza, podejście Władimira Putina co do wykorzystania zasobów soft power jest zbliżone do poglądu reprezentowanego przez stabilizatorów. A.P. Tsygankov, op. cit., s. 1081-1087.

wpływają na konstytuowanie potęgi państwa. Miękką siłą to sposób na osiągnięcie pożądanego celu poprzez zasoby niematerialne, które w długofalowej perspektywie przekładają się na konkretne wpływy polityczne. Niewątpliwą zasługą J. S. Nye'a było nie tylko to, że zwrócił uwagę na znaczenie soft power, ale także wskazał, że to narzędzie, które można wykorzystywać poprzez skoordynowany wysiłek⁵³.

1.2. Sharp power

W przeciwieństwie do koncepcji miękkiej siły, sharp power stanowi novum w nauce o stosunkach międzynarodowych. Pojęcie ostrej siły zostało wprowadzone do dyskursu naukowego przez Christophera Walkera i Jessicę Ludwig w 2017 roku w ramach Międzynarodowego Forum Studiów Demokratycznych⁵⁴. W artykule zatytułowanym „From 'Soft Power' to 'Sharp Power' Rising Authoritarian Influence in the Democratic World”, Ch. Walker i J. Ludwig wskazują, że w państwach demokratycznych przez długi czas lekceważono chińskie i rosyjskie działania rządów na rzecz budowy nowoczesnych narzędzi wywierania wpływu. Inicjatywy tych państw podejmowane w mediach były wielokrotnie postrzegane jako autorytarny wyraz próżności, który nie jest wart uwagi odbiorcy.

Zdaniem Ch. Walker i J. Ludwig Chiny i Rosja odniosły sukces ponieważ w skuteczny sposób wykorzystywały zjawisko globalizacji, wznosząc bariery dla wpływów politycznych oraz kulturowych z zewnątrz, jednocześnie wykorzystując otwartość systemów demokratycznych za granicą⁵⁵. Amerykańscy badacze, mając świadomość procesów, które ich zdaniem były zbyt długo bagatelizowane na Zachodzie, uznali, że konieczne jest stworzenie nowego słownictwa, które opisywałoby soft power w odniesieniu do państw autorytarnych i zdecydowali, że taką kategorią jest „(...) „sharp power, która przebija, przenika, perforuje, polityczne i informacyjne środowiska w wybranych państwach”⁵⁶. Ch. Walker w artykule zatytułowanym „What is sharp power” wyjaśnia, że ostra siła to „podejście do spraw międzynarodowych, które zazwyczaj wiążą się z cenzurą lub wykorzystywanie

---

⁵³ J.B. Mattern, op. cit., s. 588. W przekonaniu minister spraw zagranicznych Kirgistanu, Bahtigül Kalembekevoj: „soft power można traktować zarówno jako koncepcję teoretyczną, jak i praktyczną realizowaną przez państwa zgodnie z ich zasobami społeczno-politycznymi”. B. Kalambekova, *The Paradigm of Soft Power and the Importance of the Organization of Turkic States: Perspective from Kyrgyzstan*, „Perceptions Journal of International Affairs”2022, Vol. 27, No 1. s. 94.

⁵⁴ J.P. Cardenal, J. Kucharczyk, G. Meseżnikov, *Sharp Power: Rising Authoritarian Influence*, National Endowment for Democracy, Waszyngton, 2017.

⁵⁵ Ch. Walker, J. Ludwig, *From 'Soft Power' to 'Sharp Power' Rising Authoritarian Influence in the Democratic World*, [w:] *Sharp Power Rising Authoritarian Influence*, The International Forum for Democratic Studies, National Endowment for Democracy, Waszyngton 2017, s.8-9.

⁵⁶ Ibidem., s.6.

manipulacji do podkopywania integralności niezależnych instytucji”⁵⁷. Zdaniem badacza, ostra siła może ujawniać się poprzez stosowanie nowoczesnych form cenzury, jednocześnie „(...) skłaniając media do autocenzury lub wykorzystując narzędzia cyfrowe, takie jak „boty”, automatyczne konta, które się rozprzestrzeniają fałszywy i dzielący dyskurs online”⁵⁸. Według Ch. Walkera zjawiska z zakresu ostrej siły wpisują się w szerszy kontekst międzynarodowy. Jak wskazuje, „sharp power jest nieodłączną częścią internacjonalistycznego zwrotu, jaki w ostatnich latach obrały państwa autorytarne, a jej efekty są coraz bardziej widoczne w instytucjach krytycznych dla demokracji (...)”⁵⁹. Larry Diamond w artykule „All Democracy Is Global”, opublikowanym na łamach czasopisma „Foreign Policy”, co prawda nie pisze wprost o sharp power, ale wskazuje, że wpływy Rosji i Chiny mieszczą się między hard power a soft power. Zdaniem L. Diamonda obejmują one „(...) propagowanie ich propagandy jako legalnych wiadomości, wykupywanie lokalnych firm medialnych, przekupywanie polityków, zastraszanie przedsiębiorstw, nawiązywanie partnerstw z ukrytymi programami i tajnymi warunkami, groźenie własnym obywatelom za granicą oraz wpływanie na to, co uczą uniwersytety i publikują think tanki. Te formy działalności wywrotowej mają na celu nie tylko osłabienie oporu wobec globalnych ambicji Chin i Rosji, ale także erozję norm demokratycznych”⁶⁰. Na podstawie spostrzeżeń prezentowanych przez Ch. Walkera, jak i L. Diamonda, można dojść do wniosku, że sharp power jest integralną częścią reżimów autorytarnych, jedną z płaszczyzn, gdzie można zaobserwować jej oddziaływanie są środowiska informacyjne, a wśród narzędzi sharp power znajduje się cenzura. Najważniejszym wnioskiem płynącym z rozważań podjętych przez Ch. Walkera, J. Ludwiga i L. Diamonda jest to, że efekty działania ostrej siły mają negatywny wpływ na funkcjonowanie instytucji ważnych z punktu widzenia funkcjonowania demokracji i prawa międzynarodowego.

Kategoria ostrej siły nie pozostała niezauważona w polskim środowisku naukowym, chociaż nie poświęca się jej wiele miejsca. Łukasz Skoneczny oraz Bogusław Cacko definiują sharp power jako „agresywne działania państwa prowadzone przy wykorzystaniu metod imitujących elementy *soft power* w celu manipulacji wizerunkiem danego kraju (lub innego podmiotu stosunków międzynarodowych) bądź destabilizacji jego systemu społeczno-

---

⁵⁷ Ch. Walker, *What Is "Sharp Power"?*, „Journal of Democracy” 2018, Vol. 29, No. 3, s. 11.

⁵⁸ Ibidem., s. 13.

⁵⁹ Ibidem., s.13.

⁶⁰ L. Diamond, *All Democracy Is Global*, <https://www.foreignaffairs.com/united-states/all-democracy-global-america-cant-shrink-fight-freedom-larry-diamond> [dostęp:29.09.2022].

politycznego, bądź wymuszenia określonego postępowania jego władz”⁶¹. Do metod, za pomocą których dochodzi do wyeksponowania sharp power, badacze zaliczyli: wojnę informacyjną, politykę historyczną, manipulowanie przebiegiem i wynikami procesów wyborczych w danym państwie, współpracę naukową, przedsięwzięcia ekonomiczno-gospodarcze o charakterze międzynarodowym, konflikt hybrydowy⁶².

Ch. Walker wskazuje, że dogodną płaszczyzną, gdzie może rozwijać się sharp power, są reżimy autorytarne, których liderzy kontestują demokrację na poziomie aksjonormatywnym, a dokładnie rzecz ujmując „(...) na poziomie idei, wartości, standardów (...)”⁶³. Trudno nie zgodzić się ze spostrzeżeniami badacza, biorąc pod uwagę to, co na temat demokracji mają do powiedzenia przywódca Chin⁶⁴ i Rosji. Xi Jinping uważa, że demokracja w Chinach oznacza, że „naród jest panem państwa”, co urzeczywistnia się poprzez przywództwo Komunistycznej Partii Chin⁶⁵. Z dezaprobatą do demokracji liberalnej odnosi się Władimir Putin. W jednym z wywiadów, udzielonym dla Financial Times w 2019 roku, stwierdził, że liberalizm, „stał się przestarzały”⁶⁶, a liberałowie w jego przekonaniu „nie

---

⁶¹ Ł. Skoneczny i B. Cacko, do działań obejmujących wojnę informacyjną zaliczają m.in.: upublicznianie informacji wrażliwych, aktywność tzw. trolli m.in. na portalach społecznościowych, wykorzystaniu agentury wpływu w celu manipulowania poglądami decydentów, tworzenie przez państwo manipulujące mediów promujących przychylną narrację. Wśród pozostałych narzędzi ostrej siły wymieniają także: „wspieranie aktywności organizacji politycznych oraz środowisk społecznych prowadzących działalność lobbingsową na rzecz państwa-manipulatora lub mogących destabilizować sytuację w danym kraju”. W przypadku polityki historycznej, zdaniem autorów, ostra siła polega zakłamywaniu historii. W wymiarze działań politycznych sharp power koncentruje się na podważaniu wiarygodności procesu wyborczego. Na płaszczyźnie edukacyjnej, ostra siła wykorzystuje współpracę naukową w celu „stworzenie eksperckiego lobby promującego interesy państwa-manipulatora, np. wśród przedstawicieli elit politycznych, bądź krytykującego publicznie działania podejmowane przez władze państwowe. Realizacja tego planu może polegać na organizacji wyjazdów studyjnych do państwa-manipulatora czy przyznawaniu stypendiów dla młodzieży i pracowników uczelni wyższych. W ten sposób mogą być typowane osoby, które w przyszłości staną się agentami wpływu. Ze względu na osiągniętą pozycję społeczną lub zajmowane stanowisko mogą one być wykorzystywane m.in. do manipulowania poglądami środowisk opiniotwórczych”. Państwo manipulujące może też proponować przedstawicielom środowiska naukowego, udział w opłacanych projektach naukowych, aby w ten sposób wpłynąć na kwestionowanie polityki zagranicznej danego państwa. W wymiarze ekonomicznym, sharp power wykorzystuje inicjatywy gospodarcze, kamuflując dążenie do destabilizacji w regionie i wytworzenia schematu zależności od państwa manipulującego. Za najbardziej agresywne narzędzie sharp power badacze uznają konflikt hybrydowy. Ł. Skoneczny, B. Cacko, *Sharp power – wprowadzenie do problematyki*, [w:] „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2021, Nr. 25, s. 106.

⁶² Ibidem., s. 107-114.

⁶³ Ch. Walker, *What Is "Sharp"...*, s.10-11.

⁶⁴ 4 grudnia 2021 roku, pięć dni przed zorganizowanym przez Stany Zjednoczone Szczytem Demokracji, Chiny opublikowały białą księgę zatytułowaną „Chiny: demokracja, która działa”, wskazując, że nie powielają zachodniego modelu demokracji, ale rozwijają swój model przystosowany do własnego procesu modernizacji. (*Full Text: China: Democracy That Works*, http://www.news.cn/english/2021-12/04/c_1310351231.htm [dostęp: 05.07.2022]).

⁶⁵ M. Introvigne, *Democracy According to Xi Jinping*, <https://bitterwinter.org/democracy-according-to-xi-jinping/> [dostęp: 07.04.2022].

⁶⁶ Spostrzeżenia Władimira Putina nie są ewenementem. Larry Diamond w artykule pt. „Facing Up to the Democratic Recession”, zauważył, że „świat znajduje się w łagodnej, ale przedłużającej się recesji

mogą po prostu dyktować nikomu niczego, tak jak próbowali to robić w ostatnich dziesięcioleciach”⁶⁷. O tym, że idee demokratyczne są w odmienny sposób rozumiane w Rosji, najlepiej świadczy koncepcja suwerennej demokracji sformułowana przez Władimira Surkowa⁶⁸.

Jednym z najważniejszych czynników cementujących sojusz Rosji i Chin jest kontestowanie zachodniocentrycznego porządku międzynarodowego. 4 lutego 2022 roku Xi Jinping i Władimir Putin, przed Igrzyskami Olimpijskimi w Pekinie i krótko przed rosyjską inwazją militarną na Ukrainę, podpisali wspólne oświadczenie, w którym pojawiają się liczne stwierdzenia wyjaśniające, w jaki sposób państwa te rozumieją demokrację oraz jak odnoszą się do dominacji Stanów Zjednoczonych oraz Sojuszu Północnoatlantyckiego. W przekonaniu przywódców Rosji i Chin „nie ma jednego uniwersalnego szablonu, który służyłby państwom do ustanowienia demokracji. Naród może wybrać takie formy i metody wdrażania demokracji, które najlepiej odpowiadają danemu państwu, w oparciu o jego system społeczno-polityczny, tło historyczne, tradycje i unikatowe cechy kulturowe. Tylko od obywateli tego państwa zależy, czy ich państwo jest demokratyczne”⁶⁹. W deklaracji podkreślono, że próby narzucania demokracji innym państwom są nieakceptowalne i z tego powodu należy sprzeciwić się „(...) nadużywaniu wartości demokratycznych i ingerencji w wewnętrzne sprawy suwerennych państw pod pretekstem ochrony demokracji i praw człowieka oraz wszelkim próbom wzniesienia podziałów i konfrontacji na świecie”⁷⁰. Ponadto państwa te w negatywny sposób odnoszą się do sieci sojuszy tworzonych na forum międzynarodowym przez Stany Zjednoczone, a Rosja opowiada się przeciwko dalszemu rozszerzaniu się NATO. W związku z tak przyjętą optyką oczekują od Sojuszu Północnoatlantyckiego porzucenia ideologicznego podejścia do zimnej wojny, poszanowania suwerenności, bezpieczeństwa i interesów innych państw, różnorodności ich środowisk

---

demokratycznej od około 2006 roku”. (L. Diamond, *Facing Up to the Democratic Recession*, „Journal of Democracy” 2015, Vol. 26, No. 1, s. 144.).

⁶⁷ L. Barber, H. Foy, A. Barker, *Vladimir Putin says liberalism has ‘become obsolete’*, <https://www.ft.com/content/670039ec-98f3-11e9-9573-ee5cbb98ed36> [dostęp: 07.07.2022].

⁶⁸ Anna Maria Dyner analizując poglądy współpracownika Władimira Putina, zauważa, że Surkow „w 2006 r. rozpropagował pojęcie suwerennej demokracji, mającej stanowić podstawę kształtowania systemu politycznego Rosji. Zgodnie z tą koncepcją władze są wybierane tylko przez naród rosyjski i podejmują decyzje służące jedynie jego interesom, a wybory mają odzwierciedlać jedność narodu i władzy. Realizacja koncepcji oznaczała odrzucenie przez Rosję idei liberalnej demokracji, przyjętej przez większość państw Europy Środkowej w procesie transformacji”. (A.M. Dyner, *Między wschodem a zachodem – trzecia droga Rosji?*, „Biuletyn PISM” z dn. 11 kwietnia 2018 r., https://www.pism.pl/publikacje/Między_wschodem_a_zachodem__trzecia_droga_Rosji [dostęp: 19.08.2022]).

⁶⁹ *Joint Statement of the Russian Federation and the People’s Republic of China on the International Relations Entering a New Era and the Global Sustainable Development*, <http://en.kremlin.ru/supplement/5770> [dostęp: 07.07.2022].

⁷⁰ Ibidem.

cywilizacyjnych, kulturowych i historycznych oraz do sprawiedliwego i obiektywnego podejścia do pokojowego rozwoju innych państw⁷¹.

Na podstawie powyższych sformułowań można wywnioskować, że Rosja i Chiny opowiadają się za wielobiegunowym porządkiem międzynarodowym, ponadto podążanie za standardami demokracji zachodnioeuropejskiej postrzegają za nieadekwatne wobec ich wizji państwowości⁷². Potwierdzeniem tego są słowa, jakimi posłużył się minister spraw zagranicznych Rosji Siergiej Ławrow w trakcie wizyty w Chinach w marcu 2021 roku. W przekonaniu szefa rosyjskiej dyplomacji świat „przeżywa bardzo poważny etap w historii stosunków międzynarodowych”, dlatego też jego zdaniem Rosja razem z Chinami i swoimi sympatykami będą „(...) zmierzać w kierunku wielobiegunowego, sprawiedliwego, demokratycznego porządku światowego”⁷³. Wśród zwolenników retoryki rosyjskich i chińskich decydentów znajduje się m.in. Rodrigo Duterte. Prezydent Filipin w jednej ze swoich wypowiedzi oznajmił, że gdyby Chiny i Rosja zdecydowały się stworzyć nowy porządek, to dołączyłby do nich jako pierwszy, jednocześnie odchodząc z ONZ, organizacji zdominowanej przez Stany Zjednoczone⁷⁴.

Argumenty za nowym porządkiem międzynarodowym są obecne także w narracji tureckich decydentów. Już w 2012 roku ówczesny minister spraw zagranicznych Turcji - Ahmet Davutoğlu powiedział, że „(...) partia AKP sygnalizuje narodziny globalnego mocarstwa i misję nowego porządku światowego”⁷⁵. Przekonanie co do schyłku Zachodu i o rosnącym znaczeniu wschodzących potęg prezentuje także prezydent Turcji - Recep Tayyip Erdoğan, nazywany przez prezydenta Wenezueli, Nicolasa Maduro, „liderem nowego wielobiegunowego świata”⁷⁶. W wywiadzie dla tureckiego prorządowego magazynu „Kriter”, R.T. Erdoğan powiedział, „dotarliśmy do końca irytującego przekonania, że Zachód jest

---

⁷¹ Ibidem.

⁷² Kevin Rudd zauważa, że w oficjalnej retoryce KPCh znajdują się odniesienia do rosnącej „wielobiegunowości” (duojihua) w systemie międzynarodowym oraz do nieodwracalnego wzrostu potęgi Chin. (K. Rudd, *The World According to Xi Jinping*, <https://www.foreignaffairs.com/china/world-according-xi-jinping-china-ideologue-kevin-rudd> [data dostępu:10.10.2022]).

⁷³ *Russia says it's building a new "democratic world order" with China*, <https://www.cbsnews.com/news/russia-china-lavrov-visit-beijing-vladimir-putin-xi-jinping-new-world-order/> [dostęp:02.08.2022].

⁷⁴ *Philippine leader hopeful of "new world order" under Russia, China*, <https://www.cbsnews.com/news/philippines-leader-rodrigo-duterte-new-world-order-russia-china-un-icc/> [dostęp:02.08.2022].

⁷⁵ *Davutoğlu'ndan Nizam-ı Alem vurgusu*, <https://www.haber7.com/ic-politika/haber/866077-davutoglundan-nizam-i-alem-vurgusu> [dostęp:02.08.2022]. A. Davutoğlu wypowiadając się na temat misji AKP, posłużył się wyrażeniem „nizam-ı alem”. Sformułowanie to pochodzi z języka arabskiego, posiada konotację religijną i oznacza osmański porządek świata, ustanowiony przez Allaha. (*Osmanlıca'da NİZAM-I ÂLEM Kelimesinin Anlamı Nedir?*, <https://www.internetaraclari.com/sozluk/nizami-alem-osmanlica-77401371> [dostęp:02.08.2022]).

⁷⁶ *Maduro says Erdoğan leader of new multi-polar world*, <https://ahvalnews.com/recep-tayyip-erdogan/maduro-says-erdogan-leader-new-multi-polar-world> [dostęp:02.09.2022].

lepszy. (...) Wielowiekowa hegemonia Zachodu dobiegła końca. Powstaje nowy system międzynarodowy”. W opinii prezydenta Turcji Stany Zjednoczone, które odniosły zwycięstwo w okresie zimnej wojny, nie odniosły sukcesu w zdominowaniu całego systemu międzynarodowego i poniosły porażkę w ustanawianiu demokracji zarówno w Afganistanie, jak i w Iraku. Swoje zastrzeżenia przedstawił także do państw Europy Zachodniej. Zdaniem R.T. Erdoğan „zachodnie demokracje uległy ekstremistom i populistycznej polityce”, natomiast państwom, które ustanowiły liberalny ład gospodarczy, zarzuca politykę zapobiegania wolnemu handlowi przez tworzenie barier handlowych i stosowanie surowej polityki celnej⁷⁷. W związku z tak negatywną oceną zachodniocentrycznego porządku międzynarodowego⁷⁸ R.T. Erdoğan konsekwentnie postuluje potrzebę zreformowania organizacji międzynarodowych oraz głosi potrzebę inkluzywności, posługując się hasłem „świat jest większy od piątki”, co odnosi się to pięciu stałych członków Rady Bezpieczeństwa ONZ. Wynika to z przekonania prezydenta Turcji na temat tego, że ONZ nie jest w stanie reprezentować nowej globalnej równowagi politycznej⁷⁹.

W chińskiej myśli politycznej także można odnaleźć postulat konieczności ustanowienia „bardziej sprawiedliwego” porządku międzynarodowego. Kevin Rudd analizujący ideologiczne przekonania Xi Jinpinga podkreśla, że prezydent Chin przejawia tego rodzaju dążenie, stawiając sobie za cel ustanowienie przyszłego porządku opartego nie na amerykańskiej, lecz chińskiej potędze i odzwierciedlającego normy zgodne wartościami marksistowsko-leninowskimi. Badacz słusznie zauważa, że przekonanie to wpływa na kreowanie przez Chiny własnego narodowego modelu rozwoju, upowszechnianego na

---

⁷⁷ *President Erdoğan: “The centuries-long Western hegemony is over now. A new international system is emerging”*, <https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/president-erdogan-the-centuries-long-western-hegemony-is-over-now-a-new-international-system-is-emerging> [dostęp:02.08.2022].

⁷⁸ Co ciekawe, opinię na temat kresu dominacji Zachodu podziela także Tony Blair. Zdaniem byłego premiera Wielkiej Brytanii, „świat będzie co najmniej dwubiegunowy, a być może wielobiegunowy”. Blair upatruje największej zmiany w porządku międzynarodowym tego stulecia nie ze strony Rosji, a Chin. (T. Blair, *Tony Blair's Speech: After Ukraine, What Lessons Now for Western Leadership?*, <https://institute.global/tony-blair/tony-blairs-speech-after-ukraine-what-lessons-now-western-leadership> [dostęp: 30.08.2022]).

⁷⁹ W przemówieniu prezydenta Xi Jinpinga na temat polityki zagranicznej z kwietnia 2022 roku, można odnaleźć chiński postulat konieczności zreformowania globalnej i regionalnej architektury bezpieczeństwa. Xi Jinping zaproponował Globalną Inicjatywę Bezpieczeństwa (GSI) po to, „aby sprostać wspólnym dążeniom wszystkich państw do utrzymania multilateralizmu i międzynarodowej solidarności”. Prezydent Chin przekonuje, że istnieje grupa państw, które w dalszym ciągu posługują się logiką zimnowojenną, stosując podwójne standardy, promując własne zasady, co przyczynia się do pogłębienia deficytu w globalnym zarządzaniu bezpieczeństwem. W związku z tym, Globalna Inicjatywa Bezpieczeństwa, ma za zadanie promować ducha solidarności i być odpowiedzią na zachodzące zmiany w porządku międzynarodowym. S.Ch. Greitens, *Xi Jinping's Quest for Order Security at Home, Influence Abroad*, <https://www.foreignaffairs.com/china/xi-jinping-quest-order> [dostęp:10.10.2022].

Globalnym Południu i stanowiącego alternatywę dla „konsensusu waszyngtońskiego”, opartego na zachodnim modelu demokracji⁸⁰.

Sharp power, oprócz tego, że z powodzeniem wykorzystywana jest przez reżimy autorytarne, to przede wszystkim koncentruje się na wywieraniu wpływu na środowiska informacyjne. W przekonaniu J. Ludwiga i Ch. Walkera, „cyfrowa rewolucja tradycyjnych mediów informacyjnych dała autorytarnym reżimom możliwość wzmocnienia ich preferowanych narracji i zyskania rozgłosu w wielu miejscach na całym świecie”⁸¹. Anne-Marie Brady zwraca uwagę na chińskie wpływy na tej płaszczyźnie⁸². Pekin posiada swój kanał telewizyjny, taki jak China Global Television, za pośrednictwem którego eksponuje narrację KPCh odbiorcom zewnętrznym poprzez 24-godzinne transmisje, odbywające się także w mediach społecznościowych. Ponadto Chińczycy wykorzystują także międzynarodowe radio (CRI), chińską agencję prasową - Xinhua News Service oraz anglojęzyczną gazetę promującą narrację KPCh - China Daily⁸³. Francesco Bechis analizujący działania Rosji zauważył, że rząd w Moskwie dokonał instytucjonalizacji wykorzystania mediów, a także mediów społecznościowych na użytek propagandy oraz ukierunkowanej dezinformacji⁸⁴. W tym celu Rosja posługuje się m.in. anglojęzycznym kanałem telewizyjnym Russia Today oraz serwisem informacyjnym takim jak m.in. Sputnik. Rosyjska agencja prasowa TASS, chińska Xinhua, oraz turecka Anadolu mają powiązania z agencją Reuters, co pozwala im promować narrację rządową w skali ogólnoswiatowej⁸⁵.

Wspólnym mianownikiem dla działań tych trzech państw jest po pierwsze, przekazywanie publicznego finansowania na przeprowadzanie działań promujących wąską perspektywę rządów, po drugie, dążenie do podważenia monopolu Zachodu, a w

---

⁸⁰ K. Rudd, op. cit.,

⁸¹ Ch. Walker, J. Ludwig, *The Long Arm of the Strongman*, <https://www.foreignaffairs.com/china/long-arm-strongman> [dostęp:02.08.2022].

⁸² Według badaczki, są cztery kategorie działań wpływów politycznych pod rządami Xi Jinpinga. „1. Wzmocnienie wysiłków na rzecz zarządzania i kierowania Chińczykami za granicą społeczności i wykorzystywanie ich jako agentów chińskiej polityki zagranicznej. 2. Ponowne podkreślenie relacji międzyludzkich, między przedsiębiorstwami oraz między przedsiębiorstwami z ChRL a przedsiębiorstwami zagranicznymi w celu współpracy obcokrajowców i na rzecz promowania celów polityki zagranicznej Chin. 3. Wprowadzenie globalnej, wieloplatformowej strategii komunikacji strategicznej. 4. Utworzenie skoncentrowanego na Chinach bloku gospodarczego i strategicznego”.

A.M.Brady, *Magic Weapons:China's political influence activities under Xi Jinping*, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/article/magic_weapons.pdf s.7.[dostęp:02.08.2022].

⁸³ Ibidem., s.7.

⁸⁴ F. Bechis, *Playing the Russian Disinformation Game, Information operations from Soviet tactics to Putin's sharp power*, [w:] *Democracy and Fake News, Information Manipulation and Post-Truth Politics*, red. S. Giusti, E. Piras, Londyn 2020, s. 125.

⁸⁵ Ch. Walker, J. Ludwig, op. cit.,

szczególności Stanów Zjednoczonych, w globalnym przepływie informacji. W przekonaniu Kathryn E. Stoner, autorki monografii „Russia Resurrected: Its Power and Purpose in a New Global Order” od 2012 roku pod przywództwem Władimira Putina, rosyjski reżim posługuje się kombinacją miękkiej, ostrej i twardej siły, a taktyka ta została określona terminem „wojny hybrydowej”, lub też znana jest pod nazwą „doktryny Gierasimowa”⁸⁶. Zdaniem Edwarda Lucasa celem strony rosyjskiej posługującej się tą doktryną jest „(...) dzielenie i rządzenie, sprzyjanie polaryzacji w państwach zachodnich oraz osłabianie sojuszy i struktur wielostronnych. Arsenal jest złożony i potężny, od wykorzystywania brudnych pieniędzy i zastraszania po wpływowe podmioty o miękkiej sile, takie jak Rosyjski Kościół Prawosławny”⁸⁷. Biorąc pod uwagę charakterystykę działań Rosji w kontekście wojny na Ukrainie, trudno nie zgodzić się ze spostrzeżeniami przedstawionymi zarówno przez K.E. Stoner, jak i E. Lucasa⁸⁸. Rosja prowadzi skoordynowane kampanie dezinformacyjne w mediach społecznościowych za pomocą botów, trolli oraz fałszywych kont na takich platformach jak między innymi Facebook i Twitter, aby promować własną narrację i ukazywać Ukrainę w negatywnym świetle, przede wszystkim jako państwo nazistowskie. Widoczne jest to między innymi w Afryce, gdzie Rosja oprócz narzędzi dezinformacji dodatkowo wykorzystuje afrykański resentyment wobec europejskiego kolonializmu. Potwierdzeniem częściowej skuteczności działań Rosji jest to, że tylko niewielka większość z 54 państw Afryki poparła rezolucję Zgromadzenia Ogólnego ONZ z marca 2022 roku potępiającą rosyjską agresję na Ukrainę. Ponadto rosyjskie kampanie dezinformacji służą rosyjskim decydom za narzędzie umożliwiające pogłębienie podziałów wśród państw Unii Europejskiej, w kwestii wsparcia dla Ukrainy⁸⁹.

F. Bechis słusznie zauważa, że strefa informacyjna nie jest jedyną płaszczyzną, na której można zauważyć oddziaływanie sharp power państw autorytarnych i wskazuje także

---

⁸⁶ Nazwa pochodzi od rosyjskiego szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Rosji gen. Walerij Gierasimowa, który w artykule z 2013 roku opisał użyteczność informacji jako broni wojennej. (K.E. Stoner, *Russia Resurrected: Its Power and Purpose in a New Global Order*, Nowy Jork 2021, s. 230-231).

⁸⁷ E. Lucas, *How Can the West Defend Our Democratic Institutions Against Authoritarian Attacks?*, <https://cepa.org/the-sharp-power-push/> [dostęp: 02.09.2022].

⁸⁸ E. Lucas jest autorem raportu „Firming up Democracy's Soft Underbelly: Authoritarian Influence and Media”, zaprezentowanego podczas Monachijskiej Konferencji Bezpieczeństwa w 2020 roku. Dokument składa się z szesnastu stron i opisuje w jaki sposób Chiny i Rosja, wykorzystywały demokrację i były zdolne przekształcić rynek informacji w narzędzie sharp power. Lucas, podobnie jak Ch. Walker i J. Ludwig największą uwagę poświęca wpływom Chin i Rosji. (E. Lucas, *Firming up Democracy's Soft Underbelly: Authoritarian Influence and Media*, The Sharp Power and Democratic Resilience series, National Endowment for Democracy, Waszyngton 2020, s. 1-16.).

⁸⁹ E. Kaca, *Zwalczanie w UE rosyjskiej dezinformacji na temat Ukrainy*, „Biuletyn PISM” nr 145 z dn. 5 września, 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/zwalczanie-w-ue-rosyjskiej-dezinformacji-na-temat-ukrainy> [dostęp: 01.06.2023].

na: „(...)handel, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, zaopatrzenie energetyczne, szkoły i uczelnie, międzynarodowe instytucje polityczne i kulturalne, think tanki, fundacje. Opanowanie kontroli i przymusu we wszystkich tych dziedzinach jest przydatne do zdobycia opinii publicznej w obcym kraju i uzyskania przewagi w jego systemie politycznym, co jest ważną bronią ostrej siły”⁹⁰. Trudno nie zgodzić się, ze spostrzeżeniami F. Bechisa, biorąc pod uwagę chociażby stale rozwijającą się sieć edukacyjną Instytutów Konfucjusza⁹¹. Zdaniem Martina Hála na płaszczyźnie gospodarczej jednym z najlepszych przykładów manifestacji chińskiej sharp power w Europie Środkowo-Wschodnia jest inicjatywa 16+1 z 2012 roku obejmująca państwa postkomunistyczne⁹². Po kryzysie finansowym z 2008 roku projekt chińskiej potęgi gospodarczej wzbudził wiele entuzjazmu, a w 2019 roku inicjatywa poszerzyła się o Grecję. Niemniej wśród decydentów zaczęły narastać obawy co do prawdziwych intencji Chin. Najlepszym przykładem ilustrującym wewnętrzne spory była krytyka władz chińskich po tym, jak Litwa zdecydowała się na otwarcie w Wilnie Przedstawicielstwa Tajwanu i przyjęła rezolucję określającą chińską politykę w Xinjiangu mianem ludobójstwa. Chiny w ramach działań odwetowych zaczęły naciskać na amerykańskie oraz europejskie firmy, aby zaprzestały tworzenia produktów z komponentów wyprodukowanych na Litwie, jednocześnie grożąc im utratą dostępu do chińskiego rynku⁹³. W konflikcie z Pekinem Litwa, co prawda, uzyskała poparcie ze strony Stanów Zjednoczonych i Niemiec, jednak w marcu 2021 roku władze zdecydowały o opuszczeniu formatu 17+1. W dalszym ciągu z dużym optymizmem do chińskiej dyplomacji ekonomicznej odnoszą się przede wszystkim Węgry, prowadzące politykę tzw. otwarcia na Wschód (obok Chin, obejmuje ona także Rosję oraz państwa Azji Centralnej)⁹⁴. Rosja, podobnie jak Chiny, posługuje się strategią zdobywania wpływów politycznych poprzez lokowanie kapitału w innych państwach. Dobry przykładem jest budowana przez Rosatom,

---

⁹⁰ F. Bechis, op. cit., s. 121.

⁹¹ Zdaniem Ch. Walkera, ich działalność kulturalna i edukacyjna nie wydaje się szkodliwa, niemniej jednak istnieją zastrzeżenia wobec przejrzystości z jaką działają na wydziałach uniwersyteckich. Największe kontrowersje wzbudza fakt, że personel, a także program nauczania znajduje się pod kontrolą rządu, co jednocześnie pozwala na promowanie narracji KPCh w kwestiach takich jak mniejszości religijne, a także spory terytorialne. (Ch. Walker, *China's Foreign Influence and Sharp Power Strategy to Shape and influence democratic institutions*, <https://www.ned.org/chinas-foreign-influence-and-sharp-power-strategy-to-shape-and-influence-democratic-institutions/> [dostęp: 02.09.2022]).

⁹² M. Hál, *Combating Beijing's Sharp Power: Transparency Wins in Europe*, „Journal of Democracy”, Vol. 33, No. 3, s. 159 - 162.

⁹³ *Chiny naciskają na Litwę ws. Tajwanu. Bałtyckie państwo może liczyć na wsparcie*, <https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2880398,Chiny-naciskaja-na-Litwe-ws-Tajwanu-Baltyckie-panstwo-moze-liczyc-na-wsparcie> [dostęp: 22.08.2022].

⁹⁴ A. Sadecki, *Węgry: nowa głowa państwa i retusze polityki zagranicznej*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-05-12/wegry-nowa-glowa-panstwa-i-retusze-polityki-zagranicznej> [dostęp: 22.08.2022].

elektrownia atomowa Akkuyu w Turcji. Rosyjska firma państwowa posiada około 99% udziału w inwestycji, co pozwala wpływać Rosji na bezpieczeństwo energetyczne i w długofalowej perspektywie stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Turcji⁹⁵.

Podobnie jak soft power, także kategoria ostrej siły została poddana krytyce w środowisku akademickim. Pierwszą słabością tej kategorii jest przede wszystkim jej słabe ugruntowanie teoretyczne. Zarzutem, jaki można przedstawić jednemu z twórców pojęcia, jest lapidarność. Ch. Walker w swoim artykule „What is sharp power” poświęca zaledwie jedną stronę, aby przybliżyć czytelnikowi, czym jest ostra siła. Ł. Skoneczny i B. Cacko w przeciwieństwie do Ch. Walkera i J. Ludwig dokonali bardziej pogłębionej analizy kategorii sharp power, niemniej zarówno badacze amerykańscy, jak i polscy w swoich rozważaniach koncentrują się na opisywaniu ostrej siły w odniesieniu do działań prowadzonych przez Chiny oraz Rosję, jednocześnie bagatelizując to, że narzędzia z zakresu sharp power mogą być także wykorzystywane przez państwa demokratyczne, na co uwagę zwrócił J.S. Nye. Amerykański politolog, aby uargumentować swój punkt widzenia, podaje przykład działań amerykańskiej dyplomacji, która w trakcie zimnej wojny w sposób tajny finansowała partie antykomunistyczne w wyborach we Włoszech w 1948 roku⁹⁶. Ponadto J.S. Nye, odnosząc się do artykułu „From 'Soft Power' to 'Sharp Power' Rising Authoritarian Influence in the Democratic World” opublikowany przez Ch. Walkera i J. Ludwig, stwierdził, że koncepcja ostrej siły „(...)odnosi się do wojny informacyjnej prowadzonej przez dzisiejsze autorytarne mocarstwa, zwłaszcza Chiny i Rosję i jest wyzwaniem prawdziwym”⁹⁷. Amerykański politolog uznał, że „sharp power, zwodnicze wykorzystanie informacji do wrogich celów, jest rodzajem „twardej siły”⁹⁸.

Krytyczną opinię na temat sharp power przedstawia między innymi Jingkai Shao w artykule „Exploring China’s “Sharp Power”: Conceptual Deficiencies and Alternatives”, gdzie wymienia niedostatki kategorii ostrej siły, takie jak „niejednoznaczna kategoryzacja pomiędzy soft a hard power, brak dokładnych kryteriów oceny, powtarzanie istniejących kwestii, szczególnie nacisk na ideologiczne i polityczne powiązania i niewłaściwe rozwiązania

---

⁹⁵ E. Gosselin-Malo, *Turkey's Russian-built nuclear plant could amplify Moscow's regional influence*, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/11/turkeys-russian-built-nuclear-plant-could-amplify-moscows-regional-influence#ixzz86ik7sKHc> [dostęp: 30.06.2023].

⁹⁶ J.S. Nye, *How Sharp Power Threatens Soft Power. The Right and Wrong Ways to Respond to Authoritarian Influence*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-01-24/how-sharp-power-threatens-soft-power> [dostęp: 01.12. 2021].

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Ibidem.

proponowane przez badaczy⁹⁹. Chiński badacz nie zgadza się z Ch. Walkerem i J. Ludwig co do tego, że ostra siła jest zjawiskiem nowym. W jego przekonaniu „sharp power jest zaledwie starym winem w nowej butelce”¹⁰⁰. W negatywnym tonie wobec koncepcji ostrej siły odnosi się także Xin Liu w artykule „What is sharp power? It's nothing but „unsmart” power”. Chińska badaczka jednoznacznie zaznacza, że nie zgadza się z poglądami J.S. Nye'a i Ch. Walkera na temat ostrej siły. W jej przekonaniu „sharp power nie jest ani miękką, ani twardą siłą (...)”¹⁰¹, lecz efektem nieudanej realizacji smart power, czyli połączenia elementów soft power i hard power. Ponadto, w przeciwieństwie do Ch. Walker i J. Ludwig, stwierdza, że nie ma potrzeby tworzenia nowego terminu¹⁰². Pomimo zauważalnych niedostatków kategorii sharp power należy podkreślić, że autorzy koncepcji ostrej siły dokonali prawidłowej diagnozy kondycji państw zachodnich. W przekonaniu badaczy państwa te były przez lata zaabsorbowane wewnętrznymi problemami i zbagatelizowały zdolności państw autorytarnych do negatywnego oddziaływania na społeczeństwa i instytucje demokracji, co przyczyniło się do rozwoju ostrej siły¹⁰³. Innym słusznym argumentem podnoszonym przez twórców koncepcji ostrej siły jest postulat wzmacniania świadomości, odporności i niezależności społeczeństwa obywatelskiego, które będzie potrafiło przeciwstawić się wpływom sharp power państw autorytarnych¹⁰⁴. L. Diamond wskazuje, że amerykańscy decydenci powinni priorytetowo traktować takie państwa jak: Brazylię, Indonezję, Meksyk, Nigerię, a przede wszystkim Indie, ze względu na jej udział w Czterostronnym Dialogu Bezpieczeństwa (Quadrilateral Security Dialogue - QSD). Amerykański badacz dochodzi do podobnych wniosków co J. Ludwig i Ch. Walker oraz wskazuje, że w przypadku wszystkich tych państw Stany Zjednoczone powinny znaleźć sposoby wspierania demokratycznych zasad, głosów oraz organizacji, które stworzą przeciwwagę dla dyskursów prezentowanych przez populistycznych przywódców, których określa mianem autokratów¹⁰⁵.

Reasumując wyżej omówione wątki, posługiwanie się ostrą siłą przez reżimy autorytarne służy projekcji wpływów na forum międzynarodowym. Tym, co wyróżnia państwa posługujące się ostrą siłą, jest to, że często kamuflują swoje motywacje,

---

⁹⁹ J. Shao, *Exploring China's Sharp Power: Conceptual Deficiencies and Alternatives*, „Transcommunication” 2019, Vol.6-2, s. 133.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 135.

¹⁰¹ Xin Liu, *What Sharp power? It's nothing but „unsmart” power*, <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/what-sharp-power-it%E2%80%99s-nothing-%E2%80%9Cunsmart%E2%80%9D-power> [dostęp: 30.12. 2021].

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Ch. Walker, J. Ludwig, *The Long Arm of the...* op.cit.,

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ L. Diamond, *All Democracy Is...*, op. cit.,

niejednokrotnie stosując tradycyjne narzędzia z zakresu soft power takie jak np. dyplomacja publiczna, co sprawia, że sharp power na pierwszy rzut oka jest trudno dostrzegalne¹⁰⁶.

Państwa posługujące się ostrą siłą mogą stosować następujące strategie:

- wywieranie nacisków na organizacje międzynarodowe, na przykład w celu wyeliminowania tematów wrażliwych np. dotyczących demokracji i praw człowieka¹⁰⁷;
- zniekształcanie środowisk informacyjnych w innych państwach m.in. poprzez ingerencję w proces wyborczy lub też wykorzystywanie agentów wpływów, posługiwanie się fałszywymi kontami internetowymi do rozpowszechniania treści¹⁰⁸;
- upowszechnianie narracji mającej na celu deprecjonowanie Zachodu¹⁰⁹;

---

¹⁰⁶ Jak słusznie wskazuje J.S. Nye „choć ostra siła i miękka siła działają na bardzo różne sposoby, rozróżnienie między nimi może być trudne do odróżnienia – i to właśnie sprawia, że reagowanie na ostrą siłę jest trudne”. J.S. Nye, *How Sharp Power Threatens...*, op. cit.,

¹⁰⁷ Przykładem ilustrującym to zjawisko, było optymistyczne nastawienie administracji Stanów Zjednoczonych między innymi wobec członkostwa Chin w Światowej Organizacji Handlu, a także innych organizacjach międzynarodowych. Amerykańscy decydenci byli przekonani, że skłoni to Pekin do przestrzegania zasad tych organizacji. Równocześnie na Zachodzie zbagatelizowano proces ewolucji Chin. Obecnie Pekin utrudnia działalność prac Rady Praw Człowieka ONZ między innymi w kwestii Xinjiangu. W październiku 2019 roku, sekretarz stanu USA Michael R. Pompeo, stwierdził, że „Pekin aktywnie tworzy własną przestrzeń międzynarodową i uczestniczy w organizacjach międzynarodowych, aby potwierdzić swój autorytarny system i rozszerzyć jego zasięg”. Urzędnicy KPCh piastują wysokie stanowiska w wyspecjalizowanych agencjach ONZ i wykorzystują je do ochrony i wspierania interesów partyjnych, jednocześnie interesy organizacji są traktowane przez nich jako drugorzędne”. (*Speech of Secretary of State Michael R. Pompeo: The China Challenge*, <https://py.usembassy.gov/speech-of-secretary-of-state-michael-r-pompeo-the-china-challenge/> [dostęp: 30.08.2022]); (T.Cheng-Chia, A. H. Yang, *How China Is Remaking the UN In Its Own Image*, <https://thediplomat.com/2020/04/how-china-is-remaking-the-un-in-its-own-image/> [dostęp: 30.08.2022]).

¹⁰⁸ Egzemplifikacją tego zjawiska są wydarzenia w Libii z 2019 roku. Wówczas zatrzymano dwóch mężczyzn, którzy mieli być odpowiedzialni za próbę zorganizowania spotkania z synem Kadafiego. W zamiśle Rosjan mężczyzna miał zostać kandydatem na prezydenta, mogącym liczyć na poparcie niektórych decydentów na Kremlu. Informacje uzyskane ze sprzętu komputerowego zatrzymanych ujawniły, że mężczyźni pracowali dla rosyjskiej „fabryki trolli”. Nazwa ta, odnosi się do sieci mediów, a także organizacji politycznych związanych rosyjskim oligarchą Jewgienijem Prigożynem, który został oskarżony przez władze Stanów Zjednoczonych o finansowanie oraz organizowanie operacji mających na celu ingerencję w wybory prezydenckie w 2016 roku. (S. Al-Atrush, I. Arkhipov, H. Meyer, *Libya Uncovers Alleged Russian Plot to Meddle in African Votes*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-07-05/libya-arrests-two-russians-accused-of-trying-to-influence-vote> [dostęp:30.08.2022]).

¹⁰⁹ Przykładem opisującym to zjawisko jest przemówienie Władimir Putina z 2013 roku. W. Putin sportretował Rosję, jako państwo broniące konserwatywnych wartości przed „bezpłodną i bezpłodną” zachodnią tolerancją, która, jak stwierdził, zrównuje dobro i zło. (*Russia is defending traditional family values against 'genderless and infertile' Western tolerance, Putin says*, <https://nationalpost.com/news/russia-is-defending-traditional-family-values-against-genderless-and-infertile-western-tolerance-putin-says> [dostęp:30.08.2022]). W przypadku Chin można zaobserwować przekonanie na temat schyłku Stanów Zjednoczonych, a narracja ta upowszechniła się globalnym kryzysie gospodarczym w 2008 roku. W wymiarze ideowym, przykładem obrazującym podejście partii wobec zachodnich wartości jest „Dokument numer dziewięć”. Jego treść, co prawda nie jest w pełni upubliczniona, jednak z dostępnych materiałów prasowych wynika, że traktuje on o zagrożeniach przed którymi ostrzega partia. Są to między innymi „zachodnia demokracja konstytucyjna”, „społeczeństwo obywatelskie”. W związku z tym, urzędnikom zaleca się, aby zachowali zaufanie do systemu politycznego, do linii partyjnej oraz do teorii partii. (J.M, *Tilting backwards*, <https://www.economist.com/analecsts/2013/06/24/tilting-backwards> [dostęp:30.08.2022]). Premier Węgier - Victor Orban, podobnie jak Władimir Putin uznaje zachodni liberalizm za zagrożenie, o czym świadczy następująca wypowiedź: „świat zachodni jest atakowany przez wirusa opracowanego w postępowych liberalnych laboratoriach”. (*PM Orbán: Western world under attack from virus*

- wykorzystywanie szantażu i manipulacji¹¹⁰;
- wykorzystywanie diaspor dla realizacji celów politycznych¹¹¹.

Sharp power to nieostre pojęcie umiejscowione na pograniczu miękkiej i twardej siły. Tym, co niewątpliwie można zarzucić ostrej sile, jest to, że nie jest to kategoria nowa pod względem jakościowym, ponieważ już w okresie zimnej wojny przeprowadzono operacje wywierania wpływu przez Związek Radziecki na przebieg procesu wyborczego w Stanach Zjednoczonych, a także przez USA w państwach Ameryki Łacińskiej. Niemniej w kontekście współczesnego wzrostu znaczenia tendencji autorytarnych działania z zakresu sharp power uległy rozszerzeniu i intensyfikacji, dlatego też warto pochylić się nad tym zagadnieniem.

1.3. Recepcja soft power i sharp power w tureckiej myśli politycznej

Nie tylko Chińska Republika Ludowa oraz Federacja Rosyjska w coraz bardziej asertywny sposób upominają się o swój głos na forum międzynarodowym poprzez promowanie własnych idei, norm oraz rozwiązań instytucjonalnych, do takich państw należy także Republika Turcji¹¹². Wzmianki na temat miękkiej siły znajdują się na oficjalnej stronie internetowej tureckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz w oficjalnych raportach z działalności administracyjnej instytucji z lat 2017-2022¹¹³. W dokumencie tureckiego MSZ z

---

developed in progressive liberal laboratories, <https://abouthungary.hu/news-in-brief/pm-orban-western-world-under-attack-from-virus-developed-in-progressive-liberal-laboratories> [dostęp:09.06.2023]).

¹¹⁰ W tym kontekście należy zauważyć, że Rosja wielokrotnie ograniczała przepływ gazu do Europy, niemniej w trakcie rosyjskiej inwazji na Ukrainę, doszło do wyraźniejszego uwidocznienia tego, że wśród narzędzi sharp power wykorzystywanych przez Kreml jest posługiwanie się szantażem energetycznym. Gazprom wstrzymuje dostawy gazu poprzez gazociąg Nord Stream, posługując się argumentem dotyczącym konieczności konserwacji turbin. Tak jak w przypadku działań na płaszczyźnie informacyjnej, celem Rosji jest zniechęcenie państw europejskich do wspierania Ukrainy i pogłębienie polaryzacji wewnątrz Unii Europejskiej. (B. Lemańczyk, *Gazprom wstrzymuje prace kolejnej turbiny. Przez Nord Stream 1 popłynie jeszcze mniej gazu*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/energetyka/artykuly/8498631,gazprom-wstrzymuje-prace-kolejnej-turbiny-przez-nord-stream-1-poplynie-jeszcze-mniej-gazu.html> [dostęp:09.06.2023]).

¹¹¹ Przykładem obrazującym to zjawisko jest między innymi wykorzystywanie przez chiński rząd niektórych jednostek w chińskiej diasporze w Australii oraz w Nowej Zelandii, w celu wpływania na procesy polityczne w tych państwach. (*Tak działa wywiad Chin. Kradzież technologii, danych polskich VIP-ów, blokowanie tematów mediom to czubek góry lodowej*, <https://polskieradio24.pl/5/1223/artykul/2625242,tak-dziala-wywiad-chin-kradziez-technologiei-danych-polskich-vipow-blokowanie-tematow-mediom-to-czubek-gory-lodowej> [dostęp: 09.06.2023]).

¹¹²Ch. Walker, *What Is "Sharp..."*, s. 11.

¹¹³ Przeszukanie wewnętrznej wyszukiwarki internetowej tureckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych ujawniło 275 wpisów zawierających sformułowanie miękka siła w latach 2009-2023. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <https://cse.google.com/cse?cx=008394624914148611446%3Aqiaques1jvgs&q=yumu%C5%9Fak%20g%C3%BCc%C3%BC> [dostęp:09.06.2023]).; W Internecie dostępne są raporty z lat 2017-2022. W dokumencie z 2017 roku, można znaleźć zaledwie jedno zdanie bezpośrednio odnoszące się do soft power. Ministerstwo stawia sobie za zadanie „konsolidować miękką siłę, nadać wagę studiom nad kulturą i dyplomacją publiczną”. (Türkiye

2020 roku znajduje się odwołanie do smart power, poprzez odniesienie do następującego sformułowania: „nasze państwo, które z powodzeniem zastosowało swoją silną dyplomację na polu bitwy, jak i przy stole negocjacyjnym, również w 2020 roku, zdobyło przewagę w każdej sprawie, która ściśle dotyczy naszego bezpieczeństwa i interesów narodowych. (...) W tym celu twarda, jak i miękka siła są komponentami wdrażania zrównoważonej polityki zagranicznej (...)”¹¹⁴. W dokumencie charakteryzującym plany strategiczne Ministerstwa Spraw Zagranicznych na lata 2019-2023, sformułowanie miękka siła („yumuşak güç”) zostało wymienione zaledwie jeden raz¹¹⁵. Podobną tendencję można zauważyć w dokumencie opublikowanym 12 grudnia 2022 roku przez ówczesnego ministra spraw zagranicznych Turcji Mevlüta Çavuşoğlu, zatytułowanym „Proaktywna i humanitarna polityka zagraniczna”¹¹⁶. W raporcie odniesienie do soft power pojawia się także jeden raz i zostało

---

Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *T.C. Dışişleri Bakanlığı 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/c9Rzs+Disisleri_17_FR.pdf, s. 10. [dostęp: 28.12.2021]). W raporcie z 2018 roku brak bezpośredniego sformułowania odnoszącego się do miękkiej siły, pojawia się jednak stwierdzenie, wskazujące, że celem ministerstwa jest „wzmocnić reprezentację państwa w organizacjach międzynarodowych i w tym celu koordynować pracę z innymi instytucjami i organizacjami”. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *T.C. Dışişleri Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/DGTLc+Disisleri_18_FR.pdf, s. 8. [dostęp: 28.12.2021]). W dokumencie z 2019 roku w rozdziale poświęconym kluczowym strategiom i priorytetom w tureckiej polityce zagranicznej w podpunkcie h, można dowiedzieć się jakiego rodzaju działania są wykorzystywane przez dyplomację w celu konsolidacji miękkiej siły. Wśród nich wymienia się: „demokrację, rządy prawa, poszanowanie praw człowieka, pluralizm, partycypację, dobre rządy, przyczynianie się do wysiłków na rzecz upowszechniania wartości i zasad odpowiedzialności, wzmocnianie międzynarodowego porządku prawnego w stosunkach międzypaństwowych, wspieranie wysiłków na rzecz przestrzegania norm prawnych, udział w wysiłkach na rzecz zwalczania zagrożeń globalnych, w tym: proliferacji broni masowego rażenia, zmian klimatu, ubóstwa, epidemii, klęsk żywiołowych, przestępczości zorganizowanej, nielegalnej imigracji, rasizmu, islamofobii, antysemityzmu i ksenofobii, przyczynianie się do osiągania wyników dla dobra ludzkości, przez świadomą relację między rozwojem a bezpieczeństwem (...)”. Ministerstwo stawia sobie także za cel „kontynuowanie odgrywania aktywnej roli w globalnej dyplomacji rozwojowej, poprzez efektywne wykorzystywanie swoich możliwości zarówno w zakresie pomocy humanitarnej, jak i rozwojowej”. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *T.C. Dışişleri Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/wSpA8+faaliyet-raporu.pdf>, s. 24. [dostęp: 28.12.2021]).

¹¹⁴ W dokumencie z 2020 roku, treść odnosząca się do soft power, jest taka sama jak w raporcie z 2019 roku i znajduje się w rozdziale poświęconym kluczowym strategiom i priorytetom w tureckiej polityce zagranicznej w podpunkcie 1. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *T.C. Dışişleri Bakanlığı 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/Q8XRI+2020-idare-Faaliyet-Raporu_Disisleri.pdf, s. 21. [dostęp: 28.12.2021]). Takie samo sformułowanie pojawia się w podpunkcie 1 w raporcie z 2021 roku. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *T.C. Dışişleri Bakanlığı 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, <https://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/2021-idare-Faaliyet-Raporu.pdf>, s.24. [dostęp: 28.12.2022]). Podobnie jak w raporcie z 2021 roku, sformułowanie miękka siła zostało użyte w podpunkcie 1. Dodatkowa treść zawarta w podpunkcie dotyczy uchodźców syryjskich przebywających w Turcji. MSZ stawia sobie za cel kontynuowanie wysiłków mających na celu stworzenie warunków umożliwiających im dobrowolny, godny i bezpieczny powrót do państwa. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *T.C. Dışişleri Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/1jb9M+DISISLERI_BAKANLIGI_2022_IDARE_FAALIYET_RA PORU.pdf, s. 29. [dostęp: 09.06.2023]).

¹¹⁵ W dokumencie pojawia się sformułowanie „(...)konsolidacja miękkiej siły, w nadchodzącym okresie należy do kwestii, które traktujemy priorytetowo. (*T.C. Dışişleri Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı*, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/Dk3RA+Stratejik_Plan.pdf. [dostęp: 29.12.2021]).

¹¹⁶ („girişimci ve insani dış politika”).

umieszczone w podpunkcie „edukacja, kultura i promocja”¹¹⁷. Biorąc pod uwagę to, że odniesienie do miękkiej siły pojawia się sporadycznie w oficjalnych dokumentach tureckiego MSZ, warto prześledzić, jak zmieniał się podejście do koncepcji soft power w tureckiej myśli politycznej.

Najwcześniejsze ślady myślenia w kategoriach miękkiej siły w Turcji można odnaleźć w latach 80. XX wieku, kiedy w Kolonii powstała Turecko-Islamska Unia Instytucji Religijnych (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği -DİTİB). Utworzenie niemieckiego oddziału Prezydium ds. Religijnych, czyli Diyanetu (Diyanet İşleri Başkanlığı) w 1984 roku, było uwarunkowane rosnącymi potrzebami tureckiej diaspory, która rozpoczęła migrację zarobkową do Niemiec w latach 50. XX wieku. Z czasem do meczetów zaczęli przybywać imamowie z Turcji, którzy głosili kazania zatwierdzone przez Diyanet, ponadto zaangażowali się w sferze edukacyjnej i pozarządowej, aby w ten sposób zadbać o zachowanie więzi językowych oraz kulturowych między tureckimi imigrantami żyjącymi w Niemczech, a państwem pochodzenia. Lata 80. XX wieku były przełomowe dla tureckiej gospodarki, między innymi ze względu na to, że ograniczono interwencjonizm państwowy i przyjęto mechanizm wolnego rynku, co zaczęło przynosić pozytywne rezultaty dla rozwoju państwa¹¹⁸. Po zakończeniu zimnej wojny wśród tureckich decydentów upowszechniło się przekonanie na temat tego, że Turcja może odegrać szczególną rolę w kształtowaniu nowego porządku międzynarodowego¹¹⁹. Wśród nowo powstałych republik Azji Centralnej, które początkowo cechował niski poziom rozwoju gospodarczego, Turcja przy poparciu Zachodu była promowana jako wzór warty naśladowania. İdris Bal, w artykule z 1998 roku zatytułowanym „The Turkish model and the Turkic Republics”, wymienia trzy główne czynniki, które sprawiły, że Zachód był skłonny poprzeć turecki model polityczny oraz gospodarczy po rozpadzie ZSRR. Zdaniem badacza były to: „sekularyzm i demokracja,

---

¹¹⁷ W raporcie podkreślono, że Turcja jest gospodarzem głęboko zakorzenionych cywilizacji i ma bogate zaplecze kulturowe, soft power jest jej elementem składowym używanym jako skuteczny element polityki zagranicznej. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *T.C. Dışişleri Bakanlığı 2023 yılına girerken girişimci ve insani dış politikamız*, https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2023-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf, s.50. [dostęp: 09.06.2023]).

¹¹⁸ W 1985 roku powołano Radę ds. Stosunków Gospodarczych z Zagranicą (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu - DEİK), aby zbadać tureckie możliwości inwestycyjne i zwiększyć turecki eksport. (DEİK Hakkında,<https://www.deik.org.tr/kurumsal-hakkimizda#:~:text=1985%20y%C4%B1n%C4%B1nda%20kurulan%20D%C4%B1C5%9F%20Ekonomik,ihracat%C4%B1n%C4%B1%20art%C4%B1rmaya%20katk%C4%B1%20sa%C4%9Flama%20ve> [dostęp:19.10.2022]).

¹¹⁹ Turgut Özal - prezydent Turcji w latach 1989-1993 prezentował przekonanie na temat tego, że „XXI wiek będzie wiekiem Turcji”. Ponadto uważał, że strefa wpływów Turcji powinna rozciągać się od Morza Adriatyckiego przez Bałkany do Wielkiego Muru Chińskiego, w tym poprzez północy Irak i Syrię. (E. Eren, *Turgut Özal'ın Orta Asya (Türkistan) Politikası*,https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70108/turgut_ozalin_orta_asya_turkistan_politikasi [dostęp:20.10.2022]).

wspólna kultura i turecki eksperyment w transformacji gospodarczej”¹²⁰. Podobną argumentację w swoich rozważaniach podnoszą także Turan Aydın¹²¹ i Heinz Kremer¹²². Badacze podobnie jak İ. Bal zauważają wzrost znaczenia Turcji, jak i Iranu po rozpadzie ZSRR jako nowych aktorów na Kaukazie i Azji Centralnej, ze względu na bliskość historyczną, geograficzną i kulturową. İ. Bal przekonuje, że turecki model polityczny oraz rozwojowy zyskał popularność ze względu na to, że miał poparcie wśród europejskich decydentów, którzy obawiali się eksportu ideałów rewolucji irańskiej z 1979 roku. Dlatego też, w ich przekonaniu, Turcja miała pomóc nowo powstałym państwom w ustanowieniu świeckich systemów demokratycznych oraz gospodarki wolnorynkowej, która zastąpiłaby niewydolny komunistyczny system gospodarki centralnie sterowanej¹²³. Niemniej poparcie Zachodu dla tureckiego modelu zostało zachwiane. Zdaniem İ. Bala wynikało to co najmniej z trzech powodów. Po pierwsze badacz argumentuje, że europejscy decydenci z czasem zdali sobie sprawę z tego, że irański fundamentalizm nie może stanowić realnego zagrożenia, ponieważ oprócz Azerbejdżanu pozostałe nowo powstałe republiki tureckie to państwa gdzie grupę dominującą stanowią sunnici, a nie szyici. Po drugie, w opinii İ. Bala, Zachód udzielił przyzwolenia Rosji na prowadzenie polityki „bliskiej zagranicy”, co było nie do pogodzenia z modelem tureckim. Po trzecie, wśród europejskich decydentów zaczęły narastać obawy co do tego, że udzielenie wsparcia dla modelu tureckiego może sprzyjać rozwojowi idei panturkizmu, co byłoby niekorzystne z punktu widzenia Zachodu. Argument ten jest nie bez znaczenia, zważywszy na to, że kierunek ten został niebawem wzmocniony przez środowiska związane z Partią Ruchu Nacjonalistycznego (Milliyetçi Hareket Partisi - MHP), której przewodził Alparslan Türkeş. W ugrupowaniu ukształtował się pogląd na temat konieczności stworzenia sojuszu politycznego o charakterze międzynarodowym ze względu na znaczenie wspólnej przynależności etnicznej. W przeciwieństwie do MHP, w Partii Dobrobytu (Refah Partisi - RP), kładącej nacisk na orientację religijną, wykształciło się przekonanie na temat potrzeby ustanowienia przywódczej roli wśród państw muzułmańskich. Na przestrzeni lat oraz niezależnie od dokonujących się zmian w tureckiej polityce wewnętrznej decydenci w

---

¹²⁰ İ. Bal, *The Turkish model and the Turkic Republics*, „Perceptions Journal of International Affairs” 1998, Vol. 3, No. 3, s. 5.

¹²¹ T. Aydın, *Turkey's rising economic capacity*, „Perceptions Journal of International Affairs” 1996, Vol. 1, No. 1, s. 1-9.

¹²² H. Kremer, *Will Central Asia become Turkey's sphere of influence*, „Perceptions Journal of International Affairs” 1996, Vol. 1, No. 1, s. 1-7.

¹²³ W przemówieniu Süleymana Demirela 1999 roku, zatytułowanym „Turcja i NATO u progu nowego wieku”, pada stwierdzenie: „Turcja może być dla swoich sąsiadów wzorem do zasiewania ziaren świeckiej demokracji”. (S. Demirel, *Turkey and NATO at the threshold of a new century*, „Perceptions Journal of International Affairs” 1999, Vol. 1, No. 1, s. 3.).

mniejszym lub większym stopniu podkreślali powiązania etniczne, językowe, religijne i kulturowe z państwami Azji Centralnej¹²⁴. Wyrazem dążenia Turcji do ugruntowania swojej pozycji w tym regionie w latach 90. XX wieku było m.in. przyjmowanie studentów z republik Azji Centralnej na uniwersytety w Turcji oraz utworzenie w 1992 roku Tureckiej Agencji Współpracy i Koordynacji (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı - TİKA), świadczącej pomoc w takich dziedzinach jak: zdrowie, rolnictwo, edukacja, rozwój infrastruktury cywilnej i administracyjnej¹²⁵. Na płaszczyźnie kulturowej w 1993 roku doszło do utworzenia Międzynarodowej Organizacji Kultury Tureckiej (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı - TÜRKSOY) zrzeszającej Turcję, Turkmenistan, Uzbekistan, Kazachstan, Azerbejdżan oraz Kirgistan, a zatem państwa, w których społeczności posługują się językami należącymi do rodziny języków tureckich¹²⁶. Co istotne, w latach 90. XX wieku nie ograniczano się do inicjowania działań w najbliższym regionie. Za tym argumentem przemawia fakt, że w 1998 roku przygotowano „Africa Action Plan” w celu poprawy współpracy między Turcją a państwami kontynentu¹²⁷.

W tureckiej myśli politycznej jednym z wcześniejszych przejawów myślenia w kategoriach soft power były także rozważania podjęte przez późniejszego ministra spraw zagranicznych Turcji Ahmeta Davutoğlu, który w latach 1998-2002 wykładał w Akademii Sił Zbrojnych i Akademii Wojskowych jako profesor wizytujący. W artykule zatytułowanym „The clash of interests: an explanation of the world (dis)order” z 1998 roku, A. Davutoğlu nawiązuje do „hegemonicznego paradygmatu cywilizacji zachodniej”¹²⁸. Badacz w swoich

---

¹²⁴ İ. Bal, op. cit., s. 9-11.

¹²⁵ Turkish Cooperation and Coordination Agency, *History of TİKA*, https://www.tika.gov.tr/en/page/history_of_tika-8526 [dostęp: 12.07.2019].

¹²⁶ TÜRKSOY, *TARİHÇE*, <https://www.turksoy.org/tarihce> [dostęp: 12.07.2022].

¹²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> [dostęp: 12.07.2022].

¹²⁸ A. Davutoğlu uważa, że po zakończeniu zimnowojennej rywalizacji, Stany Zjednoczone zyskały monopol na sprawowanie władzy, uzasadniając swoje działania zasadami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Twierdzi, że zasady prawa międzynarodowego nie znalazły swojego odzwierciedlenia w tracie wojny w Bośni i w tym przypadku winę przypisuje Zachodowi, a w szczególności pragmatyzmowi i uprzedzeniom Europy. W swoich rozważaniach, nie zgadza się z poglądami Samuela Huntingtona i zarzuca mu, że zaniedbał fakt, że dotychczasowe wojny światowe miały charakter wewnątrz-cywilizacyjny i dotyczyły sił eurocentrycznych. Ponadto krytykuje poglądy Francisa Fukuyamy, wskazując, że jego diagnoza „końca cywilizacji” miała charakter przedwczesny. A. Davutoğlu, w swoich rozważaniach wielokrotnie odnosi się do Rimlandu i Heartlandu, kluczowe znaczenie przypisując uwarunkowaniom geograficznym. Geopolityka w jego przekonaniu jest „(...)podstawowym czynnikiem i wyznacznikiem zmian władzy w polityce globalnej, zwłaszcza w krytycznych punktach zwrotnych współczesnej historii”. W przekonaniu A. Davutoğlu zachodni teoretycy uznali świat muzułmański za zagrożenie, ze względu na jego potencjał zarówno geopolityczny jak i geoeconomiczny oraz geostrategiczny. A. Davutoğlu twierdzi, że Zachód aby przejąć kontrolę nad potencjałem świata muzułmańskiego, potrzebował znaleźć ideologiczne uzasadnienie dla swoich działań strategicznych. Badacz zarzuca Europie Zachodniej „antyislamski fundamentalizm”, który w jego przekonaniu stał się przyczyną tego, że Turcja nie została zaakceptowana jako państwo członkowskie. (A. Davutoğlu, *The clash of interests: an*

rozważaniach przekonuje, że po zakończeniu zimnej wojny Zachód zmarnował szansę na stworzenie kompleksowego dialogu cywilizacyjnego, a zamiast tego zdecydował się na posługiwanie się narracją o zderzeniu cywilizacji¹²⁹. Wartościująca kategoryzacja jest w przekonaniu A. Davutoğlu przeszkodą dla ustanowienia pokoju na świecie¹³⁰.

Po ataku terrorystycznym na World Trade Center (WTC) w 2001 roku wśród tureckich decydentów zaczęła wzrastać świadomość na temat zmian dokonujących się w porządku międzynarodowym. Kolejnym przykładem odzwierciedlającym znaczenie miękkiej siły w tureckiej myśli politycznej jest jedno z przemówień ówczesnego ministra spraw zagranicznych Turcji - İsmaila Cema. W 2002 roku zauważył, że: „nie żyjemy już w świecie, w którym najważniejsza jest sama siła militarna jako wyznacznik statusu międzynarodowego państwa. Nowy paradygmat przygotowuje grunt pod nowy rodzaj siły - takiej, która opiera się na ekonomicznej żywotności i wytrwałości. Gdy świat się staje prawdziwie globalnym rynkiem, czynniki ekonomiczne w połączeniu z historycznymi, kulturowymi i politycznymi aktywnie kształtują rolę państwa w nowym tysiącleciu. Biorąc pod uwagę te atrybuty współczesnej gry o władzę, decydującym elementem jest zdolność państwa do optymalnego wykorzystania swoich przewag komparatywnych. Turcja, z mnóstwem możliwości, ma szansę stać się znaczącym graczem w nadchodzących dziesięcioleciach”¹³¹.

W tym samym czasie do debaty publicznej na nowo powróciła koncepcja „starcia cywilizacji” zaproponowana przez Samuela Huntingtona, a w 2004 roku w tureckiej polityce zagranicznej podjęto namysł nad „sojuszem cywilizacji”, o czym po raz pierwszy pisał A. Davutoğlu we wspomnianym wyżej artykule z 1998 roku. Inicjatywa została formalnie uruchomiona w 2005 roku, a w środowisku naukowym przeanalizowana między innymi przez Firata Bayara¹³². Badacz w swoich rozważaniach charakteryzuje znaczenie sojuszu

---

explanation of the world (dis)order, „Perceptions Journal of International Affairs” 1997-1998, Vol. 2, No. 4, s. 12.).

¹²⁹ A. Davutoğlu przekonuje, że „historia cywilizacji to nie tylko starcia. Mamy wiele przykładów dynamicznej i pokojowej współpracy i interakcji między cywilizacjami. Pluralistyczna cywilizacyjna koegzystencja została osiągnięta w Hiszpanii, Europie Wschodniej i Indiach na przestrzeni wieków, aż zaczęły funkcjonować zachodnie interesy strategiczne. Zderzenie nie jest jedynym międzycywilizacyjnym trybem relacji. Zderzenie zaczyna się, gdy ta różnica cywilizacyjna zostaje wykorzystana do celów strategicznych”. (A. Davutoğlu, op. cit., s.12.).

¹³⁰ Ibidem, s. 13-14.

¹³¹ W 2002 roku İ. Cem, wśród dwóch podstawowych priorytetów tureckiej polityki zagranicznej wymienił stanie się pełnoprawnym członkiem w Unii Europejskiej i odgrywanie roli lidera na płaszczyźnie politycznej i gospodarczej w Eurazji. (İ. Cem, *Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a new Millennium*, „Turkish Policy Quarterly” 2002, <http://turkishpolicy.com/article/3/turkish-foreign-policy-opening-new-horizons-for-turkey-at-the-beginning-of-a-new-millennium-spring-2002> [dostęp: 07.10.2022]).

¹³² W ramach inicjatywy, ustanowiono Grupę Wysokiego Szczebla, która postawiła sobie za cel: wzmocnienie wzajemnego szacunku i wspólnych wartości wśród różnych kultur, przeciwdziałanie wpływom środowisk podlegającym do podejmowania radykalnych działań, zwiększanie świadomości w społeczeństwie w kwestii

zainicjowanego przez Hiszpanię oraz Turcję pod patronatem ONZ. F. Bayar podobnie jak A. Davutoğlu uznał, że w dobie globalizacji nie da się budować multilateralizmu poprzez działanie zgodnie z huntingtonowską logiką „zderzenia cywilizacji”. W przekonaniu F. Bayara sojusz cywilizacji, który w swoich rozważaniach określa „moralną sferą ludzkości”¹³³, stwarza konstruktywną możliwość współpracy, jednocześnie umożliwiając przewyciężanie uprzedzeń oraz budowanie globalnego partnerstwa. F. Bayar słusznie zauważa, że przekonanie na temat tego, że cywilizacja islamu i zachodnioeuropejska są monolitycznymi strukturami prowadzi do szkodliwych generalizacji, utrudniających dialog¹³⁴. Badacz przekonuje, że inicjatywa sojuszu cywilizacji w perspektywie długoterminowej powinna skupić się między innymi na społeczności muzułmańskiej w Europie, która wraz z tym, jak będzie się powiększać, powinna nauczyć się koegzystować ze społeczeństwami przyjmującymi. Inną propozycją F. Baykara jest argument dotyczący konieczności rozwoju programu edukacyjnego. W przekonaniu badacza, edukacja i szkolenia są narzędziem ułatwiającym zwalczanie negatywnych uprzedzeń¹³⁵.

Po zamachu na WTC Turcja nie porzuciła dążeń do poszukiwania dialogu międzykulturowego i międzyreligijnego, na co wskazuje Hasan Ulusoy w artykule „The Importance Of Identity Building In Avoiding The Clash of Civilisations In The Age Of Globalisation (With Some Reflections On Turkey - EU Relations)”¹³⁶. W 2012 roku w Turcji odbyło się wspólne forum Organizacji Konferencji Islamskiej i Unii Europejskiej, które zostało zorganizowane pod hasłem „Cywilizacja i harmonia: wymiar polityczny” na szczepku ministrów spraw zagranicznych¹³⁷. Konferencja, o której w swoich rozważaniach wspomina H. Ulusoy, miała charakter symboliczny, niemniej po zamachach terrorystycznych z 11 września na Zachodzie ponownie zaczęto doceniać walory modelu tureckiego. Zagadnienie to zostało poruszone między innymi przez Ziyę Önişę w artykule zatytułowanym „Turkish Modernisation and Challenges For The New Europe”. Badacz wskazuje, że wydarzenie to stało się punktem zwrotnym w relacjach turecko-unijnych, a za przyłączeniem Turcji do wspólnoty europejskiej przemawiał fakt, że w pierwszych latach rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (Adalet ve Kalkınma Partisi - AKP) zainicjowano proces

---

budowania globalnej współpracy. (F. Bayar, *The alliance of civilizations initiative in globalization era: concept, prospects and proposals*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2006, Vol. 11, No. 3, s. 11.).

¹³³ F. Bayar, op. cit., s. 9.

¹³⁴ Ibidem, s.15.

¹³⁵ Ibidem, s.16.

¹³⁶ H. Ulusoy, *The Importance Of Identity Building In Avoiding The Clash of Civilisations In The Age Of Globalisation (With Some Reflections On Turkey - EU Relations)*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2004, Vol. 9, Is. 3 , s.97.

¹³⁷ Ibidem., s. 4.

europelizacji¹³⁸. Uwieńczeniem tego etapu była decyzja Rady Europejskiej z 2004 roku, o otwarciu rozmów akcesyjnych z Turcją¹³⁹.

Kolejnym ważnym punktem w myśleniu na temat miękkiej siły Turcji był wybuch Arabskiej Wiosny w 2011 roku. Jeszcze przed rozpoczęciem protestów w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie İbrahim Kalın w felietonie opublikowanym w 2010 roku w języku tureckim, na łamach prorządowego magazynu „Sabah” zauważył, że „(...) skuteczność Turcji na forum międzynarodowym zależy od zwiększenia jej „miękkiej siły”¹⁴⁰. W przekonaniu İ. Kalina wynika to z dwóch zasadniczych powodów. Po pierwsze „(...) Turcja stała się „mocarstwem regionalnym” w pełnym tego słowa znaczeniu. Nie oznacza to uwięzienia Turcji w jej regionie, jak niektórzy się obawiają. Wręcz przeciwnie, oznacza to stworzenie regionalnego obszaru wolności, bezpieczeństwa i dobrobytu. Turcja musi odegrać wiodącą rolę w tworzeniu regionu ukształtowanego wokół tych wartości. Turcja nie może żyć sama w bezpieczeństwie i dobrobycie w regionie, w którym szerzą się wojny, terror, ucisk, nędza, korupcja i zagraniczne interwencje”¹⁴¹. Drugim głównym powodem wymienianym przez İ. Kalina jest to, że „(...) Turcja musi uzasadnić swoją koncentrację władzy w ostatnich latach. Nie jest tajemnicą, że niektóre arabskie reżimy czują się niekomfortowo z powodu rosnącej potęgi i wpływów Turcji w regionie. (...) nie jest możliwe, aby władza bez legitymacji była trwała i zachowała swoją skuteczność. Nowe inicjatywy regionalne Turcji muszą uwzględniać tę podstawę legitymacji”¹⁴². Ponadto İ. Kalın w swoich rozważaniach wymienia elementy tworzące soft power państwa. W jego przekonaniu są to: „kultura, sztuka, kino, architektura, muzyka, system edukacji, środowisko konkurencyjne, wolność, demokracja, myślenie kreatywne, kapitał społeczny, tło historyczne, bogactwo kulturowe, infrastruktura naukowo-technologiczna państwa, a nie liczba żołnierzy lub siła sankcji gospodarczych. Jest to suma zdolności innowacyjnych, umiejętności dyplomatycznych i zdolności do wyrażania siebie. Państwo, które łączy te elementy, staje się centrum przyciągania”¹⁴³. Za jeden z najważniejszych elementów tworzących narrację o Turcji İ. Kalın uznał demokrację¹⁴⁴, a w

---

¹³⁸ Z. Önis, *Turkish Modernisation and Challenges For The New Europe*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2004, Vol. 9, No. 3, s.17.

¹³⁹ A. Belke, *Turkey in Transition to EU Membership: Pros and Cons of Integrating a Dynamic Economy*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2005, Vol. 4, Is. 1, s. 1.

¹⁴⁰ İ. Kalın, pisząc w języku tureckim o soft power posługuje się sformułowaniem „yumuşak gücü” („mięka siła”), a określeniem „ince gücü” („delikatna, subtelna siła”). İ. Kalın, *Türkiye'nin ince gücü*, https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ibrahim_kalin/2010/01/23/turkiyenin_ince_gucu [dostęp: 07.12.2021].

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Wart odnotowania jest pogląd Ahmeta Davutoğlu na temat związków demokracji z tureckim soft power. W 2007 r., A. Davutoğlu odnoszą się do tureckiej polityki wobec Iraku, zauważył, że „mięka siła i siła militarna

zakresie realizowanej polityki zagranicznej wskazywał, że jest możliwe realizowanie jej przez odwołanie się do takich wartości jak: „(...) sprawiedliwość, pokój, człowieczeństwo, godność i uczciwość”¹⁴⁵. Rok później ukazał się artykuł naukowy Í. Kalina w języku angielskim, zatytułowany „Soft Power and Public Diplomacy”, w którym wskazuje, że miękka siła i dyplomacja publiczna¹⁴⁶ są dwoma głównymi elementami w tureckiej polityce zagranicznej¹⁴⁷. W przekonaniu Í. Kalina, który w tym czasie pełnił funkcję koordynatora dyplomacji publicznej w rządzie AKP, „turecki potencjał soft power, który rozciąga się od Bałkanów i Bliski Wschód do wewnętrznych części Azji Centralnej, wyłania się z kulturowych i historycznych doświadczeń, które odziedziczyła. (...) Wartości, które reprezentuje Turcja, jak historia i głębia kulturowa zmobilizowały dynamikę regionalną i zapewniły możliwości kreacji nowych sfer wpływów”¹⁴⁸. Í. Kalin, podobnie jak A. Davutoğlu w artykule z 1998 roku, w krytyczny sposób odnosi się do eurocentrycznej wizji historii i uważa, że Turcja wraz z nową dynamiką wykroczyła poza obszar peryferyjny, jaki zajmowała w polityce międzynarodowej w okresie zimnej wojny i może w podmiotowy sposób kształtować swoją historię¹⁴⁹. Odnowione podejście do polityki zagranicznej zdaniem autora sprawiło, że Turcja stopniowo staje się siłą centralną w regionie „(...) przyjmuje punkt widzenia opierający się na własnej lokalizacji geograficznej i tle historycznym”¹⁵⁰. Í. Kalin w swoich rozważaniach wymienia filary tworzące nowy wizerunek społeczny Turcji: „sprawiedliwość, legitymizacja, równość w reprezentacji, przejrzystość, odpowiedzialność, szacunek dla różnic, społeczeństwo cnotliwe, moralne i religijne, wolność, ochrona godności oraz zapewnienie podstawowych praw i wolności konstytucyjnych (...)”¹⁵¹. W jego przekonaniu, wartości te miały zbudować nową narrację na temat Turcji i w ten sposób zapewnić Ankarze przewagę zarówno w polityce zagranicznej, jak i dyplomacji publicznej.

---

muszą być stosowane w sposób spójny” i „najważniejszym soft power Turcji jest jej demokracja”. Spostrzeżenia te pojawiły się w kontekście przeprowadzonej przez Turcję operacji antyterrorystycznej wymierzonej w Partię Pracujących Kurdystanu (Partiya Karkerên Kurdistanê - PKK), grupę uznawaną za terrorystyczną przez USA i UE. W przekonaniu A. Davutoğlu, który w tym czasie był doradcą premiera R.T.Erdoğan, operacja nie miała negatywnego wpływu na zakres wolności obywatelskich w Turcji, co pozytywnie świadczy o tureckiej demokracji. (A. Davutoğlu, *Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007*, „Insight Turkey”2008, Vol. 10, No. 1, s. 77–96.).

¹⁴⁵ Í. Kalin, op. cit.,

¹⁴⁶ Zdaniem Í. Kalina „dla Turcji jako wschodzącej potęgi sukces w obszarze komunikacji strategicznej i dyplomacji publicznej jest nieodłączny dla utrzymania interesów narodowych, efektywności regionalnej i globalnych obowiązków. Biorąc pod uwagę te aspekty, jasne jest, że dyplomacja publiczna to priorytet strategiczny dla Turcji”. (Í. Kalin, *Soft Power and Public Diplomacy in Turkey*, „Perceptions Journal of International Affairs”, 2011, Vol. 16, No. 3, s. 18.).

¹⁴⁷ Ibidem., s. 7.

¹⁴⁸ Ibidem, s.10.

¹⁴⁹ Ibidem, s.19.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Ibidem, s.18-19.

Znamienne jest to, że İ. Kalın opublikował swoje przemyślenia w 2011 roku, kiedy to doszło do przemian w ładzie regionalnym za sprawą wydarzeń związanych z wybuchem Arabskiej Wiosny¹⁵². W tym czasie, za sprawą doktryny „strategicznej głębi” opracowanej przez A. Davutoğlu decydenci w Ankarze doszli do wniosku, że nadszedł odpowiedni moment, aby wykorzystać swoje dziedzictwo historyczne w celu umocnienia pozycji państwa w regionie poprzez wypromowanie tureckiego modelu politycznego i rozwojowego, stanowiącego syntezę nowoczesnej gospodarki i demokracji z poszanowaniem dla zasad islamu¹⁵³.

Burhanettin Duran i Nuh Yılmaz, podobnie jak İ. Kalın, podjęli refleksję nad znaczeniem modelu tureckiego po wydarzeniach Arabskiej Wiosny. W artykule z 2013 roku, zatytułowanym „Islam, Models and the Middle East: The New Balance of Power following the Arab Spring”, wskazują, że wydarzenia z 2011 roku na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej stworzyły płaszczyznę do rywalizacji tureckiego, irańskiego oraz saudyjskiego modelu politycznego i rozwojowego. B. Duran i N. Yılmaz w swoich rozważaniach przekonują, że Turcja zaczęła być ukazywana jako państwo modelowe po zamachach terrorystycznych w Stanach Zjednoczonych w 2001 roku, a do tego przyczynił się amerykański prezydent George W. Bush, który sportretował Turcję jako przykład umiarkowanego islamu i demokracji. Według badaczy model turecki nie pozostał niezauważony także przez Baracka Obamę, który wskazał Turcję za wzór w przejściu państw Bliskiego Wschodu z autorytarnego reżimu do demokracji po Arabskiej Wiosnie. W przekonaniu B. Durana i N. Yılmazy wśród powodów, dla których Turcja może być postrzegana jako przykład dla państw arabskich, jest krytyczne podejście do Izraela, dążenie do ustanowienia cywilnej kontroli nad wojskiem, pluralizm polityczny i światopoglądowy, intensywny rozwój ekonomiczny, co może stanowić bardzo atrakcyjny przykład dla państw znajdujących się w procesie tranzycji politycznej. Dodatkowym argumentem przemawiającym za modelem tureckim zdaniem badaczy jest to, że mimo uczestnictwa w strukturach euroatlantyckich, Turcja jest w stanie prowadzić krytyczną i niezależną politykę wobec Zachodu. Ponadto, jak argumentują badacze, Ankara z szacunkiem odnosi się do regionalnej dynamiki społecznej oraz wyraża sprzeciw wobec jakiegokolwiek zagranicznego interwencjonizmu wojskowego, co mogłoby zaszkodzić stabilności regionalnej. Badacze dochodzą jednak do wniosku, że model turecki co prawda został zaaprobowany na Zachodzie,

---

¹⁵² Ibidem, s.9.

¹⁵³ A. Davutoğlu jest powszechnie uznawany za „architekta” polityki zagranicznej Turcji pod rządami AKP. A. Davutoğlu przedstawił wizję Turcji jako państwa o tożsamości opartej na komponencie religijnym, aspirującym do odgrywania roli mocarstwa średniej wielkości i objęcia przywództwa w muzułmańskim kręgu cywilizacyjnym.

jednak nie spotkał się z powszechnym entuzjazmem w państwach Bliskiego Wschodu, ponieważ w przeciwieństwie do Iranu i Arabii Saudyjskiej, nie jest oparty na podstawie teologicznej¹⁵⁴.

Fahrettin Altun - obecny dyrektor ds. komunikacji w biurze prezydenta Turcji - także zabrał głos w dyskusji na temat tureckiego soft power. W felietonie opublikowanym w języku tureckim w 2014 roku, na łamach prorządowego magazynu „Akşam”, F. Altun¹⁵⁵ zauważył, że pojęcie soft power zaczęło być dostrzegane w tureckim życiu politycznym po 2000 roku, czyli wówczas gdy decydenci w Ankarze skupili się na wdrażaniu ambitnej polityki zagranicznej, której jednym z komponentów stała się formuła „zero problemów z sąsiadami”¹⁵⁶. F. Altun w swoich rozważaniach podkreślił także, że Turcja nie ma strategii soft power i mimo twierdzeń dotyczących tego, że jest potęgą regionalną „(...) musi odpowiednio opracować strategię „miękkiej siły”¹⁵⁷. Zdaniem F. Altuna „soft power nie zastępuje siły militarnej. Jest integralną częścią władzy politycznej. Nie jest to jednak tylko kwestia „dyplomacji publicznej” czy „komunikacji publicznej”. Te wymiary są oczywiście ważne. (...) Soft power jest zasadniczo rzeczywistością kulturową. W tym sensie wymaga inwestycji, która rozciąga się z pokolenia na pokolenie”¹⁵⁸. Postulat dotyczący miękkiej siły przedstawiony przez F. Altuna w 2014 roku jest zdawkowy i niewiele wnosi na temat dyskusji na temat tureckiego soft power, a brzmi następująco: „niezbędne jest, aby Turcja rozważyła kwestię „miękkiej siły” w kontekście „zorientowania na jakość” i „różnorodność”¹⁵⁹.

Zagadnienie tureckiej miękkiej siły jest analizowane przez tureckich badaczy także w kontekście dyplomacji publicznej i zagadnienia diaspory. Şebnem Köşer Akçapar i Damla Bayraktar Aksel w artykule zatytułowanym „Public Diplomacy through Diaspora Engagement: The Case of Turkey” z 2017 roku wskazują, że objęcie władzy przez AKP w 2002 r. przyczyniło się do zmiany sposobu myślenia na temat tureckiej społeczności żyjącej

---

¹⁵⁴ B. Duran, N. Yılmaz, *Islam, Models and the Middle East: The New Balance of Power following the Arab Spring*, „Perceptions Journal of International Affairs”2013, Vol. 18, No. 4, s. 139-170.

¹⁵⁵ F. Altun w latach 2014-2018 oprócz pełnienia funkcji koordynatora generalnego Fundacji Studiów Politycznych, Ekonomicznych i Społecznych, (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı - SETA), publikował do takich prorządowych tureckich gazet jak: „Akşam”, „Daily Sabah”, „Sabah”, był także redaktorem naczelnym magazynu „Anlayış”. (Fahrettin Altun, *Biografi*, <https://www.biyografi.info/kisi/fahrettin-altun> [dostęp: 07.12.2021]).

¹⁵⁶ F. Altun, w przeciwieństwie do İ. Kalina, pisząc o soft power w języku tureckim nie posługuje się określeniem „ince gücü” („delikatna, subtelną siłą”), a sformułowaniem „yumuşak gücü” („mięka siła”). (F. Altun, *Türkiye'nin “Yumuşak Güce” ihtiyacı var mı?*, <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/fahrettin-altun/turkiyenin--e2-80-9cyumusak-guce-e2-80-9d-ihtiyaci-var-mi/haber-347877> [dostęp: 07.12.2021]).

¹⁵⁷ Ibidem.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Ibidem.

za granicą. Władze zdały sobie sprawę, że turecka diaspora może stać się narzędziem dyplomacji publicznej, zwiększające oddziaływanie soft power i jednocześnie wspierając działania rządu¹⁶⁰. Ciekawe spostrzeżenia na temat twardej i miękkiej siły Turcji prezentuje Ersel Aydınli w artykule zatytułowanym „Neither Ideological nor Geopolitical: Turkey Needs a ‘Growth’-Based Grand Strategy” z 2020 roku. W zakresie twardej siły stwierdza, że Turcja poczyniła duży postęp w ciągu ostatnich dwudziestu lat. Aby uargumentować swoje stanowisko, badacz powołuje się na dane Banku Światowego, wskazujące, że roczne tempo wzrostu PKB Turcji wzrosło z -5,962% w 2001 roku do +4,8% w 2019 roku¹⁶¹. W zakresie soft power zauważa on, że w okresie zimnej wojny Turcja była zaangażowanym, lecz podporządkowanym członkiem społeczności międzynarodowej, naśladowującym Zachód¹⁶². Obecnie, jak wskazuje E. Aydınli, miękka potęga Turcji jest nieograniczona, co sprawia, że może przyjąć wzorce westernizacji, jednocześnie zachowując otwartość na Wschód. W przekonaniu badacza nowa turecka elita ma większą swobodę i może opowiedzieć się po stronie uciskanych na świecie, nie narażając się na to, że przyjmuje perspektywę lewicową lub sowiecką¹⁶³. E. Aydınli aby uargumentować swoje stanowisko w zakresie rosnącego potencjału miękkiej siły Turcji, wskazuje na wzrost nakładów finansowych przekazywanych na pomoc humanitarną w Afryce¹⁶⁴, rosnącą liczbę ambasad na kontynencie afrykańskim, realizowane projekty edukacyjne, popularność tureckich seriali, oraz politykę „otwartych drzwi” wobec uchodźców¹⁶⁵. Badacz utrzymuje, że Turcja zajmuje stanowisko zgodnie z

---

¹⁶⁰ Ş.K. Akçapar, D.B. Aksel, *Public Diplomacy through Diaspora Engagement: The Case of Turkey*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2017, Vol. 22, No. 4, s. 141-155.

¹⁶¹ E. Aydınli, *Neither Ideological nor Geopolitical: Turkey Needs a ‘Growth’-Based Grand Strategy*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2020, Vol. 25, No. 2, s. 240.

¹⁶² Ibidem., 240-241.

¹⁶³ Ibidem., s.241.

¹⁶⁴ Aspekt prowadzonej przez Turcję polityki humanitarnej jest poruszany także przez Bruca Gilleya w artykule zatytułowanym „Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism” z 2015 roku. Autor argumentuje, że demokracja, jest czynnikiem uwiarygodniającym Turcję jako „niezachodnie mocarstwo średniej potęgi”, w rozwoju programu humanitarnego i daje jej przewagę przed takimi państwami jak Iran. B. Gilley, *Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2015, Vol. 20, No. 1, s. 52.

¹⁶⁵ W publikacjach tureckich badaczy, w wątkach dotyczących miękkiej siły, wielokrotnie powtarza się argument dotyczący otwartej postawy rządu wobec uchodźców. Başak Kale w artykule „The Limits of an International Burden-sharing Approach: The Syrian Refugee Protection Crisis and Its Consequences on Turkey’s Refugee Policy” z 2017 roku, argumentuje, że od początku syryjskiej wojny domowej w 2011 roku Turcja przyjęła politykę „otwartych drzwi” dla Syryjczyków. Jak wskazuje, podejście to wynikało z wykorzystania aktywności w polityce zagranicznej zainicjowanej Ahmet Davutoğlu, a także ożywienia w handlu, pomocy humanitarnej i zdolności do wykorzystania miękkiej siły. (B. Kale, *The Limits of an International Burden-sharing Approach: The Syrian Refugee Protection Crisis and Its Consequences on Turkey’s Refugee Policy*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2017, Vol. 22, No. 4, s. 64.).

którym przyjmowanie uchodźców jest „humanitarnym obowiązkiem, co jest głównym elementem soft power w wizerunku państwa”¹⁶⁶.

Ciekawy głos w dyskusji na temat tureckiej soft power prezentuje Talha Köse w artykule pt. „Soft Power: stabilność polityczna i stanowcze stanowisko”, („Yumuşak Güç: Siyasi İstikrar ve İlkel Duruş”), opublikowanym w 2019 roku w prorządowym magazynie „Kriter”, poświęconym tematyce stosunków międzynarodowych. T. Köse zauważa, że od czasu wybuchu wojny domowej w Syrii, a także wraz z niestabilną sytuacją polityczną w Iraku, miękka siła zajęła centralne miejsce wśród priorytetów tureckiej polityki zagranicznej. Jednocześnie autor zauważa, że wraz z eskalacją konfliktu w bezpośrednim sąsiedztwie, Turcja zaczęła koncentrować się na hard power, ponieważ „działania militarne i udane operacje Turcji były koniecznością”¹⁶⁷, a to w jego opinii nie miało negatywnego wpływu na turecką miękka siłę. Autor wyjaśnia zależność między soft power a hard power i argumentuje, że Turcja będzie kontynuować rozwój rodzimego przemysłu militarnego, aby w nadchodzącym okresie wyeliminować zagrożenia dla bezpieczeństwa, ponieważ „postrzeganie Turcji jako bezpiecznej, stabilnej i dobrze prosperującej jest najbardziej fundamentalną podstawą jej soft power”¹⁶⁸. Największym atutem tureckiej miękkiej siły jest według T. Köse „zdolność do łączenia muzułmańskiej tkanki społecznej i demokratycznego systemu politycznego”, co w przekonaniu autora jest źródłem inspiracji dla państw sąsiednich. Zdaniem autora na pozytywne postrzeganie Turcji wpływa także szybki rozwój gospodarczy, a także jakość tureckich produktów, co jego zdaniem jest postrzegane jako zagrożenie „zwłaszcza przez aktorów międzynarodowych, którym nie podobają się globalne i regionalne wpływy Turcji”¹⁶⁹. Zdaniem T. Köse „Turcja stworzyła nową równowagę między swoją miękka i twardą siłą”¹⁷⁰, ze względu na to, że prezentuje swoje stanowisko w kwestiach kluczowych dla społeczności międzynarodowej, a także potrafi uspokoić sojuszników i przyjąć zdecydowane i konsekwentne stanowisko wobec przeciwników¹⁷¹. Autor prezentuje wyraźnie prorządowe stanowisko i bagatelizuje wpływ tureckiego interwencjonizmu na wizerunek Turcji. Ponadto podkreśla znaczenie demokracji w tureckim systemie politycznym, w czasie gdy tendencje autorytarne w państwie uległy intensyfikacji, a także usiłuje

---

¹⁶⁶ E. Aydınli, op. cit., s. 241.

¹⁶⁷ T. Köse, *Yumuşak Güç: Siyasi İstikrar ve İlkel Duruş*, <https://kriterdergi.com/dis-politika/yumusak-guc-siyasi-istikrar-ve-ilkeli-durus> [dostęp:28.12.2022].

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ Ibidem.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem.

przekonać czytelnika, że turecki sukces jest odbierany za zagrożenie wśród państw, które obawiają się wzrastającej roli Turcji na forum międzynarodowym.

Na temat syntezy działań militarnych i niemilitarnych pisze Şener Aktürk w artykule zatytułowanym „Turkey’s Grand Strategy as the Third Power: A Realist Proposal” z 2020 roku. Badaczka wskazuje, że „miękką siłą jest formą niematerialnej mocy utajonej, która może być przekształcona w potęgę militarną”¹⁷². Za składniki miękkiej siły Turcji uznaje ona: legitymizację demokratyczną, reprezentację islamu, tolerancję i suwerenność. Zdaniem Ş. Aktürk za pierwszym argumentem przemawia fakt, że Turcja posiada „dziedzictwo demokratycznej inkluzywności”¹⁷³. Jak wskazuje, Imperium Osmańskie posiadało reprezentację populacji zróżnicowanej pod względem religijnym, a w rządach uczestniczyli ministrowie różnych wyznań, co zestawia z przykładem Wielkiej Brytanii, gdzie przez lata władza była zmonopolizowana przez protestantów. W odniesieniu do reprezentacji religijnej twierdzi, że Turcja jest siedzibą ostatniego imperium islamskiego i kalifatu, co ma znaczenie symboliczne dla potencjału soft power¹⁷⁴. Według Ş. Aktürk tym, co także tworzy turecką miękką siłę, jest tolerancja wobec zarówno muzułmańskich, jak i świeckich sposobów życia, jak również asertywne stanowisko wobec niemuzułmańskich mocarstw w obronie swojej suwerenności¹⁷⁵. Za kluczowy czynnik tworzący miękką siłę Turcji badaczka uznaje to, że jest „bezpieczną przystanią” dla prześladowanych muzułmanów, co uznaje za konstytutywną część tureckiej tożsamości narodowej¹⁷⁶.

Interesującą opinię na politykę Turcji wobec państw tureckich z perspektywy soft power prezentuje również minister spraw zagranicznych Kirgistanu, Baktygul Kalambekova, w artykule zatytułowanym „The Paradigm of Soft Power and the Importance of the Organization of Turkic States: Perspective from Kyrgyzstan” z 2022 roku. Autorka przekonuje, że na soft power Turcji składają się jej unikatowe położenie geograficzne, kultura oraz historia¹⁷⁷. B. Kalambekova podobnie jak İ. Bal zauważa, że najwcześniejszym przejawem tureckiej miękkiej siły, była aktywność Turcji na przestrzeni poradzieckiej na początku lat 90. XX wieku. Aby uargumentować swój punkt widzenia wskazuje, że Turcja była jednym z pierwszych państw, które otworzyło swoje ambasady w stolicach wszystkich

---

¹⁷² Ş. Aktürk, *Turkey’s Grand Strategy as the Third Power: A Realist Proposal*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2020, Vol. 25, No. 2, s.166.

¹⁷³ Ş. Aktürk, op. cit., s. 167.

¹⁷⁴ Ibidem., s.168.

¹⁷⁵ Ibidem., s.168.

¹⁷⁶ Ibidem., s.169.

¹⁷⁷ B. Kalambekova, *The Paradigm of Soft Power and the Importance of the Organization of Turkic States: Perspective from Kyrgyzstan*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2022, Vol. 27, No 1, s. 93.

państw tureckojęzycznych już w 1992 roku¹⁷⁸. Ponadto zauważa zasługi i aktywność Turguta Özala¹⁷⁹ oraz inicjowane przez Turcję już w latach 90. XX wieku programy edukacyjne, renowację zabytków, działalność humanitarną wśród państw tureckich. W przekonaniu autorki „miękką siłą stała się kluczowym czynnikiem we wdrażaniu przez Turcję priorytetów polityki zagranicznej w świecie tureckim”¹⁸⁰. Za najważniejsze narzędzie tureckiego soft power wśród państw Azji Centralnej uznaje Organizację Państw Tureckich¹⁸¹, wskazując na jej wielopłaszczyznowy charakter funkcjonowania, począwszy od kwestii politycznych, ekonomicznych, edukacyjnych i kulturowych, po turystykę, wymianę młodzieży, media, rolnictwo i ochronę środowiska¹⁸².

Reasumując wyżej omówione wątki, nieświadomy namysł tureckich decydentów politycznych nad soft power można zauważyć już w latach 80. XX wieku, kiedy to Diyanet rozpoczął wysyłanie imamów z Turcji, aby w ten sposób zadbać o podtrzymanie więzi językowych oraz kulturowych wśród tureckiej diaspory w Niemczech. Okolicznością sprzyjającą rozwojowi tureckiej miękkiej siły był rozpad ZSRR. Wówczas Turcja, poszukując swojego miejsca w nowym porządku międzynarodowym, rozpoczęła popularyzowanie tureckiego modelu rozwojowego wśród państw Azji Centralnej, co zostało poparte przez Zachód. Wraz z zamachem terrorystycznym na World Trade Center do debaty powróciła koncepcja S. Huntingtona na temat „zderzenia cywilizacji”, co zostało skrytykowane przez A. Davutoğlu jako przeszkoda do ustanowienia pokoju na świecie. Po wydarzeniach w Stanach Zjednoczonych ponownie w europejskiej retoryce zaczęto doceniać walory modelu tureckiego jako przeciwwagi dla radykalnego islamu, co zbiegło się w czasie z objęciem władzy przez AKP¹⁸³ i reformami na rzecz europeizacji państwa. Równolegle w Turcji podjęto namysł nad formułą „sojuszu cywilizacji”, która została uruchomiona w 2005 roku, a w 2012 roku Turcja zorganizowała forum Organizacji Konferencji Islamskiej i Unii Europejskiej, promując dialog

---

¹⁷⁸ Ibidem., s. 97.

¹⁷⁹ Ibidem., s.98.

¹⁸⁰ Ibidem., s.94.

¹⁸¹ W dokumencie „Turecka wizja świata – 2040” Organizacji Państw Tureckich, można znaleźć się pośrednie odwołanie do miękkiej siły poprzez nawiązanie do współpracy i solidarności między państwami tureckimi opartych na więzach historycznych, wspólnym języku, kulturze i tradycjach. (*Turkic World Vision - 2040*, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turkic-world-vision-2040-2396-97.pdf> s. 2. [dostęp: 24.11.2022]).

¹⁸² Ibidem., s.100.

¹⁸³ R.T. Erdoğan w trakcie sprawowania funkcji premiera, w czasie wizyty w Stanach Zjednoczonych w 2005 roku podkreślił, że Turcja podziela tę samą strategię co Stany Zjednoczone na Bliskim Wschodzie i w Eurazji, a także zauważył, że „miękką siłą Turcji wzrasta”. (*Erdoğan: "Türkiye'nin yumuşak gücü artıyor"*, <https://www.gazetevatan.com/gundem/erdogan-turkiyenin-yumusak-gucu-artiyor-54916> [dostęp:28.12.2022]).

międzykulturowy i międzyreligijny. Najistotniejszym punktem przełomowym w myśleniu na temat tureckiego soft power były wydarzenia Arabskiej Wiosny z 2011 roku.

Czynnikiem ułatwiającym upowszechnianie tureckiego soft power była wizja „głębi strategicznej” zaproponowana przez A. Davutoğlu. Tureccy decydenci uznali, że zmiany zachodzące w bezpośrednim sąsiedztwie będą dogodną możliwością, aby skonsolidować przywództwo w regionie poprzez promowanie tureckiego modelu politycznego i rozwojowego. Początkowo turecka koncepcja odniosła pośredni sukces przede wszystkim w Egipcie, wraz z dojściem do władzy Muhammada Mursiego, wywodzącego się z Bractwa Muzułmańskiego, ideologicznie związanego z turecką AKP. Gdy w 2013 roku, na skutek interwencji egipskiej armii doszło do obalenia demokratycznie wybranego prezydenta, Ankara wyraziła swój jednoznaczny sprzeciw wobec przejęcia władzy przez egipską armię, a wydarzenia związane z zamachem stanu w Egipcie podważyły pozycję Turcji w regionie. Współcześnie zarówno tureccy, jak i zagraniczni badacze, charakteryzując znaczenie miękkiej siły Turcji akcentują przede wszystkim rolę tureckiej pomocy humanitarnej w szczególności w odniesieniu do polityki realizowanej w Afryce, a także podkreślają przyjętą przez rząd politykę „otwartych drzwi” wobec uchodźców. Ponadto w tureckich mediach prorządowych można odnaleźć artykuły podkreślające znaczenie dyplomacji osobistej R.T.Erdoğana w budowaniu tureckiej miękkiej siły¹⁸⁴.

Wyzwaniem związanym z analizą pojęcia ostrej siły jest to, że w przeciwieństwie do soft power i hard power – nie sposób znaleźć do niej bezpośrednich odniesień w wypowiedziach tureckich decydentów. Poszukiwanie sposobu myślenia w kategoriach sharp power w tureckiej myśli politycznej jest ważne, ponieważ tamtejsze środowisko akademickie w bardzo ograniczony sposób omawia to zagadnienie i czyni to przede wszystkim w odniesieniu do Rosji oraz Chin¹⁸⁵. W przypadku działań podejmowanych przez Pekin,

---

¹⁸⁴ Wątek ten jest często eksponowany w prorządowych mediach po tym jak Turcja w 2018 roku przeszła do systemu prezydenckiego. Przykładem jest artykuł z dziennika „Yeni Şafak” z 2022 roku zatytułowany „Miękką siłą Turcji: dyplomacja serca” („Türkiye'nin yumuşak gücü: Yürek diplomasisi”). W tekście podkreślono znaczenie bezpośredniej i naturalnej komunikacji prezydenta R. T. Erdoğan, jako cechy wyróżniającej go na forum międzynarodowym i budującej pozytywny wizerunek Turcji za granicą. (*Türkiye'nin yumuşak gücü: Yürek diplomasisi*, <https://www.yenisafak.com/gundem/turkiyenin-yumusak-gucu-yurek-diplomasisi-3861902> [dostęp:28.12.2022]).

¹⁸⁵ Jednym z przykładów jest też krótka turekojęzyczna analiza o charakterze popularnonaukowym opublikowana przez pułkownika sztabowego artylerii Ahmeta Akına, w maju 2020 roku, na stronie internetowej Centrum Analiz Strategicznych (Stratejik Analiz Merkezi) zatytułowana „Globalna walka o władzę: czym jest ostra, miękka i twarda siła ???” („Küresel güc mücadelesi: Keskin güc, yumuşak güc ve kaba güc nedir?”). Autor w swoich rozważaniach powołuje się na badania przeprowadzone przez Ch. Walkera oraz J. Ludwiga i podobnie jak T. Bilener używa tureckiego terminu „keskin gücü” („ostra siła”), które odnosi do Chin oraz Rosji. A. Akın w swoich rozważaniach niewiele wnosi na temat analizy zagadnienia sharp power i łączy koncepcję ostrej siły jedynie z płaszczyzną informacyjną. Jak wskazuje „ostra siła wytworzona przez oszałamiający rozwój

przykładem jest jeden z niewielu tureckojęzycznych artykułów naukowych zatytułowany „Analiza polityki zagranicznej miękką siłą kontra ostra siła: przykład Chin”, („Dış Politika Analizinde Yumuşak Güç - Keskin Güç Karşılaştırması: Çin Örneği”) opublikowany przez Tolgę Bilenera. Autor w swoim artykule, opisując różnicę pomiędzy soft power i sharp power, podkreśla „(...) chodzi o to, że miękką siłą opiera się na perswazji, a ostra siła na oszustwie”¹⁸⁶. T. Bilener, mając świadomość tego, że kategoria ostrej siły jest kontrowersyjną koncepcją w stosunkach międzynarodowych, jednocześnie słusznie wskazuje, że sharp power „daje możliwość ponownego przemyślenia działań państw wpływających na procesy decyzyjne w polityce zagranicznej innych państw”¹⁸⁷.

Głos w tureckiej debacie na temat ostrej siły zabrał Eyüp Ersoy w artykule „Operacja percepcji na arenie międzynarodowej: Ostra siła”, („Uluslararası alanda algı operasyonu: Keskin güç”), opublikowanym w listopadzie 2020 roku. Autor wymienia trzy przyczyny, które w jego przekonaniu spowodowały, że amerykańscy badacze skoncentrowali swoje rozważania przede wszystkim na polityce zagranicznej Rosji oraz Chin. Jak zauważa „(...) rządy innych państw, struktury instytucjonalne i indywidualni badacze, którzy uważają, że działania siłowe Rosji i Chin w ich polityce zagranicznej zagrażają interesom własnych państw, przywiązują do tej koncepcji szczególną wagę. (...) Coraz częściej Stany Zjednoczone i ich sojusznicy podlegają aktom siły, przejawiającym się w kształtowaniu opinii publicznej, wpływaniu na wewnętrzne decyzje czy wpływie na indywidualną i masową percepcję. Najbardziej znanym przykładem takiej sytuacji jest ingerencja Rosji w wybory prezydenckie w USA w 2016 roku. (...) kręgi, które utrzymują w agendzie koncepcję ostrej władzy, intencjonalnie czytają o działaniach władzy, które na ogół wyrażane są jako dyplomacja publiczna”¹⁸⁸. E. Ersoy charakteryzuje także specyfikę współczesnej dyskusji o ostrej sile. Jak wskazuje, narracja na temat sharp power „(...) dzieli obecny system globalny

---

technologii komunikacyjnych w ostatnim ćwierćwieczu uwydatniła wojnę informacyjną”. (A. Akin, *Küresel güç mücadelesi: Keskin güç, yumuşak güç ve kaba güç nedir?*, <https://www.stratejikanalizmerkezi.com/kuresel-guc-mucadelesi-keskin-guc-yumusak-guc-ve-kaba-guc-nedir/> [dostęp: 28.12.2021]). Inną publikacją popularnonaukową jest analiza w języku tureckim opublikowana przez Fatmę Öz na stronie internetowej International Policy Economy Club. Autorka skupia się przede wszystkim na Chinach i w przeciwieństwie do A. Akina w bardziej pogłębiony sposób opisuje w jaki sposób kategoria sharp power charakteryzowana jest w rozważaniach podjętych przez Ch. Walkera i J. Ludwig, a także opisuje krytyczne reakcje niektórych chińskich dygnitarzy w związku z popularyzacją terminu ostrej siły. (F.Öz, *Dinamik Yapısıyla Gücün Evrilme Sürecinde Geline Noka; Keskin Güç (Sharp Power) Kavramı – 2*, <https://ipeclub.co/dinamik-yapisiyla-gucun-evrilme-surecinde-geline-noka-keskin-guc-sharp-power-kavrami-2/#sdfootnotel1sym> [dostęp: 29.12.2021]).

¹⁸⁶ T. Bilener, *Dış Politika Analizinde Yumuşak Güç - Keskin Güç Karşılaştırması: Çin Örneği*, „The Turkish Yearbook of International Relations” 2019, Vol. 50, s. 211.

¹⁸⁷ T. Bilener, op.cit., s. 221.

¹⁸⁸ E. Ersoy, *Uluslararası alanda algı operasyonu: Keskin güç*, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/uluslararasi-alanda-algi-operasyonu-keskin-guc/> [dostęp: 29.12.2021].

na dwa fronty: autokratyczne rządy, które powstają i stają się coraz bardziej odważne, oraz demokratyczne rządy, które upadają i stają się defensywne. Dlatego świat jest klasyfikowany jako świat wolny i świat niewolny, co przypomina dyskurs amerykańskiej polityki zagranicznej z czasów zimnej wojny. (...) Drugą uderzającą cechą dyskursu ostrej władzy jest asymetria wpływów między dwoma frontami w trwającej rywalizacji między państwami autokratycznymi i demokratycznymi. (...) Trzecią cechą dyskursu ostrej siły jest to, że państwa takie jak Rosja i Chiny, które prowadzą politykę ostrej siły, nie mogą mówić o wymiarze społeczeństwa obywatelskiego we wpływie na międzynarodową opinię publiczną¹⁸⁹. Autor w podsumowaniu swoich rozważań podkreśla, że pojęcie ostrej siły jest ważne z analitycznego punktu widzenia i jednocześnie wyraźnie sprzeciwia się powielaniu narracji na temat tego, że „(...) strategię władzy wyrażone pojęciem ostrej władzy stosują wyłącznie rządy autokratyczne przeciwko rządów demokratycznym. Polityka ostrej siły to polityka, którą wszystkie państwa mogą teoretycznie wdrożyć przeciwko wszystkim państwom i którą faktycznie wdrażają w praktyce”¹⁹⁰. E. Ersoy, podobnie jak Jingkai Shao i Xin Liu, prezentuje krytyczne stanowisko wobec sharp power. Zdaniem autora koncepcja sharp power została stworzona na potrzeby Stanów Zjednoczonych oraz państw sojuszników, które czują się zagrożone z powodu rosnącej asertywności potęg wschodzących na forum międzynarodowym, przede wszystkim Rosji oraz Chin. Niemniej należy zgodzić się z E. Ersoyem, że sharp power może być z powodzeniem wykorzystywane przez państwa niezależnie od reżimu politycznego. Niemniej skłonności do myślenia i działania w kategoriach ostrej siły w największym stopniu przejawiają się w państwach, w których na znaczeniu zyskują tendencje autorytarne, co w coraz wyraźniejszym stopniu ujawnia się także w przypadku Turcji.

---

¹⁸⁹ Ibidem.

¹⁹⁰ Ibidem.

Rozdział 2.

Uwarunkowania tureckiej polityki zagranicznej

2.1. Uwarunkowania tureckiej polityki zagranicznej – aspekt metodologiczny

Przystępując do analizy aspektów metodologicznych uwarunkowań polityki zagranicznej, należy zdefiniować kluczowe pojęcie. Dla zachowania przejrzystości wywodu w niniejszej pracy polityka zagraniczna jest rozumiana zgodnie z definicją zaproponowaną przez Ryszarda Ziębę, który określa ten proces jako rodzaj „(...) aktywności politycznej, podejmowanej przez państwo, która jest adresowana i prowadzona w środowisku międzynarodowym. Aktywność ta jest częścią ogólnej polityki państwa, która zmierza do zrealizowania określonych potrzeb i interesów na arenie międzynarodowej”. W polityce zagranicznej kluczowe znaczenie odgrywają cele, które zdaniem polskiego badacza „(...) są elementem ukierunkowującym działania polityki zagranicznej państwa, zmierzające do zaspokojenia potrzeb i interesów wyartykułowanych w jego systemie wewnętrznym, a związanych z uczestnictwem państwa w określonym środowisku międzynarodowym”¹. Katarzyna Czornik wskazuje, że w polityce zagranicznej państwo posiada cztery podstawowe cele: „po pierwsze, zapewnienie bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych (przetrwania, integralności terytorialnej, niezależności politycznej, jakości życia społeczeństwa); po drugie, wzrost siły materialnej i moralnej państwa (umacnianie potencjału, siły, wpływu i udziału państwa we współpracy międzynarodowej); po trzecie, wzrost pozycji międzynarodowej oraz prestiżu państwa; a w końcu po czwarte kształtowanie i optymalizacja reguł funkcjonowania środowiska międzynarodowego (tzw. cele nieegoistyczne związane ze sprawnością i skutecznością prawa, ochroną środowiska, praw człowieka, czy też pomocą humanitarną)”². Polityka zagraniczna państwa jest realizowana za pośrednictwem różnorodnych środków. Według Justyny Zajęc są to instrumenty: „polityczne, ekonomiczne, wojskowe, kulturowo-ideologiczne oraz inne, takie jak: wywiad oraz udział państwa w wielostronnych operacjach pokojowych”³.

---

¹ R. Zięba, *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Toruń 2005, s. 14-43.

² K. Czornik, *Polityka zagraniczna państwa jako jedna z kategorii w nauce o stosunkach międzynarodowych. Wybrane aspekty* [w:] *Stosunki międzynarodowe na początku XXI wieku. Wybrane aspekty*, red. K. Czornik, T. Okraska, M. Szynol, Katowice 2017, s. 27.

³ J. Zajęc, *Środki i metody polityki zagranicznej państwa*, [w:] R. Zięba, op. cit., s. 79.

Realizm neoklasyczny uwzględnia zmienne z poziomu państw, dlatego też w procesie analizy należy zwrócić uwagę na uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne polityki zagranicznej, które wpływają na proces formułowania przez decydentów interesów narodowych państwa oraz oddziałują także na jakość i skuteczność prowadzonej aktywności międzynarodowej państwa⁴. W tym miejscu trudno nie zgodzić się z Katarzyną Czornik, która wskazuje, że „cechą charakterystyczną wyznaczników polityki zagranicznej jest to, iż mają one zawsze charakter zmienny w czasie i zawsze występują w ścisłej współzależności ze sobą, a także decydują o treściach, doborze celów i instrumentów w realizacji polityki zagranicznej państwa”⁵. W polskiej literaturze przedmiotu typologie uwarunkowań polityki zagranicznej zostały przedstawione przez licznych badaczy, takich jak między innymi Ziemowit Jacek Pietraś⁶, Erhard Cziomer⁷, Józef Kukułka⁸. Według Marka Pietrasia analiza polityki zagranicznej jest procesem wieloczynnikowym, wymagającym uwzględnienia wielu zmiennych takich jak między innymi: „system polityczny, kultura, gospodarka, demografia, technologie, normy międzynarodowe, biegunowość systemu międzynarodowego i zachodzące w nim procesy, problemy globalne, osobowość polityczna decydentów itd.”⁹. Teresa Łoś-Nowak wskazuje, że o miejscu państwa w strukturze systemu międzynarodowego decydują „(...) czynniki geograficzne, geopolityczne, geoeconomiczne i demograficzne, stopień zaawansowania cywilizacyjnego mierzony wskaźnikiem rozwoju gospodarczo-społecznego (Human Development Index - HDI), wolności gospodarczej (Economic Freedom Index - EFI) czy wielkość współczynnika powiązań transgranicznych, partycypacji w sojuszach międzynarodowych, wysokiej jakości dyplomacji i sprawności służby zagranicznej, skuteczne instytucje polityczne, sposób organizacji i wykorzystania władzy państwowej, faktyczna, a nie formalna suwerenność, efektywnie zarządzana gospodarka, ekonomiczna atrakcyjność, stopień identyfikacji społeczeństwa z państwem jako wartością i instytucją polityczną oraz

---

⁴ Według definicji Teresy Łoś-Nowak interes narodowy jest: „(...) siłą motoryczną i główną kategorią motywacyjną działań państw na arenie międzynarodowej, że głównie przez ten pryzmat są oceniane cele, metody działania i środki niezbędne do jego realizacji. Jest to także najlepszy miernik skuteczności czy zasadności podejmowanych działań”, T. Łoś-Nowak, *Polityka zagraniczna w przestrzeni teoretycznej*, [w:] *Polityka zagraniczna, aktorzy, potencjały, strategie*, Warszawa 2011, s. 49-50.

⁵ K. Czornik, op. cit., s. 19.

⁶ Z.J. Pietraś, *Wyznaczniki polityki zagranicznej państwa*, [w:] *Stosunki międzynarodowe. Problemy badań i teorii*, red. A. Bodnar, W. Szczepański, Warszawa 1983, s.172.

⁷ E. Cziomer, *Polityka zagraniczna państwa*, [w:] E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2004, s. 106-123.

⁸ J. Kukułka, *Polityka zagraniczna a polityka wewnętrzna*, [w:] *Polityka zagraniczna państwa*, red. J. Kukułka, R. Zięba, Warszawa 1992, s. 19-22.

⁹ M. Pietraś, *Analiza polityki zagranicznej w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Badanie polityki zagranicznej państwa*, red. E. Haliżak, Warszawa 2018, s. 177.

stopień poparcia dla państwa w jego polityce zagranicznej”¹⁰. Warto też przywołać przemyslenia zaprezentowane przez Mirosława Sułka, który wskazuje, że „(...) rzeczywiste zachowanie się państw na arenie międzynarodowej nie jest jednoznacznie zdeterminowane przez strukturę systemu. W grę wchodzi również elementy kulturowe, historia, tradycje a także cechy osobowe przywódców (...)”¹¹.

Różnorodność typologii występujących w literaturze przedmiotu wskazuje na wielość sposobów analizy. W niniejszej pracy została przyjęta klasyfikacja autorstwa Ryszarda Zięby, który do kategorii wewnętrznych uwarunkowań obiektywnych zaliczył: „środowisko geograficzne państwa, jego potencjał ludnościowy, potencjał gospodarczy i naukowo-techniczny, system społeczno-polityczny”, a do wewnętrznych uwarunkowań subiektywnych zaklasyfikował: „percepcję środowiska międzynarodowego przez własne społeczeństwo i państwo oraz postawy społeczne wobec innych państw i narodów, koncepcje polityki zagranicznej, jakość oraz aktywność własnej służby zagranicznej i dyplomacji”¹². Zdaniem badacza do uwarunkowań zewnętrznych obiektywnych należą: „trendy ewolucji najbliższego danemu państwu środowiska międzynarodowego, pozycję państwa w systemie stosunków i ról międzynarodowych, strukturę i zasięg umownych powiązań międzynarodowych państwa oraz obowiązujące prawo międzynarodowe (...)”¹³, a do zewnętrznych subiektywnych R. Zięba zaklasyfikował: „międzynarodową percepcję danego państwa i narodu oraz oczekiwania i wymagania stawiane danemu państwu przez inne państwa, koncepcje polityki zagranicznej innych państw, jakość oraz aktywność służby zagranicznej i dyplomacji innych państw”¹⁴.

W zakresie uwarunkowań zewnętrznych obiektywnych istotną rolę w procesie analizy odgrywa teoria ról, której prekursorem w stosunkach międzynarodowych w latach 70. XX wieku był Kalevi Holsti¹⁵. W polskiej literaturze przedmiotu zagadnienie to zostało poddane analizie między innymi przez Jakuba Wódkę¹⁶, Kamila Jaworskiego¹⁷ oraz

---

¹⁰ T. Łoś-Nowak, *Polityka zagraniczna w przestrzeni teoretycznej*, [w:] *Polityka zagraniczna, aktorzy...*, s. 34.

¹¹ M. Sułek, *Polityka zagraniczna w teorii cyklu sił*, [w:] *Badanie polityki zagranicznej państwa*, Warszawa 2018, s. 267.

¹² R. Zięba, *Uwarunkowania polityki zagranicznej*, [w:] *Wstęp do polityki...*, red. R. Zięba, s. 20.

¹³ Ibidem, s. 20.

¹⁴ Ibidem, s. 20.

¹⁵ K. J. Holsti, *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*, „International Studies Quarterly” 1970, Vol. 14, Is. 3, s. 233-309.

¹⁶ J. Wódka słusznie wskazuje, że „typy ról międzynarodowych Holstiego są w istocie swoistymi metaforami symbolizującymi to, jak dalece deklarowane/ pożądane role reprezentują wyobrażenia całej elity politycznej danego państwa, oraz szerzej – całego społeczeństwa. J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*, Warszawa 2019, s. 108.

Ziemowita Jacka Pietrasia, który zdefiniował rolę jako „spójny system wybranych przez państwo działań w stosunkach zewnętrznych”¹⁸. Justyna Zając definiuje rolę jako „(...) system działań i oddziaływań na arenie międzynarodowej, determinowany głównie międzynarodową pozycją oraz tożsamością państwa”¹⁹. W odniesieniu do teorii realizmu neoklasycznego, który czerpie z neorealizmu, rolę międzynarodową państwa należy rozpatrywać w kontekście struktury systemu międzynarodowego oraz rozkładu sił w systemie²⁰. Role państwa są zmienne, zależą od procesów wewnątrz państwa, jak i zmian dokonujących się w środowisku zewnętrznym. Według J. Zając w analizie ról międzynarodowych państwa, najistotniejsze znaczenie mają takie czynniki jak pozycja państwa w stosunkach międzynarodowych i jego międzynarodowa tożsamość, ukształtowana przez czynniki wewnętrzne i zewnętrzne, oraz to, jak państwo jest postrzegane przez pozostałych aktorów systemu międzynarodowego²¹.

2.2. Uwarunkowania wewnętrzne tureckiej polityki zagranicznej

Środowisko geograficzne państwa

Turcja jest przykładem państwa interkontynentalnego²², graniczącego z ośmioma państwami, takimi jak: Bułgaria, Grecja, Gruzja, Azerbejdżan, Iran, Armenia, Syria i Irak²³. Jak wskazuje Kinga Smoleń, „Półwysep Anatolijski wraz z przylegającą do niego częścią Wyżyny Armenńskiej i Płyty Syryjskiej stanowią 97 proc. powierzchni państwa. Półwysep ten jest najdalej na zachód wysuniętym przyczółkiem lądu azjatyckiego. Około 3 proc. terytorium Turcji znajduje się w Europie na południowo-wschodnim krańcu Półwyspu Bałkańskiego. Obydwie części państwa stykają się nad Dardanelami i Bosforem – cieśninami, które łączą

---

¹⁷ K. Jaworski wskazuje, że „role międzynarodowe, jakie odgrywa państwo, nie są bynajmniej jedynie odzwierciedleniem zajmowanej przez niego pozycji. Ważny wpływ pełnią w tym wypadku także naciski otoczenia międzynarodowego. Formułuje ono pod adresem określonego państwa pewne oczekiwania, które w konsekwencji znajdują odzwierciedlenie w pełnionych przez nie rolach. Trzeba zatem pamiętać, że konkretny aktor może być nie tylko panem odgrywanej przez siebie roli, ale także stać się jej niewolnikiem”. K. Jaworski, *Teoretyczne aspekty analizy polityki zagranicznej państwa*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2010, Nr 3, s. 155.

¹⁸ Z. J. Pietraś, *Pojęcie i klasyfikacja ról międzynarodowych*, Lublin 1989, s.18.

¹⁹ J. Zając, *Teoria ról międzynarodowych*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bieleń, J. Zając, Warszawa 2015, s. 135.

²⁰ J. Czaputowicz, *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny* [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014, s. 34.

²¹ J. Zając, *Teoria ról międzynarodowych...*, s.135-140.

²² *Transcontinental Countries 2023*, <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/transcontinental-countries> [dostęp:24.02.2023].

²³ *Türk Coğrafya Kurumu, Türkiye'nin coğrafi bölgeleri*, <https://www.tck.org.tr/tr/makaleler/fiziki-cografya/turkiyenin-cograf-bolgeleri> [dostęp:17.04.2023].

Morze Egejskie z Morzem Czarnym”²⁴. Turcja jest podzielona na siedem regionów geograficznych: region Morza Czarnego, region Morza Marmara, region Morza Egejskiego, region Morza Śródziemnego, region środkowej Anatolii, region wschodniej Anatolii oraz region południowo-wschodniej Anatolii²⁵. Turcja ze względu na swoje położenie geograficzne posiada kontrolę nad cieśninami Bosfor i Dardanele. Tureckie cieśniny mają ważne znaczenie dla tranzytu surowców energetycznych, a także eksportu rosyjskiego i ukraińskiego zboża na rynki światowe²⁶.

Potencjał ludnościowy

Potencjał ludnościowy to jeden z podstawowych determinantów siły państwa, jest to także jeden z parametrów, na jaki zwraca uwagę w swoich rozważaniach ówczesny były minister spraw międzynarodowych Ahmet Davutoğlu²⁷. Z danych opublikowany w styczniu 2023 roku przez państwowy Turecki Urząd Statystyczny (Türkiye İstatistik Kurumu - TÜİK) wynika, że wielkość populacji państwa wyniosła 85 milionów 279 tysięcy 553 osób²⁸. W badaniu TÜİK z 2021 roku zaobserwowano także, że odsetek młodzieży w Turcji był wyższy niż w 27 państwach członkowskich Unii Europejskiej²⁹. Powyższe dane statystyczne obrazują, że Turcja cechuje się młodą populacją³⁰, co ma znaczenie zarówno dla obronności

---

²⁴ K. Smoleń, *Geostrategiczne położenie Turcji w XXI wieku*, Lublin 2020, s.28.

²⁵ *Türkiye’de kaç bölge vardır? İşte Türkiye’nin coğrafi bölgeleri*, <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-turkiyede-kaç-bölge-vardır-iste-turkiyenin-coğrafi-bölgeleri-41645340/3> [30.06.2023].

²⁶ *Bosphorus: the crossroads of trade, civilisation and legends*, <https://www.trtworld.com/turkey/bosphorus-the-crossroads-of-trade-civilisation-and-legends-20594> [30.06.2023].

²⁷ A. Davutoğlu, *Stratejik Derinlik. Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, Stambuł 2011, s. 23.

²⁸ Liczba mężczyzn wyniosła 42 miliony 704 tysięcy 112 osób, a kobiet 42 miliony 575 tysięcy 441 osób. Innymi słowy, 50,1% całej populacji państwa stanowili mężczyźni, a 49,9% kobiety (Türkiye İstatistik Kurumu, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2022*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusu%2085%20milyon%20279,279%20bin%20553%20ki%C5%9Fiyey%20ula%C5%9Ft%C4%B1> [dostęp:18.04.2023]).

²⁹ Turkstat, *Youth in Statistics, 2020*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Gençlik-2020-37242> [dostęp:26.01.2022].

³⁰ Mediana wieku wyniosła 33,5 w 2022 roku. Wśród mężczyzn to 33,8 lat, a u kobiet 34,2 lata (Türkiye İstatistik Kurumu, op.cit.). Według danych opublikowanych przez TÜİK w dniu 24 lutego 2023 r., liczba zawartych małżeństw w Turcji wyniosła 563 140 tysięcy w 2021 r., a w 2022 r. wzrosła do 574 358 tysięcy. W 2021 r. doszło do 175 779 tysięcy rozwodów, a w 2022 r. roku nastąpił wzrost do 180 954 tysięcy rozwiedzionych par. Średni wiek zawarcia pierwszego małżeństwa w Turcji wzrasta. W 2001 roku u mężczyzn wynosił średnio 26 lat, a u kobiet około 23 lata. W 2022 r. odpowiednio dla mężczyzn było to 28 lat, a dla kobiet około 26 lat. W Şanlıurfię zarządzanej przez burmistrza Zeynela Abidina Beyazgüla z Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP), odnotowano najwyższy wskaźnik zawieranych małżeństw. Do największej liczby rozwodów w 2022 r. doszło w Izmirze, gdzie władzę sprawuje Tunç Soyer z opozycyjnego ugrupowania Republikańskiej Partii Ludowej (CHP) (Türkiye İstatistik Kurumu, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2022*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-İstatistikleri-2022-49437&dil=1#:~:text=Bo%C5%9Fanın%20C3%A7iftlerin%20say%C4%B1s%C4%B1%202021%20y%C4%B1%C4%Bİnda,binde%202%C13%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.&text=Y%C4%Bİllara%20g%C3%B6re%20ortalama%20ilk%20evlenme,ilk%20evlenme%20ya%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n%20artt%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC> [dostęp:24.02.2023]). Zgodnie z danymi

państwa, jak i dla jego gospodarki³¹, niemniej państwo mierzy się także z negatywnym zjawiskiem „drenażu mózgow”³². Według danych przedstawionych przez TÜİK najbardziej zaludnione prowincje państwa to: Sztambuł (15,907,951 mieszkańców, czyli 18,65% populacji Turcji), następnie Ankara (5,782,285 mieszkańców), Izmir (4,462,56 mieszkańców), Bursa (3,194,720 mieszkańców) i Antalya (2,688 mieszkańców)³³. Mimo że w 2020 roku w Turcji najwięcej dzieci przyszło na świat w południowo-wschodniej części państwa, w prowincji Şanlıurfa, gdzie współczynnik dzietności wyniósł 3,81³⁴, to prognozy ludnościowe dla państwa nie są optymistyczne³⁵.

---

opublikowanymi przez TÜİK w dniu 23 lutego 2023 r., w 2019 r. zarejestrowano 435 000 tysięcy zgonów, w 2020 r. liczba ta wzrosła do 507 938 tysięcy, a w 2021 r. osiągnęła 565 594 tysięcy zmarłych. W 2021 r. 54,6% wśród zmarłych stanowili mężczyźni, a 45,4% kobiety. Wśród przyczyn zgonów na pierwszym miejscu znalazły się choroby układu krążenia, a następnie choroby układu oddechowego -15,8%, w dalszej kolejności nowotwory łagodne i złośliwe -15,7%. Liczba zmarłych z powodu COVID-19 w 2021 r. wyniosła 65 tysięcy 198, z czego 35 tysięcy 693 stanowili mężczyźni, a 29 tysięcy 505 kobiety. Najwięcej zgonów na COVID-19 w 2021 roku odnotowano w grupie wiekowej 75-84 lata (Türkiye İstatistik Kurumu, *Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2021*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2021-45715&dil=1> [dostęp:24.02.2023]).

³¹ R. Zięba, op. cit., s. 23.

³² Według TÜİK liczba emigrujących z Turcji w 2021 roku wyniosła 287 tysięcy, 651 osób. 55,7% migrantów stanowili mężczyźni, a 44,3% kobiety. Najwięcej osób decydujących się na migrację z kraju znajduje się wśród grupy wiekowej 20-24 lata.(Türkiye İstatistik Kurumu, *Uluslararası Göç İstatistikleri, 2021*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2021-45814> [dostęp:18.04.2023]). Z badania przeprowadzonego w listopadzie 2022 roku przez turecką fundację Sosyal Demokrasi Vakfı, wynika, że 54,9 % ankietowanych w grupie wiekowej 21 - 55 lat chciałoby wyjechać z Turcji, jeśli miałyby taką możliwość. Za wyjazdem za granicę opowiadają się także ankietowani głosujący na rządzącą AKP - łącznie 44%, chęć pozostania w kraju wyraża 41,2%, a brak zdania w tej kwestii deklaruje 14,7% badanych. Według raportu głównymi czynnikami motywującymi badanych do wyjazdu za granicę są: autorytarnych charakter rządów, zły stan tureckiej gospodarki, poszukiwanie możliwości edukacyjny i rozwoju kariery zawodowej. (*Sosyal Demokrasi Vakfı, Türkiye’de Beyin Göçü ve Tersine Beyin Göçü Araştırması Raporu*, <https://sodev.org.tr/turkiyede-beyin-gocu-ve-tersine-beyin-gocu-arastirmasi-raporu/> s. 35- 46. [dostęp: 26.05.2023]). Według Seren Selvin Korkmaz z Instytutu Badań Politycznych w Sztambule, młodzi ludzie opuszczają Turcję głównie ze względu na poszukiwanie lepszych warunków pracy i standardu życia, a „migracja staje się strategią wyjścia z codziennych zmagania”. Wynika to między innymi z tego, że młodzi Turcy albo pozostają zależni finansowo od rodziców, albo wykonują niskopłatne prace. (M. Tokyay, *Turkey faces rise in brain drain over political and economic concerns*, <https://www.arabnews.com/node/1707596/middle-east> [dostęp:18.04.2023]).

³³ Türkiye İstatistik Kurumu, *Adrese Dayalı Nüfus.....*

³⁴ Prowincja Şanlıurfa znajduje się w południowo-wschodniej części Turcji, przy granicy z Syrią. Dominujące grupy etniczne to: Arabowie, Kurdowie, a w trzeciej kolejności dopiero Turcy. (*Şanlıurfa'nın etnik yapısı*, <https://www.etnikce.com/sanliurfanin-etnik-yapisi-h266.html#:~:text=Sonu%C3%A7%20olarak%20%C5%9Eanl%C4%B1urfa%203%20etnik,ise%20%257%20ci var%C4%B1%20n%C3%BCfusa%20sahiptir> [dostęp:10.06.2023]). Całkowity współczynnik dzietności w 2001 r. wyniósł 2,38 dziecka na kobietę, a w 2021 r. wyraźnie spadł i wyniósł zaledwie 1,70 dziecka przypadającego na kobietę. (Turkstat, *Birth Statistics, 2021*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2021-45547#:~:text=Toplam%20do%C4%9Furganl%C4%B1k%20h%C4%B1z%C4%B1%2C%202001%20y%C4%B1l%C4%B1nda,2021%20y%C4%B1l%C4%B1nda%201%2C70%20oldu.> [dostęp: 24.03.2022]).

³⁵ Według danych przedstawionych przez TÜİK w raporcie: „Children with Statistics-2022”, na koniec 2022 r. 22,578,378 populacji Turcji stanowiły dzieci. Zgodnie definicją Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), populacja dzieci, która obejmuje grupę wiekową 0-17 lat, stanowiła 26,5% całej populacji Turcji w 2022 roku, z czego 51,3 % to chłopcy, a 48,7% to dziewczynki. Według prognoz ludnościowych przewiduje się, że wskaźnik populacji dzieci w Turcji będzie spadał i wyniesie 25,6% w 2030 r., 23,3% w 2040 r., 20,4% w 2060 r. i 19% w 2080 r. Dla porównania, w 1970 roku wskaźnik ten wynosił 48,5%, a w 1990 roku 41,8%. (Türkiye İstatistik

Turcja nie jest państwem jednorodnym pod względem etnicznym. Zamieszkiwana jest bowiem przez liczne grupy o odmiennym pochodzeniu i wyznaniu. Jak wskazuje Joanna Bocheńska, są to między innymi „tzw. ludy pochodzenia kaukaskiego, np. Abchazowie czy Czerkiesi (łącznie sześć milionów), Lazowie (od 750 tysięcy do półtora miliona, w północno-wschodniej części kraju), Romowie (około dwa miliony, zwłaszcza w północno-zachodniej części kraju), Asyryjczycy (około 15 tysięcy, na południowym wschodzie, w Stambule), Ormianie (niewiele ponad 60 tysięcy, na południowym wschodzie, w Stambule) i Żydzi (23 tysiące, w Stambule i Izmirze)”³⁶.

Największą grupą etniczną w Turcji są Kurdowie. Z szacunków Murata Sonmeza, opartych na badaniu firmy ankietarskiej Konda z 2010 roku, wynika, że Kurdowie stanowią od 18-19% populacji Turcji, a ich liczebność wynosi od 14-15 mln. Według Sonmeza „jeden na pięciu Kurdów w Turcji mieszka w Stambule, największym mieście Turcji, gdzie stanowią 15% całej populacji. Większość 56% Kurdów mieszka w środkowo-wschodniej – 26% i południowo-wschodniej - 27 % Anatolii”³⁷. Według danych Wysokiej Komisji Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców z 31 sierpnia 2021 roku w Turcji przebywało 4 mln uchodźców i osób ubiegających się o azyl, w tym ponad 3,6 mln Syryjczyków³⁸. Dane zaprezentowane przez turecki Urząd ds. Migracji (Göç İdaresi Başkanlığı) wskazują, że liczba wniosków o ochronę międzynarodową w Turcji pod koniec 2022 roku wyniosła ponad 33 tysiące. Wśród trzech narodowości, które złożyły najwięcej aplikacji o przyznanie statusu uchodźcy, znaleźli się obywatele Afganistanu – 19,4 tysiące osób, następnie Ukraińcy – 7 tysięcy 131961 osób oraz obywatele Iraku – ponad 4 tysiące osób³⁹.

Kurumu, *Istatistiklerle Çocuk, 2022*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674&dil=1#:~:text=ADNKS%20sonu%C3%A7lar%C4%B1na%20g%C3%B6re%202022%20y%C4%B1l%C4%B1nda%2022%20milyon%20578%20bin%20378,4%20bin%20219%20oldu%C4%9Fu%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC> [data dostępu: 18.04.2023].

³⁶ J. Bocheńska, *Turecki proces akcesyjny widziany z kurdyjskiej perspektywy*, [w:] *Turcja i Europa. Wyzwania i szanse*, red. A. Szymański, Warszawa 2011, s. 27.

³⁷ M. Sonmez, *Return to Point Zero. The Turkish-Kurdish Question and How Politics and Ideas (Re) Make Empires, Nations, and States*, Nowy Jork 2022, s. 45-48.

³⁸ UNHCR, *Operational Update July-August 2021, Turkey July-August 2021*, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/09/UNHCR-Turkey-Operational-Update-JulyAugust-2021.pdf> s. 1-5. [dostęp: 24.03.2022]. Dane Banku Światowego z czerwca 2021 roku wskazują, że Turcja gości największą populację uchodźców na terytorium swojego państwa - 4 miliony osób, z czego 3,6 miliona to Syryjczycy. (The World Bank, *10 Years On, Turkey Continues Its Support for an Ever-Growing Number of Syrian Refugees*, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2021/06/22/10-years-on-turkey-continues-its-support-for-an-ever-growing-number-of-syrian-refugees> [dostęp: 18.04.2023]).

³⁹ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, *Uluslararası koruma*, <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler> [dostęp: 24.03.2022].

Potencjał gospodarczy i naukowo-techniczny

Jak słusznie wskazuje K. Smoleń, w latach 80. XX wieku w Turcji rozpoczął się proces liberalizacji systemu gospodarczego⁴⁰. Wdrożenie reform wolnorynkowych przyczyniło się do zbudowania przyjaznego środowiska dla inwestycji zagranicznych. Ponadto neoliberalne podejście decydentów w Ankarze zostało z aprobatą przyjęte przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy, a instytucje te udzieliły Turcji pożyczek zagranicznych⁴¹. Lata 90.XX w Turcji charakteryzowały się chaosem na scenie politycznej i brakiem równowagi ekonomicznej w państwie. Objęcie władzy przez AKP w 2002 roku miało pozytywny wpływ na sytuację gospodarczą w państwie⁴². Dążenie do wypełnienia kryteriów kopenhaskich stało się dla decydentów w Ankarze asumptem do przeprowadzenia reform w sektorze finansów publicznych i na płaszczyźnie polityki monetarnej⁴³. W pierwszej kadencji rządów AKP turecka gospodarka zaczęła się dynamicznie rozwijać, co też przyczyniło się do polepszenia statusu społeczno-ekonomicznego tureckiego społeczeństwa⁴⁴. W ciągu ponad dwudziestu lat rządów AKP Turcja uniezależniła się od pożyczek z Międzynarodowego Funduszu Walutowego, rozbudowała swój rodzimy przemysł obronny⁴⁵, w państwie unowocześniono infrastrukturę⁴⁶,

---

⁴⁰ K. Smoleń, *Pozycja ekonomiczna Republiki Turcji w latach 2002-2014*, [w:] „Nowa” Turcja. Aspekty polityczne, gospodarcze i społeczne, red. J. Wódka, Warszawa 2015, s. 146-149.

⁴¹ Ibidem.

⁴² W 2002 roku liczba firm z udziałem kapitału zagranicznego wynosiła zaledwie 5,6 tysięcy, a w połowie 2022 roku już ponad 78 tysięcy. *FDI in Türkiye*, <https://www.invest.gov.tr/en/whyturkey/pages/fdi-in-turkey.aspx> [dostęp: 30.06.2023].

⁴³ K. Smoleń, *Pozycja ekonomiczna Republiki...*, op. cit., s. 146-149.

⁴⁴ Z informacji opublikowanych przez Bank Światowy w kwietniu 2023 roku wynika, że odsetek osób żyjących w ubóstwie poniżej 6,85 dolara dziennie spadł o połowę do 9,8% między 2006 a 2020 rokiem. Ponadto Turcja jest 19. największą gospodarką na świecie, z PKB wynoszącym około 906 miliardów dolarów, a przeciętna długość życia w państwie wynosi ponad 75 lat. (The World Bank, *The World Bank in Türkiye*, <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview> [dostęp: 18.04.2023]). Z rankingu potęgometrycznego z 2019 roku sporządzonego Roberta Białoskórskiego, Łukasza Kiczme oraz Mirosława Sułka, wynika, że Turcja należy do kategorii mocarstw lokalnych obok takich państw jak Hiszpania i Korea Południowa. Ponadto znalazła się na ostatnim siedemnastym miejscu w rankingu państw sporządzonym według kryteriów na bazie potęgi gospodarczej w latach 1992-2017. Do kryteriów potęgi gospodarczej autorzy zaliczyli: produkt krajowy brutto, liczbę ludności, oraz powierzchnię terytorium. (R. Białoskórski, Ł. Kiczma, M. Sułek, *Potęga Państw 2019. Rankingi potęgometryczne*, Warszawa 2019, s. 9, s.32-25.).

⁴⁵ W rankingu Global Firepower uwzględniającym różne aspekty siły wojskowej, Turcja w 2023 roku znalazła się na jedenastym miejscu (na 145 państw uwzględnionych w badaniu). *Türkiye, 2023 Türkiye Military Strength*, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=turkey [dostęp: 30.07.2023]. W 2023 roku Turcja dysponuje drugą co do wielkości liczbą personelu wojskowego spośród wszystkich państw Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), liczącą ponad 461 tysięcy personelu. Statista, *Number of military personnel in NATO countries in 2023*, <https://www.statista.com/statistics/584286/number-of-military-personnel-in-nato-countries/>, [dostęp: 30.07.2023]. Pod rządami AKP zwiększyła się wartość nakładów na turecki sektor zbrojeniowy z 1 miliardów dolarów w 2002 r. do 11 miliardów dolarów w 2020 r. W latach 2017–2021 Turcja znalazła się na 12. miejscu wśród największych eksporterów uzbrojenia. Turcja dąży do uniezależnienia od importu produktów sektora zbrojeniowego. W latach 2010–2014 pokrywał on 70% zapotrzebowania, a w okresie 2015–2019 r. – jedynie 30%. Najbardziej rozpoznawalnym produktem tureckiego sektora zbrojeniowego jest dron Bayraktar TB2. W 2021 roku Polska jako pierwsze państwo NATO zakupiła od

podniesiono jakość usług⁴⁷, a tureckie produkty są rozpoznawalne na rynkach światowych⁴⁸. Mimo kryzysów finansowych na rynkach światowych oraz sukcesywnego pogarszania się wskaźników makroekonomicznych od 2011 r. jedną z największych aspiracji prezydenta R.T. Erdoğan stało się umieszczenie Turcji w gronie dziesięciu największych gospodarek świata⁴⁹. Przekonywał on, że urzeczywistnieniu tego celu będzie sprzyjał wprowadzony w 2018 r. system prezydencki oraz nowy model ekonomiczny traktujący w sposób priorytetowy inwestycje, produkcję, eksport i zatrudnienie jako główne filary rozwoju tureckiej gospodarki poprzez obniżenie stóp procentowych⁵⁰. Wraz z intensyfikacją tendencji autorytarnych R.T.

Turcji 24 sztuki tego sprzętu. A.M. Spancerska, *Turecki sektor zbrojeniowy jako narzędzie polityki zagranicznej*, „Biuletyn PISM” nr 81 z dn. 19 maja 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/turecki-sektor-zbrojeniowy-jako-narzedzie-polityki-zagranicznej>[dostęp:02.06.2023].

⁴⁶ R.T. Erdoğan od początku objęcia rządów w 2002 r. zachęcał do rozwoju budownictwa, niemniej wraz z umacnianiem tendencji autorytarnych, sektor budowlany został skoncentrowany wokół firm związanych z rządem, a procesowi zaczęła towarzyszyć korupcja. Według danych Banku Światowego pięć z dziesięciu największych firm, które otrzymały najwięcej przetargów publicznych na świecie w latach 2002-2020 pochodzi z Turcji. Chodzi o takie firmy jak: Limak Holding, Cengiz Holding, Kolin, Kalyon i MNG Holding. Podmioty te odpowiedzialne są za realizację projektów takich jak między innymi: nowe lotnisko w Stambule, most Çanakkale. Przez turecką opozycję firmy określane są mianem „bandy pięciu”, a właścicielom zarzuca się zmywy przetargowe i uchylanie się od płacenia podatków (*The gang of five’: Nepotism, corruption and tender-rigging in Erdoğan’s Turkey*, <https://www.duvarenglish.com/the-gang-of-five-nepotism-corruption-and-tender-rigging-in-erdogans-turkey-news-56200> [dostęp:12.10.2021]). Lekceważące podejście wobec egzekwowanie norm bezpieczeństwa w sektorze budowlanym, miało negatywne skutki, co uwidoczniło się podczas trzęsienia ziemi w Turcji w lutym 2022 roku.

⁴⁷ Jak wynika z danych Banku Światowego, w latach 90. XX wieku wydatki na zdrowie w Turcji wynosiły średnio 3,8% PKB – znacznie poniżej średniej OECD -7,4% PKB. Standard usług medycznych uległ poprawie dzięki wdrożeniu przez rząd programu rozwoju zdrowia. Dzięki reformom, wydatki na sektor zdrowotny w Turcji wzrosły z 5,4% PKB w 2000 r. do 6,7% w 2011 r., co znalazło to także odzwierciedlenie w rosnącym zadowoleniu świadczeniobiorców. (*Turkish Health Transformation Program and Beyond*, <https://www.worldbank.org/en/results/2018/04/02/turkish-health-transformation-program-and-beyond>[dostęp:18.04.2023]).

⁴⁸ Jednym z przykładów jest turecka firma odzieżowa LC Waikiki, popularna między innymi w państwach Afryki Północnej.

⁴⁹ *“Türkiye’yi dünyanın en büyük 10 ekonomisinden biri yapma kararımızdan asla geri adım atmayacağız”*, [https://www.tcgb.gov.tr/haberler/410/136394/-turkiye-yi-dunyanin-en-buyuk-10-ekonomisinden-biri-yapma-kararimizdan-asla-geri-adim-atmayacagiz-#:~:text=06.04.2022,yeni%20k%C4%B1z%C4%B1lmas%C4%B1%20olarak%20g%C3%B6r%C3%92%20dedi](https://www.tcgb.gov.tr/haberler/410/136394/-turkiye-yi-dunyanin-en-buyuk-10-ekonomisinden-biri-yapma-kararimizdan-asla-geri-adim-atmayacagiz-#:~:text=06.04.2022,yeni%20k%C4%B1z%C4%B1lmas%C4%B1%20olarak%20g%C3%B6r%C3%BCy%C3%92%20dedi) [dostęp:21.04.2023].; *New economic model will place Turkey among top 10 economies: Erdoğan*, <https://www.hurriyetdailynews.com/new-economic-model-will-place-turkey-among-top-10-economies-erdogan-170336> [dostęp:30.03.2023].; Przekonanie o ustanowieniu państwa aktorem o znaczeniu globalnym znajduje odzwierciedlenie w oficjalnych programach rządowych, przedstawionych w październiku 2022 r. Podczas zaprezentowania koncepcji „Stulecia Turcji”, R.T. Erdoğan użył słów Turguta Özala „ XXI wiek będzie stuleciem tureckim”. R.T.Erdoğan przekonuje, że wizja Stulecia Turcji nie jest manifestem wyborczym, lecz długofalową perspektywą określającą priorytety polityczne na początek nowego stulecia. W narracji obozu rządowego uczynienie Turcji mocarstwem o statusie globalnym będzie możliwe m.in. poprzez: ukończenie większości inwestycji infrastrukturalnych, zwiększeniem inwestycji na rzecz poprawy jakości bezpośrednich zasobów ludzkich, rozwój gospodarki produkcyjnej i cyfrowej zdolnej do konkurowania na forum globalnym. (N. Miş, *Türkiye Yüzyılı Çağrısıyla Yeni Bir Dönemin Başlangıcı*, <https://kriterdergi.com/siyaset/turkiye-yuzyili-cagrisiyla-yeni-bir-donemin-baslangici> [dostęp:09.01.2023]).

⁵⁰ *Cumhurbaşkanı Erdoğan yeni sistemi anlattı*, https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi-haberleri/cumhurbaskani-erdogan-yeni-sistemi-anlatti_ID1447009/ [dostęp:02.06.2023].

Erdoğana problemy tureckiej gospodarki uległy nawarstwieniu⁵¹. Jedną z głównych przyczyn kryzysu ekonomicznego w państwie stały się poglądy prezydenta Turcji, który jest zwolennikiem przekonania, że wysoka inflacja jest wynikiem wysokich stóp procentowych⁵². Dlatego też do maja 2023 roku opowiadał się za ich obniżaniem w celu stymulowania inwestycji krajowych i wspieraniu sektorów zorientowanych na eksport. Przed wyborami prezydenckimi i parlamentarnymi w maju 2023 roku, decydenci w Ankarze uznali, że deprecjacja tureckiej liry przyciągnie inwestycje zagraniczne, pobudzi ogólny wzrost gospodarczy i tym samym pozwoli rządowi uzyskać większe poparcie społeczne⁵³. Szybkiemu opanowaniu kryzysu nie sprzyjały także osobiste decyzje R.T. Erdoğana o nominacjach szefów Banku Centralnego, realizujących politykę niskich stop procentowych⁵⁴. Niepewna sytuacja gospodarcza w państwie powoduje ubożenie tureckiego społeczeństwa. Według szacunków Banku Światowego, wskaźnik ubóstwa nad Bosforem wzrósł do 12,2% w 2020 roku z 10,2% w 2019 roku⁵⁵. Dane opublikowane przez tureckie Ministerstwo Rodziny i Opieki Społecznej wskazują, że w 2021 roku do programów pomocowych zakwalifikowało się 2,83 mln gospodarstw domowych, w porównaniu z 1,15 mln w 2020 roku, a liczbę osób żyjących w ubogich gospodarstwach domowych i otrzymujących pomoc obliczono na 11 mln. 370 tysięcy⁵⁶. Biorąc pod uwagę turecki potencjał naukowo-techniczny należy zauważyć, że

---

⁵¹ M. Kubilay, *The Turkish Economy under the Presidential System*, <https://www.mei.edu/publications/turkish-economy-under-presidential-system> [dostęp:30.03.2023].

⁵² Deficyt na rachunku bieżącym w pierwszych czterech miesiącach 2022 r. wyniósł 21 mld. dolarów, co odpowiadało całemu 2021 r. A.M. Spancerska, *Problemy gospodarcze Turcji a polityka zagraniczna*, „Biuletyn PISM” nr 149 z dn.14 września 2022r. <https://www.pism.pl/publikacje/problemy-gospodarcze-turcji-a-polityka-zagraniczna> [dostęp:01.06.2023].

⁵³ M. Kutlay, *Why is Turkey's President Cutting Interest Rates, Spurring Inflation and Lowering the Value of the Lira?*, <https://carnegie-mec.org/diwan/85896> [dostęp:02.12.2021]. Wybory prezydenckie w 2023 r. zakończyły się zwycięstwem R.T. Erdoğana i dotychczas rządzącego Sojuszu Ludowego. *YSK Başkanı Ahmet Yener son verileri açıkladı: Erdoğan yüzde 53,41 Kılıçdaroğlu yüzde 46,5*, <https://medyascope.tv/2023/05/28/ysk-baskani-ahmet-yener-son-verileri-acikladi-erdogan-5447-kilicdaroglu-4553/> [dostęp:03.06.2023].

⁵⁴ Według danych Tureckiego Urzędu Statystycznego roczna inflacja w Turcji wyniosła 43,7% w kwietniu 2023 r., w skali rocznej, a grupa niezależnych ekspertów z firmy ENAG wskazuje, że osiągnęła poziom 105,19%. *TurkStat announces inflation at 43%, continues to withhold inflation basket despite court ruling*, <https://m.bianet.org/english/law/278139-turkstat-announces-inflation-at-43-continues-to-withhold-inflation-basket-despite-court-ruling> [dostęp:03.06.2023]. Po zwycięstwie w wyborach prezydenckich w maju 2023 roku, R.T. Erdoğan mianował na ministra finansów Mehmeta Şimşeka, który odpowiada za przywrócenie w państwie równowagi makroekonomicznej, polegającej na podwyżce stóp procentowych. Mimo powrotu do konwencjonalnych rozwiązań gospodarczych, inflacja w dalszym ciągu utrzymuje się na wysokim poziomie. Według danych państwowego urzędu statystycznego TÜİK roczna inflacja w Turcji w lipcu br. wyniosła 47,83%, a niezależny ośrodek ENAG Inflation Research Group podaje, że roczna stopa inflacji cen konsumpcyjnych w lipcu br. osiągnęła 122%. A.M. Spancerska, *Transakcyjne oblicze tureckiej dyplomacji*, „Biuletyn PISM” nr 109, z dn. 9 sierpnia 2023, <https://www.pism.pl/publikacje/transakcyjne-oblicze-tureckiej-dyplomacji> [09.08.2023].

⁵⁵ *Turkey's poverty rate rose above 12% last year -World Bank*, <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-poverty-rate-rose-above-12-last-year-world-bank-2021-04-27/> [dostęp: 09.03.2022].

⁵⁶ *Yoksul sayısı bir yılda 4,5 milyondan 11 milyon kişiye yükseldi*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yoksul-sayisi-bir-yilda-45-milyondan-11-milyon-kisiye-yukseldi-haber-1556502> [dostęp: 16.03.2022].

udział produktów wysokiej technologii w strukturze tureckiego eksportu osiągnął 3,4% w pierwszych ośmiu miesiącach 2020 roku w porównaniu z 3,2% w tym samym okresie 2019 roku⁵⁷. Do sektorów o najwyższej wartości dodanej w eksporcie należy przede wszystkim przemysł obronny i lotniczy oraz motoryzacyjny. Symbolem rozwoju państwa w dziedzinie wysokiej technologii jest pierwszy turecki samochód elektryczny TOGG. Zgodnie z deklaracjami R.T.Erdoğana, od 2025 roku samochód ma być eksportowany także na rynki międzynarodowe, a do 2030 roku Turcja ma wyprodukować milion sztuk pojazdu⁵⁸.

System społeczno-polityczny

W następstwie I wojny światowej doszło do zmiany mapy politycznej Bliskiego Wschodu. Rozpad Imperium Osmańskiego spowodował, że dotychczasowy ład międzynarodowy uległ rewizji. W 1923 roku na forum międzynarodowym pojawił się nowy byt polityczny - Republika Turcji, której założycielem był Mustafa Kemal, nazwany potem Atatürkiem, czyli Ojcem Turków⁵⁹. W pierwszych latach funkcjonowania państwa kemaliści wykazywali zachowania charakterystyczne dla syndromu z Sèvres⁶⁰, który objawiał się postawą nieufności wobec świata zewnętrznego⁶¹. Kompleks psychologiczny, który wykształcił się w tym okresie, spowodował, że decydenci za priorytetowe uznali ochronę bezpieczeństwa i integralności terytorialnej państwa. Według Roderica Davisona, który scharakteryzował czynniki konstytuujące politykę zagraniczną czasów Atatürka, podstawą dla pokojowych stosunków ze światem zewnętrznym było ograniczenie roszczeń terytorialnych, a osiągnięcie tego celu było realizowane w ramach wynegocjowanego traktatu pokojowego z

---

⁵⁷ *Turkey's high technology exports on rise, officials say*, <https://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-high-technology-exports-on-rise-officials-say-159034> [30.06.2023]. Pod koniec 2021 roku Turcja była 13. co do wielkości producentem samochodów na świecie i 4. co do wielkości w Europie. *Automotive*, <https://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/automotive.aspx> [30.06.2023].

⁵⁸ D. Guldogan, *Türkiye to export its indigenous electric car as of 2025: President*, <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkiye-to-export-its-indigenous-electric-car-as-of-2025-president/2880301> [30.06.2023].

⁵⁹ W 1934 r. Mustafa Kemal przybrał nazwisko Atatürka, czyli Ojca Turków. W dalszej części niniejszej pracy, autorka będzie posługiwać się sformułowaniem Atatürk.

⁶⁰ Jak wskazuje Erik J. Zürcher „traktat z Sèvres, podpisany 10 sierpnia 1920 roku, zachowywał imperium osmańskie w postaci państwa kadłubkowego w północnej części Azji Mniejszej ze Stambułem jako stolicą. Wschodnia Tracja i tereny wokół Izmiru przyznano Grecji. Cieśniny zostały umiędzynarodowione. We wschodniej Anatolii utworzono niezależną republikę ormiańską. (...) Kurdystan na północ od prowincji Mosul pozostawiono w granicach imperium osmańskiego, ale miał on uzyskać autonomię, a po roku prawo do ubiegania się w Lidze Narodów o niepodległość”. E.J. Zürcher, *Turcja. Od sultanatu do współczesności*, Kraków 2013, s.147.

⁶¹ Wśród czynników wyjaśniających turecki kompleks niepewności Michelangelo Guida wymienia między innymi: frustrację związaną z upadkiem Imperium Osmańskiego, separatystyczne ruchy na Bałkanach popierane przez mocarstwa zachodnie, a współcześnie naciski Unii Europejskiej na poszanowanie praw mniejszości ormiańskiej i kurdyjskiej, postrzeganych przez wielu jako zagrożenie dla integralności państwa tureckiego. M. Guida, *The Sèvres Syndrome and “Komplo” Theories in the Islamist and Secular Press*, „Turkish Studies”, Vol. 9, No. 1, s.38.

Lozanny. Kierunek nadany przez Atatürka kontrastował z postawą osmańskich polityków z końca XIX wieku, którzy prezentowali przekonanie dotyczące konieczności zachowania stanu terytorialnego Imperium w stanie nienaruszonym, mimo presji mocarstw zewnętrznych, a także buntów narodowowyzwoleńczych przejawianych przez mniejszości. Trzecim czynnikiem było doprowadzenie do równego traktowania w ramach wspólnoty narodów przy odrzuceniu zagranicznych ograniczeń, co zostało osiągnięte dzięki zdolnościom negocjacyjnym İsmeta İnönü, który podczas konferencji w Lozannie prezentował punkt widzenia Atatürka. Kolejnym było położenie nacisku na komponent nacjonalistyczny i stworzenie homogenicznego państwa, przy jednoczesnym stłumieniu dążeń irredentystycznych. Ponadto porzucił kurs polityki proislamskiej i skoncentrował się na reformach modernizujących i westernizujących sferę publiczną państwa, a także nie bagatelizował znaczenia siły zbrojnej, której nadrzędnym celem była obronna suwerenności i integralności nowo powstałego państwa⁶².

Atatürk w kreowaniu wizji polityki zagranicznej przyjął kierunek politycznej neutralności wyrażający się w hasle „pokój w kraju, pokój na świecie”, (Yurtta sulh, cihanda sulh) i uznał Europę za główny punkt odniesienia. Założyciel Republiki Turcji uważał, że rozwój i modernizacja państwa będą możliwe, kiedy z przestrzeni publicznej zostaną wyeliminowane wszystkie praktyki społeczne, religijne, kulturowe i polityczne upowszechnione w czasach Imperium Osmańskiego. W związku z tym w latach 20. i 30. XX wieku w Turcji wprowadzono szereg reform wzorowanych na państwach europejskich. Jedną z pierwszych zmian było zniesienie sułtanatu (1922), a następnie kalifatu (1924), przyjęcie kalendarza gregoriańskiego (1925), ustawy kapeluszonej zakazującej mężczyznom noszenia fezów (1925), przeprowadzenie reformy językowej i przyjęcie alfabetu łacińskiego (1928), a także wprowadzenie nowoczesnego kodeksu cywilnego, karnego, handlowego, wzorowanego na prawodawstwie włoskim i szwajcarskim⁶³. W 1930 roku przyznano kobietom bierne prawa wyborcze, a cztery lata później uzyskały one możliwość kandydowania do parlamentu⁶⁴.

Reformy zostały wprowadzone w oparciu o sześć „strzał” stanowiących podstawę ideową Republikańskiej Partii Ludowej (Cumhuriyet Halk Partisi - CHP)⁶⁵. Po śmierci

---

⁶² R. Davison, *Peaceful Foreign Relations: An Achievement of Atatürk*, „Review of the Faculty of Political Science of the University of Ankara” 1981, Vol. 36, Is. 1, s. 167-177.

⁶³ J.S. Łątka, *Turcja*, Poznań 2017, s. 213-214.

⁶⁴ *Turkey marks 87th anniversary of women's suffrage*, <https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-marks-87th-anniversary-of-womens-suffrage-169874> [dostęp: 13.03.2023].

⁶⁵ Ugrupowanie polityczne zostało założone przez Mustafę Kemala 9 września 1923 roku. Symbolem partii jest sześć „strzał”, nawiązujących do takich zasad jak: republikańizm oznaczający przyjęcie demokratycznego i republikańskiego systemu sprawowania władzy, populizm nadający równouprawnienie wszystkim obywatelom,

Mustafy Kemala w 1938 r.⁶⁶ schedę po nim przejął bohater wojny narodowyzwoleniczej - İsmet İnönü. Czas jego prezydentury był kontynuacją kierunku zapoczątkowanego przez Atatürka i zapisał się w tureckiej historii jako okres ostrożności⁶⁷. W latach 50. XX wieku Turcja przeszła do systemu wielopartyjnego. Wówczas także Republikańska Partia Ludowa po raz pierwszy straciła dotychczasowy monopol na sprawowanie władzy, a zwycięstwo odniosła Partia Demokratyczna (Demokrat Partisi-DP). W 1952 roku Turcja przystąpiła do Sojuszu Północnoatlantyckiego (NATO), co wzmocniło identyfikację Turcji z Zachodem. Nowym prezydentem państwa został założyciel DP - Celâl Bayar, a stanowisko premiera, przypadło w udziale przewodniczącemu partii Adnanowi Menderesowi⁶⁸. W latach 60. XX wieku doszło do pierwszego przewrotu wojskowego w Turcji, pod hasłem przywrócenia zasad kemalizmu. Na czele puczu stanął Alparslan Türkeş, a władzę w państwie przejął Komitet Jedności Narodowej, gdzie większość stanowili wojskowi. Wówczas przeprowadzono proces przeciwko kierownictwu DP i podjęto decyzję o karze śmierci dla obalonego premiera A. Menderesa⁶⁹, C. Bayara, ministra spraw zagranicznych Fatina Rüştü Zorlu i ministra finansów Hasana Polatkanana w rządzie DP. W 1961 roku pod wpływem Tureckich Sił Zbrojnych, które od początku powstania państwa stawiały się w roli obrońców kemalizmu, przyjęto nową konstytucję Republiki Turcji. Dwa lata później Turcja uzyskała status członka stowarzyszonego Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG). W wyborach z 1965 roku władzę w Turcji objął Süleyman Demirel z Partii Sprawiedliwości (Adalet Partisi - AP). W latach 60. XX wieku w Turcji wzrósł wskaźnik alfabetyzacji, tempo urbanizacji i zatrudnienie w przemyśle oraz usługach⁷⁰. W późnych latach 60. XX wieku w Turcji doszło

---

niezależnie od płci, nacjonalizm wyrażający dążenie do zintegrowania obywateli Turcji na płaszczyźnie ideowej i kulturowej, sekularyzm ustanawiający oddzielenie religii od państwa, rewolucjonizm oznaczający gotowość do przeprowadzenia reform wprowadzających nowy ład społecznych w państwie oraz etatyzm dający państwu wiodącą rolę państwa w gospodarce. J.S. Łątka, op. cit., s. 214-215.

⁶⁶ Mustafa Kemal zmarł w pałacu Dolmabahçe w Stambule. (The Republic of Türkiye, Ministry of Culture and Tourism, *Biography of Atatürk*, <https://www.ktb.gov.tr/EN-103908/biography-of-ataturk.html> [dostęp: 13.03.2023]).

⁶⁷ K. Zdulski, *Bariera bliskowschodnia. Turcja w polityce Wielkiej Brytanii w latach 1939-1942*, Kraków-Łódź 2019, s. 54-55.

⁶⁸ K.H. Karpat, *Political developments in Turkey, 1950-70*, „Middle Eastern Studies” 1972, Vol.8, No. 3, s. 350-357.

⁶⁹ W wyborach z 1950 r., do władzy po raz pierwszy doszła Partia Demokratyczna. Ugrupowanie oddzieliło się od CHP i opowiedziało się po stronie dotychczas marginalizowanych peryferii, a także aspiracji rozwijającej się klasy średniej. Współcześnie R.T.Erdoğan przedstawia się jako spadkobierca spuścizny Adnana Menderesa, premiera, obalonego w wyniku zamachu stanu w 1960 r., a później osądzonego i powieszono go przez juntę wojskową. R.T.Erdoğan tak jak i A.Menderes doszedł do władzy dzięki poparciu biednej i religijnej klasy robotniczej w Turcji. (I. Tharoor, *What the West struggles to understand about Turkey and Erdogan*, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/08/10/what-the-west-struggles-to-understand-about-turkey-and-erdogan/> [dostęp: 14.04.2023]).

⁷⁰ K.H. Karpat, op. cit., s. 357-370.

do intensyfikacji starć między prawicowymi i lewicowymi ugrupowaniami w państwie⁷¹. Nasilające się akty przemocy na ulicach skłoniły armię do ponownej interwencji w 1971 roku. Niezdolny do przeprowadzenia reform Demirel podał się do dymisji, a władzę w Turcji objęła Rada Bezpieczeństwa Narodowego, która powołała rząd tymczasowy, mający na celu ustabilizowanie sytuacji w państwie. W tym czasie w państwie dochodziło do represji i prześladowania członków ugrupowań lewicowych. Do kolejnego zamachu wojskowego w Turcji doszło w 1980 r., a przewrotowi przewodniczył generał Kenan Evren. W 1982 r. uchwalono nową konstytucję, która po licznych poprawkach obowiązuje w Turcji do dziś⁷². Kolejne wybory w państwie zostały przeprowadzone w 1983 r., a władzę przejął Turgut Özal⁷³ z Partii Ojczyźnianej (Anavatan Partisi - AP). W latach 80. i 90. XX wieku w Turcji miała miejsce neoliberalna transformacja gospodarcza⁷⁴, a na tureckiej scenie politycznej do głosu doszła islamistyczna Partia Dobrobytu (Refah Partisi -RP)⁷⁵, której przewodniczył Necmettin Erbakan⁷⁶. Postępowe elity uznały, że polityka wewnętrzna i zagraniczna N. Erbakana zmierza do islamizacji Turcji. Armia występująca w roli strażnika zasad kemalizmu i wyrażająca niezadowolenie z nasilających się nastrojów konserwatywnych i antyzachodnich w państwie, w 1997 r. zmusiła N. Erbakana do ustąpienia z funkcji premiera. Wydarzenie to jest określane w historii Turcji mianem „postmodernistycznego” zamachu stanu. Rok później RF została zdelegalizowana pod zarzutem dążenia do zmiany świeckiego charakteru państwa. Kontynuatką RF została w 1999 r. Partia Cnoty (Fazilet Partisi - FP), również rozwiązana

---

⁷¹ Symbolem tureckiej lewicy w latach 60.XX wieku był student Deniz Gezmiş, a także jego przyjaciele Yusuf Aslan i Hüseyin İnan, decyzją władz zostali poddani egzekucji, po zamach stanu w 1971 roku, co miało za zadanie szerzyć strach i zniechęcić społeczeństwo do wspierania ruchów lewicowych. Współcześnie egzekucja studentów jest upamiętniana przez członków młodzieżówki Komunistycznej Partii Turcji (Türkiye Komünist Partisi -TKP). (*İncirlik önünde protesto: NATO defol bu memleket bizim!*,<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/incirlik-onunde-protesto-nato-defol-bu-memleket-bizim-1936177> [dostęp:19.04.2023]).

⁷² Jak słusznie wskazuje Jakub Wódka, ważną spuścizną zamachu stanu z 1980 r., która wywarła znaczący wpływ na turecki system polityczny, było ustanowienie 10% progu wyborczego. Został on ustawiony na tak wysokim poziomie, aby wyeliminować z rywalizacji politycznej ugrupowania skrajne, a jednocześnie stworzyć model dwupartyjny. J. Wódka, *Elections and Travails of Turkish Democracy*[w:]A. Szymański, J. Wódka, W. Ufel, A. Dziubińska, *Between Fair and Rigged. Elections as a Key Determinant of the 'Borderline Political Regime' - Turkey in Comparative Perspective*, Studies in Politics, Security and Society, Berlin 2020, s. 50.

⁷³ Turgut Özal był z wykształcenia inżynierem, a prywatnie pobożnym muzułmaninem, co ujawniał w sferze publicznej m.in. poprzez pielgrzymki do Mekki. T. Özal tak jak N. Erbakan i obecny prezydent R.T. Erdoğan, był związany z bractwem religijnym Nakszbandijja (Nakşibendi). (*Siyasete damgasını vuran tarikat*,<https://www.haberturk.com/gundem/haber/478-siyasete-damgasini-vuran-tarikat> [dostęp:19.04.2023]).

⁷⁴ Z. Öniş, *Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective*, „Middle Eastern Studies” 2004 , Vol.40, No. 4, s. 114-130.

⁷⁵ A. Makovsky, *Turkey:Erbakan at Six Months*,<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkey-erbakan-six-months> [dostęp:21.04.2023].

⁷⁶ B. Lombardi, *Turkey—The Return of the Reluctant Generals?*, „Political Science Quarterly” 1997 ,Vol.112, No. 2, s. 191-215.

dwa lata później⁷⁷. W wyniku wewnętrznych podziału w partii doszło do wyłonienia się stronnictwa konserwatywnego i modernistycznego. Z pierwszego powstała Partia Szczęśliwości (Saadet Partisi -SP), na czele której stoi Temel Karamollaoğlu, a z drugiego w 2001 r. utworzona została AKP, która zwyciężyła w wyborach parlamentarnych w 2002 roku i sprawuje władzę w Turcji do dziś⁷⁸.

W trakcie swoich rządów AKP doprowadziła do zmiany ustrojowej w państwie⁷⁹. Obecnie zarówno przez polskich, jak i zagranicznych badaczy turecki system polityczny określany jest mianem konkurencyjnego autorytaryzmu, który jest szczególnym typem reżimu hybrydowego⁸⁰. W takim systemie politycznym chociaż wybory odbywają się regularnie i w większości są wolne od masowych oszustw, to sprawujący władzę nadużywają zasobów

---

⁷⁷ Y. Özkır, *22 Years On: Turkey's Post-Modern Coup*, <https://politicstoday.org/22-years-on-turkeys-post-modern-coup/> [dostęp: 21.04.2023].

⁷⁸ Jak wskazuje Karol Bieniek, wewnątrz Partii Cnoty ścierały się dwa stronnictwa. Jedno odwołujące się do dziedzictwa ideowego N. Erbakana, określane mianem „siwobrodych” (Ak Saçlılar), oraz drugie reprezentujące tak zwany „ruch odnowicieli” (Yenilikçi hareketi), w skład którego weszli: Abdullah Gül oraz były burmistrz Stambułu. R.T. Erdoğan. K. Bieniek, *System partyjny Republiki Turcji w latach 1950-2011*, Warszawa 2013, s. 183.

⁷⁹ Ustrój republikański i urząd prezydenta w Turcji wprowadzono w 1923r. Punktem zwrotnym dla państwa było przejście z systemu parlamentarnego do system prezydenckiego w 2018 r. za sprawą poprawek z 2017 r., wprowadzonych do konstytucji z 1982 r. Pakiet zmian objął między innymi: zniesienie urzędu premiera, prezydent stoi na czele rządu, samodzielnie wybiera swoich zastępców, oraz mianuje urzędników służby cywilnej w ministerstwach, może ich także odwoływać bez potrzeby uzyskania zgody parlamentu. Inną cechą charakterystyczną jest to, że prezydent ma możliwość posługiwania się dekretemi, jego kadencja trwa pięć lat, ponadto zachowuje możliwość członkostwa w partii i bycia jej liderem. Prezydent posiada wzmocnioną kontrolę nad sądownictwem, a w szczególności nad Radą Sędziów i Prokuratorów, a także Trybunałem Konstytucyjnym. Wybory parlamentarne i prezydenckie odbywają się jednego dnia, zaś kadencja parlamentu także trwa pięć lat. Wprowadzenie poprawek do Ustawy Zasadniczej z 1982 r., nie byłoby możliwe gdyby nie sojusz AKP z nacjonalistycznym ugrupowaniem Partii Ruchu Narodowego (Milliyetçi Hareket Partisi - MHP). D. Liszkowska, *Prezydent w systemie politycznym Turcji*, „Athenaeum Polskie Studia Politologiczne” 2021, Vol. 69, s. 234-250.

⁸⁰ Według Stevena Levitsky’ego i Lucan Ahmad Way’a po zakończeniu zimnej wojny, na forum międzynarodowym można zaobserwować sukcesywny wzrost powstawania hybrydowych reżimów politycznych, a jednym z nich jest autorytaryzm konkurencyjny. Badacze wyodrębnili trzy ścieżki powstawania takiego systemu w latach 90. XX wieku. W pierwszym przypadku, w państwach autorytarnych, pod wpływem presji krajowej i międzynarodowej, doszło do formalnego przyjęcia instytucji demokratycznych, niemniej ze względu na słabość opozycji, oraz selektywne stosowanie norm demokracji przez rządzących, autokratyczni przywódcy pozostali przy władzy. Badacze uważają, że taki proces wystąpił w państwa Afryki Subsaharyjskiej. Drugą ścieżką prowadzącą do powstania konkurencyjnego autorytaryzmu jest upadek autorytarnego reżimu. Brak zakorzenionych tradycji demokratycznych i słabe funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego umożliwiło pojawienie się nowego, konkurencyjnego reżimu autorytarnego. Badacze uważają, że taki proces nastąpił w państwach postkomunistycznych, takich jak: Armenia, Chorwacja, Rumunia, Rosja, Serbia, Ukraina, oraz Haiti po 1994 roku. Upadek systemu demokratycznego oraz poważne i często długotrwałe kryzysy polityczne oraz gospodarcze stworzyły warunki, w których wybrane rządy podważyły demokratyczne instytucje. Obyło się to albo poprzez prezydencki „samozamach stanu”, lub poprzez selektywne oraz stopniowe nadużycia rządzących. Niemniej zdaniem badaczy, w państwach tych zabrakło rządzącym woli lub zdolności do ich całkowitego wyeliminowania demokracji. Zdaniem Levitsky i Way, do tego rodzaju przemian doszło w Peru we wczesnych latach 90. XX wieku, oraz symptomy tego zjawiska można zauważyć we współczesnej Wenezueli. (S. Levitsky, L.A Way, *The Rise of Competitive Authoritarianism*, „Journal of Democracy” 2002, Vol.13, No. 2, s. 52-61.).

Zagadnienie autorytaryzmu konkurencyjnego podejmuje między innymi politolog Larry Diamond w artykule zatytułowanym „Thinking About Hybrid Regimes” z 2002 roku. (L. Diamond, *Thinking About Hybrid Regimes*, „Journal of Democracy” 2002, Vol. 13, No. 2, s. 21-35.).

państwowych, aby utrzymać władzę, co jednocześnie uniemożliwia uczciwą rywalizację polityczną. Ponadto odmawiają opozycji partycypacji w mediach państwowych, w sposób formalny prześladują kandydatów opozycji i ich zwolenników, oraz w niektórych przypadkach dopuszczają się manipulacji wyborczych⁸¹. Tureccy badacze tacy jak Berk Esen i Şebnem Gümüşcü jednoznacznie wskazują, że Turcja pod rządami AKP przekształciła się w konkurencyjny reżim autorytarny⁸². B. Esen i S. Gümüşcü argumentują, że ugrupowanie doszło do władzy w warunkach nieskonsolidowanej demokracji. Dzięki uzyskanemu poparciu społecznemu partia skutecznie zmonopolizowała turecką scenę polityczną. W trakcie wieloletnich rządów ugrupowanie wdrożyło reformy prawne ograniczające wpływ wojska na politykę, a za sprawą referendum z 2010 roku upolityczyli proces nominacji sędziów, oraz przejęło władzę nad organem kontrolującym wybory. Ponadto w trakcie swoich rządów rozwinęła szerokie sieci klientelistyczne oraz przejęła kontrolę nad mediami, ograniczając w ten sposób opozycji szanse konkurowania o władzę. Dzięki temu, jak słusznie wskazują B. Esen i S. Gümüşcü, władze nie muszą stosować masowych fałszerstw, aby odnieść sukces wyborczy⁸³.

Dla analizy systemu społeczno-politycznego Turcji ważny jest podział na „centrum” i „peryferie”, na co w swoich rozważaniach uwagę zwraca między innymi Karol Bieniek⁸⁴. Zauważa on, że oś podziału doprowadza do wykształcenia się kultury centrum reprezentującej nowoczesne elity oraz kultury peryferii złożonej z mniejszości etnicznych, religijnych, językowych, sfrustrowanych z powodu reform przeprowadzonych przez centralną elitę⁸⁵. Według Şerifa Mardina podział ten jest jednym z najistotniejszych czynników wpływających na

---

⁸¹ S. Levitsky, L. A. Way, op. cit., s. 53. Adam Szymański z Uniwersytetu Warszawskiego, w trakcie debaty „Turcja w obliczu połączonych wyborów prezydenckich i parlamentarnych 2023 roku – wyzwania, szanse i zagrożenia”, zorganizowanej na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego w dniu 24 kwietnia 2023 roku, w której autorka pracy także wzięła udział jako prelegentka, zauważył, że do manipulacji podczas liczenia głosów w Turcji doszło już w 2017 r. W trakcie przeprowadzanego referendum w sprawie przejścia do systemu prezydenckiego, w trakcie głosowania, za ważne zostały uznane nieostemplowane karty wyborcze.

⁸² B. Esen, S. Gumuscu, *Rising competitive authoritarianism in Turkey*, „Third World Quarterly” 2016, Vol. 37, No.9, s. 1581–1606. Poglądy B. Esen i Ş. Gümüşcü podziela również Karabekir Akkoyunlu w artykule zatytułowanym „Electoral Integrity in Turkey: From Tutelary Democracy to Competitive Authoritarianism”. K. Akkoyunlu, *Electoral Integrity in Turkey: From Tutelary Democracy to Competitive Authoritarianism*, [w:] *Authoritarian Politics in Turkey: Elections, Resistance and the AKP*, red. A.E. Öztürk, B. Baser, Londyn 2017, s. 1-23.

⁸³ B. Esen, S. Gumuscu, op. cit., s. 1581–1606.

⁸⁴ K. Bieniek, *Recep Tayyip Erdogan and Donald Trump: Distinct Political Entities, Similar Leadership Styles?*. „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społeczne. Studia I Prace” 2017, Nr. 4, s. 183-184.

⁸⁵ Ibidem, s. 176.

kształt stosunków państwa oraz społeczeństwa, co stało się zauważalne w czasach Imperium Osmańskiego⁸⁶.

Po ustanowieniu Republiki w 1923 roku członkowie świeckiej, nacjonalistycznej kemalistowskiej biurokracji państwowej wprowadzili odgórne reformy mające na celu integrację społeczną poprzez modernizację na płaszczyźnie ideowej, politycznej, gospodarczej, jednak to nie doprowadziło do zbliżenia na linii peryferia-centrum. Objęcie rządów przez Partię Demokratyczną w latach 50. XX wieku było istotną zmianą. Ugrupowanie w swoim dyskursie politycznym nie odrzuciło islamu, tradycyjnych wartości, zyskując w ten sposób lojalność grup zamieszkujących obszary peryferyjne⁸⁷. Oś podziału na linii centrum-peryferie w dalszym ciągu jest aktualna i z powodzeniem wykorzystywana przez R.T. Erdoğana⁸⁸. Uwidocznilo się to na początku lat 90. XX wieku gdy ubiegał się on jako kandydat RP o stanowisko burmistrza Sztambułu. Hasła głoszone w trakcie kampanii wyborczej kierował do jednostek, które tak jak on miały poczucie wykluczenia ze sfery społeczno-politycznej przez kemalistowskie, świeckie elity. Obejmując stanowisko burmistrza Sztambułu w 1994 roku, dzięki przeprowadzonym reformom takim jak m.in. instalowanie nowych sieci wodociągów, zadbanie o przestrzeń publiczną miasta, usprawnienie komunikacji, szybko zyskał uznanie społeczne. Sprawne zarządzanie metropolią ułatwiło mu zdobycie władzy w wyborach ogólnokrajowych⁸⁹. Wraz z umacnianiem pozycji w polityce wewnętrznej uczynił ze swojej partii i siebie samego

---

⁸⁶ Ş. Mardin, *Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?*, „Daedalus” 1973, Vol. 102, No. 1, s. 169-190. W późnym okresie osmańskim elita biurokratyczna i intelektualna, dążyła do modernizacji Imperium według wzorców zachodnioeuropejskich. Poddani mieszkający z dala od centrów, a także grupy prowadzące koczowniczy tryb życia tacy jak: Kurdowie, Turkmeni i Arabowie, byli postrzegani jako jednostki prowadzący tryb życia charakterystyczny dla okresu przedislamskiego (cahilliyet) co było uznawane za antytezę wartości reprezentowanych przez pałacowe centrum. Ch. Ramm, *Beyond 'Black Turks' and 'White Turks' – The Turkish Elites' Ongoing Mission to Civilize a Colourful Society*, „Asiatische Studien, Etudes asiatiques” 2016, Vol. 70. Is. 4, s. 1355-1385.

⁸⁷ Ş. Mardin, op. cit., s. 169-190.

⁸⁸ Podział na centrum i peryferie jest nierozdzielalną częścią dyskursu, w który uwidacznia się binarny podział na tzw. „Białych Turków” i „Czarnych Turków”. W przypadku pierwszej grupy, etykieta ta początkowo odnosiła się do biurokratycznej świeckiej elity. W latach 80. XX wieku, kiedy mieszkańcy obszarów wiejskich, zaczęli migrować do dużych miast takich jak Sztambułu, „Biali Turcy”, zaczęli postrzegać grupy migrujące jako „najeźdźców”, zagrażających przestrzeni miejskiej klasy wyższej i średniej. Prezydent R.T. Erdoğan w swoich przemówieniach przedstawia się jako przynależący do „Czarnych Turków”, występujących przeciwko elicie uosabianej przez „Białych Turków”. E. Çellikan, *Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dan iftar sofrası açılışları*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdogandan-iftar-sofrasi-aciklamasi-29372616> [dostęp:22.03.2023].

⁸⁹ D. Sontag, *The Erdogan Experiment*, <https://www.nytimes.com/2003/05/11/magazine/the-erdogan-experiment.html> [dostęp:22.03.2023].

centrum tureckiej polityki⁹⁰, jednocześnie zmarginalizował opozycyjne ugrupowanie CHP - odwołujące się do fundamentów ideowych Atatürka⁹¹.

Percepcja środowiska międzynarodowego przez własne społeczeństwo i państwo oraz postawy społeczne wobec innych państw i narodów

Przejsie Turcji do systemu prezydenckiego w 2018 roku, postępujące procesy dedemokratyzacji w państwie, a także przyjęcie konfrontacyjnego kierunku w polityce zagranicznej w latach 2016-2020 przyczyniły się do pogorszenia relacji Turcji z Unią Europejską (UE) i z szerzej pojmowanym Zachodem. Z badania opinii publicznej przeprowadzonego w dwudziestu siedmiu prowincjach Turcji w 2022 roku, w trakcie pełnoskalowej rosyjskiej inwazji na Ukrainę, wynika, że mimo nawarstwiających się kryzysów politycznych UE wśród grupy wiekowej 18-24 lata jest postrzegana za najbliższą organizację w kwestiach międzynarodowych⁹². Jednocześnie wśród Turków zauważalne jest zniechęcenie wobec procesu akcesyjnego. W 2022 roku, 53% ankietowanych wskazało, że UE nie chce przystąpienia Turcji do Wspólnoty Europejskiej i podejmuje próby opóźnienia akcesji⁹³. Wśród najważniejszych państw partnerskich Turcji ankietowani wymienili Azerbejdżan - 47,2%, Katar – 18,8%, Niemcy - 15,4%, Rosję -13,8%⁹⁴. Uczestnicy badania postrzegają Stany Zjednoczone za państwo stanowiące największe zagrożenie dla interesów narodowych Turcji – tak twierdzi 58,3% badanych, niemniej to spadek w porównaniu z 60,6% w 2021 roku⁹⁵. W 2022 roku wzrosła liczba respondentów którzy wskazali na Rosję, jako państwo zagrażające Turcji – 31%, w porównaniu z 19% w 2021 roku⁹⁶. Co wskazuje, że agresja Rosji na Ukrainę, w negatywny sposób wpłynęła na postrzeganie tego państwa wśród obywateli Turcji. Na trzecim miejscu 29,4% respondentów wskazało Izrael i jest to wzrost w porównaniu z 2021 r., kiedy wskaźnik ten wyniósł 24%⁹⁷. Na postrzeganie środowiska międzynarodowego przez społeczeństwo mają wpływ komunikaty

---

⁹⁰ K. Bieniek, op. cit., s. 181-182.

⁹¹ CHP została przez obóz rządowy sportretowana jako elitarnie ugrupowanie nie mające kontaktu z elektoratem. Ponadto w dyskursie AKP stałym i powtarzającym się motywem jest odwoływanie się do dziedzictwa partii przy jednoczesnym wskazaniu, że reżim kemalistowski od początku funkcjonowania Republiki dyskryminował społeczność kurdyjską oraz konserwatywnych muzułmanów.

⁹² Raport został sporządzony w okresie od 2 do 26 marca 2022 roku, na grupie 2180 uczestników z miejskich i wiejskich obszarów w 27 prowincjach reprezentujących ludność Turcji w wieku powyżej 18 lat. Metodą badania był wywiad bezpośredni. (The German Marshall Fund of the United States, C. Canbilek, Ö. Ünlühisarçıklı, K. Tastan, *Turkish Perceptions of the EU Survey 2022*, s. 8.).

⁹³ Ibidem., s.20.

⁹⁴ Wzrost w porównaniu z 13,6% w 2021 roku. (Ibidem, s. 4).

⁹⁵ Ibidem, s. 5.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ Ibidem.

upowszechniane przez tureckie media. Mimo pozytywnego stosunku Turków do Europejczyków⁹⁸, prorządowe dzienniki: „Sabah”, „Yeni Şafak”, „En Son Haber” w sposób regularny upowszechniają treści antyamerykańskie i antyzachodnie⁹⁹.

Koncepcje polityki zagranicznej

Karol Wasilewski w monografii zatytułowanej „Sen o potędze. Neoosmanizm w polityce zagranicznej Republiki Turcji”, dokonał podziału tureckiej polityki zagranicznej na tradycję republikańską oraz neoosmańską¹⁰⁰. Pierwsza trwająca do lat 50. XX wieku została

---

⁹⁸ 76,6% ankietowanych w grupie wiekowej 18-24 lata w pozytywny sposób postrzega Europejczyków, dla reszty populacji wskaźnik ten wyniósł 60,2% (Ibidem., s. 19).

⁹⁹ W dzienniku „Sabah” Zachód identyfikowany jest między innymi z upadkiem moralności, ze względu na poparcie dla społeczności LGBT, (*Bir LGBT rezaleti daha! “Eşcinsel imam” olarak pazarlanan Zahed’e konferans daveti*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2022/09/20/bir-lgbt-rezaleti-daha-escinsel-imam-olarak-pazarlanan-zahede-konferans-daveti> [dostęp: 25.04.2023]). Amerykański przemysł filmowy opisywany jest jako sprzyjający LGBT, co uwidacznia się w nagłówku dziennika „Yeni Şafak” - „Faszyzm LGBT w kinie”, (A. Güler, *Sinemada LGBT faşizmi* <https://www.yenisafak.com/hayat/sinemada-lgbt-fasizmi-3615590> [dostęp:25.04.2023]). Prezydent USA Joe Biden w prorządowych tureckich mediach opisywany jest jako polityk nieustannie popełniający gafy w swoich wystąpieniach medialnych – „Nie ma dnia bez błędów: nowy błąd prezydenta USA Joe Bidena!”. (*Hatasız günü geçmiyor: ABD Başkanı Joe Biden’dan yeni gaf!*, <https://www.sabah.com.tr/dunya/hatasiz-gunu-gecmiyor-abd-baskani-joe-bidendan-yeni-gaf-6408829> [dostęp:25.04.2023]); (*Biden gaflarına yenisini ekledi*, <https://www.yenisafak.com/dunya/biden-gaflarina-yenisini-ekledi-3889738> [dostęp:25.04.2023]). W związku z protestami w Iranie w 2022 roku, w tureckim dzienniku „Sabah”, pojawiła się artykuł: „Siły stojące za powstaniem w Iranie”. Autor przedstawił narrację zgodnie z którą, wybuch niezadowolenia społecznego był wydarzeniem inspirowany przez „światowe mocarstwa”, a winę przypisał amerykańskiej agencji wywiadowczej - „CIA”. Zgodnie z przedstawianymi argumentami, Iran został „ukarany”, ponieważ sprzeciwił się Zachodowi i zintensyfikował swoje relacje z Rosją, przystępując do SzoW. (M.Barlas, *İran’daki ayaklanmanın arkasındaki güçler*, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/barlas/2022/09/25/irandaki-ayaklanmanin-arkasindaki-gucler> [dostęp:25.04.2023]). Unia Europejska w dzienniku „En Son Haber” jest ukazywana jako organizacja, która nie chce zakończenia wojny i opisywana jako „sponsor broni dla Ukrainy”, (*AB, Ukrayna'ya silah yardımı için kullanılan fonu artırıyor*, <https://www.ensonhaber.com/dunya/ab-ukraynaya-silah-yardimi-icin-kullanilan-fonu-artiriyor> [dostęp:25.04.2023]). W narracji prorządowego dziennika „Sabah”, zachodnia prasa prowadzi zmasowaną przedwyborczą kampanię wymierzoną w prezydenta Erdoğan, (*Bati medyası seçim öncesi operasyon peşinde! ‘Erdoğan’ın mirasını yıkma sözü verdiler*, <https://www.sabah.com.tr/dunya/bati-medyasi-secim-oncesi-operasyon-pesinde-erdoganin-mirasini-yikma-sozu-verdiler-6339099> [dostęp:25.04.2023]). Często podejmowanym tematem w prorządowych tureckich dziennikach jest amerykański imperializm. Selçuk Türkyılmaz w artykule „Oś Turcji zmieni oś świata” argumentuje, że po Iraku Turcja jest także celem imperialistycznych Stanów Zjednoczonych. (S. Türkyılmaz, *Türkiye eksenini dünyanın eksenini değiştirecektir*, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/selcuk-turkyilmaz/turkiye-ekseni-dunyanin-eksenini-degistirecektir-2064440> [dostęp:27.04.2023]). Ten sam autor wskazuje, na dominację anglosaską w porządku międzynarodowym. (S.Türkyılmaz, *Bati’nin yeniden icadı Rusya ile savasmamıza bağlı*, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/selcuk-turkyilmaz/batinin-yeniden-icadi-rusya-ile-savasmamiza-bagli-4520176> [dostęp:27.04.2023]). To samo zagadnienie podejmowane jest przez tureckiego publicystę Mehmeta Poyraza, który wskazuje, że po zamachu terrorystycznym z 11 września, „Stany Zjednoczone podjęły działania w imię nowego porządku światowego”. Ponadto przekonuje, że modernizacja prowadzona przez Amerykanów, to w rzeczywistości inna nazwa dla amerykańskiego imperializmu. Turecki publicysta Yusuf Kaplan zauważa, że to „cywilizacja osmańska” nadała porządek światu, lecz w przeciwieństwie do Zachodu „bez doświadczenia imperializmu i kolonializmu”. (Y. Kaplan, *Türkiye’nin bir yol haritası var mı?*, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusuf-kaplan/turkiyenin-bir-yol-haritasi-var-mi-4520174> [data dostępu:27.04.2023]).

¹⁰⁰Systematyzacja przedstawiona przez K.Wasilewskiego, w trakcie spotkania autorskiego w Warszawie w dniu 14 marca 2023 roku, poświęconego książce „Sen o potędze. Neoosmanizm w polityce zagranicznej Republiki Turcji”. Układ Sił., op. cit., W literaturze przedmiotu innym ważnym punktem odniesienia dla analizy

ukształtowana pod wpływem traumy związanej z rozpadem Imperium Osmańskiego i wiązała się przekonaniem na temat konieczności odrzucenia osmańskiego dziedzictwa, podjęcia wysiłku modernizacji polityki wewnętrznej, a w sferze polityki zagranicznej porzucenia roszczeń terytorialnych, w celu ochrony integralności państwa¹⁰¹. Turecki badacz Hakan Yavuz argumentuje, że republikańska elita władzy wykorzystwała dostępne środki instytucjonalne, do stworzenia tożsamości narodowej wzorowanej na modelu europejskim, przy jednoczesnym odrzuceniu osmańskiej tożsamości imperialnej i islamskiej, co wbrew powszechnemu przekonaniu nie spotkało się z masowym uznaniem społecznym. Od lat 80. XX wieku w procesie politycznym zaczęły zyskiwać na znaczeniu nowe konserwatywne elity wywodzące się z prowincji, lecz sprzyjające liberalizmowi gospodarczemu¹⁰². To w długofalowej perspektywie przyczyniło się do stworzenia podbudowy dla tradycji neoosmańskiej. H.Yavuz przekonuje, że czynnikami, który stały się asumptem do jej rozwoju, były: europejska odmowa Unii przyjęcia Turcji jako pełnoprawnego państwa członkowskiego, obojętność Zachodu wobec czystek etnicznych w Bośni i kurdyjskiego etnonacjonalizm w południowo-wschodniej Turcji¹⁰³. Rozwój neoosmańskiej tradycji obecnej w trakcie rządów Turguta Özala i Necmettina Erbakana nastąpił wraz z objęciem władzy przez partię AKP w 2002 roku, a następnie pod wpływem książki Ahmeta Davutoğlu zatytułowanej „Strategiczna głębia”¹⁰⁴. Koncepcja podkreślająca między innymi bliskość kulturową i religijną z państwami regionu, odwołująca się do geopolitycznego położenia kraju, dynamicznego wzrostu populacji tureckiej, jej potencjału gospodarczego i militarnego,

---

neoosmanizmu w tureckiej polityce zagranicznej jest książka autorstwa Hakana Yavuz, pt. „Nostalgia for the empire: the politics of neoOttomanism”. Autor argumentuje, że dla Turguta Özala odpowiedzialnego za wprowadzenie w Turcji neoliberalnej polityki gospodarczej, Imperium Osmańskie było kosmopolitycznym i inkluzywnym projektem politycznym. Necmettin Erbakan postrzegał Imperium Osmańskie w odniesieniu do islamskiej tożsamości i przywódczej roli Turcji w świecie muzułmańskim. S. Ciftci, M.H.Yavuz, *Nostalgia for the empire: the politics of neo-Ottomanism*, „Turkish Studies” 2021 Vol. 22, Is.2, s. 314-321.

¹⁰¹ K. Wasilewski, *Sen o potędze. Neoosmanizm w polityce zagranicznej Republiki Turcji*, Warszawa 2023, s. 49-78.

¹⁰² W latach 80. XX wieku, w Turcji w wyniku postępu urbanizacji doszło do rozwoju zjawiska określanego przez badaczy mianem „tygrysów anatolijskich”, co było związane z procesem ekonomicznej liberalizacji. Rozwój ekonomiczny w takich miastach jak między innymi: Konya, Denizli, Kayseri, Gaziantep, wpłynął także na wykształcenie się nowych elit. Wśród cech wyróżniających grupę należy wymienić: przywiązanie do wartości religijnych przy jednoczesnym otwarciu na zmiany, wykazywanie się racjonalnością ekonomiczną i tworzenie przedsiębiorstw w formie biznesów rodzinnych, wspieranie partii o profilu prawicowo-konserwatywnym, zdolność do finansowania kosztownej edukacji własnych dzieci. Ö. Demir, M. Acar, M. Toprak, *Anatolian Tigers or Islamic Capital: Prospects and Challenges*, „Middle Eastern Studies” 2004, Vol. 40, Is. 6, s. 166-188.

¹⁰³ M.H. Yavuz, *Turkish identity and foreign policy in flux: The rise of Neo-Ottomanism*, „Critique: Critical Middle Eastern Studies” 1998, Vol.7, Is. 12, s. 19-41.

¹⁰⁴ K. Wasilewski określa „Strategiczną Głębnię” mianem „biblii” neoosmanizmu dla części konserwatywnego środowiska politycznego w Turcji. A. Davutoğlu opisując czynniki konstytuujące potęgę państwa wskazał na: geografię, historię, populację i kulturę. Zgodnie z jego wizją turecka polityka miała ulec wzmocnieniu na takich obszarach jak: Bałkany, Bliski Wschód, Kaukaz, Morze Czarne, Adriatyckie, wschodnia część Morza Śródziemnego, Czerwone, Kaspijskie, Zatoka Perska, a także Europa, Afryka Północna, Azja Południowa, Azja Centralna i Wschodnia. K. Wasilewski, op. cit., s. 120-122., A. Davutoğlu, op. cit, s. 20-25.

a także spuścizny po Imperium Osmańskim, w założeniu miała na celu uczynienie Turcji mocarstwem wiodącym¹⁰⁵. Propozycja Davutoğlu, w której uwidaczniają się wpływy neoosmańskie, stała się fundamentem dla tureckiej polityki zagranicznej w czasie rządów AKP¹⁰⁶. Według K. Wasilewskiego do cech charakterystycznych dla tradycji neoosmańskiej można zaliczyć: zorientowanie na aktywizm w polityce zagranicznej, występowanie w roli podmiotu, który bardziej kształtuje niż reaguje na wydarzenia na forum międzynarodowym, postrzeganie kryzysów regionalnych w kategoriach szansy, a nie zagrożenia, asertywna postawa w realizowaniu polityki zagranicznej¹⁰⁷, co w rzeczywistości jest przyzwoleniem tureckich kręgów rządowych dla przyjęcia konfrontacyjnego stanowiska w działaniach zewnętrznych. W czasie sprawowania urzędu ministra spraw zagranicznych przez A. Davutoğlu turecka polityka zagraniczna była kształtowana w oparciu o koncepcję „zero problemów z sąsiadami”¹⁰⁸. Mimo początkowych sukcesów, w wyniku oddziaływania czynników zewnętrznych w postaci wybuchu Arabskiej Wiosny, oraz wewnętrznych związanych z wybuchem protestów w parku Gezi w 2013 r., koncepcja nie przetrwała próby czasu, a Turcja zantagonizowała swoje relacje z państwami w regionie. W 2016 roku nowym premierem rządu został Binali Yıldırım, który za cel postawił sobie zjednanie większej liczby przyjaciół niż wrogów¹⁰⁹. Pozytywnym rezultatem takiego podejścia była między innymi normalizacja relacji Turcji z Izraelem, a także zapobiegnięcie zaostrzeniu konfliktu z Moskwą, po tym jak Turcy zestrzelili rosyjski myśliwiec na pograniczu z Syrią¹¹⁰. Nieudana próba zamachu stanu w 2016 roku, była po protestach w parku Gezi kolejnym ważnym punktem zwrotnym dla tureckiej polityki zagranicznej. W Turcji doszło do wzmocnienia

---

¹⁰⁵ J. Wódka, *Turcja a dynamika przemian na Bliskim Wschodzie. Casus stosunków turecko-syryjskich*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2014, nr 2, s. 168-172.

¹⁰⁶ A. Szymański, *Polityka zagraniczna Turcji w latach 2007-2009: kontynuacja czy zmiana ?*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2009, Nr 2, s. 45-80.

¹⁰⁷ Wnioski przedstawione przez K. Wasilewskiego, w trakcie spotkania autorskiego w Warszawie w dniu 14 marca 2023 r., poświęconego książce „Sen o potędze. Neoosmanizm w polityce zagranicznej Republiki Turcji”. Układ Sił, op. cit.,

¹⁰⁸ Celem koncepcji „zero problemów z sąsiadami” była poprawa relacji bilateralnych z państwami ościennymi. Pierwszym sukcesem wdrożenia tej koncepcji była normalizacja stosunków z Syrią, z którą Turcja była skonfliktowana w latach 90. XX wieku. Ponadto Ankara przyjęła rolę mediatora w rozmowach izraelsko-syryjskich w 2008 r. Najpoważniejszym testem dla strategii był wybuch Arabskiej Wiosny. Turcja chciała wykorzystać zachodzące przemiany do umocnienia swoich wpływów w regionie poprzez promowanie modelu tureckiego - stanowiącego połączenie islamu i demokracji. Niemniej rozwój wydarzeń w Syrii wpłynął na weryfikację tureckiego stanowiska. Skumulowanie negatywnych procesów, skłoniło tureckich decydentów do przyjęcia postawy „cennej samotności”. Sformułowanie to zostało spopularyzowane przez İbrahima Kalın, który wówczas pełnił funkcję doradca premiera ds. polityki zagranicznej. W myśl koncepcji zaproponowanej przez İ. Kalına, Turcja zdecydowała się na określanie swojego stanowiska zgodnie z własnymi interesami, niezależnie od decyzji podejmowanych przez sojuszników. K. Wasilewski, *Turcja w procesie przemian: wnioski dla strategii UE*, „Raport Polski Instytut Spraw Międzynarodowych”, Warszawa 2017, s. 40-47.

¹⁰⁹ *New PM signals shift in foreign policy: More friends than enemies*, <https://www.hurriyetdailynews.com/new-pm-signals-shift-in-foreign-policy-more-friends-than-enemies-99616> [dostęp:02.06.2023].

¹¹⁰ K. Wasilewski, *Turcja w procesie przemian...op.cit.,s.47*.

nastrojów antyzachodnich, po tym jak R.T. Erdoğan oskarżył zachodnich sojuszników o brak wystarczającego wsparcia, podkreślając jednocześnie przychylne stanowisko Rosji¹¹¹. Po przejściu Turcji do systemu prezydenckiego, pozycja ministerstwa spraw zagranicznych została zmarginalizowana, a główną rolę w tureckiej polityce zagranicznej zaczęła odgrywać dyplomacja liderów, oparta na budowaniu personalnych relacji Erdoğan z przywódcami innych państw¹¹².

Turecka dyplomacja w dalszym ciągu kontynuuje konstruowanie roli Turcji jako aktora humanitarnego na forum międzynarodowym, co znajduje swoje odzwierciedlenie w realizowanej koncepcji „proaktywnej i humanitarnej polityki zagranicznej”¹¹³. Tureccy decydenci poprzez odwoływanie się do „dyplomacji silnej na froncie jak i przy stole negocjacyjnym”¹¹⁴ chcą udowodnić, że Turcja jest państwem, zdolnym do posługiwania się „inteligentną siłą”. Zdaniem Giraya Sadika obóz rządowy, gdzie dominującą rolę odgrywa AKP, obecnie nie posiada jasno skonceptualizowanej wizji polityki zagranicznej¹¹⁵. Nowością jakościową w nie jest także zaproponowana koncepcja „Osi Turcji”. Sformułowanie zostało użyte przez İ. Kalina w trakcie kampanii wyborczej w Turcji w maju 2023 roku. Zgodnie z poglądem przedstawionym przez ówczesnego doradcę R.T. Erdoğan, koncepcja oznacza budowanie tureckiej polityki zagranicznej przy uwzględnieniu elementów wewnętrznych i narodowych bez samoizolacji. İ. Kalin uzasadnił, że niezależnie od pozycji mocarstwowej państw na forum międzynarodowym Turcja domaga się utrzymywania relacji na zasadach równości, wzajemnego szacunku, wspólnych interesów. Powołując się na pełnienie przez Turcję roli mediatora w konflikcie między Rosją a Ukrainą, İ. Kalin

---

¹¹¹ Ibidem., s. 47-48.

¹¹² Dobrym przykładem są relacje osobiste między R.T. Erdoğanem a byłym prezydentem USA – Donaldem Trumpem a także z byłym premierem Wielkiej Brytanii - Borisem Johnsonem. Podobnie jest w relacjach R.T. Erdoğan z Władimirem Putinem, a także Nicolasem Maduro. Relacje dwustronne Turcji z Wenezuelą rozwijają się na bazie przyjaźni prezydentów. Obok W. Putina, N. Maduro był jednym z pierwszych przywódców, który okazał R.T. Erdoğanowi wsparcie w trakcie próby zamachu stanu w 2016 roku. W 2018 r. R.T. Erdoğan złożył wizytę w Caracas i była to pierwsza wizyta tureckiego prezydenta w Wenezueli. W relacjach między Turcją a Wenezuelą czynnikiem jednoczącym strony jest niechęć wobec amerykańskich sankcji, przychylność wobec Rosji oraz przekonanie o słuszności wizji wielobiegunowego porządku międzynarodowego.

¹¹³ W języku tureckim „girişimci ve insani dış politikası”.

¹¹⁴ W języku tureckim „sahada ve masada güclü diplomasi”. „Saha” - słowo w j. tureckim pochodzenia arabskiego, oznacza obecność „w terenie” i ta część odnosi się do obrony tureckich interesów, poprzez zdolność podejmowania samodzielnych operacji militarnych. Określenie „masada”, w dosłownym tłumaczeniu, oznacza „przy stole”. Co należy interpretować, jako jednoczesną zdolność tureckich elit rządowych do zasiadania przy stole negocjacyjnym. *Dışişleri Bakanı Mevlüt...*, op. cit.,

¹¹⁵ Na podstawie konsultacji z prof. G. Sadikiem z Uniwersytetu Yıldırım Beyazıt w Ankarze, podczas wizyty studyjnej w Turcji w maju 2023 roku.

przekonywał, że „Oś Turcji” opiera się na interweniowaniu w sprawy globalne poprzez dyplomację przywódczą prezydenta R.T. Erdoğan¹¹⁶.

Jakość oraz aktywność własnej służby zagranicznej i dyplomacji

Turcja dysponuje piątą co do wielkości siecią dyplomatyczną na świecie. Państwo posiada 258 misji dyplomatycznych oraz konsularnych¹¹⁷. Turecka aktywność dyplomatyczna pod rządami AKP jest najbardziej widoczna w Afryce. Turcja zaczęła wdrażać swoją pierwszą strategię „otwarcia na Afrykę” w 1998 roku. Realizacja planu przyspieszyła wraz z dojściem do władzy ugrupowania AKP w 2002 roku, a program „Strategia rozwoju stosunków gospodarczych z państwami afrykańskimi” zaczął być wdrażany rok później¹¹⁸. W 2004 roku rząd turecki ogłosił „Rok Afryki”, a Unia Afrykańska przyznała Turcji status obserwatora w organizacji. W 2008 roku państwo gościło pierwszy w historii szczyt współpracy turecko-afrykańskiej w Stambule, w którym uczestniczyło pięćdziesięciu przedstawicieli państw afrykańskich¹¹⁹. Na początku XXI wieku, na kontynencie afrykańskim liczba tureckich ambasad wynosiła zaledwie dwanaście, w 2021 r. zwiększyła się do czterdziestu trzech. W 2021 roku do Turcji przybyło trzydzieści osiem delegacji wysokiego szczebla z państw Afryki Subsaharyjskiej, w trakcie których zawarto trzydzieści dwie umowy. Według przedstawicieli strony tureckiej, handel między Turcją a Afryką wzrósł z 5,5 mld dolarów w 2003 r. do ponad 26 mld dolarów w 2021 r. Pomiędzy Ankarą a państwami kontynentu rozwijają się także więzi lotnicze, co umacnia turecki soft power na tym obszarze. Tureckie Linie Lotnicze - Turkish Airlines kursują do pięćdziesięciu jeden destynacji w trzydziestu trzech państwach afrykańskich, z czego do dwudziestu sześciu w Afryce Subsaharyjskiej¹²⁰. Kręgi rządowe w Ankarze argumentują, że Turcja może rozwijać dobre relacje z państwami kontynentu afrykańskiego w oparciu o zasadę wzajemnego szacunku i

---

¹¹⁶ *Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim...*, op. cit.,

Podczas wizyty studyjnej w Ankarze, w maju 2023 roku przeprowadzono konsultację m.in. z Didem Özel Tümer - przedstawicielką prorządowej gazety „Milliyet”. Tümer w tonie aprobatywnym wielokrotnie podkreśliła znaczenie dyplomacji przywódczej”, jednocześnie wskazywała na aspekt „zawierania przyjaźni”, oraz znaczenie „relacji osobistych” w polityce zagranicznej prowadzonej przez R.T. Erdoğan.

¹¹⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Houston'da Vatandaşlarla Buluşma Sirasında Yaptığı Açıklama*, 19 Ocak 2023, Houston, <https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-houston-da-vatandaslarla-bulusma-sirasinda-yaptigi-aciklama-19-1-2023.tr.mfa> [dostęp:21.05.2023].

¹¹⁸ *Kamu Diplomasisi Bağlamında Türkiye'nin Afrika'ya Yardımları*, <https://www.tuicakademi.org/kamu-diplomasisi-baglaminda-turkiyenin-afrikaya-yardimlari/> [dostęp: 02.11.2021].

¹¹⁹ M. Venkatachalam., *Turkey in Africa: Voyeurism, Neo-Ottomanism and Islamic Humanitarianism*, ASC Working Paper 145 / 2019, s. 1-2.

¹²⁰ *Turkish businessmen eager for new deals as Erdoğan embarks on Africa tour*, <https://ahvalnews.com/africa/turkish-businessmen-eager-new-deals-erdogan-embarks-africa-tour>, [dostęp: 20.10.2021].

strategię „win-win”, czyli wzajemnego odnoszenia korzyści ze względu na to, że państwo to nie posiada „bagażu wywodzącego się z kolonializmu, nie ma też żadnych ukrytych celów czy też agendy”¹²¹.

Nową wizytówką tureckiej dyplomacji jest otwarty w 2021 r. „Dom Turecki” (Türkevi¹²²) w Nowym Jorku i utworzone w tym samym roku Forum Dyplomacji w Antalyi, które w zamierzeniu tureckich kręgów rządowych ma stać się marką rozpoznawalną na całym świecie i utrwalić postrzeganie Turcji w roli mocarstwa o globalnych aspiracjach¹²³. Istotnym czynnikiem mającym wpływ na kształt organizacyjny tureckiej dyplomacji, było przejście Turcji do systemu prezydenckiego. Przed 2018 r., mianowanie ambasadorów odbywało się dekretem trójstronnym, który wymagał podpisów prezydenta, premiera oraz ministra spraw zagranicznych¹²⁴. W nowym systemie politycznym obowiązującym od 2018 r. polityka zagraniczna uległa personalizacji¹²⁵, a ambasadorzy są powoływani jedynie na podstawie dekretów prezydenckich, co wpływa na znaczące upolitycznienie nominacji.

2.3. Uwarunkowania zewnętrzne tureckiej polityki zagranicznej

Trendy ewolucji najbliższego danemu państwu środowiska międzynarodowego

W trakcie rządów AKP najważniejszym czynnikiem wpływającym na ewolucję w regionie był wybuch wojny domowej w Syrii w 2011 roku. Konflikt w sąsiednim państwie sprawił, że Turcja została skonfrontowana z kryzysem migracyjnym, a także pojawieniem się nowych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa, związanych z działalnością aktorów niepaństwowych takich jak tzw. Państwo Islamskie oraz militarne skrzydło Partii Unii

¹²¹ *Dışişleri Bakanı Mevlüt...*, op. cit.,

¹²² Ceremonia otwarcia budynku odbyła się w trakcie wizyty R.T.Erdoğana w Stanach Zjednoczonych we wrześniu 2021 roku. Budowa trwała cztery lata, a ośrodek służy także jako zaplecze konsularne. Prezydent Turcji podczas uroczystości otwarcia powiedział, że budynek symbolizuje turecką „ (...) wiarę w ONZ, multilateralizm, sprawiedliwość i pokój”. („*The Turkevi Center symbolizes our belief in the United Nations, multilateralism, justice and peace*”, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/130578/-the-turkevi-center-symbolizes-our-belief-in-the-united-nations-multilateralism-justice-and-peace-> [dostęp: 21.09.2021]).

¹²³ Szef tureckiej dyplomacji Mevlüt Çavuşoğlu, w wywiadzie dla prorządowego magazynu „Kriter” z kwietnia 2022 r., poinformował, że w Forum Dyplomacji w Antalyi w 2022 r., „(...) wzięło udział siedemnastu szefów państw i rządów, osiemdziesięciu ministrów, trzydziestu dziewięciu wyższych urzędników organizacji międzynarodowych. Wzięło w nim udział ponad trzy tysiące uczestników z siedemdziesięciu pięciu państw. 40 procent państw świata było reprezentowanych w Antalyi na wysokim poziomie. (...)”. B. Duran, *Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu “Türkiye’nin Aktif, İlkeli ve Adil Tutumu Herkes Tarafından Takdir Ediliyor”*, <https://kriterdergi.com/mevlut-cavusoglu/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglu-turkiyenin-aktif-ilkeli-ve-adil-tutumu-herkes-tarafından-takdir-ediliyor> [data dostępu:03.06.2023].

¹²⁴ B. Başkan, *Turkish Presidential System and Foreign Policy in Turkey*, <https://daktilo1984.com/d84intelligence/turkish-presidential-system-and-foreign-policy-in-turkey/> [dostęp:05.05.2023].

¹²⁵ M. Ülgül, *Erdoğan’s Personal Diplomacy and Turkish Foreign Policy*, „Insight Turkey” 2019, Vol. 21, No. 4, s. 161-182.

Demokratycznej (PYD), czyli Ludowe Jednostki Samoobrony (YPG). Wydarzenia w regionie miały wpływ na zaostrzenie polityki rządu tureckiego wobec Kurdów. Istotnym wydarzeniem w tym procesie były wybory parlamentarne, które odbyły się w 2015 r. Ugrupowanie AKP straciło wówczas monopol na sprawowanie władzy, uzyskując niewiele ponad 40% poparcia, natomiast po raz pierwszy 10-procentowy próg wyborczy pokonała opozycyjna prokurdyjska Partia Ludowa (Halkların Demokratik Partisi - HDP). Jej sukces sprawił, że AKP zaczęła postrzegać ją jako zagrożenie uniemożliwiające zdobywanie głosów wśród konserwatywnych wyborców kurdyjskich. W wyniku powtórzonych wyborów w listopadzie 2015 r. AKP odzyskała władzę, zerwała nieoficjalny dialog z przebywającym w więzieniu przywódcą Partii Pracujących Kurdystanu (Partiya Karkerên Kurdistanê - PKK), Abdullahem Öcalanem i wznowiła działania zbrojne wymierzone w organizację. Władze tureckie nie ograniczają się do zwalczania ugrupowania na terytorium państwa tureckiego, ale uderzają też w organizację i jej lokalne filie na terenie Syrii i Iraku. Wynika to z przekonania, że bezpieczeństwo wewnętrzne nie ogranicza się do granic Turcji, co z kolei wpływa na sekurytyzację polityki zagranicznej rządu AKP. Decydenci uznają, że Turcja musi zachowywać zdolność do prowadzenia samodzielnych działań zbrojnych w sąsiednich państwach arabskich, niezależnie od partnerów zagranicznych. Od 2016 r. były to m.in. wojskowe operacje w Syrii: „Tarcza Eufratu” (2016), „Gałązka Oliwna” (2018), „Krynica Pokoju” (2019), „Tarcza Wiosny” (2020) i szereg interwencji w północnym Iraku¹²⁶.

Pozycja państwa w systemie stosunków i ról międzynarodowych

Według Karola Wasilewskiego Turcja na forum międzynarodowym przyjmuje następujące role: państwa pomostu, obrońcy pokrzywdzonych, lidera świata muzułmańskiego, potęgi humanitarnej, państwa aspirującego do stania się potęgą w wymiarze globalnym¹²⁷. Spostrzeżenia przedstawione przez K. Wasilewskiego, są zgodne z wynikami badań przeprowadzonych przez tureckich badaczy - Bülentę Arasa i Aylin Görener¹²⁸. W polskiej literaturze przedmiotu, zagadnienie to zostało rozwinięte przez Jakuba Wódkę, który

---

¹²⁶ A.M. Spancerska, *Kwestia kurdyjska w polityce Turcji po ataku terrorystycznym w Stambule*, „Biuletyn PISM” nr 194 z dn. 15 grudnia, 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/kwestia-kurdyjska-w-polityce-turcji-po-ataku-terrorystycznym-w-stambule> [dostęp: 01.06.2023].

¹²⁷ Teoria ról przyjmowanych przez Turcję na forum międzynarodowym została przedstawiona przez K. Wasilewskiego, w trakcie spotkania autorskiego w Warszawie w dniu 14 marca 2023 roku, poświęconego książce „Sen o potędze. Neosmanizm w polityce zagranicznej Republiki Turcji”, autorka pracy była uczestniczką spotkania. Układ Sił, *Karol Wasilewski - Sen o potędze*, <https://www.youtube.com/watch?v=fpuQ6NLwDBU> [dostęp: 01.06.2023].

¹²⁸ B. Aras, A. Gorener, *National role conceptions and foreign policy orientation: the ideational bases of the Justice and Development Party's foreign policy activism in the Middle East*, „Journal of Balkan and Near Eastern Studies” 2010, Vol.12, No.1, s. 78-92.

do tej kategorii zaliczył także rolę: „państwa centralnego, potęgi wojskowej, miękkiej potęgi, strategicznego partnera, promotora pokoju, aktora globalnego, „hubu” energetycznego, wzrastającej potęgi, faciliatora, agenta antyterrorystycznego, trading state, państwa spokrewnionego, smart power, lidera świata muzułmańskiego, kraju proamerykańskiego, potęgi cnotliwej/altruistycznej, potęgi regionalnej, obrońcy świata muzułmańskiego oraz kraju rozwijającego się”¹²⁹.

W latach 90. XX wieku, po rozpadzie Związku Sowieckiego, w zachodnim dyskursie na temat tureckiej polityki zagranicznej upowszechniła się metafora tego państwa jako pomostu między Wschodem a Zachodem¹³⁰. Miało to na celu ukazać państwo jako podmiot o hybrydowej tożsamości międzynarodowej. Metafora ta uwidoczniła się w poglądach ministra spraw zagranicznych İsmaila Cema, pełniącego obowiązki w latach 1997-2002. Cem uważał, że Turcja ze względu na swoją złożoną tożsamość posiada potencjał, by stać się „strategicznym centrum Eurazji”, jako uzupełnienie dla prozachodniego kierunku w polityce zagranicznej¹³¹. Kierunek podjęty przez Cema był kontynuowany wraz z dojściem do władzy AKP w 2002 roku. Rok później R.T. Erdoğan, przejmując funkcję premiera, oświadczył, że „Turcja wraz ze swoim muzułmańskim i demokratycznym społeczeństwem najlepiej spełnia swoją rolę pomostu między Wschodem a Zachodem”¹³². Ówczesna narracja rządu była oparta na wdrożeniu szeregu reform gospodarczych, a także obejmujących płaszczyznę społeczno-polityczną, co miało uczynić Turcję państwem członkowskim UE. Turcja jest przykładem państwa, które nie tylko pełni funkcję pomostu¹³³ między dwoma kontynentami, takimi jak Azja i Europa w wymiarze geograficznym, energetycznym, logistycznym, ale także na płaszczyźnie dyplomatycznej¹³⁴. Uwidacznia się to w obecnych kierunkach tureckiej polityki

---

¹²⁹ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*, Warszawa 2019, s. 247.

¹³⁰ B. Erandaç, *Doğu ve Batı'nın Stratejik Köprüsü Türkiye*, <https://www.sde.org.tr/bulent-erandac/genel/doguve-batinin-stratejik-koprusu-turkiye-kose-yazisi-27663> [dostęp:03.04.2023].

¹³¹ L.K. Yanık, *The Metamorphosis of Metaphors of Vision: "Bridging" Turkey's Location, Role and Identity After the End of the Cold War*, „Geopolitics” 2009, Vol.14, No.3, s. 531-538.

¹³² Erdoğan: *Türkiye, doğu-batı arasında köprü*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-turkiye-dogubati-arasinda-kopru-38498234> [dostęp:03.04.2023].

¹³³ Postrzeżenie Turcji w roli państwa pomostu znalazło swoje odzwierciedlenie w wypowiedzi amerykańskiego prezydenta Baracka Obamy. W czasie wizyty w Ankarze w 2009 roku, powiedział: „Turcja jest definiowana jako pomost między Zachodem a Wschodem. Turcja, która szanuje rządy prawa i jest demokratyczna, ma wyjątkowe miejsce, ponieważ posiada przeważającą populację muzułmańską. Turcja jest również członkiem NATO. (...)”. (*Türkiye'nin 'köprü' rolüne vurgu*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiyenin-kopru-rolune-vurgu-53552> [dostęp:03.04.2023]).

¹³⁴ D. Doğan, *Küresel Sistemin Dönüşümü Ekseninde Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye*, <https://kriterdergi.com/dis-politika/kuresel-sistemin-donusumu-ekseninde-sangay-isbirligi-orgutu-ve-turkiye> [dostęp:03.04.2023].

zagranicznej¹³⁵. Turcja jako państwo należące do NATO bierze udział w zachodnich mechanizmach dialogu, ale także uczestniczy w wielostronnych platformach takich jak m.in. Szanghajska Organizacja Współpracy (SzoW)¹³⁶, co jest częścią realizowanej przez Turcję inicjatywy ponownego Otwarcia na Azję (Yeniden Asya Girişimi)¹³⁷.

AKP, której przewodniczy prezydent R.T.Erdoğan, po 2013 r. zintensyfikowała wykorzystywanie islamu sunnickiego jako narzędzia tureckiej polityki zagranicznej. Działania łączące religię z nacjonalizmem są realizowane między innymi za pośrednictwem budowy meczetów i finansowania edukacji religijnej¹³⁸. Powstaniu nowych obiektów, tworzonych od Bałkanów, przez Amerykę Łacińską po Afrykę Subsaharyjską towarzyszy ceremonia wznoszenia tureckiej flagi, co ma na celu podkreślenie znaczenia Turcji w kręgu państw muzułmańskich¹³⁹. Decydenci w Ankarze stawiają Turcję w roli państwa będącego nadzieją dla całej społeczności muzułmańskiej i wyciągającego rękę do potrzebujących¹⁴⁰. W przekonaniu R.T. Erdoğana, Turcja ma obowiązek stania po stronie prześladowanych muzułmanów, niezależnie od tego, gdzie się znajdują¹⁴¹.

---

¹³⁵ Postrzeganie Turcji w kategoriach państwa pomostowego, znalazło swoje odzwierciedlenie w zaangażowaniu w „Sojusz Cywilizacji” - inicjatywie dyplomatycznej Turcji i Hiszpanii pod auspicjami Sekretarza Generalnego ONZ w 2005 roku. (*Cumhurbaşkanı Gül Dostluk Yemeğinde Konuştu: "ABD'deki Türk Toplumu İki Ülke Arasında Değerli Bir Köprü"*, <http://www.abdullahgul.gen.tr/haberler/170/47559/cumhurbaskani-gul-dostluk-yemeginde-konustu-abddeki-turk-toplumu-iki-ulke-arasinda-degerli-bir-kopru.html> [dostęp:03.04.2023]).

¹³⁶ A.M. Spancerska, *Turcja a Szanghajska Organizacja Współpracy*, „Biuletyn PISM” nr 160 z dn. 17 października, 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/turcja-a-szanghajska-organizacja-wspolpracy> [dostęp: 01.06.2023].

¹³⁷ Turecka inicjatywa dyplomatyczna ponownego „Otwarcia na Azję”, zostanie przeanalizowana w dalszej części niniejszej pracy.

¹³⁸ Zagadnienie tureckiej dyplomacji meczetowej zostanie omówione w dalszej części niniejszej pracy.

¹³⁹ G. Tol, *Turkey's Bid for Religious Leadership, How the AKP Uses Islamic Soft Power*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2019-01-10/turkeys-bid-religious-leadership> [dostęp: 30.03.2023].

¹⁴⁰ Przekonanie to znajduje swoje odzwierciedlenie w wypowiedzi szefa tureckiej dyplomacji Mevlüta Çavuşoğlu, który powiedział o Turcji: „jesteśmy nadzieją całej ummy”, oraz „jeśli nie wyciągniemy ręki, nikt nie wyciągnie ręki do uciśnionych”. Ponadto M. Çavuşoğlu stawia Erdoğana w roli wzoru przywódcy: „czy jest przywódca taki jak my, który stoi wyprostowany jak Recep Tayyip Erdoğan? Robimy to z siłą, którą mamy dzisiaj. Wierzymy, ponieważ wierzymy w naszego Pana. Ufamy naszemu narodowi”. (*Mevlüt Çavuşoğlu: İslam dünyasında da Erdoğan kiskançlığı başlamış*, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/islam-dunyasinda-da-erdogan-kiskancligi-baslamis,D3EYw8txAUWOZni3NyOoUw> [dostęp:30.03.2023]).

¹⁴¹ W 2018 roku, Abhinav Pandya opublikował artykuł zatytułowany „Caliph Erdogan? Why Turkey's President Is Quietly Courting Indian Muslims”, w którym przedstawia prezydenta Turcji w roli przywódcy dążącego do odbudowy kalifatu. W opinii A. Pandya jest to „projekt mający na celu spełnienie ambicji Erdoğana, by przejąć polityczne przywództwo świata muzułmańskiego, uprawomocnionego poprzez świadome przyjęcie roli spadkobiercy chwalebnej historii Imperium Osmańskiego”. Zdaniem A. Pandya dążenie do objęcia wiodącej roli w świecie muzułmańskim, jest podyktowane islamistycznym dziedzictwem politycznym R.T.Erdoğana, a w wymiarze polityki zagranicznej ma na celu wzmocnienie pozycji Turcji na forum międzynarodowym. (A. Pandya, *Caliph Erdogan? Why Turkey's President Is Quietly Courting Indian Muslims*, <https://www.haaretz.com/middle-east-news/2018-12-27/ty-article-opinion/.premium/is-turkeys-erdogan-quietly-courting-indian-muslims-to-crown-him-caliph/0000017f-f2b9-d223-a97f-fffda8230000> [dostęp:28.03.2023]).

Z perspektywy decydentów w Ankarze w świecie muzułmańskim istnieje potrzeba wyłonienia lidera prowadzącego społeczność religijną i stania w jej obronie, gdy będzie atakowana przez krajowych oraz zagranicznych aktorów politycznych¹⁴². Znajduje to swoje odzwierciedlenie m.in. w przyjęciu postawy protektora sprawy palestyńskiej, co realizowane jest między innymi za pośrednictwem finansowania szpitali, szkół i projektów gospodarczych w Strefie Gazy, kontrolowanej przez Hamas, jak i na okupowanym Zachodnim Brzegu. Działania podejmowane przez turecki rząd zwiększają popularność R.T. Erdoğan wśród Palestyńczyków, jak i religijnych Turków, doceniających jego zaangażowanie w obronę praw muzułmanów na forum międzynarodowym¹⁴³. Rozpoznawalność prezydenta Turcji nie ogranicza się do państw regionu. R.T. Erdoğan jest określany mianem „przywódcy islamu” w Pakistanie¹⁴⁴, jego rola dostrzegana jest także w Malezji¹⁴⁵. R.T. Erdoğan stał się ulubieńcem arabskiej ulicy po tym, jak relacje Turcji z Izraelem uległy pogorszeniu w związku z atakiem przeprowadzonym przez izraelskich komandosów na turecki statek Mavi Marmara, płynący z pomocą humanitarną do Strefy Gazy. Ponadto prezydent Turcji jest jednym z bardziej lubianych przywódców wśród państw afrykańskich¹⁴⁶, a także postrzegany jest jako polityk przywracający podmiotowość muzułmanom na forum międzynarodowym¹⁴⁷.

Turcja jest przykładem wschodzącego donatora, a na forum międzynarodowym stawia się w roli aktora humanitarnego. Rozwój tureckiej dyplomacji humanitarnej rozpoczął się w latach 90. XX wieku, kiedy utworzono Agencję Współpracy i Koordynacji (Türk

---

¹⁴² A. Aslan, *Erdoğan'ın Liderliği, Türkiye ve İslam Dünyası*, <https://kriterdergi.com/siyaset/erdoganin-liderligi-turkiye-ve-islam-dunyasi> [dostęp: 30.03.2023].

¹⁴³ Chodzi o wystąpienie w którym R.T. Erdoğan pełniący funkcję premiera Turcji, użył sformułowania „one minute”, na forum Davos w Szwajcarii w 2009 roku. Wówczas krytykował Szymona Peresa, za izraelską operację „Płynny Ołów” w Strefie Gazy. Po tej słynnej wypowiedzi, lider AKP był witany w Turcji jak bohater. (*Cumhurbaşkanı Erdoğan, 10 yıl önce Davos'ta böyle meydan okumustu "One minute"*, <https://www.sabah.com.tr/video/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-10-yil-once-davosta-boyle-meydan-okumustu-one-minute>) [dostęp:21.04.2023].

¹⁴⁴ *Erdoğan İslam dünyasının lideri*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2020/02/15/erdogan-islam-dunyasinin-lideri> [dostęp:28.03.2023].

¹⁴⁵ W 2018 r. Enver İbrahim - lider malezyjskiej Ludowej Partii Sprawiedliwości wyraził poparcie dla R.T. Erdoğan w wyborach prezydenckich. Polityk oznajmił, że „Erdoğan ciężko walczy o wolność i pokój na Bliskim Wschodzie, zwłaszcza w sprawie palestyńskiej, dlatego narody muzułmańskie znają go bardzo dobrze i bardzo go kochają”. Według Envera İbrahima, „Erdoğan jest liderem, który walczy o sprawiedliwość”. (*G. İncekaya, Enver İbrahim: İslam dünyasının en etkili lideri Erdoğan'dır*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/enver-ibrahim-islam-dunyasinin-en-etkili-lideri-erdogandir/1179687>) [dostęp:28.03.2023].

¹⁴⁶ A. Arman, *Erdoğan: The hero of Somalia*, <https://www.aljazeera.com/opinions/2015/1/21/erdogan-the-hero-of-somalia> [dostęp:21.04.2023].

¹⁴⁷ Podczas wizyty na Kubie w 2014 r. R.T. Erdoğan oznajmił, że kontakty między światem islamu a Ameryką Łacińską sięgają XII wieku, a muzułmańscy żeglarze dotarli do obu Ameryk ponad 300 lat przed odkrywcą Krzysztofem Kolumbem. (*Erdoğan: Amerika'yı Kristof Kolomb değil, Müslümanlar keşfetti*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogan-amerikayi-kristof-kolomb-degil-muslumanlar-kesfetti-141789>) [dostęp:30.03.2023].

İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı - TİKA) w celu udzielania pomocy republikom tureckim, powstałym po rozpadzie Związku Radzieckiego. Turecka dyplomacja humanitarna jest umotywowana przekonaniem o odpowiedzialności za obszary niegdyś kontrolowane przez Imperium Osmańskie i koniecznością znalezienia odpowiedzi na kryzysy na forum międzynarodowym. Polityka prowadzona przez Turcję nie ogranicza się do pomocy humanitarnej, ale wiąże się także z rozwijaniem projektów rozwojowych, nawiązywaniem partnerstw biznesowych, co jest płaszczyzną do pogłębiania relacji politycznych¹⁴⁸. Tego rodzaju optyka jest obecna w tureckiej myśli politycznej, czego najlepszym przykładem jest artykuł ówczesnego ministra spraw zagranicznych A. Davutoğlu z 2013 roku zatytułowany „Turkey's humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects”¹⁴⁹. Szef tureckiej dyplomacji ukazał Turcję w roli aktora państwowego prowadzącego dyplomację humanitarną. Zgodnie z jego argumentacją podejście to pozwala państwu zmierzyć się z kryzysami regionalnymi i wyzwaniem globalnymi. A. Davutoğlu przekonuje, że celem tureckiej dyplomacji jest uczynienie z niej państwa współczującego i potężnego. W swoim artykule wymienia trzy wymiary tureckiej polityki humanitarnej. Pierwszy z nich dotyczy swobodnego przemieszczania się obywateli Turcji w ramach liberalnej polityki wizowej, drugi natomiast dotyczy „proludzkiej postawy państwa w strefach kryzysu”¹⁵⁰. Aby uargumentować ten czynnik, wskazuje na tureckie podejście do kryzysu somalijskiego, w Mjanmie oraz wobec uchodźców syryjskich. A. Davutoğlu, charakteryzując trzeci czynnik konstytuujący turecką politykę humanitarną, głosi, że konieczna jest reforma struktury Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), po to aby spojrzenie na kwestie humanitarne na poziomie globalnym, tak aby stało się ono bardziej inkluzywne¹⁵¹. Narracja przedstawiona przez ówczesnego ministra spraw zagranicznych w 2013 r. była kontynuowana przez jego następcę Mevlüta Çavuşoğlu do maja 2023 r. Ówczesny szef tureckiej dyplomacji był zwolennikiem przekonania, że polityka zagraniczna powinna opierać się na wartościach i posiadać kompas moralny. Ponadto M. Çavuşoğlu wielokrotnie przekonywał, że turecka polityka jest zarówno

---

¹⁴⁸ M.B. Altunışık, *Turkey as an “emerging donor” and the Arab uprisings*. „Mediterranean Politics” 2014, Vol.19, Is. 3, s. 333–350.

¹⁴⁹ A. Davutoğlu, *Turkey's humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects*, „National Papers” 2013, Vol.41, Is.6, 2013, s. 865 – 870.

¹⁵⁰ Ibidem, s. 866-869.

¹⁵¹ Ibidem, s. 867-868.

proaktywna, jak i humanitarna ze względu na to, że stawia jednostkę w centrum działania oraz myślenia tureckiej dyplomacji¹⁵².

Struktura i zasięg umownych powiązań międzynarodowych państwa oraz obowiązujące prawo międzynarodowe

Turcja przynależy do licznych organizacji ogólnoswiatowych i regionalnych, a także zawiera umowy dwustronne oraz wielostronne. Zgodnie z informacjami opublikowanymi na stronie internetowej tureckiego ministerstwa spraw zagranicznych Turcja należy do Azjatyckiego Dialogu Współpracy od 2013 r., posiada status obserwatora w Unii Afrykańskiej od 2015 r., jest założycielką wielonarodowej morskiej grupy pokojowej „The Black Sea Naval Co-Operation Task Group-BLACKSEAFOR” - porozumienie o utworzeniu grupy zostało podpisane w 2001 r. Turcja odbywa regularne spotkania ze Wspólnotą Państw Ameryki Łacińskiej i Karaibów (CELAC), utworzoną w 2010 r. jest jednym z państw założycielskich Konferencji w sprawie Współdziałania i Środków Budowy Zaufania w Azji (CICA), jest państwem założycielskim Organizacji Współpracy Gospodarczej Państw Morza Czarnego (BSEC), powstałej w 1992 r., jest jednym z państw założycielskich Rady Europy (od 1949 r.). Od 1997 r. Turcja jest: stroną Rozwijającej się Ósemki (D-8), Organizacji Współpracy Gospodarczej, zrzeszającej takie państwa jak: Iran, Pakistan, Bangladesz, Malezja, Indonezja, Egipt i Nigeria (od 1997 r.), Organizacji Współpracy Gospodarczej (ESCO) - od 1985 r. Turcja nie jest stroną Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego. Turcja zawarła porozumienie o współpracy z Sekretariatem Generalnym Ligi Państw Arabskich w 2004 r., Turcja od 2013 r. uczestniczy w nieformalnej platformie konsultacji i koordynacji MIKTA, do której należą też: Meksyk, Indonezja, Republika Korei, Australia. Turcja od 1952 r. jest członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego, w 2016 r. zawarła porozumienie o współpracy z Organizacją Państw Wschodnich Karaibów (OECS), a także z: Organizacją Współpracy Islamskiej - od 1969 r., Organizacją Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), - od 1975 r. Turcja jest członkiem Unii na rzecz Regionu Morza Śródziemnego (UfM) od momentu jej założenia w 2008 r., jest także jednym z państw założycielskich Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) - od 1945 r. Turcja od wojny koreańskiej w 1950 r., uczestniczy w operacjach pokojowych ONZ. Turcja postrzega Organizację Traktatu o całkowitym zakazie prób jądrowych (CTBTO) za wiodący instrument

---

¹⁵² *Turkey's foreign policy 'enterprising and humanitarian': FM,* <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkeys-foreign-policy-enterprising-and-humanitarian-fm> [dostęp: 24.03.2023].

uzupełniający system rozbrojenia jądrowego i nierozprzestrzeniania broni jądrowej ustanowiony przez Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej (NPT). Turcja od 1991 r. jest zaangażowana w utworzenie Rada Współpracy Państw Tureckojęzycznych (w 2009 r., doszło do ustanowienia organizacji). Turcja od 1993 r., jest stroną Organizacji Państw Turkijskich (TÜRKSÖY), ponadto od 1986 r. współpracuje z Międzynarodowym Centrum Badań Rolniczych na Obszarach Suchych (ICARDA), od 1998 r. posiada status „stałego obserwatora” w Organizacji Państw Amerykańskich (OPA). Turcja współpracuje z: Organizacją Państw Eksportujących Ropę Naftową (OPEC), Międzynarodową Federacją Pracowników Transportu (ITF), Stowarzyszeniem Państw Karaibskich (ACS). Turcja śledzi działania Arabskiej Unii Maghrebu (AMU), a w 1999 r. zinstytucjonalizowała relacje ze Stowarzyszeniem Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN). W 2011 r. Turcja ustanowiła mechanizm konsultacji i współpracy ze Wspólnotą Karaibską (CARICOM), od 2015 r., uczestniczy w Funduszu Partnerstwa Wspólnoty Wschodnioafrykańskiej (EAC), a turecki Urząd ds. Technologii Informacyjnych i Komunikacyjnych (ICTA) współpracuje z Europejskim Biurem Łączności (ECO). Turcja od 1948 r., współpracuje z agendą Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Żywnienia i Rolnictwa (FAO), od 1997 r. Turcja jest państwem członkowskim najważniejszej platformy międzynarodowej współpracy gospodarczej - G20. Turcja posiada status obserwatora w organizacji na rzecz Demokracji i Rozwoju Gospodarczego (GUAM), w 2008 r. ustanowiła Mechanizm Dialogu Strategicznego z Radą Współpracy Państw Zatoki Perskiej (GCC). Turcja współpracuje z Międzynarodowym Funduszem Rozwoju Rolnictwa (IFAD), a w 2010 r. ustanowiła mechanizm konsultacji politycznych i współpracy ze Wspólnym Rynkiem Południa (Mercosur). W 2004 r., Turcja przystąpiła do porozumienia w sprawie ustanowienia Centrum Weryfikacji i Wspierania Wdrażania Kontroli Zbrojeń (RACVIAC), od 2000 r. należy do międzyrządowego programu, którego celem jest rozwój transportu międzynarodowego i zapewnienie wzrostu społeczno-gospodarczego w regionie Morza Czarnego, Kaukazu i Azji Środkowej. Turcja współpracuje z Światowym Programem Żywnościowym (WFP), jest jednym z członków-założycieli Międzynarodowej Agencji Energii Odnawialnej (IRENA). Turcja od 1928 r. jest członkiem Międzynarodowego Związku Kolei (UIC), posiada status „partnera w dialogu” w Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SCO). Turcja uczestniczy w procesie Współpracy Państw Europy Południowo-Wschodniej (SEECF), która powstała w 1996 r., ponadto posiada status pozaregionalnego obserwatora w Systemie Integracji Środkowoamerykańskiej (SICA). Turcja jest jednym z państw założycielskich Międzynarodowej Agencji Energetycznej (IEA), członkiem Agencja Energii Jądrowej (NEA), należy do Rady

Współpracy Regionalnej (RCC), a od 1995r. jest członkiem Światowej Organizacji Handlu (WTO). Turcja należy do Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO), a także Światowej Organizacji Celnej (WCO)¹⁵³.

Międzynarodowa percepcja danego państwa i narodu oraz oczekiwania i wymagania stawiane danemu państwu przez inne państwa

W polityki zagranicznej państw i zakresie oczekiwań stawianych wobec Turcji najistotniejszą rolę odgrywają USA i UE. W czasie zimnej wojny Turcja była dla Amerykanów najważniejszym partnerem umożliwiającym realizację amerykańskich interesów na Bliskim Wschodzie. Po upadku Związku Sowieckiego decydenci w Waszyngtonie uznali, że Turcja może stać się wzorem do naśladowania dla nowo niepodległych państw Azji Środkowej. Wraz z objęciem władzy przez AKP w Stanach Zjednoczonych upowszechnił się pogląd na temat tego, że demokratyzująca się Turcja mogłaby być modelem liberalizującego się społeczeństwa muzułmańskiego. Pozytywny pogląd na Turcję oraz model turecki uwidocznił się także w trakcie prezydentury Baracka Obamy¹⁵⁴, po powstaniach na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej w 2011 roku. Wraz z wybuchem wojny domowej w Syrii amerykańskie wsparcie dla kurdyjskich milicji w Syrii, a także opóźniona reakcja na próbę zamachu stanu w Turcji w lipcu 2016 roku¹⁵⁵, podważyły wiarygodność NATO i Zachodu w oczach tureckich decydentów politycznych. Przyjęcie antyzachodniej postawy było czynnikiem zbliżającym Turcję z Rosją. Współpraca państw na płaszczyźnie bezpieczeństwa, a także w sojuszach regionalnych na Bliskim Wschodzie, w negatywny sposób wpływa na postrzeganie Turcji na Zachodzie. Dodatkowym czynnikiem wspomagającym niechęć wobec Ankary była konfrontacyjna polityka zagraniczna prowadzona w latach 2016-2020. Przejawiała się między innymi się wzmożeniem zaangażowania militarnego w północnej Syrii oraz Libii, ekspansjonistyczną polityką w basenie Morza Śródziemnego¹⁵⁶, wsparciem militarnym dla Azerbejdżanu w czasie wojny o

---

¹⁵³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *International Organisations*, <https://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?7cafe2ef-78bd-4d88-b326-3916451364f3> [dostęp:21.05.2023].

¹⁵⁴ W 2009 roku prezydent USA, Barack Obama złożył swoją pierwszą wizytę zagraniczną w Ankarze i w Stambule. Podczas przemówienia przed tureckim parlamentem, określił Turcję: „kluczowym sojusznikiem”, „ważną częścią Europy” oraz „zdecydowanym sojusznikiem i odpowiedzialnym partnerem w instytucjach transatlantyckich i europejskich”. (The White House, *Remarks By President Obama To The Turkish Parliament*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-obama-turkish-parliament> [dostęp: 23.04.2023]).

¹⁵⁵ Po próbie zamachu stanu w 2016 roku, wśród rządu AKP upowszechnił wśród swoich zwolenników przekonanie na temat tego, że gdyby zamach się powiódł, a R.T. Erdoğan został odsunięty od władzy wiele zagranicznych rządów byłyby skłonne zaakceptować nową sytuację polityczną w Turcji.

¹⁵⁶ Turecka polityka w basenie Morza Śródziemnego jest realizowana za pośrednictwem doktryny Błękitnej Ojczyzny (Mavi Vatan). Koncepcja powstała w tureckich kręgach wojskowych na początku XXI wieku, a w

Górski Karabach, co utrwaliło międzynarodowe postrzeganie Turcji jako państwa podważającego spójność w ramach NATO¹⁵⁷. Nieprzychylnie nastawienie Zachodu wobec Turcji pomaga R.T. Erdoğanowi konsolidować elektorat konserwatywno-nacjonalistyczny.

---

ostatnich latach zyskała na znaczeniu w tureckiej polityce zagranicznej za sprawą admirała Cihata Yaycıego. Oznacza tureckie roszczenia morskie we wschodniej części Morza Śródziemnego. (R. Gingeras, *Blue Homeland: The Heated Politics Behind Turkey's New Maritime Strategy*, <https://warontherocks.com/2020/06/blue-homeland-the-heated-politics-behind-turkeys-new-maritime-strategy/> [dostęp:03.06.2023]).

¹⁵⁷ W XIX wieku Imperium Osmańskie zostało określone mianem „chorego człowieka Europy”. Sformułowania miał użyć rosyjski car Mikołaj I w korespondencji między dwoma brytyjskimi dyplomatami sprzed wojny krymskiej w 1856 r. Współcześnie określenie to zostało użyte wobec prezydenta R.T.Erdoğan, aby zobrazować to, że Turcja pod jego rządami „stała się częścią problemu w regionie, a nie rozwiązaniem” (J. Fischer, *The Sick Man of Europe Returns*, <https://www.project-syndicate.org/commentary/turkey-sick-man-of-europe-by-joschka-fischer-2018-08> [dostęp:05.05.2023]). Zmiana w międzynarodowej percepcji Turcji znajduje swoje odzwierciedlenie m.in. w artykułach publikowanych na łamach „The New York Times”. W 2014 r. w dziale opinii opublikowano komentarz zatytułowany „Zły zwrot Turcji”. R.T. Erdoğan jest opisywany jako polityk „niegdyś okrzyknięty przywódcą wzorcowej demokracji muzułmańskiej”, który „doprowadził do politycznej katastrofy u siebie, przekształcając Turcję w państwo autorytarne, które stwarza zagrożenie nie tylko dla siebie, ale także dla sojuszników w NATO, w tym Stanów Zjednoczonych”. (*Turkey's Wrong Turn*, https://www.nytimes.com/2014/01/28/opinion/turkeys-wrong-turn.html?_r=0 [dostęp:14.04.2023]). W tym samym roku, także pojawiła się negatywna opinia na temat Turcji pod rządami R.T.Erdoğan: „wysiłki pana Erdoğan mające na celu stłumienie krytyki i sprzeciwu pokazują, że autorytarny przywódca żyje w równoległym wszechświecie, w którym bycie demokracją, sojusznikiem w NATO i kandydatem do członkostwa w Unii Europejskiej jest w jakiś sposób zgodne z podważaniem rządów prawa i tłumieniem wolności ekspresji”. (*Turkey's Descent Into Paranoia*, <https://www.nytimes.com/2014/12/20/opinion/turkeys-descent-into-paranoia.html> [dostęp:14.04.2023]). Wiarygodność Turcji w NATO poddawana jest w wątpliwość w artykule zatytułowanym „Oddalanie się Turcji od NATO” z 2015 r. Wynika to z następującego sformułowania: „w kluczowych kwestiach – od walki z Państwem Islamskim po wystawienie zintegrowanych systemów obronnych, które dzielą się informacjami i działają razem, po zdecydowane przeciwstawienie się rosyjskiej agresji na Ukrainie – prezydent Recep Tayyip Erdoğan i jego rząd albo nie współpracują w pełni, albo działają w jawny sposób wbrew priorytetom i interesom NATO. Dodajmy do tego fakt, że Turcja pod rządami Erdoğan staje się coraz bardziej autorytarna i staje się oczywiste, że państwo oddala się od sojuszu, którego traktat mówi, że jest „oparty na zasadach demokracji” w takim samym stopniu, jak zasady obrony”. (*Turkey's Drift From NATO*, <https://www.nytimes.com/2015/03/14/opinion/turkeys-drift-from-nato.html> [dostęp:14.04.2023]). Tim Arango i Rick Gladstone w 2017 r., a zatem rok po nieudanej próbie zamachu stanu w Turcji, w artykule zatytułowanym „W niepokojach w Turcji niektórzy dostrzegają ekstremalną wersję Ameryki po 11 września”, wskazują, że Turcja „(...)była kiedyś postrzegana jako stabilna demokracja (...)”. (T. Arango, R. Gladstone, *In Turkey's Unrest, Some See an Extreme Version of Post-9/11 America*, <https://www.nytimes.com/2017/01/06/world/europe/turkey-terrorist-attacks-erdogan-crackdown.html> [dostęp:14.04.2023]). W artykule zatytułowanym „Zachód miał nadzieję na demokrację w Turcji. Erdoğan miał inne pomysły”, opublikowanym w 2018 r., Peter S. Goodman zauważa, że jeszcze dziesięć lat temu „przywódca Turcji, Recep Tayyip Erdoğan, zapowiadał się jako potencjalna latarnia morska demokracji w regionie pełnym konfliktów religijnych”, a „Turcja była niezłomnym sojusznikiem NATO, łączącym Europę i niestabilny Bliski Wschód”. W 2018 r. R.T. Erdoğan zmienił się w „kolejnego autokratę, którego populizm, napuszenie i pogarda dla ksiąg rachunkowych doprowadziły do nieszczęścia”. (P. S. Goodman, *The West Hoped for Democracy in Turkey. Erdogan Had Other Ideas*, <https://www.nytimes.com/2018/08/18/business/west-democracy-turkey-erdogan-financial-crisis.html> [dostęp:14.04.2023]). Steven Erlanger w artykule zatytułowanym „Turecka agresja to „słoń w pokoju” NATO”, opublikowanym na łamach „The New York Times” w 2020 roku, podkreśla, że „wiele osób postrzegało Turcję jako umiarkowany model demokratyczny podczas arabskiej wiosny dziesięć lat temu”. O R.T. Erdoğanie pisze, że „(...)mocno wkroczył do regionu z neoosmańskimi ambicjami, obniżając rangę starszych sojuszy, aby naciskać na realizację tureckich interesów”. (S. Erlanger, *Turkish Aggression Is NATO's 'Elephant in the Room'*, <https://www.nytimes.com/2020/08/03/world/europe/turkey-nato.html> [dostęp:14.04.2023]). W kontekście tureckich obiekcji wobec akcesji Szwecji i Finlandii do Sojuszu Północnoatlantyckiego, Michael Crowley i Steven Erlanger w artykule z 2022 roku, zatytułowanym „Dla NATO Turcja jest destrukcyjnym sojusznikiem” zauważają, że „NATO nadal musi walczyć z autorytarnym przywódcą, który chce wykorzystywać swoją przewagę, by zdobyć punkty polityczne w kraju, blokując konsensus – przynajmniej na jakiś czas”. (M. Crowley, S. Erlanger, *For NATO, Turkey Is a Disruptive Ally*, <https://www.nytimes.com/2022/05/30/us/politics/turkey-nato-russia.html> [dostęp:14.04.2023]).

Ponadto uwiarygadnia przedstawianie narracji zgodnie z którą, Turcja pod rządami AKP jest silnym i niezależnym mocarstwem, które nie podporządkowuje swojej polityki zagranicznej Stanom Zjednoczonym, lecz realizuje własne cele na forum międzynarodowym, nawet jeśli stoi to w sprzeczności z oczekiwaniami amerykańskich decydentów¹⁵⁸.

Od 2014 r., Unia Europejska sukcesywnie wprowadza sankcje na Rosję¹⁵⁹. W związku z rosyjską pełnoskalową inwazją na Ukrainę w 2022 roku w porozumieniu ze Stanami Zjednoczonymi ich skala została rozszerzona. Turcja pomimo członkostwa w NATO i posiadania statusu kandydata do UE konsekwentnie odmawia udziału w zachodniej polityce sankcji wobec Rosji, argumentując swoje stanowisko skalą zależności łączących ją z tym państwem. W sierpniu 2022 r. strony podpisały porozumienie o wzmocnieniu współpracy gospodarczej i energetycznej¹⁶⁰. Mimo że pod presją Stanów Zjednoczonych Turcja zdecydowała się wycofać z uczestnictwa w rosyjskim systemie płatności Mir¹⁶¹, a marcu 2023 r. wprowadziła ograniczenia wobec tranzytu do Rosji towarów objętych sankcjami unijnymi¹⁶², to w dalszym ciągu kontrowersje wzbudza działalność tureckich firm współpracujących z Rosją¹⁶³. Jedną z konsekwencji pełnoskalowej inwazji na Ukrainę, był wniosek Szwecji i Finlandii do Sojuszu Północnoatlantyckiego. Rozszerzenie NATO wymaga zgody wszystkich państw członkowskich, a R.T. Erdoğan oznajmił, że Turcja jako członek Sojuszu nie może przychylnie odnieść się do przystąpienia Szwecji i Finlandii do Paktu, ponieważ państwa te są „domem dla wielu organizacji terrorystycznych”. Swoje negatywne

---

¹⁵⁸ Steven A. Cook, analityk Council on Foreign Relations - amerykańskiego think tanku specjalizującego się w polityce zagranicznej USA i stosunkach międzynarodowych, wskazuje, że: „choć Turcja pozostaje formalnie sojusznikiem NATO, nie jest partnerem Stanów Zjednoczonych”. S.T. Cook, *Neither Friend nor Foe. The Future of U.S. Council on Foreign Relations*, 2018, No.82, s. 1-21.

¹⁵⁹ Zobacz więcej: European Parliament Research Service, A. Caprile, A. Delivorias, *EU sanctions on Russia: Overview, impact, challenges*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739366/EPRS_BRI\(2023\)739366_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739366/EPRS_BRI(2023)739366_EN.pdf), marzec 2023, s. 1-12. [dostęp:03.06.2023].

¹⁶⁰ A.M. Spancerska, *Wizyta prezydenta Turcji w Soczi*, „Komentarz PISM” nr 113 z dn. 9 sierpnia 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/wizyta-prezydenta-turcji-w-soczi> [dostęp:02.06.2023].

¹⁶¹ B. Akman, *Russia Inc. Booms in Turkey With Surge in Newly Opened Firms*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-03-20/russia-inc-booms-in-turkey-with-surge-in-newly-opened-firms#xj4y7vzkg> [dostęp:17.04.2023].

¹⁶² C. Caglayan, J. Spicer, *Turkey halts transit of sanctioned goods to Russia -exporter, diplomat*, <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-halts-transit-sanctioned-goods-russia-exporter-diplomat-2023-03-20/> [dostęp:17.04.2023].

¹⁶³ 12 kwietnia 2023 r. Stany Zjednoczone nałożyły sankcje na cztery podmioty z siedzibą w Turcji, które według amerykańskiego Departamentu Skarbu naruszyły kontrole eksportowe i pomogły Rosji w wysiłkach wojennych, od czasu inwazji na Ukrainę w 2022 r. Wśród podmiotów znalazła się firma elektroniczna Azu International, która wysyła do Rosji komponenty elektroniczne, w tym chipy pochodzenia zagranicznego, oraz Dexias - firmę zajmującą się produktami przemysłowymi i handlem. Według amerykańskiej administracji firma działała jako pośrednik dla objętego sankcjami rosyjskiego podmiotu. (J. Spicer, *U.S. sanctions Turkey-based entities it says helped Russia's war*, <https://www.reuters.com/world/us-sanctions-turkey-based-entities-it-says-helped-russias-war-2023-04-12/> [dostęp:17.04.2023]).

stanowisko uzasadnił tym, że oba państwa są schronieniem dla członków kurdyjskich milicji, których Ankara uznaje za terrorystów. Co prawda, Turcja tradycyjnie wspiera politykę otwartych drzwi NATO wobec potencjalnych nowych członków, niemniej długotrwały sprzeciw wobec akcesji Szwecji i Finlandii do Sojuszu, w negatywnie wpłynął na postrzeganie Turcji na forum międzynarodowym, a także ponownie ożywił dyskusję na temat tureckiej wiarygodności sojuszniczej¹⁶⁴. Nie bez znaczenia są także oczekiwania formułowane pod adresem władz w Ankarze, przez Radę Unii Europejskiej. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w „Kompasie strategicznym” - czyli dokumencie regulującym kierunki działań w dziedzinie bezpieczeństwa międzynarodowego do 2030 r. Unia Europejska wymaga od Turcji zaangażowania w deeskalację napięć i rozwiązywanie problemów UE¹⁶⁵, co jednocześnie potwierdza sposób postrzegania Turcji na Zachodzie jako „partnerskiego adwersarza Unii Europejskiej”¹⁶⁶.

Koncepcje polityki zagranicznej innych państw

W 1947 roku doktryna Trumana stała się podstawą zimnowojennej polityki Stanów Zjednoczonych (USA). Przedstawiciele amerykańskiej administracji w celu zapobiegnięcia rozprzestrzeniania się wpływów komunistycznych, zdecydowali się na udzielenie pomocy finansowej Turcji oraz Grecji. Kolejnym działaniem świadczącym o rosnącym znaczeniu Turcji dla Stanów Zjednoczonych było włączenie jej w 1948 roku do Planu Marshalla¹⁶⁷. Pozostając w amerykańskiej strefie wpływów, cztery lata później dołączyła do Sojuszu Północnoatlantyckiego (NATO), tym samym umacniając swoje powiązania z Zachodem w wymiarze instytucjonalnym¹⁶⁸. Z perspektywy USA Turcja jest przede wszystkim członkiem

---

¹⁶⁴ A.M. Spancerska, *Turcja wobec członkostwa Szwecji i Finlandii w NATO*, „Biuletyn PISM” nr 93 z dn.8 czerwca 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/turcja-wobec-czlonkostwa-szwecji-i-finlandii-w-nato> [dostęp:02.06.2023].

¹⁶⁵ W „Kompasie Strategicznym” Turcja została wymieniona w sekcji „nasze strategiczne sąsiedztwo”. W podpunkcie uwzględniono między innymi region Morza Śródziemnego, gdzie wskazano, że to obszar z potencjałem do szybkiej eskalacji z „powodu prowokacji i jednostronnych działań przeciwko państwom członkowskim UE oraz naruszenia suwerennych praw z naruszeniem prawa międzynarodowego, a także instrumentalizacją nielegalnej migracji (...)”. Kolejny raz Turcja została uwzględniona w kontekście pogłębiania współpracy bilateralnej w zakresie bezpieczeństwa i obrony. W tej sekcji znajduje się odwołanie do oświadczenia Rady UE z 25 marca 2021 r., w którym wskazano, że „Unia jest gotowa do współpracy z Turcją w sposób stopniowy, proporcjonalny i odwracalny, aby zacieśnić współpracę w wielu dziedzinach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania (...)”. Jednocześnie pojawia się wezwanie do „powstrzymania się od ponownych prowokacji lub jednostronnych działań z naruszeniem prawo międzynarodowego”. *Statement of the Members of the European Council*, <https://www.consilium.europa.eu/media/48976/250321-vtc-euco-statement-en.pdf>, s. 6-7. [dostęp:24.03.2022].

¹⁶⁶ K. Wasilewski, *Turcja: partnerski adwersarz Unii Europejskiej*, „Biuletyn PISM” nr 89 z dn. 29 kwietnia 2021r., https://pism.pl/publikacje/Turcja_partnerski_adwersarz_Unii_Europejskiej [dostęp:01.06.2023].

¹⁶⁷ *Türkiye and NATO*, <https://www.nato.int/cps/en/natohq/191048.htm?selectedLocale=en> [dostęp:02.06.2023].

¹⁶⁸ M. Aydin, *Determinants of Turkish foreign policy: historical framework and traditional inputs*, „Middle Eastern Studies” 1999, Vol. 35, No. 4, s. 167.

NATO, na terytorium państwa tureckiego zlokalizowana jest baza lotnicza İncirlik, umożliwiająca Amerykanom przeprowadzanie operacji militarnych na Bliskim Wschodzie¹⁶⁹. Ze względu na jej położenie geograficzne i usytuowanie między Wschodem a Zachodem rola Turcji w polityce międzynarodowej zawsze pozostanie istotna, mimo tego, że w relacjach turecko-amerykańskich istnieje wiele rozbieżności. Pierwsze istotne symptomy różnic w relacjach bilateralnych wystąpiły w latach 70. XX wieku, kiedy w 1974 roku wojska tureckie dokonały inwazji militarnej i zajęły jedną trzecią Cypru, co w konsekwencji skłoniło USA do wprowadzenia embarga wojskowego na Turcję¹⁷⁰. W 2003 roku turecki parlament wyraził sprzeciw wobec dokonania przez Amerykanów inwazji na Irak przez terytorium Turcji, co było wyrazem asertywnej postawy Ankary, niemniej poróżniło strony¹⁷¹. Współcześnie do najważniejszych czynników konfliktogennych w relacjach dwustronnych należy pozyskanie przez Turcję systemu obrony przeciwlotniczej i przeciwrakietowej S-400 od Rosji oraz wspieranie przez USA syryjskiej Partii Unii Demokratycznej (PYD) i jej militarnego skrzydła - Ludowych Jednostek Samoobrony (YPG), które władze w Ankarze uznają za organizacje terrorystyczne powiązane z PKK. Nie bez znaczenia jest także to, że po próbie zamachu stanu w lipcu 2016 roku decydenci w Ankarze wysunęli żądanie ekstradycji Fethullaha Gülena, muzułmańskiego duchownego przebywającego w Pensylwanii, oskarżonego przez Turcję o zainicjowanie puczu, co spotkało się z odmową Waszyngtonu. Objęcie władzy w USA przez prezydenta Joe Bidena z ramienia Partii Demokratycznej nie przyniosło poprawy w relacjach dwustronnych¹⁷². W 2022 r. ożywione kontakty prezydenta R.T. Erdoğan z prezydentem Władimirem Putinem oparte na dyplomacji liderów, a także nieprzyłączenie się Ankary do zachodnich sankcji na Rosję po pełnoskalowej inwazji na Ukrainę przyczyniły się do pogłębienia kryzysu zaufania między Turcją a Stanami Zjednoczonymi. Chociaż Turcja stawia się w roli mediatora między Rosją a Ukrainą, to turecka polityka balansowania wobec wojny na Ukrainie utrwaliła wizerunek Turcji jako adwersarza na Zachodzie. W celu przezwyciężenia problemów w relacjach dwustronnych w 2022 r. strony uruchomiły formułę

---

¹⁶⁹ W bazie İncirlik na terytorium Turcji znajduje się amerykańska taktyczna broń jądrowa. (M. Dąbrowski, *Amerykańska atomowa pięść w Europie [ANALIZA]*, <https://defence24.pl/geopolityka/amerykanska-atomowa-piesc-w-europie-analiza> [dostęp: 02.06.2023]).

¹⁷⁰ J.M. Goshko, *Hill Lifts Embargo On Arms to Turkey*, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1978/08/02/hill-lifts-embargo-on-arms-to-turkey/edaf7167-2ad7-4623-b979-1457fe3812d9/> [dostęp: 21.04.2023].

¹⁷¹ J.M. Goshko, *Turkey Rejects U.S. Use Of Bases*, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/03/02/turkey-rejects-us-use-of-bases/01e53587-6d0b-4b3a-bb48-f86f87a15d02/> [dostęp: 21.04.2023].

¹⁷² A. Coşkun, S. Ülgen, *Political Change and Turkey's Foreign Policy*, <https://carnegieendowment.org/2022/11/14/political-change-and-turkey-s-foreign-policy-pub-88387> [dostęp: 21.04.2023].

dialogu w ramach mechanizmu strategicznego, niemniej w dalszym ciągu nie przyniosła ona oczekiwanego rezultatu. Priorytetem dla tureckich decydentów jest pozyskanie od USA samolotów oraz zestawów modernizacyjnych do istniejącej tureckiej floty F-16, po tym jak administracja Donalda Trumpa wykluczyła Turcję z programu produkcji i rozwoju myśliwca piątej generacji F-35 w 2019 r.¹⁷³ W dalszym ciągu istotną przeszkodą na tej płaszczyźnie są silne antytureckie nastroje panujące w Kongresie, a także utrzymanie tureckiego weta w sprawie akcesji Szwecji do NATO.

W przypadku relacji z Unią Europejską, objęcie władzy przez AKP stało się ważnym asumptem do rozpoczęcia procesu akcesyjnego¹⁷⁴. Tureckie ugrupowanie polityczne podjęło szeroko zakrojone reformy rządowe mające na celu wzmocnienie procesu demokratyzacji, niemniej czynnikiem zniechęcającym tureckich decydentów do kontynuacji rozpoczętego procesu okazał się sprzeciw Niemiec, Francji, a także Cypru, podzielonego po interwencji militarnej Turcji w 1974 r.¹⁷⁵ Chociaż negocjacje akcesyjne pozostają w zawieszeniu od lat, to powiązania instytucjonalne, w tym członkostwo Turcji w Radzie Europy oraz ustanowiona w 1996 roku unia celna z UE, pozostają aktualne. Ankara co prawda dąży do dywersyfikacji w relacjach z Zachodem, niemniej to Unia Europejska w dalszym ciągu jest głównym partnerem handlowym państwa¹⁷⁶, a także źródłem inwestycji zagranicznych, podobnie jak Stany Zjednoczone będące największym zagranicznym dostawcą broni dla Turcji¹⁷⁷. Mimo, że R.T. Erdoğan kilkakrotnie zadeklarował wolę przystąpienia Turcji do SzoW w: 2012 r., 2016 r., oraz 2022 r., to korzyści z członkostwa w organizacji byłyby znacznie mniejsze w porównaniu z wynikającymi z przynależności do NATO oraz potencjalnie do UE¹⁷⁸.

---

¹⁷³ *US formally removes Turkey from F-35 programme*, <https://www.trtworld.com/turkey/us-formally-removes-turkey-from-f-35-programme-46112> [dostęp:21.04.2023].

¹⁷⁴ W 1999 r. po posiedzeniu Rady Europejskiej w Helsinkach, Turcja uzyskała status kraju kandydującego do UE. W 2004 r. Rada Europejska zdecydowała, że Turcja w wystarczającym stopniu spełnia kryteria rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych. (European Council of the European Union, *EU enlargement policy*, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/turkey> [dostęp:21.04.2023]).

¹⁷⁵ C. Kroet, *Resistance against Turkish EU membership highest in Germany: poll*, <https://www.politico.eu/article/resistance-against-turkish-eu-membership-highest-in-germany-poll/> [dostęp:11.04.2023].

¹⁷⁶ Według statystyk handlu zagranicznego z 2021 roku, Turcja jest szóstym co do wielkości partnerem handlowym UE. Turcja eksportuje Unii Europejskiej produkty rolne, tekstylia i odzież, wyroby motoryzacyjne, stalowe, żelazne, elektroniczne. (*Turkiye and the EU*, <https://www.trade.gov.tr/turkiye-and-eu/turkiye-and-the-eu> [dostęp:13.04.2023]).

¹⁷⁷ Według danych Sztokholmskiego Międzynarodowego Instytutu Badań nad Pokojem (SIPRI) w latach 2013–2017 i 2018–2022 wynika, że Turcja spadła z siódmego na dwudzieste siódme miejsce pod względem liczby otrzymywanej broni od USA, świadczy to o postępującej niezależności Turcji w sektorze zbrojeniowym. (*Surge in arms imports to Europe, while US dominance of the global arms trade increases*, <https://sipri.org/media/press-release/2023/surge-arms-imports-europe-while-us-dominance-global-arms-trade-increases> [dostęp:13.04.2023]).

¹⁷⁸ A.M. Spancerska, *Turcja a Szanghajska...*, op. cit.,

Odzwierciedleniem deficytu zaufania w relacji turecko-unijnych jest przyjęcie przez Brukselę w 2021 r. nowego podejścia w relacjach z Ankarą¹⁷⁹. Ze względu na konfrontacyjną turecką politykę zagraniczną prowadzoną w latach 2016-2020, nowy model współpracy zakłada zaangażowanie oparte o zasadę: stopniowości, proporcjonalności i odwracalności w przypadku pogorszenia relacji. Kolejnym wyrazem braku zaufania wobec rządu w Ankarze, był sprzeciw Austrii wobec tureckiego wniosku o przystąpienie do projektu mobilności wojskowej w ramach stałej współpracy strukturalnej w dziedzinie obronności (PESCO). Rząd austriacki uzasadnił swoje stanowisko, wskazując na pogarszający się stan demokracji w Turcji, turecką unilateralną politykę zagraniczną na obszarze wschodniej części Morza Śródziemnego, oraz brak dialogu między Turcją a UE na płaszczyźnie bezpieczeństwa i obronności¹⁸⁰. Ważną rolę odgrywają także mechanizmy współpracy Turcji z takimi aktorami regionalnymi jak: Rosja, Iran i Chiny. Turcja dąży do utrzymywania dobrych relacji z tymi państwami, aby w ten sposób poszerzać zdolności działania na forum międzynarodowym, nie opierając się wyłącznie na państwach zachodnich, a w szczególności na Stanach Zjednoczonych. W przypadku relacji turecko-rosyjskich w 2010 r. strony ustanowiły Radę Wysokiego Szczebla¹⁸¹. Przywódcy państw opierają swoje relacje na dyplomacji osobistej liderów. Turcja utrzymuje bliskie stosunki z Rosją, ze względu na relacje gospodarcze oraz w zakresie bezpieczeństwa. W 2020 r. Rosja zaspokajała ponad 33,6% tureckiego zapotrzebowania na gaz. Ponadto jest zaangażowana w budowę elektrowni Akkuyu na południu Turcji, a w 2018 r. pozostawała głównym zagranicznym rynkiem dla tureckich firm budowlanych, których udział wynosił 19,6%. Nie bez znaczenia dla relacji dwustronnych jest

---

¹⁷⁹ W sprawozdaniu Parlamentu Europejskiego w sprawie Turcji za 2021 rok podkreślono między innymi, że państwo w znaczący sposób odbiega od wartości i dorobku normatywnego UE, wykazuje brak poszanowania dla praw człowieka i prawa międzynarodowego, a turecka polityka koliduje z priorytetami UE w ramach wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (WPZiB) na Kaukazie, w Syrii, Libii i w Iraku. European Parliament, *REPORT on the 2021 Commission Report on Turkey*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2022-0149_EN.html [dostęp:22.05.2023].

¹⁸⁰ Stała współpraca strukturalna w dziedzinie obronności (PESCO), została ustanowiona przez Radę UE w grudniu 2017 r. Współpraca dopuszcza możliwość włączenia państw trzecich do projektów w ramach PESCO takich jak mobilność militarna. Celem projektu jest ułatwienie „transgranicznego transportu wojskowego w Europie w celu umożliwienia szybkiego rozmieszczenia materiałów wojskowych i personelu”. Turcja jako państwo należące do NATO, a także zaangażowane na Bliskim Wschodzie w grudniu 2021 r., złożyła wniosek o przystąpienie do projektu, niemniej inicjatywa turecka wywołała sprzeciw Austrii. (*Austria rejects Turkey's request to participate in EU military project*, <https://www.duvarenglish.com/austria-rejects-turkeys-request-to-participate-in-eu-military-project-news-58345> [dostęp:22.05.2023]).

¹⁸¹ Dotychczas poważnym testem dla relacji dwustronnych był incydent zestrzelenia przez Turcję na pograniczu turecko-syryjskim rosyjskiego bombowca w listopadzie 2015 r., w którym zginęło dwóch rosyjskich pilotów. Wydarzenie to spowodowało pogorszenie w relacjach pomiędzy tymi państwami. Niemniej rosyjskie sankcje, które dotknęły w szczególności turecki sektor turystyczny skłoniły prezydenta R.T. Erdoğan do wyrażenia kondolencji z powodu zestrzelenia rosyjskiego samolotu, co zainicjowało proces normalizacji w relacjach bilateralnych. *Relations between Türkiye and the Russian Federation*, <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-russian-federation.en.mfa> [dostęp:04.04.2023].

także sektor turystyczny - Rosjanie byli drugą co do wielkości grupą zagranicznych gości odwiedzających Turcję w 2022 roku – ponad 3 miliony osób. Państwa współpracują w dziedzinie bezpieczeństwa, między innymi ze względu na pozyskanie przez Turcję systemu obrony przeciwlotniczej i przeciwrakietowej S-400. Ponadto państwa zawierają sojusze taktyczne i dokonują podziału strefy wpływów, co uwidacznia się w konflikcie w Syrii, Libii i Kaukazie Południowym. Z wymienionych wyżej względów Turcja nie przyłączyła się do sankcji nakładanych na Rosję, po tym jak ta dokonała pełnoskalowego ataku na Ukrainę w lutym 2022 roku¹⁸². Spowolnienie negocjacji akcesyjnych skłoniło Turcję do zintensyfikowania relacji nie tylko z Rosją, ale także z Chinami. W 2010 r. strony ustanowiły Radę Współpracy Wysokiego Szczebla¹⁸³, a dwa lata później Turcja uzyskała status „partnera w dialogu” w założonej w 2001 r. SzoW, w której najważniejszą rolę odgrywają Chiny. W 2010 r. tureckie i chińskie siły powietrzne przeprowadziły wspólne ćwiczenia wojskowe w bazie lotniczej Konya w Turcji¹⁸⁴. Transanatolijski rurociąg gazu ziemnego (TANAP), prowadzący gaz z Azerbejdżanu przez Gruzję i Turcję do Europy, jest finansowany przez Chiński Azjatycki Bank Infrastruktury i Inwestycji (AIIB). Ze względu na swoje położenie geograficzne Turcja odgrywa dla Chin ważną rolę w rozwoju Inicjatywy Pasa i Szlaku (IPS)¹⁸⁵. Turcy zabiegają o to, aby Chiny w większym stopniu wykorzystywały środkowy korytarz IPS przebiegający przez Azję Centralną, Morze Kaspijskie, Kaukaz i Turcję jako szlak transportowy do Europy¹⁸⁶. Niemniej istotnym aspektem w relacjach dwustronnych jest czynnik ekonomiczny. Wartość chińskiego importu do Turcji wzrosła w 2021 r. do 32,2 miliardów dolarów, turecki eksport do Chin wyniósł jedynie 3,7 miliarda dolarów, co oznacza, że bilans handlowy jest korzystny dla Pekinu, a trend ten jest stały¹⁸⁷. Czynnikiem konfliktogennym w relacjach dwustronnych jest kwestia ujęrska. Turcja, wbrew niezadowoleniu Pekinu, oferuje Ujgurom azyl, m.in. na obszarze prowincji Kayseri, uzasadniając swoje działania względami humanitarnymi oraz odwołaniem do znaczeń

---

¹⁸² A.M. Spancerska, *Perspektywy relacji Turcji z Rosją*, „Biuletyn PISM” nr 178 z dn. 21 listopada 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/perspektywy-relacji-turcji-z-rosja> [dostęp:01.06.2023].

¹⁸³ *Relations between Türkiye and People's Republic of China*, <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-china.en.mfa> [dostęp:06.04.2023].

¹⁸⁴ J. Klepek, *Contemporary China-Turkey Relations*, <https://ine.org.pl/en/contemporary-china-turkey-relations/> [dostęp: 07.04.2023].

¹⁸⁵ *\$2.15 billion in external finance secured for TANAP*, <https://www.dailysabah.com/energy/2017/02/15/215-billion-in-external-finance-secured-for-tanap> [dostęp:21.04.2023].

¹⁸⁶ A. Legieć, *Perspektywa Polityki Turcji wobec Kaukazu Południowego*, „Biuletyn PISM” nr 59 z dn. 18 marca 2021r., https://www.pism.pl/publikacje/Perspektywa_polityki_Turcji_wobec_Kaukazu_Poludniowego, [dostęp:01.06.2023].

¹⁸⁷ Chiny są drugim co do wielkości partnerem handlowym Turcji od 2021 r. (*Türkiye-People's Republic of China Economic and Trade Relations*, https://www.mfa.gov.tr/turkey_s-commercial-and-economic-relations-with-china.en.mfa [dostęp:06.04.2023]).

kulturowych oraz przede wszystkim historycznymi więzami z jednym z najstarszych ludów tureckojęzycznych¹⁸⁸. Ponadto aktywność ujęgurskich dżihadystów w syryjskiej prowincji Idlib wzbudza zaniepokojenie władz w Pekinie, które obawiają się, że grupy przeniosą swoją działalność na terytorium Chin. Większemu zaangażowaniu Pekinu w inwestowanie w Turcji nie sprzyja także przetarg przyznany konsorcjum japońsko-francuskiemu na budowę elektrowni atomowej w Sinopie w 2013 roku i rezygnacja strony tureckiej z oferty chińskiej tarczy antyrakietowej w 2015 roku¹⁸⁹. Od lat 80. XX wieku irańscy przywódcy postrzegali Turcję poprzez pryzmat wyzwania ze względu na świecki charakter państwa, członkostwo w NATO i sojusz z Zachodem. Niemniej na przestrzeni lat więzi społeczne i historyczne, w połączeniu ze współpracą ekonomiczną, a następnie na płaszczyźnie bezpieczeństwa, skłoniły państwa do intensyfikacji kooperacji, naznaczonej rywalizacją¹⁹⁰. W 2014 r. za sprawą powołania Rady Współpracy Wysokiego Szczebla doszło do ustrukturyzowania w relacjach turecko-irańskich¹⁹¹. W sferze deklaratywnej relacje między państwami są „braterskie”, co nie zmienia faktu, że Turcja i Iran konkurują ze sobą w regionie Kaukazu Południowego i Bliskiego Wschodu. W czasie wojny o Górski Karabach w 2020 r. Turcja i Iran opowiedziały się po przeciwnych stronach konfliktu. Dzięki wsparciu Turcji Azerbejdżan odniósł zwycięstwo nad m.in. dzięki informacjom dostarczanym przez turecki wywiad wojskowy i dronom dostarczonym przez Turcję. Wygrana Azerbejdżanu wzmocniła pozycję Turcji na Kaukazie Południowym, a Ankara i Baku podpisały traktat sojuszniczy o współpracy zwany także „deklaracją z Szuszy”¹⁹². Podczas konfliktu zbrojnego Iran, aby ograniczyć wpływy Turcji w regionie, opowiedział się po stronie Armenii. Z perspektywy władz w Teheranie otwarcie korytarza Zangezur jest niekorzystne, ponieważ umożliwiłoby Turcji dotarcie do tureckich państw Azji Środkowej przez Azerbejdżan i Rosję, co długofalowo podważyłoby pozycję Iranu w regionie¹⁹³. Innym obszarem konfliktogennym w relacjach dwustronnych jest Bliski Wschód. Turcja rozpoczęła interwencje militarne w Iraku w latach 90. XX, stawiając

---

¹⁸⁸ A. Spancerska, *Tam, gdzie religia miesza się z polityką: aktywność Turcji w sprawie prześladowanych Ujęgurów w Chinach*, <https://obserwatorniedzynarodowy.pl/2020/01/05/tam-gdzie-religia-miesza-sie-z-polityka-aktywnosc-turcji-w-sprawie-przesladowanych-ujgurow-w-chinach-komentarz/> [dostęp:21.04.2023].

¹⁸⁹ S. Colakoğlu, *Turkey-China Relations: From “Strategic Cooperation” to “Strategic Partnership”?*, <https://www.mei.edu/publications/turkey-china-relations-strategic-cooperation-strategic-partnership> [dostęp:06.04.2023].

¹⁹⁰ H. Azizi, S. Çevik, *Turkish and Iranian Involvement in Iraq and Syria, Competing strategies, rising threat perceptions, and potentials for conflict*, <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022C58/> [dostęp:21.04.2023].

¹⁹¹ *Türkiye - Iran Relations*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran-relations.en.mfa> [dostęp:07.04.2023].

¹⁹² Permanent Representation of the Republic of Azerbaijan to the Council of Europe, *Shusha Declaration on Allied Relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey* [dostęp: 21.04.2023].

¹⁹³ M.E. Cengiz, *The Future of the Iranian-Turkish Relationship: A Contained Geopolitical Rivalry or A Possible Escalation Between Ankara and Tehran?*, <https://research.sharqforum.org/2022/09/20/iranian-turkish-relationship/> [dostęp:13.04.2022].

sobie za cel zwalczanie wpływów stacjonującej tam PKK. Korzystną okolicznością umożliwiającą Iranowi poszerzenie wpływów w sferze politycznej i bezpieczeństwa Iraku, za pomocą zbrojnych organizacji szyickich, było wycofanie się amerykańskich wojsk z tego państwa w 2011 r., a także powstanie tzw. Państwa Islamskiego w 2014 r. Z perspektywy decydentów w Teheranie turecka polityka zagraniczna w Iraku, a także w Syrii prowadzona przez rząd AKP jest ekspansjonistyczną próbą mającą na celu przywrócić turecką kontrolę nad byłymi terytoriami osmańskimi. Paradoksalnie czynnikiem zbliżającym państwa jest działalność separatystyczna społeczności kurdyjskiej, niemniej w przeciwieństwie do Iranu, dla Turcji jest to zagrożenie o charakterze egzystencjalnym¹⁹⁴. W związku taką percepcją bezpieczeństwa, decydenci w Ankarze w 2015 r. wznowili działania zbrojne wymierzone w PKK na własnym terytorium, a następnie Turcja uderzyła w organizację i jej lokalne filie na terenie Iraku i Syrii. W 2016 roku przeprowadziła wojskową operację „Tarcza Eufratu”, aby zapobiec rozszerzaniu się wpływów kurdyjskich w północnej części Syrii. Mimo że decydenci w Ankarze, w przeciwieństwie do Rosji i Iranu, nie popierają reżimu w Baszara al – Assada w Damaszku, to jednak prowadzą konsultacje na szczeblu głów państw. Tureckie, rosyjskie i irańskie działania zbrojne zapoczątkowane od 2016 r. stały się asumptem do zainicjowania tzw. procesu astańskiego, czyli płaszczyzny trójstronnego dialogu w sprawie zaangażowania w Syrii¹⁹⁵. Innym wydarzeniem jednoczącym Turcję i Iran była blokada Kataru nałożona w 2017 r. przez państwa arabskie takie jak Arabia Saudyjska, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Bahrajn oraz Egipt¹⁹⁶. Czynnikiem sprzyjającym utrzymaniu sojuszu jest także negatywny stosunek wobec Stanów Zjednoczonych. Rosja i Iran w sposób jawny wyrażają postawę antyamerykańską, w Turcji doszło do wzmocnienia antyamerykanizmu po próbie zamachu stanu w 2016 roku i po tym jak Ankara została objęta sankcjami za zakup rosyjskiego systemu obrony przeciwlotniczej i przeciwrakietowej S-400. Antyamerykańskie nastroje uległy intensyfikacji także po tym jak administracja Baracka Obamy zdecydowała się wesprzeć siły kurdyjskie w walce z tzw. Państwem Islamskim w Syrii, co w dalszym ciągu jest przedmiotem sporu w turecko-amerykańskich relacjach bilateralnych¹⁹⁷.|

---

¹⁹⁴ H. Azizi, S. Çevik, *Turkish and Iranian...*, op. cit.,

¹⁹⁵ Ibidem.

¹⁹⁶ G. Dalay, *Turkish-Iranian Relations Are Set to Become More Turbulent*, <https://www.gmfus.org/news/turkish-iranian-relations-are-set-become-more-turbulent> [dostęp:07.04.2023].

¹⁹⁷ S. Cengiz, *Turkey, Russia, Iran: Unlikely 'allies' united by a common threat*, <https://www.arabnews.com/node/1557336> [dostęp:12.04.2023].

Jakość oraz aktywność służby zagranicznej i dyplomacji innych państw

Turecki rząd ze szczególną uwagą śledzi aktywność dyplomatyczną Egiptu, Grecji, Włoch, Cypru, Jordanii, Izraela i Autonomii Palestyńskiej, które utworzyły Wschodnioródziemnomorskie Forum Gazowe - współpraca między państwami została sformalizowana w 2020 r.¹⁹⁸ Organizacja regionalna powstała w celu stworzenia wspólnej wizji polityki gazu ziemnego oraz w celu przeciwstawienia się tureckiej polityce we wschodniej części Morza Śródziemnego. W działalność organizacji szczególnie zaangażowany jest rząd grecki, który wyraża sprzeciw wobec tureckich prac eksploracyjnych na spornych wodach, co jednocześnie angażuje w spór Unię Europejską¹⁹⁹.

Przedmiotem uwagi tureckich służb wywiadowczych jest także działalność irańskiego i izraelskiego wywiadu na terytorium państwa tureckiego. W 2022 roku Turecka Agencja Wywiadowcza (Milli İstihbarat Teşkilatı-MİT) wraz z policją w Stambule zatrzymała 44 osoby podejrzane o wykonywanie zadań dla Mossadu. Według przedstawicieli strony tureckiej Mossad zlecił im szpiegowanie działalności palestyńskich emigrantów w Turcji. Sukcesem tureckiej i izraelskiej współpracy wywiadowczej było udaremnienie irańskiej próby zamachu wymierzonego w izraelskich turystów podróżujących do Stambułu. Wydarzenie to stało się jednym z asumptów do przyspieszenia procesu normalizacji między Turcją a Izraelem w 2022 roku²⁰⁰.

---

¹⁹⁸ A. Ahmed, *East Mediterranean Gas Forum and Turkish expansion*, <https://modernndiplomacy.eu/2021/04/10/east-mediterranean-gas-forum-and-turkish-expansion/> [dostęp:22.05.2023].

¹⁹⁹ W listopadzie 2022 roku Rada UE podjęła decyzję o przedłużeniu sankcji nałożonych na Turcję w związku z nielegalnymi odwiertami we wschodniej części Morza Śródziemnego, do 12 listopada 2023 r. (Rada Unii Europejskiej, Komunikaty Prasowe, *Wschodnia część Morza Śródziemnego: przedłużenie sankcji za odwierty prowadzone bez zezwolenia*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/11/08/eastern-mediterranean-council-prolongs-the-sanctions-regime-over-unauthorised-drilling-activities-for-a-further-year/> [dostęp:22.05.2023]).

²⁰⁰ *Turkey Intelligence Reportedly Uncovers Israeli Spy Ring Operating Against Iranian Targets*, <https://www.haaretz.com/israel-news/2023-05-23/ty-article/.premium/turkey-intelligence-reportedly-uncovers-israeli-spy-ring-operating-against-iranian-targets/00000188-4912-de00-a588-ff1a364a0000> [dostęp:04.06.2023].

Rozdział 3.

Charakterystyka poszczególnych obszarów aktywności Turcji na forum międzynarodowym w wymiarze soft power

3.1. Dyplomacja kulturalna i edukacja

Jednym z instrumentów służących umacnianiu miękkiej siły państwa na forum międzynarodowym jest edukacja i dyplomacja kulturalna, stanowiąca część dyplomacji publicznej¹. Jak wskazuje Mariano Martínez Zamorano, dyplomacja kulturalna pojawiła się w latach 70. XIX wieku, a w drugiej dekadzie XX wieku doszło do jej instytucjonalizacji. Proces ten uległ intensyfikacji wraz z wybuchem I wojny światowej, gdy kultura uległa upolitycznieniu, przekształcając się w propagandę. Po II wojnie światowej kultura zaczęła być wykorzystywana jako narzędzie międzynarodowego pojednania, pod nadzorem państwa. Tłem dla powstania pojęcia dyplomacji publicznej w latach 60. XX wieku był okres zimnej wojny, gdy dyplomacja kulturalna była jedną z płaszczyzn rywalizacji w sporze pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a ZSRR, a także pomiędzy państwami tzw. Globalnej Północy i państwami tzw. Globalnego Południa w kontekście wpływów neokolonialnych. W latach 70. XX wieku doszło do wyodrębnienia się różnych modeli narodowych dyplomacji kulturalnej. Francja prezentuje model scentralizowany, charakteryzujący się znaczącym zaangażowaniem władz publicznych². W Wielkiej Brytanii, w przeciwieństwie do Francji, przekazywanie środków finansowych na kulturę przez państwo odbywa się za pośrednictwem instytucji pośredniczących o statusie autonomicznym. Najpowszechniejszym przykładem w Europie

---

¹ Jak słusznie zauważa Jan Melissen „dyplomacja publiczna jest jednym z kluczowych instrumentów miękkiej siły i została uznana w praktyce dyplomatycznej na długo przed współczesną debatą o dyplomacji publicznej”. J. Melissen, *The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations*, Nowy Jork 2005, s. 4. W opinii polskiej badaczki Beaty Ociepki jest to „(...) jedna z form komunikowania politycznego w wymiarze międzynarodowym”. Celem dyplomacji publicznej „ (...) jest kształtowanie lub wspieranie pozytywnego wizerunku kraju, społeczeństwa za granicą, w tym – przez wpływanie na opinię publiczną – kształtowanie pozytywnych postaw wobec kraju nadawcy. Tak rozumiana dyplomacja publiczna ma ułatwić realizację celów polityki danego kraju w środowisku międzynarodowym”. B. Ociepka, *Dyplomacja publiczna jako forma komunikowania międzynarodowego*, [w:] *Dyplomacja publiczna*, Wrocław 2008, s. 11-12.

² K. Lewandowska, *Autonomia, dobra rzecz*, <https://nck.pl/szkolenia-i-rozwoj/projekty/kultura-sie-liczy-/blog/autonomia-dobra-rzecz> [dostęp: 30.06.2023].

jest model mieszany, łączący oba podejścia³. W przypadku Stanów Zjednoczonych sukces przemysłu kultury popularnej pozwolił na zmniejszenie ingerencji państwa w kreowanie wizerunku na forum międzynarodowym. Po zakończeniu zimnowojennej rywalizacji państwa zachodnioeuropejskie i Stany Zjednoczone w dalszym ciągu dominują na płaszczyźnie dyplomacji kulturalnej, niemniej jednak w tym samym czasie obserwujemy procesy mające na celu zakwestionowanie takiego stanu rzeczy i działania promujące „glokalny” wymiar polityki kulturalnej⁴. Według polskiej badaczki Justyny Nakoniecznej, dyplomacja kulturalna to „(...) najstarsze narzędzie ułatwiające tworzenie wizerunku (...)”⁵. M.M. Zamorano podkreśla, że „dyplomacja kulturalna obejmuje: systematyczną interwencją rządów w sztuce, nauce i innych ekspresjach kulturowych jako podstawę oficjalnej kategoryzacji tożsamości narodowej”⁶. Na potrzeby niniejszej analizy przyjęto definicję zaproponowaną przez Federico Donelliego, który rozumie dyplomację kulturalną jako sposób państwa na wykorzystanie elementów kulturowych do przeniesienia swojej miękkiej siły za granicę w zglobalizowanym środowisku międzynarodowym⁷. Według Justyny Zając dyplomację kulturalną, należy do środków kulturowo-ideologicznych polityki państwa⁸, a Joanna Trajman wskazuje, że „do najbardziej popularnych sposobów realizowania dyplomacji kulturalnej należą attachaty kulturalne przy placówkach dyplomatycznych czy też specjalne instytuty mające za zadanie promować język i kulturę w świecie, a tym samym budować długotrwałe relacje na arenie międzynarodowej”⁹.

F. Donelli zauważa, że w latach 90. XX wieku istniały przejawy dyplomacji publicznej w tureckiej polityce zagranicznej, ale została ona profesjonalizowana dopiero wraz z dojściem do władzy AKP. Do instytucjonalizacji na tej płaszczyźnie doszło wraz z utworzeniem w 2010 roku Urzędu Dyplomacji Publicznej (Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü - KDK)¹⁰. Z czasem powstały inne instytucje mające na celu wzmocnienia

---

³ Ibidem.

⁴ M.M. Zamorano, *Reframing Cultural Diplomacy: The Instrumentalization of Culture under the Soft Power Theory*, „Journal of Current Cultural Research” 2016, Vol.8, No.2, s. 169-174.

⁵ J. Nakonieczna, *Kultura w tworzeniu reputacji państwa*, [w:] *Kultura w stosunkach międzynarodowych, tom 1 Zwrot kulturowy*, red. H. Schreiber, G. Michałowska, Warszawa 2013, s. 151.

⁶ M.M. Zamorano, op. cit., s. 169.

⁷ F. Donelli, *Persuading through Culture, Values, and Ideas: The Case of Turkey's Cultural Diplomacy*, [w:] „Insight Turkey”, Vol. 21, No. 3, s. 118.

⁸ J. Zając, *Środki i metody polityki zagranicznej państwa*, [w:] *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Toruń 2007, s. 91.

⁹ J. Trajman, *Kultura w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. Ł. Fijałkowski, R. Kunert-Milczar, Wrocław 2018, s. 121.

¹⁰ F. Donelli, op. cit., s. 123-124. Wraz z przejściem Turcji do systemu prezydenckiego w 2018 roku, decyzją R.T. Erdoğan powstała Prezydencka Dyrekcja ds. Komunikacji (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı), której przewodniczy Fahrettin Altun. Jej zadaniem jest wzmocnienie „marki Turcji” na

dyplomacji publicznej, takie jak: Prezydencja dla Turków Za Granicą oraz Pokrewnych Społeczności (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı - YTAB), Instytut Yunus Emre (Yunus Emre Enstitüsü -YEE), Fundacja Maarif (Türkiye Maarif Vakfı), Turecka Agencja Współpracy i Koordynacji (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı-TİKA), ponadto dyplomację publiczną wspomaga również turecka agencja radiowo-telewizyjna TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu-TRT), a także podmioty niepaństwowe, czyli organizacje pozarządowe na przykład tworzone przez turecką diasporę za granicą¹¹.

Instytut Yunus Emre został utworzony decyzją tureckiego rządu w 2007 roku jako organizacja non-profit w celu promowania języka tureckiego, a także historii, sztuki i kultury na całym świecie¹². Instytucją stowarzyszoną jest publiczna Fundacja Yunusa Emre, która powstała w tym samym roku i prowadzi działania wspierające w zakresie świadczenia usług edukacyjnych za granicą oraz zwiększania wymiany kulturalnej Turcji z innymi państwami¹³. Nazwa instytutu odnosi się do postaci anatolijskiego sufiego Yunusa Emre z XIV wieku. Jego twórczość poetycka odnosiła się do ogólnoludzkich wartości takich jak: miłość, tolerancja, pokój społeczny¹⁴. Z raportu sprawozdawczego z działania instytucji z 2020 roku wynika, że od momentu powstania YEE w 50 państwach na świecie funkcjonuje 60 instytutów. Pierwsza placówka powstała w 2009 roku w Sarajewie¹⁵. Wizją YEE jest „zwiększać rozpoznawalność,

---

forum międzynarodowym oraz koordynacji działań dyplomacji publicznej. (T.C. İletişim Başkanlığı, *Kamu Diplomasisi Nedir?*, Stambuł 2022, s. 36.).

¹¹ Dla przejrzystości wywodu, w niniejszym podrozdziale analizie zostanie poddane funkcjonowanie YEE oraz scharakteryzowane zostaną okolicznościach powstania Fundacji Maarif. A.A. Çelenek, *Public Diplomacy and Foreign Policy Making: The Turkish Case*, „International Journal of Turcologia”, Vol. 10, No. 20, s. 35.

¹² Aktywność instytutów jest nadzorowana przez władze państwowe, o czym świadczy to, że prezesem jest minister kultury i turystyki Mehmet Nuri Ersoy, a jemu jest podporządkowany przewodniczący instytutu - Şeref Ateş. Zgodnie z informacjami opublikowanymi na stronie internetowej YEE do zarządu fundacji należą także: prezes TİKA - Serkan Kayalar, przewodniczący YTAB - Abdullah Eren, dyrektor generalny ds. promocji zagranicznej i kultury w Ministerstwie Spraw Zagranicznych - Ayda Ünlü, Szef Sztabu w Ministerstwie Kultury i Turystyki - Batuhan Mumcu, członek wydziału na Uniwersytecie w Kirikkale – Prof. Dr. Ahmet Karadoğan oraz

członek wydziału Uniwersytetu Marmara - Prof. Dr. Hikmet Yaman, (Yunus Emre Enstitüsü, *Yunus Emre Vakfı Yönetimi*, <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-vakfi-yonetimi> [dostęp:07.06.2023]).

¹³ Yunus Emre Enstitüsü, *Yunus Emre Enstitüsü*, <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> [dostęp:07.06.2023].

¹⁴ Yunus Emre Enstitüsü, *Neden Yunus Emre*, <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/neden-yunus-emre> [dostęp:07.06.2023]. W 2021 roku agenda Organizacji Narodów Zjednoczonych(ONZ) ds. Oświaty, Nauki i Kultury - UNESCO w 700. rocznicę śmierci Yunusa Emre, ogłosiła rok 2021, rokiem jego pamięci.

Aby upamiętnić dziedzictwo poety, prezydent Turcji - R.T. Erdoğan ogłosił rok 2021 „Rokiem Yunusa Emre i języka tureckiego”. (H. Çelikbaş, *Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan 2021 yılının 'Yunus Emre ve Türkçe Yılı' olarak kutlanmasına ilişkin genelge*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-2021-yilinin-yunus-emre-ve-turkce-yili-olarak-kutlanmasına-iliskin-genelge/2127925> [dostęp:07.06.2023]).

¹⁵ W Europie Instytuty Yunus Emre znajdują się w: Amsterdamie, Berlinie, Brukseli, Budapeszcie, Dublinie, Kijowie, Köln, Londynie, Madrycie, Paryżu, Rzymie, Warszawie, Wiedniu. Największa ilość, aż 15 placówek znajduje się na Bałkanach w: Belgradzie, Bukareszcie, Fojnicy, İpek i Prizren w Kosowie, Szkodrze w Albanii, Komrat w Mołdawii, Konstancy w Rumunii, w Mostarze, Podgoricy, Prisztinie, Tiranie, Zagrzebiu, Sarajewie, Skopje. Na Bliskim Wschodzie w: Ammanie, Bejrucie, Dosze, Jerozolimie, Ramallah, Teheranie, Manamie,

pozytywne relacje i zaufanie Turcji na arenie międzynarodowej”¹⁶. Jak wskazuje Sait Yağcı, do obszarów działalności YEE można zaliczyć: nauczanie języka tureckiego obcokrajowców stacjonarnie oraz na odległość, działania w sferze kultury w postaci organizacji wydarzeń artystycznych i promowania tureckiego dziedzictwa kulturowego, działalność i współpracę akademicką w postaci projektów turkologicznych na uniwersytetach, a także prowadzenie teoretycznych badań nad dyplomacją kulturalną¹⁷. Instytuty Yunus Emre są powszechnie określane mianem ośrodków tureckiego życia kulturalnego za granicą. Oprócz nauki języka tureckiego organizują koncerty, wystawy, warsztaty tradycyjnej sztuki ebru, zajęcia kulinarne i wokalne. W trakcie pandemii koronawirusa dla kursantów uruchomiono cykl rozmów ze znanymi postaciami ze świat tureckiej kultury, nauki i polityki w ramach cyklu „Przemyślenia i Interpretacje”¹⁸. Instytuty Yunus Emre odgrywają podobną rolę co Instytuty Goethego w przypadku Republiki Federalnej Niemiec lub Instytuty Konfucjusza w odniesieniu do Chin¹⁹.

Kolejnym podmiotem zaangażowanym w realizację tureckiej dyplomacji kulturalnej i umacnianie tureckiego soft power na forum międzynarodowym do 2016 roku był sprzymierzony z AKP ruch Hizmet - skoncentrowany wokół postaci islamskiego kaznodziei

---

Nikozji, w Azez w Syrii. W Afryce: Tunisie, Rabacie, Mogadyszu, Kairze, Johannesburgu, Chartumie, Dakarze, Algierze. W Azji: Astanie, Baku, Kabulu, Karaczi, Lachorze, Moskwie, Pekinie, Tibilisi, Kazaniu. Na Dalekim Wschodzie w: Kuala Lumpur, Tokio, Seulu, oraz w Australii w Melbourne. W obu Amerykach: Meksyk i Waszyngton. YEE uczestniczy także w uruchomionym w 2019 roku programie dialogu międzykulturowego, który jest częścią partnerstwa między Unią Europejską(UE), a Turcją. (Yunus Emre Enstitüsü, *Faaliyet Raporu 2020*, https://yee.org.tr/sites/default/files/yayin/faaliyet_raporu_2021_28.06_kucuk.pdf, s. 14-15, s. 116-118. [dostęp:07.06.2023]). YEE współorganizował konferencję Somali Diaspora Annual Summit 2020, która odbyła się w listopadzie 2020 roku. (*Global Somali Diaspora Annual Summit 2020*, <https://yeelondon.org.uk/2021/01/26/global-somali-diaspora-annual-summit-2020/> [dostęp: 02.11.2021]).

¹⁶ Yunus Emre Enstitüsü, Varşova, *Vizyon - Misyon*, <https://varsova.yee.org.tr/tr/kurumsal/vizyon-misyon> [dostęp: 15.07.2020].

¹⁷ S. Yağcı, *Cultural Diplomacy as an Important Foreign Aid Tools: The Case Study of Yunus Emre Institute*, „The Journal of Aksaray University Faculty of Economics and Administrative Sciences” 2022, Vol.14, No.4, s. 436. W 2011 roku TİKA przekazał YEE realizowany od 2001 roku „Projekt Turkologiczny”. TİKA współpracuje z instytutami w zakresie wsparcia materialnego i zapewniania sprzętu dla tworzonych wydziałów turkologii, języka i literatury tureckiej. (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *TİKA ile Yunus Emre Enstitüsü arasında Türkoloji Profesji'nin devrine ilişkin protokol imzalandı*, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_ile_yunus_emre_enstitusu_arasinda_turkoloji_profesinin_devrine_iliskin_protokol_imzalandi-830 [dostęp:07.06.2023]).

¹⁸ Yunus Emre Enstitüsü, *Haberler, Yunus Emre Enstitüsü'nden "Yeniden Düşünmek, Yeniden Yorumlamak"*, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/yunus-emre-enstitusun-den-yeniden-dusunmek-yeniden-yorumlamak> [dostęp: 14.07.2020]. Pierwszym gościem spotkań prowadzonych przez prezesa YEE był rzecznik i doradca prezydenta Turcji – İbrahim Kalın, co świadczy o upolitycznieniu instytucji. (Yunus Emre Enstitüsü, *Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın, "Yeniden Düşünmek, Yeniden Yorumlamak" Programına Konuk Oldu*, <https://yee.org.tr/tr/haber/cumhurbaskanligi-sozcusu-ibrahim-kalin-yeniden-dusunmek-yeniden-yorumlamak-programina-konuk> [dostęp:07.06.2023]).

¹⁹ Ch. Walker w rozważaniach na temat sharp power zwrócił uwagę na działalność Instytutów Konfucjusza, które znajdują się pod kontrolą rządu i dzięki temu mają możliwość upowszechniać własną narrację między innymi na temat mniejszości w Chinach. Zob. Rozdział 1.2. W dyskusjach na zajęciach języka tureckiego personel YEE w mniej lub bardziej powściągliwy sposób powiela narrację rządową w kwestiach międzynarodowych i społeczno-kulturowych. Obserwacje poczynione w trakcie uczestnictwa w kursach języka tureckiego prowadzonych w YEE w Warszawie, w latach 2020-2022.

Fethullaha Gülena²⁰. Według Jakuba Wódki „państwo tureckie i ruch Fethullaha Gülena byli sprzymierzeńcami w budowie „nowej” Turcji. Byli również sojusznikami w budowie Turcji silnej, której potęgą opiera się nie tylko na potencjale militarnym, ale przede wszystkim na „miękkiej sile”; Turcji, dla której osmańska przeszłość nie jest ciężarem, ale zasobem, która w swojej imperialnym dziedzictwie widzi szansę na odbudowę własnej mocarstwowości”²¹.

Ruch F. Gülena, działając przez lata w porozumieniu z AKP, we wspólnym interesie wspomagał ugrupowanie rządzące w marginalizowaniu wpływów dawnych świeckich elit państwowych w wojsku w trakcie procesów sądowych Ergenekon i Bayloz, a także zyskał możliwość rozwijania rozległej sieci wpływów o zasięgu ponadnarodowym²². W czasie współpracy z AKP zwiększył liczebność szkół, organizacji biznesowych i instytucji kulturowych, stanowiących reprezentację islamskich wartości połączonych z promowaniem „tureckości” za granicą²³. Wzajemna współpraca w pozytywny sposób wpływała na upowszechnianie tureckiej miękkiej siły, a sprzyjały temu między innymi sponsorowane od 2013 roku przez ruch F. Gülena międzynarodowe turecko-językowe olimpiady (Uluslararası Türkçe Olimpiyatları). Udział w konkursach oferował uczniom szkół F. Gülena możliwość

---

²⁰ Data urodzenia F. Gülena jest przedmiotem dyskusji. Polska badaczka – Katarzyna Górak-Sosnowska wskazuje, że urodził się w 1938 roku, a turecki politolog Soner Çağaptay podaje, że urodził się on dwa lata później. Badacze pozostają zgodni co do tego, że F.Gülen przyszedł na świat w Erzurum w północno-wschodniej części Turcji, jako syn imama i już jako dziecko zaczął uczyć się Koranu od swojej matki. Licencję imama uzyskał w 1959 roku. W 1966 roku przeniósł się do Izmiru i rozpoczął swoją działalność sukcesywnie zrzeszając wokół siebie pierwsze grono swych wiernych zwolenników. (K. Górak-Sosnowska, *Muzułmańska kultura konsumpcyjna*, Warszawa 2011, s.167.), (S. Çağaptay, *The New Sultan: Erdogan and the crisis of modern Turkey*, Londyn 2017, s.111.), (Fethullah Gülen, *Hayati, 1941-1959 Hayat Kronolojisi*, <https://fgulen.com/tr/fethullah-gulen-kimdir/107-ayat-kronolojisi/3502-fgulen-com-1941-1959-Hayat-Kronolojisi> [dostęp:31.01.2020]).

(Fethullah Gülen, *Hayati, 1960-1970 Hayat Kronolojisi*, <https://fgulen.com/tr/fethullah-gulen-kimdir/107-hayat-kronolojisi/3501-fgulen-com-1960-1970-Hayat-Kronolojisi> [dostęp:31.01.2020]), Ruch F.Gülena jest też określany mianem Hizmet – co w języku tureckim oznacza „służba”. S. Çağaptay, op. cit., s. 112.

²¹ *Jakub Wódka: O kulisach zerwania sojuszu Erdoğan i Gülena*, <https://teologiapolityczna.pl/jakub-wodka-o-kulisach-zerwania-sojuszu-laczacego-erdo-ana-i-g-lena-tpct-44-> [dostęp: 31.01.2020].

²² D. Dombey, J. Fontanella-Khan, A. Samson, *Fethullah Gulen: one-time ally who became Erdogan enemy*, <https://www.ft.com/content/e87a34e4-4ae7-11e6-8d68-72e9211e86ab>, [dostęp: 08.06.2023]., B. Park, *Gulen's shadowy network is a formidable enemy* <https://www.ft.com/content/4ef8cb6a-8cc0-11e3-ad57-00144feab7de> [dostęp: 08.06.2023].

²³ Szkoły związane z F. Gülenem rozpoczęły swoją działalność w Turcji w latach 70. XX wieku, lecz dopiero wraz z dojściem do władzy AKP w 2002 roku, ich zasięg stał się globalny. Placówki edukacyjne nie mają jednej wspólnej nazwy, a w wymiarze ideowym promują się jako świeckie, nastawione na tolerancję i dialog międzywyznaniowy. Nauka w szkołach jest płatna, dlatego cieszą się popularnością wśród lokalnych elit, niemniej szkoły fundują stypendia dla biednych rodzin, między innymi w takich państwach jak Afganistan oraz Pakistan. Absolwenci szkół z różnych państw zgodnie wskazują, że w placówkach personel priorytetowo traktuje dyscyplinę, budowanie wartości moralnych oraz nauczanie przedmiotów ścisłych. (J. Norton, C. Kasapoglu, *Turkey's post-coup crackdown hits 'Gulen schools' worldwide*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-37422822> [dostęp: 07.06.2023]). Jak wskazuje Jędrzej Czerep „do 2016 r. Hizmet, globalny ruch skupiony na ideach tureckiego islamskiego reformatora i filantropa Fethullaha Gülena z siedzibą w USA, kontrolował lub wpływał na około 1000 szkół na całym świecie”. (J. Czerep, *Turkey's Soft-Power Crisis in Africa*, „Policy Paper”, No. 3, sierpień 2019, s. 1.). Zobacz więcej: M. H. Yavuz, *Toward an Islamic Enlightenment: The Gulen Movement*, Oksford 2013.

podróżowania, a zgodnie z ideą miał ułatwić tworzenie globalnych sieci przyjaźni międzyludzkich. W olimpiadach uczestniczył ówczesny premier R.T. Erdoğan wraz żoną Emine Erdoğan, a przebieg zmagania był transmitowany przez media i tym samym umacniał pozytywny wizerunek Turcji. Konsensus pomiędzy F. Gülenem a R.T. Erdoğanem przyspieszył rozwój tureckiej soft power, niemniej do pierwszego ważnego kryzysu między sprzymierzeńcami doszło w 2013 roku. Wówczas prokuratorzy związani z ruchem ujawnili skandal korupcyjny, w którym zamieszane były elity władzy oraz syn ówczesnego premiera – Bilal Erdoğan. Po tych wydarzeniach R.T. Erdoğan zainicjował zwalczanie wpływów „równoległego państwa”. Sformułowanie to odnosi się do funkcjonariuszy służby publicznej i instytucji, które według R.T. Erdoğan znalazły się pod wpływem F. Gülena oraz dążą do odsunięcia go od władzy²⁴. Wydarzeniem, które w definitywny sposób zadecydowało o zerwaniu sojuszu, był nieudany zamach stanu z 2016 roku. R.T. Erdoğan, pełniąc już funkcję prezydenta, oskarżył F. Gülena oraz jego zwolenników o zorganizowanie wydarzeń, które w jego opinii miały doprowadzić do jego obalenia. Od tego także czasu AKP określa Hizmet mianem organizacji terrorystycznej (Fetullahçı Terör Örgütü - FETÖ), a za pośrednictwem Narodowej Organizacji Wywiadowczej (Milli İstihbarat Teşkilatı - MİT), turecki rząd ściga na całym świecie osoby podejrzewane o przynależność do ruchu²⁵.

Obóz rządowy zdecydował się także na działania mające na celu wyeliminowania dotychczasowych wpływów ruchu Hizmet na płaszczyźnie dyplomacji kulturalnej i w edukacji, uznając, że dalsze funkcjonowanie placówek umożliwi rekrutowanie nowych członków. W związku z tak przyjętą percepcją zagrożeń turecki rząd postawił sobie za cel odzyskanie szkół wchodzących w skład sieci Gülena i na mocy ustawy nr 6721 z dnia 17 czerwca 2016 roku powołał Fundację Maarif²⁶. Z dokumentu statusowego wynika, że to

---

²⁴ Jakub Wódka: *O...*, op.cit.,

²⁵ A. Spancerska, *Ruch Fethullaha Gülena jako przykład niepaństwowego aktora na arenie międzynarodowej*, [w:] *Aktorzy niepaństwowi. Między stabilizacją a destabilizacją relacji międzynarodowych*, red. R. Bania, Z. Bednarek, Łódź 2022, s. 133-146.

²⁶ Nazwa „Maarif” – to turecki termin o arabskich korzeniach językowych, oznacza nauczanie. Z danych opublikowanych na stronie fundacji wynika, że fundacja przeprowadziła działania szkoleniowe w 51 państwach. Liczba państw gdzie znajdują się placówki edukacyjne fundacji wynosi 67, fundacja posiada 446 szkół, 36 akademików, a liczba studentów korzystających z usług edukacyjnych fundacji to 50 tysięcy 699 uczniów. Prezesem fundacji jest Prof. Dr. Birol Akgün. (Türkiye Maarif Vakfı, *Dünyada Maarif*, <https://turkiyemaarif.org/dunyada-maarif> [dostęp:07.06.2023]). Birol Akgün w wywiadzie udzielonym prorzadowemu dziennikowi „Yeni Şafak” w czerwcu 2022 roku wskazał, że fundacja posiada swoje szkoły na sześciu kontynentach, a „budżet tureckiej Fundacji Maarif jest ustalany na podstawie dekretu wydanego przez Prezydencką Dyрекcję ds. Strategii i Budżetu i publikowany niezależnie w Dzienniku Urzędowym z podpisem prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan”. (*Altı yıldı altı kıtada eğitim: Türkiye Maarif Vakfı uluslararası marka oldu*, <https://www.yenisafak.com/gundem/alti-yilda-alti-kitada-egitim-turkiye-maarif-vakfi-uluslararasi-marka-oldu-3835059> [dostęp:08.06.2023]). W 2022 roku zgodnie z dekretem prezydenckim, R.T.Erdoğan przekazał 1,8

organizacja non-profit, działająca na rzecz użytku publicznego, założona w celu prowadzenia działań edukacyjnych od przedszkola po szkolnictwo wyższe²⁷. Misją fundacji jest „prowadzenie kompleksowych działań edukacyjnych w oparciu o powszechną wiedzę ludzkości na całym świecie oraz starożytną mądrość tradycji Anatolii”²⁸. W wymiarze ideowym fundacja odwołuje się do twórczości poetów i myślicieli takich jak: Calaleddin Rumi, Yunus Emre oraz innych anatolijskich mistyków, którzy w swojej twórczości upowszechniali hasła promujące inkluzywność oraz poszanowanie dla różnic²⁹. Birol Akgün, prezes Fundacji Maarif, przekonuje, że szkoły przyczyniają się do cnotliwego i dobrego wychowania ludzi, którzy będą wykorzystywać swoją wiedzę i mądrość dla pokoju na świecie, zapewniają możliwość nauki języka tureckiego do poziomu minimum B2, a także uczą lokalnej kultury w połączeniu z dziedzictwem ludzkości Anatolii. Jego zdaniem cechą wyróżniającą szkoły Fundacji Maarif jest to, że nie przenoszą utalentowanych młodych ludzi z państw zaprzyjaźnionych z Turcją do państw zachodnich w postaci siła roboczej, lecz zachęcają ich do studiowania na uniwersytetach w Turcji, a następnie do pracy w ich własnych państwach. Fundacja organizuje międzynarodowe targi edukacyjne, a programy nauczania w szkołach obejmują: nauki ścisłe i społeczne, rozwój umiejętności technologicznych i językowych z naciskiem na język turecki, język lokalny oraz języki międzynarodowe³⁰.

Zdaniem B. Akgüna i Mehmeta Özkana turecki model nauczania jest odmienny od tych typowych dla państw zachodnich i stanowi przykład przeniesienia perspektywy państwa południowego do państw Globalnego Południa³¹. Według B. Akgüna nauczanie języka tureckiego od edukacji wczesnoszkolnej po poziom akademicki jest inwestycją w gospodarczą, polityczną, humanitarną i kulturalną przyszłość Turcji na świecie. B. Akgün przekonuje, że przewagą tureckich szkół nad szkołami zachodnimi jest to, że Turcja nie posiada kolonialnej przeszłości, co jego zdaniem sprzyja budowaniu wiarygodności i zaufania³². Według informacji prorządowego dziennika „Daily Sabah” do stycznia 2021 roku 214 placówek edukacyjnych związanych z ruchem Gülena zostało przekształconych w szkoły

---

miliarda lir na budżet fundacji. (*President Erdogan allocates over \$109 million to Turkish Maarif Foundation*, <https://www.azernews.az/region/194429.html> [dostęp:08.06.2023]).

²⁷ TÜRKYE MAARIF FOUNDATION LAW, *Purpose and scope, Article 1*, <https://www.global-regulation.com/translation/turkey/3393423/turkey-maarif-foundation-law.html> [dostęp:07.06.2023].

²⁸ Türkiye Maarif Vakfı, *Hakkımızda*, <https://turkiyemaarif.org/page/hakkimizda> [dostęp:07.06.2023].

²⁹ B. Akgün, M. Özkan, *Turkey's Entrance to International Education: The Case of Turkish Maarif Foundation*, „Insight Turkey” 2020, Vol. 22, No. 1, s. 64.

³⁰ B. Akgün, *Beşinci Yılında Türkiye Maarif Vakfı*, <https://kriterdergi.com/dosya-5-yilinda-15-temmuz/besinci-yilinda-turkiye-maarif-vakfi> [dostęp:07.06.2023].

³¹ B. Akgün, M. Özkan, op. cit., s. 66-67.

³² *Altı yılda altı...*, op. cit.,

Maarif w 19 państwach³³. Wśród państw, które zgodziły się na współpracę z Turcją na tej płaszczyźnie, są przede wszystkim państwa w Afryce, takie jak między innymi: Kamerun, Dżibuti, Burundi, Czad, Gabon³⁴, a także Tunezja, Wenezuela, Irak, Afganistan³⁵. Działalność Fundacji Maarif rozwija się najszybciej na kontynencie afrykańskim, cechującym się młodą populacją. Otwarcie placówek jest często inaugurowane z udziałem decydentów, tak było w przypadku otwarcia szkoły w Bogocie, gdzie w kwietniu 2022 roku w ceremonii uczestniczył ówczesny szef tureckiej dyplomacji - Mevlüt Çavuşoğlu³⁶. Przy okazji wizyt państwowych szkoły Maarif odwiedza także żona prezydenta R.T. Erdoğan – Emine Erdoğan, która spotyka się z uczniami i kadrą nauczycielską³⁷. Zarówno działalność centrów YEE oraz szkół Maarif ma za zadanie wspomagać realizację koncepcji „proaktywnej i humanitarnej polityki zagranicznej”³⁸.

Konsekwencje konfliktu wewnętrznego między R.T.Erdoğanem a F. Gülenem, w negatywny sposób wpływają między innymi na relacje turecko-amerykańskie. Obóz rządowy w bezskuteczny sposób domaga się od amerykańskiej administracji ekstradycji F. Gülena, przebywającego od 1999 roku w Pensylwanii, oficjalnie ze względów zdrowotnych³⁹. Obecność osób związanych z ruchem Hizmet jest także punktem spornym w relacjach Turcji ze Szwecją i Finlandią. Prezydent R.T. Erdoğan co prawda zgodził się przedstawić wniosek o akcesję Szwecji do Sojuszu Północnoatlantyckiego podczas szczytu NATO w Wilnie, w lipcu

---

³³ B. Usta, *Turkey's Maarif resumes activities at full speed, taking over 214 schools across world*, <https://www.dailysabah.com/politics/war-on-terror/turkeys-maarif-resumes-activities-at-full-speed-taking-over-214-schools-across-world> [dostęp:07.06.2023].

³⁴ K. Baldacchino, *Turkey's Hard Power Turn: Handing Hizmet Schools to the Turkey Maarif Foundation*, https://brokenchalk.org/wp-content/uploads/2022/11/Edited_Turkey_s_Hard_Power_Turn.edited.pdf, s. 3, [dostęp: 07.06.2023].

³⁵ B. Usta, op. cit., Turcja jest jednym z najczęściej wybieranych miejsc wśród afgańskich studentów poszukujących możliwości edukacji za granicą. Nauka w tureckich szkołach Maarif jest postrzegana jako droga umożliwiająca skorzystanie ze stypendium uniwersyteckiego w Turcji. (*Turkish schools in Afghanistan help shape the future of youth*, <https://www.dailysabah.com/turkey/education/turkish-schools-in-afghanistan-help-shape-the-future-of-youth> [dostęp:17.06.2023]).

³⁶ W trakcie wizyty w Bogocie M. Çavuşoğlu oznajmił: „nasza fundacja stała się piątą co do wielkości instytucją edukacyjną na świecie. Jak wiadomo, Turcja zajmuje 5. miejsce na świecie pod względem sieci dyplomatycznej i liczby misji. Maarif stała się turecką marką i dumą w dziedzinie edukacji międzynarodowej”. (S. Doğan, *Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Maarif Vakfı dünyanın en büyük 5. eğitim kurumu haline geldi*, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/disisleri-bakani-cavusoglu-maarif-vakfi-dunyanin-en-buyuk-5-egitim-kurumu-haline-geldi/2574682> [dostęp:07.06.2023]).

³⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı, *Emine Erdoğan, Saraybosna'da Maarif Vakfı Okulu'nu ziyaret etti*, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/139438/emine-erdogan-saraybosna-da-maarif-vakfi-okulu-nu-ziyaret-etti> [dostęp:07.06.023].

³⁸ N.Yüzbaşıoğlu, *Türkiye'nin 2021 diplomasi ajandasının ana başlığı 'Girişimci ve İnsani Dış Politika'*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-2021-diplomasi-ajandasinin-ana-basligi-girisimci-ve-insani-dis-politika/2058724> [dostęp:07.06.2023].

³⁹ A. Spancerska, op. cit. s. 140-146.

br.⁴⁰ Co prawda, prezydent Turcji przyjął aprobatywne stanowisko, niemniej dokument musi zostać ratyfikowany przez turecki parlament, co nie nastąpi przed październikiem br. W tym czasie Turcja oczekuje od Szwecji implementacji działań związanych ze zwalczaniem terroryzmu. AKP uważa, że Szwecja w lekceważący sposób odnosi się do tureckich obaw dotyczących społeczeństwa między innymi poprzez przyzwolenie na działalność osób związanych z organizacją terrorystyczną Partii Pracujących Kurdystanu (PKK), oraz ruchem F. Gülena na terytorium swojego państwa⁴¹.

3.2. Dyplomacja meczetowa

Radosław Zenderowski wskazuje, że religia jest jednym z czynników najczęściej pomijanym w rozważaniach na temat współczesnej polityki międzynarodowej. W nurcie realistycznym zarówno wymiar kulturowy, jak i sfera ideowa, do której zalicza się też religia, są aspektami niematerialnymi, dlatego też są często marginalizowane w procesie badawczym⁴². Zaletą paradygmatu neoklasycznego w procesie eksplanacyjnym jest to, że uwzględnia czynniki wewnętrzne, które mogą wpłynąć na politykę zagraniczną, takie jak między innymi tożsamość danego państwa oraz idee dominujące w dyskursie⁴³. Czynniki religijny jest ważnym komponentem tożsamości Turcji pod rządami AKP i wpływa na kształtowanie przez nich kierunków polityki zagranicznej oraz na podejmowane decyzje na forum międzynarodowym.

Posługiwanie się religią na potrzeby polityki zagranicznej nie jest zjawiskiem nowym, niemniej współcześnie coraz skuteczniej wykorzystywane jest jako narzędzie dyplomatyczne państw. Jak zostało to zasygnalizowane w rozdziale drugim niniejszej pracy, Turcja pod rządami AKP zintensyfikowała wykorzystywanie religii jako instrumentu miękkiej siły. Aby scharakteryzować ten obszar aktywności w tureckiej polityce zagranicznej, Karol Wasilewski posługuje się sformułowaniem „dyplomacji meczetowej”⁴⁴. Podobne

---

⁴⁰ J. Bawolek, *Ekspertka: Media prorządowe określają Erdogana "zbawcą Zachodu"*, <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8772554,ekspertka-media-prorzadowe-okreslaja-erdogana-zbawca-zachodu.html> [dostęp: 13.07.2023].

⁴¹ A.M. Spancerska, *Turcja wobec członkostwa Szwecji i Finlandii w NATO*, „Biuletyn PISM” nr 93 z dn.8 czerwca 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/turcja-wobec-czlonkostwa-szwecji-i-finlandii-w-nato> [dostęp:02.06.2023].

⁴² R. Zenderowski, *Religia i stosunki międzynarodowe*, [w:] *Stosunki międzynarodowe wokół zagadnień teoretycznych*, red. K. Kačka, Toruń 2014, s. 131-167.

⁴³ M. Kaczmarski, *Realizm neoklasyczny*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bieleń, J. Zając, Warszawa 2015, s. 26.

⁴⁴ Sformułowanie to pojawia się zarówno na gruncie polskim, jak i w mediach anglojęzycznych.

(K. Wasilewski, *Turecki sen o Europie – tożsamość zachodnia i jej wpływ na politykę zagraniczną Republiki Turcji*, Warszawa 2015, s. 286.); (S. Cengiz, *The intentions behind Turkey's use of 'mosque diplomacy'*,

sposprzeżenia w tej kwestii prezentuje Jakub Wódka, który określa ten wymiar prowadzenia polityki zagranicznej mianem „dyplomacji religijnej”⁴⁵. Głównym podmiotem instytucjonalnym odpowiedzialnym za realizację tego obszaru aktywności jest Dyrektoriat ds. Religii (Diyanet İşleri Başkanlığı - Diyanet⁴⁶), jego działalność wspiera Fundacja Religijna Turcji (Türkiye Diyanet Vakfı - TDV⁴⁷), powstała w 1975 roku, a także Turecka Agencja Współpracy i Koordynacji (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı-TİKA) oraz tureckie religijne organizacje pozarządowe⁴⁸.

<http://www.arabnews.com/node/1383121> [dostęp: 12.07.2019].), (T. Seibert, *Turkey's mosque-building diplomacy*, <https://www.al-monitor.com/pulse/ru/contents/articles/originals/2015/02/turkey-mosque-building-soft-power.html> [dostęp: 13.02.2018]).

⁴⁵ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*, Warszawa 2019, s. 204. Turecką badaczką zgłębiającą tematykę tureckiej dyplomacji religijnej w Afryce jest między innymi Elem Eyrice Tepeciklioğlu, zobacz więcej: E. E. Tepeciklioğlu, A.O. Tepeciklioğlu, *Turkey in Africa: A New Emerging Power ?*, Nowy Jork 2022.

⁴⁶ Prezydium ds. Religijnych powstało w 1924 roku, a zatem rok po zniesieniu kalifatu. Celem powstania instytucji było znacjonalizowanie islamu i podporządkować go procesowi budowania państwa. (A. Spancerska, *Dyplomacja meczetowa w służbie tureckiej polityki zagranicznej* [w:] *Bliski Wschód wobec wyzwań i zagrożeń współczesności*, red. Marta Woźniak-Bobińska, Łódź 2020, s. 47-63.). Jak wskazuje Adam Szymański do zadań Diyanetu należy między innymi: „wydawanie opinii w sprawach religii (tzw. fetwa); opracowywanie, tłumaczenie i cenzura dzieł religijnych; wydawanie wzorów kazań; religijna propaganda w kraju i zagranicą; opieka i opłacanie „personelu” meczetów w kraju i zagranicą; opieka nad kursami koranicznymi i kształcenie osób je prowadzących; organizowanie pielgrzymek, przede wszystkim do Mekki; wznoszenie meczetów i zarządzanie nimi (budowa meczetów bardzo rzadko jest finansowana bezpośrednio przez państwo) oraz nadzorowanie konwersji na islam. Duchowni zasiadający w prezydium są traktowani i opłacani jak urzędnicy państwowi - mają oczywisty wpływ na kwestie znajdujące się w kompetencjach DİB”. (A. Szymański, *Religia jako nieoficjalne kryterium członkostwa w Unii Europejskiej- przypadek Turcji*, [w:] *Turcja i Europa. Wyzwania i szanse*, red. A. Szymański, Warszawa 2011, s. 36.). Budżet organizacji pod rządami AKP z roku na rok regularnie wzrasta. W 2015 roku osiągnął kwotę ponad 6 miliardów lir. W 2002 roku proponowany budżet wyniósł już 16 miliardów lir. Z raportu instytucji za cały 2022 rok wynika, że Diyanet zwiększył kwotę do 23 miliardów 552 milionów lir. Najwięcej wyniosły koszty diet i podróży personalnych. W 2021 roku kwota ta wyniosła 77 milionów lir, a w 2022 roku zwiększyła się do 157 milionów 709 tysięcy lir. (A. Spancerska, op. cit.); (*Diyanet'in 2022 faaliyet raporundan: Harcamalar 23 milyar 552 milyon lira*, <https://t24.com.tr/haber/diyanet-in-2022-faaliyet-raporundan-harcamalar-23-milyar-552-milyon-lira,1099469> [dostęp: 09.06.2023]).

⁴⁷ Z raportu sprawozdawczego fundacji za 2022 rok wynika, że fundacja jest zaangażowana w szereg inicjatyw pomocowych w Turcji i za granicą. Do obszarów jej aktywności można zaliczyć: wsparcie dla ofiar katastrof naturalnych, organizacja posiłków w trakcie miesiąca postu (między innymi prowincja Idlib w Syrii, Palestyna, Jemen, Liban), prowadzenie centrów szkoleniowych w obozach dla uchodźców (między innymi dla społeczności Rohindża), budowa studni wodnych (Afganistan, Burkina Faso, Czad, Etiopia, Strefa Gazy, Gabon, Kamerun, Madagaskar, Mali, Somalia, Syria, Tanzania, Uganda, Zimbabwe, Kongo, Pakistan, Senegal Sierra Leone), oferowanie stypendiów naukowych dla sierot z różnych prowincji Turcji oraz z zagranicy, budowa sierocińców (Afganistan). Türkiye Diyanet Vakfı, *Faaliyet Raporu. 2022*, <https://tdvmedia.blob.core.windows.net/tdv/MedyaOdas%C4%B1/Raporlar/TDV%20-%20Faaliyet%20Raporu%20-%202022.pdf>, s. 43-55. [dostęp:09.06.2023].

⁴⁸ Przykładem jest Fundacja Pomocy Humanitarnej (İnsani Yardım Vakfı - İHH). Z informacji opublikowanych na stronie internetowej instytucji wynika, że fundacja powstała w 1995 roku, w odpowiedzi na wydarzenia wojenne w Bośni w 1992 roku. Fundacja jest zaangażowana w działalność pomocową w Turcji oraz za granicą, w takich państwach jak między innymi: Bangladesz, Sudan, Jemen, Palestyna, Somalia, Afganistan, Syria . Podobnie jak TDV rozwija działalność edukacyjną, kulturową, dostarcza pomoc żywieniową, zdrowotną. Ponadto realizuje projekty związane z budową ośrodków mieszkaniowych, zdrowia. Jednym z jej priorytetów jest zwracanie uwagi na obszary, w których dochodzi do naruszania praw człowieka. Fundacji przewodniczy Fehmi Bülent Yıldırım. (İnsani Yardım Vakfı, *Tarihçe*, <https://ihh.org.tr/tarihce> [dostęp: 09.06.2023]). İHH podjęła próbę przełamania izraelskiej blokady w Strefie Gazy w 2010 roku. W wyniku działań izraelskich

W oficjalnych dokumentach prezydenckiego Dyrektoriatu ds. Komunikacji Diyanet jest uznawany za jeden z podmiotów dyplomacji publicznej przyczyniający się do zwiększania tureckiej miękkiej siły⁴⁹. Dyktoriat ds. Religii zaczął rozwijać swoją działalność zagraniczną w latach 70. XX wieku wraz z wzrastającymi potrzebami tureckiej diaspory w państwach europejskich. Odpowiadając na te oczekiwania, w ramach Diyanetu w 1971 roku powołano departament odpowiedzialny za politykę zagraniczną. W latach 90. XX wieku doszło do rozwoju działalności instytucji. Upadek ZSRR stworzył możliwość budowy relacji z nowo powstałymi państwami w Azji Centralnej i na Bałkanach⁵⁰. O tym, że aktywność Dyrektoriatu ds. Religii wzrosła pod rządami AKP, świadczy chociażby to, że Diyanet obecnie posiada 61 oddziałów w 35 państwach⁵¹. Diyanet rozpoczął swoją działalność od budowy meczetów w nowo powstałych republikach w Azji Centralnej, następnie na Krymie, Kaukazie i Bałkanach, obecnie turecka dyplomacja meczetowa ma zasięg globalny i jest obecna między innymi w Ameryce Łacińskiej, Afryce, na Bliskim Wschodzie⁵². Oprócz budowy meczetów, renowacji budynków z okresu Imperium Osmańskiego, Diyanet funduje stypendia dla zagranicznych uczniów, którzy chcą nauczyć się Koranu oraz organizuje spotkania dla działaczy muzułmańskich z Bałkanów i Afryki⁵³.

Posługiwanie się dyplomacją meczetową jest narzędziem służącym budowaniu wizerunku Turcji jako lidera świata muzułmańskiego, ponadto wpisuje się w przyjętą przez państwo rolę obrońcy wiary, orędownika uciśnionych i adwokata muzułmanów na forum

---

komandosów śmierć poniosło 9 wolontariuszy. (*Mavi Marmara attack victims remembered on 10th year*, <https://www.dailysabah.com/politics/mavi-marmara-attack-victims-remembered-on-10th-year/news> [dostęp: 10.06.2023]). Organizacje wspomagające działalność Diyanetu w mniejszym lub większym stopniu powielają wizję partii AKP, co jednocześnie podważa ich status jako podmiotów pozarządowych.

⁴⁹ T.C. İletişim Başkanlığı, *Kamu Diplomasisi Nedir?*, op. cit., s. 48.

⁵⁰ J. Muhasilovic, *Turkey's Faith-based Diplomacy in the Balkans*, „Rising Powers Quarterly” 2018, Vol. 3, Is. 3, s. 70.

⁵¹ J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej...*, op. cit., s. 205.

⁵² Jak wskazuje Eşref Yalınkılıçlı, w Azji Środkowej Turcja podkreśla swoje motywacje turkijskie, a na Bałkanach posługuje się neosmanizmem, upowszechnionym w czasie rządów AKP przez A. Davutoğlu. Jednym z największych projektów zrealizowany przez Diyanet jest meczet w Biszkeku – według władz tureckich największy w Azji Środkowej, otwarty w 2018 roku, koszt realizacji projektu wyniósł 35 milionów dolarów. (Ö. Özdemir, *Türkiye yurt dışında nerelerde cami inşa etti, bu camilerin maliyeti ne?*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48294387#:~:text=Diyanet%20%C4%B0%C5%9Fleri%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1'n%C4%B1n%20giri%C5%9Fimiyle,yurt%20d%C4%B1%C5%9F%C4%B1nda%20103%20cami%20yapt%C4%B1rd%C4%B1> [dostęp: 10.06.2023]).

Przykładem tureckiej dyplomacji meczetowej w Afryce jest między innymi meczet w Mogadiszu. Obiekt został zniszczony z powodu wojny domowej i zaniedbań w państwie, a dzięki tureckim wysiłkom został poddany kompletnej konserwacji i naprawie. Prace remontowe, które rozpoczęły się w 2013 roku, zostały zakończone w 2015 roku, a meczet został oddany do użytku. Obiekt może pomieścić około 30 tysięcy osób i jest największym meczetem w Somalii. (Türkiye Diyanet Vakfı, *Somali Merkez Camii ve Müstemilati Tamirati*, <https://tdv.org/tr-TR/proje/somali-merkez-camii-ve-mustemilati-tamirati/> [dostęp: 02.11.2021]).

⁵³ J. Wódka, op. cit., s. 205-206.

międzynarodowym⁵⁴. R.T. Erdoğan uważa, że na jego państwie spoczywa szczególna odpowiedzialność, dlatego też w swoich wypowiedziach przedstawia Turcję jako „nadzieję muzułmanów”⁵⁵, „nadzieję świata islamu”⁵⁶, „nadzieję muzułmańskiej ummy”⁵⁷. Przykładami ilustrującymi to zjawisko była między innymi reakcja R.T. Erdoğan na akt spalania Koranu przed ambasadą Turcji w Sztokholmie, przez prawnika aktywistę Rasmusa Paludana. W przekonaniu prezydenta Turcji władze szwedzkie przyzwoliły na incydent i w związku z tym oznajmił, że jeśli Szwecja „nie okaże szacunku dla przekonań religijnych”⁵⁸ muzułmanów w Turcji i na całym świecie, to nie otrzyma żadnego wsparcia ze strony Ankary, w kwestii wniosku akcesyjnego do NATO⁵⁹. Innym przykładem stanowczej retoryki była wypowiedź R.T. Erdoğan z 2017 roku, w której podkreślił, że „Jerozolima jest muzułmańską czerwoną linią”⁶⁰. Prezydent Turcji wyraził w ten sposób jednoznaczny sprzeciw przedstawicieli świata islamu wobec decyzji Donalda Trumpa o uznaniu Jerozolimy za stolicę Izraela. Wówczas polecił także zwołanie szczytu Organizacji Współpracy Islamskiej (OWI) w trybie przyspieszonym⁶¹. W trakcie przemówienia w krytyczny sposób odniósł się do przyszłej roli USA w bliskowschodnich procesie mediacyjnym, oskarżając Waszyngton o nagradzanie izraelskiej „polityki okupacji i apartheidu”⁶². R.T. Erdoğan przedstawił się w roli przywódcy

---

⁵⁴ Czynnikiem ułatwiającym Turcji występowanie w roli lidera świata islamu i tym samym budowania soft power w świecie islamu była nominacja Ekmeleddina İhsanoğlu na przewodniczącego międzynarodowej Organizacji Współpracy Islamskiej (OWI), określanej także mianem kolektywnego głosu świata muzułmańskiego. E. İhsanoğlu był pierwszym Turkiem na tym stanowisku i pełnił swoją funkcję w latach 2004-2013, co zbiegło się w czasie z rządami AKP w Turcji. (*Ekmeleddin İhsanoğlu kimdir*, <https://www.biyografi.net.tr/ekmeleddin-ihsanoglu-kimdir/> [dostęp: 11.06.2023]).

⁵⁵ „*Müslümanların umudu Türkiye'dir*”, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/muslumanlarin-umudu-turkiyedir-199510.html> [dostęp: 11.06.2023.]

⁵⁶ T.C. İletişim Başkanlığı, *Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Türkiye'nin yeniden İslam coğrafyasının umudu haline gelmesinde hep birlikte verilen mücadelenin büyük katkısı vardır”*, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-turkiyenin-yeniden-islam-cografyasinin-umudu-haline-gelmesinde-hep-birlikte-verilen-mucadelenin-buyuk-katkisi-vardir> [dostęp: 10.06.2023].

⁵⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı, *“İslam Dünyasının Umudu Türkiye'dir”*, <https://tccb.gov.tr/haberler/410/43789/islam-dunyasinin-umudu-turkiyedir.html> [dostęp: 11.06.2023]., R.T. Erdoğan określając tożsamość zbiorową państwa, niejednokrotnie odwołują się do pojęcia ummy, czyli wspólnoty. Stanisław Kosmyńska trafnie odnosi pojęcie ummy do teorii Benedicta Andersona, wskazując na istnienie „procesu transnarodowej identyfikacji z wyobrażoną wspólnotą, ummą wyobrażoną, łączącą wszystkich wiernych na świecie, zbudowaną na określonym pojmowaniu więzi opartej na religii i jej normach”. (S. Kosmyńska, *Święta wojna w Al-Andalus, Przeobrażenia aktywności dżihadystycznych komórek terrorystycznych w Hiszpanii w latach 1995–2012*, Łódź 2015, s.19.).

⁵⁸ *Erdogan: Without respect for Islam...*, op. cit.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kudüs Müslümanların kırmızı çizgisidir*, <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-kudus-muslumanlarin-kirmizi-cizgisidir/989928> [dostęp: 11.06.2023].

⁶¹ *Turkey calls OIC for an extraordinary summit on Jerusalem in Istanbul*, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-calls-oic-for-an-extraordinary-summit-on-jerusalem-in-istanbul-131817> [dostęp: 20.10.2018].

⁶² *Turkey's Erdogan likens Israel to Nazis*, <https://www.dw.com/en/turkeys-erdogan-likens-israeli-actions-against-palestinians-to-nazis/a-43847117> [dostęp: 10.06.2023].

świata islamu w 2020 roku, w trakcie uczestnictwa ceremonii przekształcenia Hagii Sohpii w meczet⁶³. Pomimo licznych głosów sprzeciwu społeczności międzynarodowej, tureckie władze uznały, że to sprawa suwerenności narodowej⁶⁴.

Turcja pod rządami AKP buduje swoją miękką siłę poprzez występowanie w roli państwa prowadzącego moralną politykę zagraniczną i stającego w obronie pokrzywdzonych⁶⁵. Za tym argumentem przemawia między innymi wypowiedź R.T. Erdoğan z 2017 roku, w której oskarżył władze Mjanmy o „ludobójstwo” muzułmańskiej mniejszości Rohindża⁶⁶. W działania humanitarne na rzecz społeczności w dalszym ciągu

---

⁶³ W 1453 roku wraz z przejściem władzy przez Turków, Stambuł został nową stolicą Imperium Osmańskiego, a Hagia Sophia wzniesiona przez cesarza Justyniana, została przekształcona w meczet stając się jednocześnie symbolem triumfu Osmanów nad „cywilizacją zachodnią”. Wraz z ustanowieniem Republiki Turcji, jej pierwszy prezydent Mustafa Kemal Atatürk w 1934 roku nadał świątyni status muzeum. Wraz z dojściem do władzy ugrupowania AKP debata na temat statusu świątyni odżyła. R.T. Erdoğan w czasie kampanii prezydenckiej w 2014 roku wskazywał, że świątynia ponownie powinna zostać przekształcona w meczet. W 2020 roku Turecka Rada Państwa (Danıştay) anulowała dekret z 1934 roku, co po osiemdziesięciu sześciu latach otworzyło drogę do przekształcenia muzeum w meczet. (A. Spancerska, *Pod znakiem dylematów tożsamościowych – 2020 w Turcji*, <https://zataturkiemprzezturcje.wordpress.com/2020/12/31/pod-znakiem-dylematow-tozsamosciowych-2020-w-turcji/> [dostęp:12.06.2023]). W dniu 11 czerwca 2023 roku, R.T. Erdoğan powiedział: „wychwalam mojego Pana za to, że Hagia Sophia, symbol niepodległości Turcji, odzyskała swoją pierwotną tożsamość. Chciałbym, aby dźwięki Koranu i wezwanie do modlitwy nie zniknęły z kopuł tej błogosławionej świątyni”. (T.C. İletişim Başkanlığı, *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Necip Fazıl, Türkiye merkezli bir dünya tasavvurunun vücut bulmuş haliydi*, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-necip-fazil-turkiye-merkezli-bir-dunya-tasavvurunun-vucut-bulmus-haliydi> [dostęp: 12.06.2023]).

⁶⁴ *Bakan Çavuşoğlu'ndan Ayasofya açıklaması: Kesinlikle uluslararası bir konu değildir*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bakan-cavusoglundan-ayasofya-aciklamasi-kesinlikle-uluslararasi-bir-konu-degildir-1744406> [dostęp:12.06.2023].

⁶⁵ Wyrazem takiego przekonania są słowa R.T. Erdoğan, który wskazuje, że „Turcja nie ma luksusu obserwowania z daleka wydarzeń w Europie, Afryce Północnej, na Kaukazie, Bałkanach i w Azji Środkowej. Każde wydarzenie, każdy incydent w tych krajach bezpośrednio i pośrednio wpływa na nasz kraj. Jeśli na Bałkanach, na Bliskim Wschodzie panuje niestabilność, jeśli ludzie w Afryce zmagają się z głodem, negatywne reperkusje są w jakiś sposób odczuwalne w Turcji”. (T.C. İletişim Başkanlığı, *Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Türkiye'nin ne Avrupa'daki ne Kuzey Afrika'daki ne de Kafkasya, Balkanlar, Orta Asya'daki gelişmeleri uzaktan seyretme lüksü yoktur”*, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-saraybosnada-gorev-yapan-turk-askerlerini-ziyaret-etti> [dostęp: 17.06.2023]). Zdaniem Emina Fuata Keymana w erze po A. Davutoğlu, tureckim modus operandi w polityce zagranicznej jest „moralny realizm”. E.F. Keyman wyjaśnia, że „moralny realizm jest strategicznym wyborem dokonany w celu osiągnięcia trzech celów jednocześnie: utrzymania proaktywności; dalszego promowania prymatu norm humanitarnych i moralnej odpowiedzialności za ochronę życia ludzkiego; oraz skutecznego i asertywnego reagowania na zagrożenia i wyzwania bezpieczeństwa za pomocą twardej siły”. (E.F. Keyman, *A New Turkish Foreign Policy: Towards Proactive “Moral Realism”*, „Insight Turkey” 2017, Vol. 19, No. 1, s. 56.).

⁶⁶ *Erdoğan accuses Myanmar of 'genocide' as thousands of Rohingya flee to Bangladesh*, <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/02/erdogan-accuses-myanmar-of-genocide-against-rohingya> [dostęp: 11.06.2023].

zaangażowana jest TİKA⁶⁷, a obozy dla uchodźców w Bangladeszu odwiedziła pierwsza dama Turcji - Emine Erdoğan⁶⁸.

Zdaniem Abdennoura Toumiego, R.T.Erdoğan jest popularny wśród ludności arabskiej, ponieważ Arabowie czują się jak „sieroty⁶⁹” w domu, a turecki prezydent reprezentuje głos, tych którzy są niesłyszalni w regionie⁷⁰. O tym, że R.T. Erdoğan cieszy się autorytetem na forum międzynarodowym, świadczą między innymi wyniki rankingu światowych liderów Gallupa z 2019 roku. Prezydent Turcji znalazł się w piątce najlepszych przywódców na świecie i był najpopularniejszy wśród polityków muzułmańskich⁷¹.

3.3. Mediacje międzynarodowe

Ahmet Davutoğlu – ówczesny minister spraw zagranicznych Turcji, w artykule opublikowanym w 2013 roku zauważył, że Turcja ze względu na swoje położenie geograficzne znajduje się w centrum konfliktów politycznych i w związku z tym w swoich działaniach dąży do rozwoju mechanizmów mediacji⁷². W przekonaniu A. Davutoğlu Turcja jest predestynowana do pełnienia funkcji mediatora w szerokim zakresie geograficznym. Były minister spraw zagranicznych argumentuje, że wynika to z przynależności Turcji zarówno do Globalnej Północy jak i Globalnego Południa, unikatowego zaplecza kulturowo-cywilizacyjnego, doświadczenia w zachodnich strukturach politycznych i bezpieczeństwa, przywiązania do zasad etycznych i przyjęcia postawy obrońcy wspólnych wartości kulturowych i historycznych⁷³.

Turcja na forum międzynarodowym buduje swoją miękką siłę między innymi poprzez występowanie w roli mediatora między państwami na Bliskim Wschodzie, w Azji i

---

⁶⁷ Md. Kamruzzaman, *Turkish aid agency establishes another park for Rohingya children in Bangladesh*, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/turkish-aid-agency-establishes-another-park-for-rohingya-children-in-bangladesh/2792349> [dostęp:11.06.2023].

⁶⁸ *Turkey's first lady arrives in Bangladesh to visit Rohingya refugee camp*, <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/09/07/turkeys-first-lady-arrives-in-bangladesh-to-visit-rohingya-refugee-camp> [dostęp:11.06.2023].

⁶⁹ Zdaniem A. Toumiego: „polityczny projekt prezydenta Erdoğan reprezentuje przede wszystkim turecki trend nacjonalistyczny i tradycyjno-konserwatywny, który młodzież arabska podziwia i pragnie zobaczyć w swoich krajach”. A. Toumi, *Erdoğan's electoral triumph piques curiosity in the Arab world*, <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/erdogans-electoral-triumph-piques-curiosity-in-the-arab-world> [dostęp:17.06.2023].

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ *Turkish President Erdogan emerges world's most popular Muslim leader: Gallup survey*, <https://www.thenews.com.pk/latest/613425-turkish-president-erdogan-emerges-worlds-most-popular-muslim-leader-gallup-survey> [dostęp: 11.06.2023].

⁷² A. Davutoğlu, *Turkey's Mediation: Critical Reflections from the Field*, „Middle East Policy” 2013, Vol. XX, No.1, s. 83.

⁷³ Ibidem., 87-90.

na Bałkanach. Z informacji opublikowanych na stronie tureckiego MSZ wynika, że państwo odgrywa rolę w rozbudowanej architekturze inicjatyw mediacyjnych, takich jak: wysiłki na rzecz rozwiązania kwestii irańskiego programu nuklearnego, inicjatywa na rzecz wewnętrznego pojednania w Iraku, Libanie i Kirgistanie, zaangażowanie w trójstronny mechanizm współpracy ustanowiony z Pakistanem i Afganistanem, w celu zapewnienia bezpieczeństwa i pokoju w Afganistanie, trójstronny dialog z udziałem Serbii i Chorwacji, mający doprowadzić do osiągnięcia trwałego pokoju i stabilności w Bośni i Hercegowinie, pośrednictwo w rozmowach między Somalią a nieuznaną republiką Somalilandu. Ponadto Turcja od 2022 roku, pełni rolę pośrednika w wojnie między Rosją a Ukrainą⁷⁴.

Po zamachu na World Trade Center w 2001 roku hiszpański premier José Luis Rodríguez Zapatero w trakcie przemówienia na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku w dniu 21 września 2004 roku zaproponował stworzenie inicjatywy „Sojuszu Cywilizacji”⁷⁵. Formuła została zaaprobowana przez Sekretarza Generalnego ONZ Kofiego Annana, a niedługo potem premier Turcji R.T. Erdoğan został współsponsorem projektu. Do oficjalnego ogłoszenia hiszpańsko-tureckiej inicjatywy doszło w 2005 roku⁷⁶. Ideą przyświecającą utworzeniu inicjatywy jest chęć budowania dialogu w celu przewycięzania uprzedzeń i polaryzacji⁷⁷. W 2021 roku ówczesny szef tureckiej dyplomacji Mevlüt Çavuşoğlu powiedział, że „Sojusz Cywilizacji może być projektem pokojowym XXI wieku”⁷⁸. Ponadto poinformował, że wraz ze swoim hiszpańskim odpowiednikiem doszli do porozumienia w sprawie otwarcia regionalnego biura w Stambule, oraz zadeklarował, że obie strony będą nadal wносить wkład polityczny i finansowy w tym zakresie⁷⁹. W 2022 roku M. Çavuşoğlu określił Sojusz Cywilizacji ONZ mianem „ponadczasowej inicjatywy”. Dodał także, że formuła inicjatywy opiera się na trzech głównych kierunkach pracy, takich jak: „dyplomacja prewencyjna, mediacja oraz zapobieganie i przeciwdziałanie brutalnemu

---

⁷⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Uyusmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk*, <https://www.mfa.gov.tr/uyusmazliklarin-cozumu-ve-arabuluculuk.tr.mfa> [dostęp: 10.06.2023].

⁷⁵ *Context and Bases for the Establishment of UNAOC*, <https://www.unaoc.org/who-we-are/history/> [dostęp: 13.06.2023].

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ „Sojusz Cywilizacji został stworzony, aby służyć jako miękkie narzędzie polityczne Sekretarza Generalnego ONZ do zapobiegania konfliktom i ich rozwiązywania. Jest to koalicja przeciwko siłom ekstremistycznym, ruch na rzecz wzajemnego szacunku dla kultur, tradycji i przekonań religijnych, a także platforma do niwelowania podziałów i przewycięzania uprzedzeń, nieporozumień, błędnych wyobrażeń i polaryzacji. Sojusz Cywilizacji miał na celu promowanie zbiorowych działań w społeczeństwie jako sposobu na przeciwdziałanie zagrożeniom wynikającym z wrogiego postrzegania, które podsycają przemoc, pokonywanie barier kulturowych i społecznych, zmniejszanie napięć i poprawę stosunków między społeczeństwami i społecznościami o różnym pochodzeniu kulturowym i religijnym oraz zwalczanie brutalnego ekstremizmu”. (Ibidem.).

⁷⁸ *Alliance of Civilizations could be peace project of 21st century*, <https://www.dailysabah.com/politics/eu-affairs/alliance-of-civilizations-could-be-peace-project-of-21st-century> [dostęp: 13.06.2023].

⁷⁹ Ibidem.

ekstremizmowi”. Oceniał, że ważnym krokiem było ogłoszenie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 15 marca Międzynarodowym Dniem Walki z Islamofobią, po tym jak doszło do ataku na meczet Christchurch w Nowej Zelandii w 2019 roku⁸⁰.

W 2010 roku Turcja we współpracy z Finlandią ustanowiły inicjatywę „Mediacja dla pokoju” na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), aby wspomóc istniejące mechanizmy mediacji organizacji. Stało się to asumptem do stworzenia wskazówek dla ekspertów, a w 2014 roku utworzenia grupy „Przyjaciół Mediacji”⁸¹. Do ostatniego spotkania grupy doszło w formie wirtualnej w lutym 2022 roku, a tematem przewodnim było hasło: „Mediacja jako narzędzie pokojowego rozwiązywania konfliktów: Podsumowanie po 10 latach od pierwszej rezolucji ONZ i spojrzenie w przyszłość”⁸². Wydarzeniu współprzewodniczyli minister spraw zagranicznych Finlandii - Pekka Haavisto oraz minister spraw zagranicznych Republiki Turcji - Mevlüt Çavuşoğlu⁸³.

W 2010 roku Turcja wraz z Brazylią zaangażowały się w sprawę rozwiązania sporu dotyczącego irańskiego programu nuklearnego. Wspólna inicjatywa państw została zaakceptowana przez Iran, lecz odrzucona przez Stany Zjednoczone, UE, Rosję oraz Chiny⁸⁴. Mimo że propozycja państw nie została przyjęta, to w tym czasie była postrzegana za jedną z

---

⁸⁰ M. Aydogan, *UN's Alliance of Civilizations 'timeless initiative,' says Turkish foreign minister*, <https://www.aa.com.tr/en/politics/uns-alliance-of-civilizations-timeless-initiative-says-turkish-foreign-minister/2745202> [dostęp: 13.06.2023].

⁸¹ W skład Grupy Przyjaciół Mediacji wchodzi 52 państw członkowskich: Algieria, Austria, Bangladesz, Belgia, Bośnia i Hercegowina, Brazylia, Bułgaria, Burkina Faso, Kanada, Kolumbia, Kostaryka, Czechy, Dania, Dżibuti, Niemcy, Honduras, Węgry, Indonezja, Irak, Irlandia, Włochy, Japonia, Kenia, Łotwa, Liechtenstein, Litwa, Malezja, Malta, Meksyk, Czarnogóra, Maroko, Nepal, Niderlandy, Norwegia, Oman, Panama, Pakistan, Filipiny, Katar, Rumunia, Saint Vincent i Grenadyny, Słowacja, Słowenia, Republika Południowej Afryki, Hiszpania, Szwecja, Szwajcaria, Tanzania, Uganda, Wielka Brytania, USA. Organizacje regionalne takie jak: Unia Afrykańska, Liga Państw Arabskich, Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej, Unia Europejska, Organizacja Państw Amerykańskich, Organizacja Współpracy Islamskiej, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Ponadto Organizacja Narodów Zjednoczonych jest również członkiem Grupy Przyjaciół Mediacji. United Nations Peacemaker, *Group of Friends of Mediation*, <https://peacemaker.un.org/friendsofmediation> [dostęp: 12.06.2023].

⁸² United Nations Peacemaker, *Co-Chairs' Summary of the Group of Friends of Mediation 11th Ministerial Meeting*, <https://peacemaker.un.org/node/3732> [dostęp: 12.06.2023].

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ T. Parsi, *The Turkey-Brazil-Iran deal: Can Washington take 'yes' for an answer?*, <https://foreignpolicy.com/2010/05/18/the-turkey-brazil-iran-deal-can-washington-take-yes-for-an-answer/> [dostęp: 11.06.2023]. Jak wskazuje Radosław Fidel „Turcja, przy wsparciu Brazylii, wynegocjowała i podpisała wspólną deklarację z Iranem. Iran zgodził się w niej m.in. na przechowywanie około 1200 kg swojego uranu w Turcji przez 12 miesięcy; pod koniec tego czasu Grupa Wiedeńska, składająca się ze Stanów Zjednoczonych, Francji, Rosji i MAEA, miała przekazać Iranowi 120 kg uranu wzbogaconego do 20%, który miał zostać wykorzystany w reaktorze badawczym w Teheranie do produkcji izotopów medycznych”. (R. Fidel, *Turcja wobec irańskiego programu nuklearnego. Wyzwania i szanse.*, „Przegląd Strategiczny” 2014, Nr. 7, s. 290-291.).

najważniejszych inicjatyw mediacyjnych przedstawionych przez państwa o statusie peryferyjnych w porządku międzynarodowym⁸⁵.

Turcja działa na rzecz wzmocnienia potencjału mediacji na forum organizacji regionalnych. W 2018 roku z inicjatywy Ankary doszło do pierwszego spotkania Grupy Kontaktowej Przyjaciół Mediacji Organizacji Współpracy Islamskiej (OWI)⁸⁶. Jej zadaniem jest stworzenie wskazówek dotyczących mediacji, które będą dostosowane do kontekstu kulturowego i lokalnego⁸⁷. Czwarta konferencja poświęcona mediacji odbyła się w czerwcu 2022 roku w Arabii Saudyjskiej pod hasłem „Doświadczenia i perspektywy”. Wydarzenia są organizowane co roku i mają na celu „aktywizację roli OWI i jej państw członkowskich w przyczynianiu się do mediacji we współpracy z międzynarodowymi partnerami mediacyjnymi, wymianę skutecznych doświadczeń regionalnych i globalnych w dziedzinie mediacji, zapobiegania konfliktom i ich rozwiązywania oraz pracę nad aktywizacją roli dyplomacji prewencyjnej w tej dziedzinie, a także omówienie wyzwań i trudności stojących przed grupą kontaktową OWI ds. mediacji i wspieranie wysiłków mediacyjnych”⁸⁸. Ponadto w 2018 roku Turcja ustanowiła program certyfikacji mediacji na rzecz pokoju przeznaczony dla młodych dyplomatów z Sekretariatu OWI i państw członkowskich OWI. Trzecia edycja wydarzenia odbyła się we wrześniu 2022 roku, a w spotkaniu wzięli udział przedstawiciele OWI, ONZ i OBWE, oraz tureccy i zagraniczni przedstawiciele świata akademickiego⁸⁹.

Na płaszczyźnie regionalnej tureckie zaangażowanie w mediacje jest widoczne między innymi na Bałkanach. Przejawia się to w utworzeniu trójstronnego mechanizmu konsultacji ministrów spraw zagranicznych Turcji, Bośni i Hercegowiny oraz Serbii, a w 2009 roku analogicznego mechanizm powstał z udziałem Turcji, Bośni i Hercegowiny oraz Chorwacji⁹⁰. Do pierwszego trójstronnego szczytu bałkańskiego z udziałem prezydentów i ministrów spraw zagranicznych Turcji, Serbii, Bośni i Hercegowiny doszło w Stambule w kwietniu 2010 roku. Rezultatem spotkania było podpisanie przez przywódców Deklaracji

---

⁸⁵ J. Wódka, *Doga Ulas Eralp (red.), Turkey as a mediator. Stories of a success and failure, Lexington Books, Lanham 2016, s. 138.*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2017, Nr.4, s. 361.

⁸⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *No: 252, 26 Eylül 2018, İİT Arabuluculuk Dostları Temas Grubu'nun İlk Toplantısı Hk.*, https://www.mfa.gov.tr/no_-252_-iit-arabuluculuk-dostlari-temas-grubu.tr.mfa [dostęp: 11.06.2023].

⁸⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Uyuşmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk...*, op. cit.,

⁸⁸ Organisation of Islamic Cooperation, *Saudi Arabia Hosts the Fourth Mediation Conference in Cooperation with OIC*, https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=36956&t_ref=25688&lan=en [dostęp: 11.06.2023].

⁸⁹ Diplomasi Akademisi, *Mediation for Peace Certificate Program-III*, <http://diab.mfa.gov.tr/mediation-for-peace-2022.en.mfa> [dostęp: 12.06.2023].

⁹⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Balkan Ülkeleri İle İlişkiler*, https://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa [dostęp: 10.06.2023].

Stambulskiej o pokoju i stabilności na Bałkanach, a także gwarancji integralności terytorialnej i suwerenności Bośni i Hercegowiny⁹¹.

Turecka aktywność mediacyjna uwidacznia się także w regionie Bliskiego Wschodu. W latach 2007-2008 roku Turcja pośredniczyła w negocjacjach syryjsko-izraelskich w kwestii kontroli nad Wzgórzami Golan⁹². W tym samym roku turecka dyplomacja wniosła wkład w złagodzenie kryzysu politycznego w Libanie⁹³. Oprócz tego Turcja uczestniczyła w mediacjach między Irakiem a Syrią, oraz Arabią Saudyjską a Syrią w 2009 roku⁹⁴. Przedstawiciele strony tureckiej byli uczestnikami dyplomacji wahadłowej między Izraelem a Palestyną, niemniej wysiłki mediacyjne zakończyły się wraz intensyfikacją konfliktu między Turcją a Izraelem. W 2009 roku R.T. Erdoğan w trakcie Światowego Forum Ekonomicznego w Davos, skrytykował izraelską operację „Płynny Ołów” w Strefie Gazy, a do poważnego kryzysu doszło w 2010 roku po tym jak izraelscy komandosi zaatakowali statek Mavi Marmara, przewożący pomoc humanitarną do Strefy Gazy⁹⁵. Po wybuchu Arabskiej Wiosny w 2011 roku R.T. Erdoğan wyraził chęć pełnienia funkcji mediacyjnej między rządem M. Kaddafiego a protestującymi w Libii, ostrzegając jednocześnie, że przeciągający się konflikt przekształci państwo w „drugi Irak”, albo „drugi Afganistan”⁹⁶.

Wobec wybuchu protestów Syrii w 2011 roku Turcja początkowo przyjęła neutralne stanowisko. Wraz z intensyfikacją konfliktu aktywniej zaangażowała się w nakłonienie prezydenta Syrii Baszara al-Assada do utrzymania integralności terytorialnej państwa, a także do stopniowego wprowadzenia demokratycznych przemian⁹⁷. Gdy rząd w Ankarze dostrzegł, że nie ma możliwości wpływu na działania podjęte przez B. al-Assada, we wrześniu 2011 roku Turcja zerwała relacje dyplomatyczne z Syrią i opowiedziała się po stronie rebeliantów, których zaczęła również wspierać militarnie i finansowo⁹⁸. Działania te zakwestionowały zbliżenie do jakiego doszło między B. al-Assadem a R.T. Erdoğanem po tym, jak

---

⁹¹ E. Türbedar, *Trilateral Balkan Summit in Istanbul*, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1274094120r2517.Trilateral_Balkan_Summit_in_Istanbul.pdf, 2010, s. 1-3.

⁹² A. Stratton, *Assad confirms Turkish mediation with Israel*, <https://www.theguardian.com/world/2008/apr/24/syria.israelandthepalestinians> [dostęp: 13.06.2023].

⁹³ Y. B. Topaloğlu, *Turkey as a Mediator in the Middle East: A Neoclassical Realist Analysis*, „New Middle Eastern Studies” 2021, Vol. 11, No. 1&2, s. 62.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ E. A. Avan, *Europeanization of Turkey's Foreign Policy: The Case of Turkey's Mediation in the Israel-Palestine Conflict*, „Journal of Balkan and Near Eastern Studies” 2019, Vol. 21, Is. 6, s. 11.

⁹⁶ S. Milne, *Turkey offers to broker Libya ceasefire as rebels advance on Sirte*, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/27/libya-turkey-mediators-prime-minister> [dostęp: 13.06.2023].

⁹⁷ J. Wódka, *Turcja a dynamika przemian na Bliskim Wschodzie. Casus stosunków turecko-syryjskich*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2014, Nr. 2, s. 176-177.

⁹⁸ M. B. Altunışık, *The Inflexibility of Turkey's Policy in Syria*, https://www.iemed.org/publication/the-inflexibility-of-turkeys-policy-in-syria/#_ftn3 [dostęp: 11.06.2023].

ugrupowanie AKP przejęło władzę w Turcji. Od 2017 roku Turcja obok Rosji i Iranu uczestniczy w procesie astańskim, którego celem jest polityczne uregulowanie konfliktu w Syrii⁹⁹.

Turecka aktywność mediacyjna manifestuje się także w Afryce. Tureccy decydenci w Ankarze zaproponowali pośrednictwo w rozmowach pojednawczych między Somalią a Somalilandem. Inicjatywa ta była poprzedzona wizytą R.T. Erdoğan w Mogadiszu w 2011 roku¹⁰⁰. Turecki lider skoncentrował na sobie uwagę mediów, ponieważ był pierwszy nieafrykańskim przedstawicielem państwa, który odwiedził Somalię od 20 lat. Jak wskazuje Sinem Cengiz, tureckie zaangażowanie wynika z potrzeby chronienia swoich inwestycji w regionie i dążenia do uzyskania przewagi nad innymi państwami zaangażowanymi na kontynencie¹⁰¹. Ponadto słusznie zauważa, że tureckie zaangażowanie w Somalii stanowi przykład połączenia elementów tureckiej twardej i miękkiej siły¹⁰².

---

⁹⁹ Jak wskazuje Sinan Cengiz, „w przeciwieństwie do Rosji i Iranu, Turcja jest poważnie dotknięta syryjskim konfliktem pod względem napływu uchodźców i ataków terrorystycznych, a także pod względem gospodarczym i socjologicznym. Jednym z głównych celów Turcji w dołączeniu do inicjatywy Astana było zabezpieczenie jej interesów narodowych i zminimalizowanie kosztów syryjskiego konfliktu. Początkowo jej stanowisko w procesie pokojowym w Astanie było takie, że konieczny jest upadek reżimu i przekazanie władzy siłą. Stopniowo priorytet Turcji zmienił się z obalenia Assada na zapobieganie kurdyjskim aspiracjom do niezależnej państwowości. Stosunki Turcji zarówno z Rosją, jak i Iranem, pogorszenie jej relacji z USA oraz zmieniający się układ sił na polu bitwy odegrały znaczącą rolę w zmianie priorytetów”. (S. Cengiz, *Assessing the Astana Peace Process for Syria: Actors, Approaches, and Differences*, „Contemporary Review of the Middle East” 2020, Vol. 7, Is. 2, s.10.).

¹⁰⁰ J. Wódka, *Doga Ulas Eralp...*, op. cit.,

¹⁰¹ S. Cengiz, *Turkey seeks niche role as resolver of African disputes*, <https://www.arabnews.com/node/1944076> [dostęp: 14.06.2023].

¹⁰² Elementem wzmacniającym turecką miękką się w Afryce jest książka „Moje afrykańskie podróże” wydana przez żonę prezydenta Turcji – Eminę Erdoğan. Pierwsza Dama Turcji w swojej książce opisuje wspomnienia z podróży do 23 afrykańskich państw, takich jak m.in: Algieria, Etiopia, Dżibuti, Somalia, Wybrzeże Kości Słoniowej, Ghana, Nigeria, Gwinea, Uganda, Kenia, Tanzania, Mozambik, Madagaskar, Sudan, Czad, Tunezja, Mauretania, Mali, RPA, Zambia, Gambia i Senegal. Publikacja została wydana w języku tureckim i trafiła do sprzedaży w Turcji na początku października 2021 roku, ponadto została przetłumaczona na język angielski, francuski, arabski i suahili. E. Erdoğan zadeklarowała, że cały dochód ze sprzedaży książki zostanie przekazany na rzecz otworzonego z jej inicjatywy Targu Afrykańskiego Rękodzieła i Domu Kultury w Ankarze, a także rozdany afrykańskim kobietom i dzieciom w ramach pomocy zdrowotnej i edukacyjnej. (Y. N. Gündoğmuş, *Emine Erdoğan, 'Afrika Seyahatlerim' kitabının tanıtımını BM'de 'First Lady'lere yapacak*, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/emine-erdogan-afrika-seyahatlerim-kitabinin-tanitimini-bmde-first-ladylere-yapacak/2368622>, [dostęp:02.11.2021])., (*Afrika el sanatlari Hamamönu'ne taşındı*, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/afrika-el-sanatlari-hamamonune-tasindi/948064>, [dostęp: 02.11.2021])., (*Emine Erdoğan, "Afrika Seyahatlerim" adlı ilk kitabının tanıtımını New York'ta yaptı*, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/130606/emine-erdogan-afrika-seyahatlerim-adli-ilk-kitabinin-tanitimini-new-york-ta-yapti> [dostęp: 02.11.2021]). Inicjatywy Pierwszej Damy Turcji pokazują, że chce być głosem Afryki w Turcji. Jej działania są kompatybilne z wizją R.T. Erdoğan, który stawia się w roli rzecznika „globalnego Południa”. Potwierdzeniem tego są słowa wygłoszone przez prezydenta Turcji podczas 76. Sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych we wrześniu 2021 roku. R.T. Erdoğan w swoim przemówieniu powiedział: „jesteśmy dziś solidarni z kontynentem i Unią Afrykańską, z siłą, jaką czerpiemy z naszych głęboko zakorzenionych więzi z Afryką sprzed wieków. Mając to zrozumienie, kontynuujemy nasze starania o zorganizowanie w nadchodzącym okresie Trzeciego Szczytu Partnerstwa Turcja-Afryka w Turcji”. (T.C. Başkanlığı, *“Türkiye, herkes için daha güvenli, huzurlu, müreffeh, hakkaniyetli bir dünya yolunda atılan*

Turcja jest gospodarzem „Stambulskich Konferencji Mediacyjnych”¹⁰³. 8 edycja wydarzenia odbyła się w marcu 2022 roku pod hasłem „W centrum uwagi mediacja w zmieniającym się krajobrazie pokoju”¹⁰⁴. Wydarzeniu patronował minister spraw zagranicznych Turcji - Mevlüt Çavuşoğlu, który w trakcie przemówienia zwrócił uwagę na wybuch wojny na Ukrainie. W wydarzeniu gromadzącego przedstawicieli wysokiego szczebla wiele uwagi poświęcono także roli kobiet i młodzieży w procesach pokojowych¹⁰⁵.

Turcja organizuje Forum Dyplomacji w Antalyi (Antalya Forum Diplomacy - ADF), które gromadzi przedstawicieli wysokiego szczebla z całego świata. W 2020 roku podczas internetowej edycji konferencji, AFD współorganizowała webinarium z Międzynarodowym Instytutem Pokoju (International Peace Institute - IPI), które odbyło się pod hasłem „Jak pandemia koronawirusa wpływa na dynamikę konfliktów i mediację: Nowe wyzwania dla pokoju i bezpieczeństwa”¹⁰⁶. Gospodarzem wydarzenia był szef tureckiej dyplomacji Mevlüt Çavuşoğlu, a w panelu wzięli udział: minister spraw zagranicznych Finlandii - JE Pekka Haavisto, szef Federalnego Departamentu Spraw Zagranicznych Konfederacji Szwajcarskiej - Ignazio Cassis, podsekretarz generalny ONZ ds. politycznych i budowania pokoju - Rosemary DiCarlo¹⁰⁷.

Od pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 roku, Turcja postawiła się w roli pośrednika między skonfliktowanymi stronami. W dniu 10 marca 2022 roku strona turecka doprowadziła do spotkania ministrów spraw zagranicznych Rosji i Ukrainy na marginesie Forum Dyplomacji w Antalyi, a 29 marca w Stambule zorganizowano rosyjsko-ukraińskie negocjacje¹⁰⁸. W wojnie Rosji z Ukrainą Turcja stara się pozostawać bezstronna. Prezydent R.T. Erdoğan oznajmił, że państwo nie odwraca się od Ukrainy, jednocześnie nie porzuca też związków z Rosją. W ten sposób tureckie władze chcą realizować swoje cele we

---

her adimin yanında olmuştur”, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/130623/-turkiye-herkes-icin-daha-guvenli-huzurlu-mureffeh-hakkaniyetli-bir-dunya-yolunda-atilan-her-adimin-yaninda-olmustur-> [dostęp: 24.09.2021]].

¹⁰³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Uyuşmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk...*, op. cit.,

¹⁰⁴ *Summary Report, 8th İstanbul Mediation Conference*, <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/8th%20I%CC%87stanbul%20Mediation%20Conference%20Report.pdf>, s. 1. [dostęp: 11.06.2023].

¹⁰⁵ Ibidem, s. 5-7.

¹⁰⁶ International Peace Institute, *Turkish, Finnish, Swiss, UN Leaders Discuss Pandemic's Effect on Conflict Dynamics and Mediation*, <https://www.ipinst.org/2020/05/how-coronavirus-pandemic-affects-conflict-dynamics-and-mediation#1> [dostęp: 11.06.2023]. W maju 2021 roku Forum Dyplomacji w Antalyi, Stambulska Konferencja Mediacyjna i komórka ds. innowacji w Departamencie Spraw Politycznych i Budowania Pokoju ONZ zorganizowały wspólne webinarium pod hasłem: „Wykorzystanie nowych technologii na rzecz pokoju w coraz bardziej cyfrowym świecie”. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, op. cit.,).

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ A.M. Spancerska, *Rola Turcji w rosyjsko-ukraińskich negocjacjach w Stambule*, „Biuletyn PISM” nr 65 z dn. 20 kwietnia, 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/rola-turcji-w-rosyjsko-ukraińskich-negocjacjach-w-stambule> [dostęp: 01.06.2023].

współpracy z oboma państwami, poprawiać swoje stosunki z Zachodem, a tym samym zyskiwać społeczne poparcie w polityce wewnętrznej¹⁰⁹. Przyjęcie roli pośrednika związane jest także z dążenia do zachowania stabilności w regionie Morza Czarnego, które określanego jako „klucz do bezpieczeństwa euroatlantyckiego”¹¹⁰. Wyrazem proukraińskiego stanowiska Turcji wobec agresji Rosji było wdrożenie przez tureckich decydentów w dniu 28 lutego 2022 roku konwencji z Montreux, która reguluje stabilność oraz bezpieczeństwo w regionie Morza Czarnego. Wypełniając rolę pośrednika, decydenci w Ankarze chcą utrzymywać dobre relacje z Ukrainą¹¹¹. Łączą ją z tym państwem historyczne i kulturowe związki z mniejszością tatarską, a także współpraca w sektorze przemysłu obronnego oraz powiązania gospodarcze – państwa podpisały umowę o wolnym handlu w lutym 2022 roku¹¹².

Turcja dba także o relacje z Rosją. Wynika to rosyjskich inwestycji w Turcji takich jak zbudowana przez Rosatom elektrownia Akkuyu, dostawy gazu ziemnego, a także nabycie przez tureckie siły zbrojne rosyjskiego S-400¹¹³. Dla strony tureckiej znaczenie odgrywa także turystyka – Rosjanie byli największą (ok. 4,7 milionów osób) grupą zagranicznych gości odwiedzających Turcję w 2021 roku¹¹⁴. Ponadto w 2018 roku Rosja pozostawała głównym rynkiem zagranicznym dla tureckich firm budowlanych, których udział wynosił 19,6%¹¹⁵. Państwa współpracują także na płaszczyźnie bezpieczeństwa, między innymi podczas konfliktu w Libii i na Kaukazie Południowym. Dla tureckich decydentów politycznych najważniejsze jest utrzymanie status quo i podział wpływów w Syrii¹¹⁶. W tym celu państwa prowadzą tam np. wspólne patrole wojskowe na autostradzie M4, która przecina prowincję Idlib w północnej części Syrii. Biorąc pod uwagę powyższą skalę zależności, Turcja nie przyłączyła się do sankcji nakładanych na Rosję¹¹⁷.

---

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ *Turkey stresses security cooperation with Central, Eastern Europe*, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-stresses-security-cooperation-with-central-eastern-europe> [dostęp: 01.06.2023].

¹¹¹ A.M. Spancerska, *Rola Turcji w...*, op.cit.,

¹¹² Ibidem.

¹¹³ W Mersin, ale także w innych miastach Turcji działa Platforma Antynuklearna (Nükleer Karşiti Platform). W czerwcu 2022 roku wydali oświadczenie w którym podkreślono, że Akkuyu stanowi jedno z największych zagrożeń ekologicznych zarówno dla Mersin, Turcji, jak i wschodniego regionu Morza Śródziemnego. Demonstranci występują także z transparentami z hasłem „nie chcemy elektrowni atomowej”. Protestujący obawiają się możliwość katastrof takich jak w Czarnobylu i Fukushima, trzęsienia ziemi, problemów z gruntem, niemożność utylizacji i izolacji odpadów radioaktywnych. Tym co też niepokoi Turków jest to, że projekt został zrusyfikowany. (*Mersin Nükleer Karşiti Platform: Akkuyu durduruluncaya kadar mücadelemiz sürecektir*, <https://www.evrensel.net/haber/463183/mersin-nukleer-karsiti-platform-akkuyu-durduruluncaya-kadar-mucadelemiz-surecek> [dostęp: 08.08.2022]).

¹¹⁴ A.M. Spancerska, *Rola Turcji w...*, op.cit.,

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Ibidem.

Istotnym sukcesem tureckiej dyplomacji było doprowadzenie do ustanowienia inicjatywy zbożowej w lipcu 2022 roku, w porozumieniu z ONZ, Rosją i Ukrainą¹¹⁸. W związku z realizacją przedsięwzięcia utworzono wspólne centrum koordynacyjne, które znajduje się w Stambule, a w jego skład wchodzi przedstawiciele Ukrainy, Rosji, Turcji i ONZ¹¹⁹. Zadaniem centrum jest opracowywanie harmonogramów dla statków handlowych płynących po zboże do takich ukraińskich portów jak: Jużne, Czarnomorsk i Odessa¹²⁰. Mimo tego, że strona rosyjska wielokrotnie groziła wycofaniem się z porozumienia, prezydent Turcji był w stanie wpłynąć na zmianę stanowiska Władimira Putina, co świadczy o wzrastającej pozycji Turcji w relacjach z Rosją¹²¹. W dniu 17 maja 2023 roku R.T. Erdoğan poinformował, że umowa została przedłużona o kolejne dwa miesiące¹²². Przerwanie inicjatywy zbożowej mogłoby zagrozić bezpieczeństwu żywnościowemu państwom Afryki, Bliskiego Wschodu oraz części Azji¹²³. Wraz z sukcesywnym wzrostem aktywności w polityce zagranicznej tureckie inicjatywy mediacyjne zostały dostrzeżone w anglojęzycznych mediach¹²⁴. Ponadto zaangażowanie państwa na tej płaszczyźnie jest uwzględnione w tureckiej wizji „proaktywnej i humanitarnej” polityki zagranicznej¹²⁵.

---

¹¹⁸ United Nations, *Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre*, <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative> [dostęp: 13.06.2023].

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ D. Szeligowski, *Porozumienie w sprawie odblokowania eksportu ukraińskiego zboża*, „Komentarz PISM” nr 108 z dn. 25 lipca 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/porozumienie-w-sprawie-odblokowania-eksportu-ukraińskiego-zboża> [dostęp: 13.06.2023].

¹²¹ A. Prokopenko, *Russia's Return to Grain Deal Is a Sign of Turkey's Growing Influence*, <https://carnegieendowment.org/politika/88349> [dostęp: 13.06.2023].

¹²² *Erdogan says Black Sea grain deal extended for two months*, <https://www.reuters.com/world/europe/erdogan-says-black-sea-grain-deal-extended-two-months-2023-05-17/> [dostęp: 13.06.2023].

¹²³ W Afryce, na Bliskim Wschodzie, w części Azji mieszkańcy do przygotowania podstawowych posiłków korzystają z ukraińskiego jęczmienia, pszenicy oraz oleju roślinnego (*Ukraine grain deal extended in win for food security: Erdoğan*, <https://www.dailysabah.com/business/economy/ukraine-grain-deal-extended-in-win-for-food-security-erdogan> [dostęp: 13.06.2023]).

¹²⁴ Tureckie zaangażowanie dyplomatyczne i humanitarne jest pozytywnie postrzegane w Afryce. Jak wskazuje Abdirashid Diriye Kalmoy „z biegiem lat Turcja stała się solidnym, wiarygodnym i życzliwym partnerem dyplomatycznym w Afryce, odkąd prezydent Erdoğan złożył swoją pierwszą wizytę w Somalii w dniach klęski głodu w 2011 roku, która ogarnęła całą Afrykę Wschodnią. Programy humanitarne były szybkie, precyzyjne i wartościowe. Uratowały bezbronne życie i społeczności w Somalii, Kenii, Etiopii i Dżibuti. Od tego czasu wizerunek Turcji jako historycznego i prawdziwego partnera państw afrykańskich był wyraźny i widoczny dla klas politycznych i mas”. (A.D. Kalmoy, *Turkey's Reliable Diplomacy in the Somalia-Somaliland Talks*, <https://politicstoday.org/turkeys-reliable-diplomacy-in-the-somalia-somaliland-talks/> [dostęp: 14.06.2023]). Zdaniem Cemalettina Kâni Toruna byłego ambasadora Turcji w Somalii, „w oczach wszystkich Somalijczyków Tayyip Erdoğan jest bohaterem narodowym i osobą, która naprawdę zmieniła los Somalii”. (*Erdogan Somali'de milli kahraman'*, <https://www.timeturk.com/erdogan-somali-de-milli-kahraman/haber-168486> [dostęp: 17.06.2023]). Tureckie wysiłki mediacyjne zostały także opisane w artykule pt. „The great mediator”, opublikowanym na łamach „The Economist” w 2010 roku. W materiale opisano przypadek z 2006 roku, gdy izraelski szeregowiec został schwytany przez Hamas, a ambasador Izraela zwrócił się z prośbą o mediację do ówczesnego premiera R.T. Erdoğan. W 2007 roku Turcja pośredniczyła w uwolnieniu 15 brytyjskich marynarzy, którzy zostali pojmani przez władze irańskiego. W artykule opisano też osobistą interwencję tureckiego ministra spraw zagranicznych, która umożliwiła uwolnienie Clotilde Reiss, francuskiej nauczycielki oskarżonej przez Iran o szpiegostwo. (*The great mediator*, <https://www.economist.com/europe/2010/08/19/the->

3.4. Pomoc humanitarna i rozwojowa

Turcja posługuje się dyplomacją humanitarną jako narzędziem swojej miękkiej siły¹²⁶. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w wizji polityki zagranicznej, o czym świadczy między innymi artykuł opublikowany w 2013 roku przez ówczesnego szefa tureckiej dyplomacji Ahmeta Davutoğlu, pt. „Dyplomacja humanitarna Turcji: cele, wyzwania i perspektywy”. Autor umieścił swoje rozważania w kontekście krytyki struktury Rady Bezpieczeństwa ONZ, wskazując, że „odzwierciedla równowagę sił, która wyłoniła się bezpośrednio po II wojnie światowej i nie reprezentuje nowych parametrów i rozkładu sił w obecnym systemie międzynarodowym”¹²⁷. Zdaniem A. Davutoğlu globalny system wymaga podejścia, które będzie oparte na „krytycznej równowadze między sumieniem a władzą”¹²⁸. Ponadto przekonuje, że konieczne jest stworzenie dyplomacji ukierunkowanej na człowieka i wyjście poza podział na realizm i idealizm z jednej strony i dychotomię między twardą a miękką siłą z drugiej. Jego zdaniem wymaga to stworzenia nowego języka dyplomacji z uznaniem, że „godność każdego człowieka jest równa godności całej ludzkości”¹²⁹. W związku z takim przekonaniem deklaruje, że „Turcja jest zdeterminowana, aby być liderem w

---

great-mediator [dostęp: 10.06.2023]). W prasie często komentowanym tematem jest zaangażowanie Turcji w inicjatywę zbożową. Jednym z przykładów jest opublikowany w dniu 5 sierpnia 2022 roku na łamach „Le Monde”, artykuł zatytułowany „President Erdogan's grain deal is a lesson in diplomacy”. Autorka - Marie Jégo zauważa, że „sukces porozumienia zawartego w Stambule podnosi rangę prezydenta Recepta Tayyipa Erdogana na arenie międzynarodowej, przywracając geopolityczną centralność Turcji i wzmacniając jej pozycję jako bezstronnego mediatora między Kijowem, któremu dostarcza drony bojowe, a Moskwą, od której zależy jej bezpieczeństwo energetyczne i żywnościowe”. (M. Jégo, *President Erdogan's grain deal is a lesson in diplomacy*, https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/08/05/president-erdogan-s-grain-deal-is-a-lesson-in-diplomacy_5992564_4.html [dostęp: 13.06.2023]).

¹²⁵ Uwidacznia się to w następującym fragmencie: „Turcja odgrywa wiodącą rolę w rozwiązywaniu konfliktów i mediacji i jest jedynym krajem, który jednocześnie współprzewodniczy grupom przyjaciół mediacji w ONZ, OBWE i OIC. Turcja jest również gospodarzem corocznych konferencji mediacyjnych w Stambule, aby wnieść wkład koncepcyjny do mediacji w terenie, priorytetowo traktuje budowanie potencjału i organizuje „Programy certyfikacji mediacji na rzecz pokoju” dla młodych dyplomatów z państw członkowskich OIC”. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye' nin girişimci ve insani dış politikası*, <https://www.mfa.gov.tr/genel-gorunum.tr.mfa> [dostęp: 14.06.2023]).

¹²⁶ Philippe Régnier wskazuje, że: „dyplomacja humanitarna odnosi się do polityki i praktyk krajowych i międzynarodowych agencji działających w zakresie pomocy humanitarnej. Termin ten jest używany nie tylko przez organizacje humanitarne, ale także przez krajowe agencje współpracy i ministerstwa (spraw zagranicznych, obrony, rozwoju, cywilne), w skład których wchodzi departamenty pomocy humanitarnej reagujące na krajowe lub międzynarodowe sytuacje kryzysowe”. P. Régnier wskazuje, że „dyplomacja humanitarna nie jest jeszcze ugruntowaną koncepcją powszechnie uznawaną przez społeczność międzynarodową”, a „definicje i postrzegana treść dyplomacji humanitarnej różnią się tak bardzo, jak liczba organizacji stosujących to pojęcie”. (P. Régnier, *The emerging concept of humanitarian diplomacy: identification of a community of practice and prospects for international recognition*, „International Review of the Red Cross” 2011, Vol. 93, Nr. 884, s. 1212-1213.).

¹²⁷ A. Davutoğlu, *Turkey's humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects*, „Nationalities Papers” 2013, Vol. 41, Is. 6, s. 866.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Ibidem.

ustanawianiu takiego sposobu rozumienia w skali globalnej”¹³⁰. Elementy kontynuacji są widoczne w działaniach obecnej dyplomacji, której przyświeca hasło „proaktywnej i humanitarnej” polityki zagranicznej. Zgodnie z tym mottem „(...) Turcja wykorzystuje kilka uzupełniających się narzędzi politycznych, gospodarczych, humanitarnych i kulturowych oraz prowadzi dyplomację, która myśli globalnie, ale także działa lokalnie w każdym zakątku świata”¹³¹.

Turcja, wykorzystując mediacje oraz dyplomację humanitarną, a zatem narzędzia z zakresu miękkiej siły, do budowania wpływów gospodarczych, politycznych i militarnych w regionie. Ważnym przejawem tureckiej dyplomacji humanitarnej jest też dyplomacja medyczna zastosowana w trakcie pandemii koronawirusa, prowadzona w myśl hasła - „przyjaciół w potrzebie jest naprawdę przyjacielem”¹³². Do innych podmiotów państwowych wspierających turecką aktywność medycyną oraz dyplomację humanitarną należy zaliczyć także: Turecki Dyktoriat ds. Zarządzania Klęskami Żywiolowymi i Sytuacjami Kryzysowymi (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı - AFAD¹³³), Turecki Czerwony Półksiężyc (Türk Kızılay¹³⁴), oraz Tureckie Linie Lotnicze (Türk Hava Yolları - THY¹³⁵).

Turecka kultura dobroczynności sięga czasów Imperium Osmańskiego. W tym okresie funkcjonowały instytucje filantropijne w postaci fundacji (waqf), które były

---

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye' nin girişimci ve...*, op.cit.,

¹³² Ibidem. W trakcie pandemii koronawirusa Turcja dostarczyła pomoc za pośrednictwem TİKA oraz Tureckiego Czerwonego Półksiężycu, do takich państw jak: Iran, Strefa Gazy, Serbia, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Macedonia Północna, Kosowo, Bułgaria, Azerbejdżan, Włochy, północny Irak, Afganistan, Hiszpania, Wielka Brytania, Polska. (A. Spancerska, *Turecka dyplomacja medyczna w kontekście epidemii koronawirusa: aspekt polityki wewnętrznej i międzynarodowej* [w:] *Między Wschodem a Zachodem Między Północą a Południem 2020*, Warszawa 2021, s. 348-351.).

¹³³ Z oficjalnej publikacji prezydenckiego Dyktoriatu ds. Komunikacji wynika, że „AFAD prowadzi ważne działania w dziedzinie dyplomacji humanitarnej, zapewniając pomoc państwom dotkniętym katastrofami, takimi jak trzęsienia ziemi, powodzie, a od 2021 roku zajmuje się również koordynacją pomocy Turcji dla Syryjczyków dotkniętych wojną domową”. (T.C. İletişim Başkanlığı, *Kamu Diplomasisi Nedir?*, op. cit., s. 45.).

¹³⁴ Turecki Półksiężyc uczestniczy w działaniach pomocy humanitarnej zarówno w Turcji jak i za granicą. Instytucja między innymi buduje obiekty użyteczności publicznej w państwach takich jak: Palestyna, Sudan, Indonezja, Sri Lanka, Kirgistan, Kosowo, Somalia, Pakistan. (Ibidem., s. 46.).

¹³⁵ J. Wódka, zwraca uwagę na ekspansyjność Tureckich Linii Lotniczych (THY). Turecki przewoźnik posiada największą siatkę połączeń w Afryce, w tym także kursuje do Mogadiszu. Oprócz tego THY przyczyniają się do zwiększania prestiżu i rozpoznawalności Turcji na forum międzynarodowym, np. sponsorując międzynarodowe wydarzenia sportowe, takie jak Liga Mistrzów UEFA. Finał wydarzenia został zorganizowany w czerwcu 2023 roku w Stambule. Tureckie Linie Lotnicze cieszą się rosnącą popularnością. W 2022 roku z usług THY skorzystało 71,8 milionów pasażerów. (J. Wódka, op. cit., s. 211 -213); (THY, *Şampiyonlar Ligi'nin resmi sponsoru oldu*, [https://www.ntv.com.tr/ntvpara/thy-sampiyonlar-liginin-resmi-sponsoru-oldu,U3f8n_UEqE6Zm8RjKL5g1A#:~:text=T%C3%BCrk%20Hava%20Yollar%C4%B1%2C%202023%20finali,d%C3%BCnyadaki%20ilk%20havayolu%20%C5%9Firketi%20oldu.&text=T%C3%BCrk%20Hava%20Yollar%C4%B1%20\(THY\)%20uluslararası%C4%B1,Ligi'nin%20resmi%20sponsoru%20oldu](https://www.ntv.com.tr/ntvpara/thy-sampiyonlar-liginin-resmi-sponsoru-oldu,U3f8n_UEqE6Zm8RjKL5g1A#:~:text=T%C3%BCrk%20Hava%20Yollar%C4%B1%2C%202023%20finali,d%C3%BCnyadaki%20ilk%20havayolu%20%C5%9Firketi%20oldu.&text=T%C3%BCrk%20Hava%20Yollar%C4%B1%20(THY)%20uluslararası%C4%B1,Ligi'nin%20resmi%20sponsoru%20oldu) [dostęp: 14.06.2023]), (*Turkish Airlines 2022 Faaliyet Raporu*, <https://investor.turkishairlines.com/documents/yillik-raporlar/2022-yillik-faaliyet-raporu.pdf>, s. 5. [dostęp: 14.06.2023]).

wykorzystywane jako źródło pomocy społecznej, a także instrument polityki zagranicznej¹³⁶. Od lat 20. XX wieku do 1945 roku stosowanie polityki rozwojowej jako narzędzia w budowaniu relacji bilateralnych prawie nie istniało. Po wojnie narodowowyzwoleńczej z lat 1919-1923 kwestią priorytetową dla tureckich władz było uregulowanie polityki wewnętrznej, oraz budowanie fundamentów nowego państwa. W latach 40. XX wieku Turcja była uzależniona od pomocy państw europejskich i także nie przejawiała aktywności na tej płaszczyźnie¹³⁷. Pierwszym symptomem zmian było wniesienie przez Turcję pomocy dla Pakistanu i Iranu w 1971 roku, w ramach Organizacji Traktatu Centralnego (Central Treaty Organization - CENTO) i włączenie się do programu pomocy technicznej ONZ w 1957 roku¹³⁸. Pomoc rozwojowa ponownie stała się narzędziem tureckiej polityki zagranicznej dopiero w czerwcu 1985 roku¹³⁹. Wówczas Turcja ustanowiła pakiet pomocy o wartości 10 milionów dolarów w celu wsparcia Gambii, Gwinei, Mauretanii, Senegalu, Somalii oraz Sudanu¹⁴⁰. Wzrostowi aktywizmu Turcji na płaszczyźnie pomocy rozwojowej sprzyjały także liberalne reformy gospodarcze zainicjowane przez Turguta Özala.

Do instytucjonalizacji pomocy rozwojowej w Turcji doszło wraz z utworzeniem Tureckiej Agencji Współpracy i Rozwoju (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı - TİKA) w 1992 roku¹⁴¹. Kontekstem powstania instytucji był upadek Związku Radzieckiego, który doprowadził do utworzenia niepodległych państw tureckich na obszarze postsowieckim¹⁴². W oficjalnych publikacjach prezydenckiego Dyrektoriatu ds. Komunikacji TİKA jest uznawana za jeden z podmiotów dyplomacji publicznej przyczyniających się do zwiększania tureckiej miękkiej siły, a jej misją jest „ (...) realizować zrównoważone projekty i działania, które będą wspierać procesy rozwoju gospodarczego, społecznego i ludzkiego krajów oraz przenosić nasze wspólne dziedzictwo historyczne i kulturowe w przyszłość”¹⁴³.

---

¹³⁶ E.B. Ekinci, *Para Vakıfları*, <https://www.derintarih.com/osmanli-tarihi/para-vakiflari/> [dostęp:13.06.2023].

¹³⁷ *73 yıl önce bugün, Marshall Planı için imzalar atıldı*, <https://www.savunmatr.com/73-yil-once-bugun-marshall-planı-icin-imzalar-atildi> [dostęp:13.06.2023].

¹³⁸ Atatürk Ansiklopedisi, *Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO)*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/merkezi-antlasma-teskilati-cento/> [dostęp:13.06.2023].

¹³⁹ *Türkiye'nin Kalkınma İşbirliği: Genel Özellikleri Ve En Az Gelişmiş Ülkelere Yönelik Yaklaşımı*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa> [dostęp:13.06.2023].

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *Hakkımızda*, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649> [dostęp: 16.06.2023]).

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ TİKA odwołuje się do takich wartości jak: zorientowanie na człowieka, zgodność z potrzebami i priorytetami państwa, jakość dostarczanych produktów i usług, bezstronność i przejrzystość, uczestnictwo, niezawodność, zorientowanie na wyniki, skuteczność, wydajność, adekwatność, kompatybilność z polityką zagraniczną. Od 2018 roku TİKA podlega pod Ministerstwo Kultury i Turystyki. Zgodnie z informacjami opublikowanymi na stronie internetowej tureckiego MSZ, TİKA posiada 61 biur koordynujących projekty w 59 państwach partnerskich. (Ibidem.); (T.C. İletişim Başkanlığı, *Kamu Diplomasisi Nedir?*, op. cit., s. 44.).

Z raportu agencji TİKA wynika, że oficjalna pomoc rozwojowa Turcji w 2019 roku wyniosła 8,468 miliarda dolarów. Wśród państw w największym stopniu korzystających z tureckiej pomocy rozwojowej są według kolejności: Afganistan (32,9 mln), Somalia (28,21 mln), Bangladesz (15,22 mln), Sudan (13,31 mln.), Jemen (6,10 mln), Niger (5,40 mln), Dżibuti (5,40 mln) Czad (3,59 mln) Myanmar (3,53 mln), Guinea (3,44 mln)¹⁴⁴.

Wraz przejściem władzy w Afganistanie przez Talibów w sierpniu 2021 roku Turcja w porozumieniu z nowymi władzami zaproponowała Stanom Zjednoczonym zarządzanie międzynarodowym lotniskiem w Kabulu, mając jednocześnie nadzieję na odbudowanie swojego wizerunku wśród zachodnich sojuszników¹⁴⁵. W długotrwałym procesie negocjacji Talibowie nie zdecydowali się jednak zaakceptować propozycji Turcji ani Kataru, a nadzór nad obsługą naziemną lotnisk w Kabulu, Heracie i Kandaharze uzyskała firma ze Zjednoczonych Emiratów Arabskich¹⁴⁶. Mimo tego, że propozycja decydentów w Ankarze została odrzucona, to turecka obecność w Afganistanie jest nadal widoczna między innymi za sprawą działalności agencji TİKA. Organizacja jest zaangażowana między innymi w budowę przychodni świadczących podstawowe usługi zdrowotne¹⁴⁷. Ponadto dzięki agencji w państwie od 2021 roku funkcjonuje Szpital Dziecięcy Przyjaźni Afgańsko-Tureckiej, gdzie znajduje się 110 łóżek, a w szpitalu zatrudnionych jest 139 pracowników, w tym 24

---

¹⁴⁴ Wysokość wpłat Turcji na rzecz międzynarodowych organizacji pomocowych w 2019 roku wyniosła ponad 197 milionów dolarów i jest to wzrost w porównaniu z 2018 rokiem, gdy kwota ta wynosiła 179,7 milionów dolarów. Turcja znajduje się na szóstym miejscu, pod względem środków finansowych przeznaczonych na pomoc rozwojową wśród państw członkowskich OECD. (TİKA, *Turkish Development Assistance Report 2019*, <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/publication/2019/TurkiyeKalkinma2019WebENG.pdf>, s. 14-12.). Z raportu Global Humanitarian Assistance z 2022 roku, uwzględniającego dane za 2021 rok wynika, że Turcja jest drugim po USA, największym dawcą pomocy humanitarnej. Wysokość tureckiej pomocy udzielonej w 2021 roku wyniosła 5.587 miliardów dolarów i jest to spadek w porównaniu z kwotą 7.640 miliardów dolarów przeznaczonej w 2019 roku. Za Turcją uplasowały się wówczas Stany Zjednoczone - 7,025 miliardów dolarów, Niemcy - 3,255 miliardów dolarów, Wielka Brytania - 3,067 miliardów dolarów. W obu opisanych wyżej raportach Global Humanitarian Assistance zaznaczono, że Turcja została oznaczona w dokumencie w inny sposób, ponieważ turecka pomoc humanitarna w znacznej mierze składa się z wydatków na przyjmowanie uchodźców syryjskich i w związku z tym nie jest dokładnie porównywalna z międzynarodową pomocą humanitarną od innych donatorów. (*Global Humanitarian Assistance Report 2022*, https://devinit.org/documents/1193/GHA2022_Digital_v8_DknWCsU.pdf, s. 52, [dostęp: 14.06.2023]), (*Global Humanitarian Assistance Report 2020*, <https://devinit.org/documents/776/Global-Humanitarian-Assistance-Report-2020.pdf>, s. 35. [dostęp: 14.06.2023]).

¹⁴⁵ *Taliban sözcüsü: Kabil Havalimanı'nın güvenliğini biz sağlayacağız*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/taliban-sozcusu-kabil-havalimaninin-guvenligini-kendimiz-saglayacagiz-haber-1533266> [dostęp: 30.08.2021].

¹⁴⁶ R. Soyulu, *How Turkey lost its bid to run Afghanistan's airports to the UAE*, <https://www.middleeasteye.net/news/afghanistan-turkey-airports-how-lost-bid-run> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁴⁷ *Turkey's TİKA provides health care to 12M people in Afghanistan*, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkeys-tika-provides-health-care-to-12m-people-in-afghanistan> [dostęp: 17.06.2023].

lekarzy¹⁴⁸. TİKA finansuje także wyposażenie dla afgańskich szkół w postaci ławek i krzeseł, przekazuje również najbardziej potrzebującej ludności żywność oraz koce¹⁴⁹.

W trakcie sprawowania władzy przez AKP Turcja wyraźnie zwiększyła swoje zainteresowanie kontynentem afrykańskim. Pod rządami ugrupowania liczba tureckich ambasad na kontynencie sukcesywnie wzrasta¹⁵⁰. W 2002 roku, a zatem wtedy gdy AKP obejmowała władzę, ich liczba wynosiła zaledwie 12, a w 2022 roku jest ich już 44¹⁵¹. Tureckie Linie Lotnicze latają dziś do 40 destynacji w Afryce¹⁵². Spośród państw afrykańskich w Somalii turecka obecność manifestuje się w najbardziej widoczny sposób. W tym państwie działa TİKA, a jej aktywność obejmuje zapewnienie darmowej edukacji oraz realizację nowoczesnych projektów rolniczych, aby zapobiegać suszy¹⁵³. Turcja posiada w Somalii własną bazę wojskową, nowoczesny szpital nazwany imieniem R.T. Erdoğan, a turecka grupa biznesowa Albayrak Group związana ze środowiskiem prezydenta, zawarła 14-letni kontrakt na obsługę i renowację portu w Mogadiszu¹⁵⁴. Z informacji opublikowanych na stronie internetowej firmy wynika, że Turcja przejęła 45% udziału w przychodach portu, a pozostałe 55% udziałów trafi do rządu somalijskiego¹⁵⁵.

Turcja rozwija swoje relacje dyplomatyczne z Afryką, odwołując się do dziedzictwa historycznego Imperium Osmańskiego, które swoim zasięgiem obejmowało także terytorium

---

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ B. Güler, S.K. Sada, *TİKA, Afganistan'da 500 Afgan aileye gıda ve battaniye yardımı yaptı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-afganistanda-500-afgan-aileye-gida-ve-battaniye-yardimi-yapti/2443747> [dostęp: 17.06.2023].; Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *TİKA, Afganistan'ın Eğitim Altyapısına Desteğini Sürdürüyor*, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_afganistan%27in_egitim_altyapisina_destegini_surduruyor-75756 [dostęp: 17.06.2023].

¹⁵⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye-Afrika ilişkileri*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa#:~:text=2002%20y%C4%B1%C4%B1nda%20sadece%2012%20B%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7ili%C4%9Fimiz,B%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7iliklerinin%20say%C4%B1s%C4%B1%2038'e%20%C3%A7%C4%B1km%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.> [dostęp: 15.06.2023].

¹⁵¹ *Türkiye carries out intense diplomacy with African countries in 2022*, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkiye-carries-out-intense-diplomacy-with-african-countries-in-2022> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁵² B. Babali, *The Scramble for African Aviation*, <https://thebusinessyear.com/article/scramble-for-african-aviation-2022/> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁵³ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *Türkiye'den Somali'ye İlkleri Yaşatan Proje*, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_den_somali_ye_ilkleri_yasatan_proje-41239 [dostęp: 17.06.2023].

¹⁵⁴ *Somalia: Turkish company to manage Port of Mogadishu*, <https://www.aa.com.tr/en/africa/somalia-turkish-company-to-manage-port-of-mogadishu/2004042>, [dostęp: 08.11.2021] Przykładem najlepiej obrazującym turecką twardą siłę w Somalii jest utworzona w 2017 roku baza szkoleniowa TURKSOM w Mogadiszu. Obiekt ma około czterech kilometrów kwadratowych, koszt realizacji inwestycji wyniósł 50 milionów dolarów. W bazie znajduje się 200 osobowy kontyngent turecki, szkoła 500 Somalijczyków, z 1500 stale stacjonującymi wojskami somalijskimi. Baza znajduje się w pobliżu lotniska i tureckiego szpitala i pomaga Somalii zbudować brygadę komandosów oraz specjalną jednostkę policji. R. Outzen, *Deals, Drones, and National Will: The New Era in Turkish Power Projection*, „Policy Notes” 2021, No. 108, s.8.

¹⁵⁵ Alport Mogadishu, *Şirket profili*, <http://www.portofmogadishu.com/tr/kurumsal/> [dostęp: 08.11.2021].

współczesnego Sudanu¹⁵⁶. Jak wskazuje Jihad Mashamoun, Ankara rozpoczęła budowę swojego soft power w państwie najpierw poprzez rozwój infrastruktury i zbudowanie mostów King Nimr i al-Halfaya¹⁵⁷. Następnie zaangażowała w swoje działania agencję pomocową TİKA oraz Turecki Czerwony Półksiężyc, aby przeprowadzić remont centrum medycznego zajmującego się edukacją dzieci z zespołem Downa, oraz zbudować szpitala Nyala¹⁵⁸. Badacz zwraca uwagę, że Turcja stara się zapobiegać rozprzestrzenianiu się radykalnej wersji islamu w Sudanie, w związku z tym od 1992 r. przyznała sudańskim studentom 700 stypendiów na naukę w Turcji¹⁵⁹. Po próbie zamachu stanu w Turcji w 2016 roku prezydent Omar al-Baszir zamknął szkoły związane z ruchem F. Gülena i przekazał je pod kontrolę tureckiej Fundacji Maarif¹⁶⁰. W 2017 roku prezydent Turcji wraz ze swoją delegacją złożył wizytę w Sudanie, a strony podpisały 12 umów mających na celu zacieśnienie współpracy gospodarczej, wojskowej i kulturalnej, o łącznej wartości 650 milionów dolarów¹⁶¹. Pozytywna dynamika w relacjach dwustronnych spowodowała, że w 2018 r., prezydent al-Baszir zgodził się na to, aby Turcja na 99 lat wydzierżawiła wyspę Suakin na Morzu Czerwonym¹⁶². W tym samym roku na wyspie pojawił się także turecki minister obrony narodowej Hulusi Akar, a w związku z tym pojawiły się też spekulacje dotyczące tego, że celem wizyty ministra było omówienie utworzenia baz szkolenia wojskowego na wyspie, co wzbudziło to zaniepokojenie władz w Egipcie i w Arabii Saudyjskiej¹⁶³. W 2019 roku al-Baszir został obalony w wyniku wojskowego zamachu stanu, a jego następcą został generał Abdel Fattah al-Burhan, który przybył do Turcji na zaproszenie R.T. Erdoğan w 2021 roku¹⁶⁴. A.F. al-Burhan, wyraził wolę kontynuowania dobrych relacji z Turcją, niemniej od kwietnia 2023 roku w Sudanie

---

¹⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Sudan Siyasi İlişkileri*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-sudan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁵⁷ J. Mashamoun, *Turkey and Sudan: An enduring relationship?*, <https://www.mei.edu/publications/turkey-and-sudan-enduring-relationship> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Sudan Siyasi...*, op. cit.,

¹⁶¹ J. Mashamoun, *Turkey and Sudan: An...*, op. cit.,

¹⁶² M. Amin, *Suakin: 'Forgotten' Sudanese island becomes focus for Red Sea rivalries*, <https://www.middleeasteye.net/news/suakin-forgotten-sudanese-island-becomes-focus-red-sea-rivalries> [dostęp: 17.06.2023]. Wyspa zlokalizowana na skrzyżowaniu dróg między Zatoką Adeńską a Morzem Czerwonym oraz między Arabią Saudyjską a Afryką Wschodnią. Suakin była portem wykorzystywanych w czasach Imperium Osmańskiego. Oficjalnie strona turecka zaprzecza, że planują założenie na wyspie bazy wojskowej, ale należy zauważyć, że dzięki swojemu położeniu, wyspa łatwo mogłaby nabrać cech militarnych i stać się bazą oprócz tej jaką Turcy posiadają w Katarze i Somalii. (D. Ghoshal, *What is happening in Suakin Island?*, <http://sr.sgpp.ac.id/post/what-is-happening-in-suakin-island> [dostęp: 12.09.2021]., (F. Tastekin, *Erdogan's Ottoman dream causes storm in Red Sea*, <https://www.al-monitor.com/originals/2018/01/turkey-sudan-cooperation-sparks-worry-in-gulf.html> [dostęp: 12.09.2021]).

¹⁶³ Y. Aktay, *Hulusi Akar's visits to Libya, Sudan, and Somalia*, <https://www.yenisafak.com/en/columns/yasin-aktay/hulusi-akar-visits-to-libya-sudan-and-somalia-2046747> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁶⁴ T. Ismail, *Sudan says Burhan's visit to Turkey to expand cooperation*, <https://www.aa.com.tr/en/africa/sudan-says-burhan-s-visit-to-turkey-to-expand-cooperation/2334769> [dostęp: 17.06.2023].

toczą się wewnętrzne walki, w związku z tym polityczna przyszłość tureckich wpływów w Sudanie pozostaje niepewna¹⁶⁵.

Tak jak w przypadku relacji z Sudanem Turcja rozwija swoje stosunki dwustronne z Nigrem w odwołaniu do więzów historycznych¹⁶⁶. Do nawiązania relacji dyplomatycznych między państwami doszło w 1967 roku¹⁶⁷. W Nigrze TİKA realizuje programy pomocy technicznej, a także takie, które bezpośrednio dotyczą życia codziennego mieszkańców - buduje szkoły, przychodnie, parki i domy dziecka¹⁶⁸. Tureckie organizacje pozarządowe takie jak między innymi Fundacja Pomocy Humanitarnej (İnsani Yardım Vakfı - İHH) udzielają pomocy humanitarnej ludności państwa¹⁶⁹. Podobnie jak w Sudanie od 1992 roku Turcja przyznaje stypendia studentom z Nigru, a w państwie znajdują się także tureckie szkoły Fundacji Maarif¹⁷⁰. Innym narzędziem dyplomatycznym wykorzystanym przez Turków w Nigrze, stała się „diplomacja dronowa”¹⁷¹. Niger, który graniczy z Mali i Burkina Faso, w maju 2022 roku nabył od Turcji sześć dronów Bayraktar TB2 w ramach kontraktu zbrojeniowego podpisanego w listopadzie 2021 roku¹⁷². W ten sposób władze Nigru chcą wspomóc swoje działania w walce z organizacjami terrorystycznymi takimi jak tzw. Państwo Islamskie oraz grupy związane z Al-Kaidą¹⁷³. Niger deklaruje, że chce czerpać wiedzę od Turcji w walce z terroryzmem¹⁷⁴. Podobnie jak w przypadku Somalii, tureckie grupy biznesowe są zaangażowane w budowę kluczowej infrastruktury, a przykładem jest lotnisko Niamey, które zostało zbudowane przez turecką firmę Summa¹⁷⁵.

---

¹⁶⁵ B. Ochieng, *Sudan: Why has fighting broken out there?*, <https://www.bbc.com/news/world-africa-65284948> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁶⁶ Świadczy o tym jedna z wypowiedzi R.T. Erdoğan, który w 2015 roku oznajmił: „Przyjęcie Afryki ma dla Turcji znaczenie wykraczające poza handel czy biznes. Oznacza umocnienie naszych więzi braterstwa i przyjaźni. Spotykamy się na nowo z tą geografiją, z którą łączy nas tysiącletnia więź emocjonalna i setki lat czynnej solidarności i nadrabiamy stracony czas”. (Presidency Of The Republic Of Turkey, “*Turkey will contribute to the development of Djibouti and Africa in all areas with its knowledge and experience*”, <https://tccb.gov.tr/en/news/542/3404/turkey-will-contribute-to-the-development-of-djibouti-and-africa-in-all-areas-with-its-knowledge-and-experience> [dostęp:17.06.2023]), (T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye-Nijer İlişkileri*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijer-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa> [dostęp: 17.06.2023]).

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ Ibidem.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ E. Lionel, *Turkey delivers six Bayraktar TB2 drones to Niger*, <https://www.military.africa/2022/05/turkey-delivers-six-bayraktar-tb2-drone-to-niger/> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ *Niger needs Turkey's support to fight terrorism: PM Mahamadou*, <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/niger-needs-turkeys-support-to-fight-terrorism-pm-mahamadou> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁷⁵ Ibidem.

Turcja nawiązała relacje dyplomatyczne z Dżibuti w 1977 roku¹⁷⁶. Podobnie jak w Sudanie i Nigrze, Turcja od 1992 roku przyznaje studentom stypendia naukowe¹⁷⁷. Podczas pierwszej wizyty prezydenta R.T. Erdoğan w Dżibuti w 2015 r. prezydent İsmail Ömer Gulle wyraził życzenie, aby „zobaczyć meczet noszący ślady architektury osmańskiej w swoim kraju i usłyszeć azan w stylu stambulskim”¹⁷⁸. Projekt został zrealizowany w 2019 roku i tym samym jest to największy meczet w Dżibuti, który może pomieścić 6 tysięcy osób, a większość materiałów do budowy sprowadzono z Turcji. W ceremonii inauguracji uczestniczył przewodniczący parlamentu Turcji Mustafa Şentop¹⁷⁹. Według władz w Ankarze, meczet symbolizuje przyjaźń między państwami¹⁸⁰. Działalność TİKA w Dżibuti polega między innymi na organizowaniu szkoleń zawodowych dla kobiet w dziedzinie cukiernictwa, budowie pomieszczeń targowych, aby w ten sposób wesprzeć lokalnych przedsiębiorców¹⁸¹. Ponadto turecka agencja dostarczyła stanowiska do mycia rąk w przestrzeni publicznej, aby podnieść świadomość higieny w trakcie pandemii koronawirusa¹⁸². Relacje między państwami rozwijają się dynamicznie, a władze w Ankarze wyrażają zainteresowanie przejęciem zarządzania portem w Dżibuti, na podstawie umowy morskiej podpisanej między państwami¹⁸³. Z perspektywy decydentów w Ankarze taka decyzja miałaby znaczenie strategiczne, ponieważ Dżibuti tak jak Somalia znajduje się w Rogu Afryki.

Turcja nawiązała relacje dyplomatyczne z Czadem w 1969 roku, a turecka ambasada w Ndżamenie rozpoczęła działalność w marcu 2013 roku¹⁸⁴. W tym samym roku uruchomiono bezpośrednio loty Tureckich Linii Lotniczych ze Stambułu do stolicy Czadu¹⁸⁵. Dwa lata później agencja TİKA otworzyła swoje biuro koordynacyjne w Ndżamenie i od tego czasu zapewnia uczniom przybory szkole, prowadzi rolniczą szkołę zawodową, dostarcza

---

¹⁷⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Cibuti Siyasi İlişkileri*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cibuti-siyasi-iliskileri.tr.mfa> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ Türkiye Diyanet Vakfı, *Türkiye'nin desteğiyle inşa edilen Cibuti'nin en büyük camisi açılıyor*, <https://tdv.org/tr-TR/turkiyenin-destegiyle-insa-edilen-cibutinin-en-buyuk-camisi-aciliyor/> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁷⁹ F. Ali, *Turkey's growing influence in the Horn of Africa*, <https://www.newarab.com/analysis/turkeys-growing-influence-horn-africa> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁸⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Cibuti Siyasi...*, op. cit.,

¹⁸¹ Turkish Cooperation and Coordination Agency, *Djiboutian Women Get Jobs Thanks to TİKA*, https://www.tika.gov.tr/en/news/djiboutian_women_get_jobs_thanks_to_tika-66439 [dostęp: 17.06.2023].

Turkish Cooperation and Coordination Agency, *TİKA Built a Marketplace in Djibouti*, https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_built_a_marketplace_in_djibouti-61130 [dostęp: 17.06.2023].

¹⁸² Turkish Cooperation and Coordination Agency, *TİKA Supports Djibouti's Fight against COVID19*, https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_supports_djibouti%27s_fight_against_covid19-59756 [dostęp: 17.06.2023].

¹⁸³ Nordic Monitor, *Turkey aiming to take over management of strategic port in Djibouti*, <https://nordicmonitor.com/2020/03/turkey-aiming-to-take-over-the-management-of-a-strategic-port-in-djibouti/> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁸⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye-Çad İlişkileri*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cad-iliskileri.tr.mfa> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁸⁵ Ibidem.

narzędzia do przetwarzania produktów rolnych aby aktywizować zawodowo kobiety, ponadto dostarcza sprzęt medyczny do przychodni i szpitali¹⁸⁶. Turecką miękką siłę w państwie od 2017 roku wzmacnia Fundacja Maarif¹⁸⁷. W 2019 roku państwa podpisały cztery umowy, między innymi w zakresie współpracy w dziedzinie kultury oraz ramową umowę wojskową¹⁸⁸. W 2020 roku tureckie Ministerstwo Obrony ogłosiło wysłanie wojskowego samolotu transportowego z pomocą medyczną, aby wesprzeć Czad w walce z epidemią¹⁸⁹. Z punktu widzenia tureckich decydentów, położenie geograficzne Czadu jest istotne¹⁹⁰. Państwo graniczy z Libią, gdzie Turcja posiada swoją bazę wojskową, oraz graniczy z Sudanem i Nigrem, państwami, które są także beneficjentami agencji TİKA.

Gwinea jest była kolonią francuską, mimo tego, że na swoim terytorium posiada cenne zasoby naturalne, to jest jednym z najsłabiej rozwiniętych państw na siebie, gdzie zagraniczne mocarstwa rywalizują o uzyskanie wpływów¹⁹¹. Stosunki dyplomatyczne Gwinei z Turcją zostały zainicjowane w 2013 roku, gdy państwa wzajemnie otworzyły ambasady¹⁹². R.T. Erdoğan po raz pierwszy odwiedził to afrykańskie państwo w 2016 roku¹⁹³. Prezydent Condé odwiedził Turcję w 2018 roku i uczestniczył w Nadzwyczajnym Szczycie OWI, a także wziął udział ceremonii zaprzysiężenia R.T. Erdoğan na prezydenta¹⁹⁴. Rok później przybył do Turcji i był obecny podczas ceremonii otwarcia meczetu Çamlıca w Stambule¹⁹⁵. Od 2017 roku Tureckie Linie Lotnicze uruchomiły połączenia do Gwinei, a w tym samym roku swoje biuro w państwie otworzyła agencja TİKA¹⁹⁶. W państwie swoją działalność prowadzi także Fundacja Maarif, która kontroluje pięć szkół¹⁹⁷. Tak jak w pozostałych

---

¹⁸⁶ Turkish Cooperation and Coordination Agency, *TİKA Supports the Health Infrastructure of Chad*, https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_supports_the_health_infrastructure_of_chad-70659 [dostęp: 17.06.2023]., Turkish Cooperation and Coordination Agency, *TİKA Supports Women Employment in Chad*, https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_supports_women_employment_in_chad-74627 [dostęp: 17.06.2023].

¹⁸⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye-Çad İlişkileri...*, op. cit.,

¹⁸⁸ K. Hassan, *Egypt seeks to block Turkish influence in Chad*, <https://www.al-monitor.com/originals/2021/03/egypt-chad-relations-turkey-influence-africa-libya-security.html> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁸⁹ Ibidem.

¹⁹⁰ *Libya secures military agreement with Turkey*, <https://country.eiu.com/article.aspx?articleid=632545246&Country=Libya&topic=Politics&subtopic=Forecast&subsubtopic=International+relations&oid=1902381173> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁹¹ J. Pickering, *Foreign Competition in Guinea: The Scramble for Natural Resources*, <https://www.fpri.org/article/2021/09/foreign-competition-in-guinea-the-scramble-for-natural-resources/> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁹² T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Gine Siyasi İlişkileri*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-gine-siyasi-iliskileri.tr.mfa> [dostęp: 17.06.2023].

¹⁹³ Ibidem.

¹⁹⁴ J. Pickering, *Foreign Competition in...*, op. cit.,

¹⁹⁵ Ibidem.

¹⁹⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Gine Siyasi...*, op. cit.,

¹⁹⁷ Ibidem.

państwach afrykańskich, tureccy biznesmeni w Gwinei są najbardziej aktywni w sektorze budowlanym¹⁹⁸. Ze względu na bogactwo naturalne państwa, Turcja także przejawia zainteresowanie wydobywaniem złota i żelaza. Jak wskazuje Jessica Pickering: „Ankara doskonale zdaje sobie sprawę z dominacji Pekinu w przemyśle boksytowym. Aby konkurować z Chinami w innych częściach sektora wydobywczego, tureccy urzędnicy zadeklarowali zamiar przetwarzania wydobywanych minerałów w Gwinei w celu uzyskania przychodów krajowych przed eksportem produktu, w przeciwieństwie do chińskich firm, które eksportują surową rudę i rafinują ją w kraju”¹⁹⁹.

Turcja, która posiada więzy historyczne łączące ją z Jemenem od czasów Imperium Osmańskiego, od początku konfliktu zaangażowała się w dostarczanie pomocy humanitarnej²⁰⁰. Jak wskazuje Omar Munassar, „Ankara zapewnia Jemeńczykom środki do życia i podstawową opiekę zdrowotną za pośrednictwem swoich organizacji rządowych i pozarządowych, w tym Tureckiej Agencji Współpracy i Koordynacji (TİKA) oraz Tureckiej Organizacji Pomocy Humanitarnej (İHH). W ramach swojej pomocy Turcja wysłała w 2017 roku statek przewożący pomoc humanitarną o wartości prawie 9 mln USD, zbudowała mały szpital w Adenie i przekazała 1 mln USD na wsparcie programów UNICEF. Ponadto Turcja zapewniła leczenie szpitalne rannym bojownikom walczącym z Huti w swoich krajowych szpitalach oraz azyl jemeńskim urzędnikom, zwłaszcza tym z partii Islah, którzy uciekli do Turcji, gdy rebelianci Huti zajęli stolicę Jemenu pod koniec 2014 roku. W 2018 i 2019 roku rozpoczęto także kampanie darowizn dla Jemenu, w tym dwie słynne („Nie milcz o Jemenie” i „Jemen czeka na pomoc”)²⁰¹.

W wymiarze politycznym w 2015 roku Turcja poparła saudyjską operację wojskową w Jemenie²⁰², niemniej na przestrzeni lat jej stanowisko ewoluowało. W trakcie blokady Kataru w 2017 roku Ankara zantagonizowała swoje relacje z Egiptem, Arabią Saudyjską, Zjednoczonymi Emiratami Arabskimi oraz Bahrajnem²⁰³. W latach 2022 - 2023 ze względu na chęć utrzymania procesu normalizacji z arabskimi państwami Zatoki Perskiej, Turcja opowiada się za nieinterwencjonizmem w Jemenie.

---

¹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹ J. Pickering, *Foreign Competition in...*, op. cit.,

²⁰⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Yemen Siyasi İlişkileri*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-yemen-siyasi-iliskileri.tr.mfa> [dostęp: 17.06.2023].

²⁰¹ O. Munassar, *Turkey's Policy Shifts Toward Yemen's Civil War, a Local and Regional Perspective*, <https://sanaacenter.org/publications/analysis/15966> [dostęp: 17.06.2023].

²⁰² A. Stein, *Turkey's Yemen Dilemma*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2015-04-07/turkeys-yemen-dilemma> [dostęp: 17.06.2023].

²⁰³ *How Turkey stood by Qatar amid the Gulf crisis*, <https://www.aljazeera.com/news/2017/11/14/how-turkey-stood-by-qatar-amid-the-gulf-crisis> [dostęp: 17.06.2023].

Turecka polityka zagraniczna względem regionu azjatyckiego jest realizowana w ramach koncepcji „Azja Od Nowa” (Yeniden Asya Girişimi), która została ogłoszona w 2019 roku przez ówczesnego szefa tureckiej dyplomacji - Mevlüta Çavuşoğlu²⁰⁴. Koncepcja jest częścią „proaktywnej i humanitarnej” wizji tureckiej polityki zagranicznej, a jej celem jest dążenie do osiągnięcia zrównoważonej struktury handlu Turcji z Azją, zwiększenie wzajemnych inwestycji i intensyfikacja współpracy gospodarczej²⁰⁵. Ponadto turecka dyplomacja chce pogłębienia relacji z państwami azjatyckimi, z którą łączą ją więzi historyczne i kulturowe, poprzez realizację projektów kulturalnych i edukacyjnych²⁰⁶. W regionie południowej Azji Turcja także świadczy pomoc rozwojową i humanitarną za pośrednictwem agencji TİKA. Biura koordynacyjne znajdują się w Pakistanie, Bangladeszu, Mjanmarze i na Filipinach²⁰⁷.

W 2020 roku ówczesny szef tureckiej dyplomacji – Mevlüt Çavuşoğlu oznajmił, że „Bangladesz jest jednym z kluczowych partnerów Turcji w Nowej Inicjatywie Azjatyckiej ze swoją dynamiczną gospodarką i młodą populacją”²⁰⁸. Do intensyfikacji relacji dwustronnych doszło po tym, jak Turcja na forum międzynarodowym opowiedziała się po stronie muzułmańskiej społeczności Rohindżów, którzy przybyli do sąsiedniego Bangladeszu ze względu na prześladowania, jakich doświadczyli w Mjanmie. Zaangażowanie Turcji nie ograniczyło się do sfery dyplomatycznej. Przy wsparciu rządu w Ankarze tureckie instytucje publiczne takie jak: TİKA, AFAD, Turecki Czerwony Półksiężyc, Diyanet w Bangladeszu wybudowano szpitale, obozy dla uchodźców oraz stworzono programy żywnościowe²⁰⁹. W

---

²⁰⁴ Zdaniem ówczesnego szefa tureckiej dyplomacji - Mevlüt Çavuşoğlu: „Azja staje się gospodarczym centrum świata. Społeczność międzynarodowa rywalizuje o to, kto zajmie więcej miejsca w Azji. Mamy jednak głębokie korzenie w tym najbardziej dynamicznym regionie świata. Podobnie jak bycie w Europie i bycie Europejczykiem, bycie w Azji i bycie Azjatą jest również dla nas cenne. Jedną z cech, które czynią nas wyjątkowymi, jest to, że opieramy się na tych dwóch filarach”. (*Bakan Çavuşoğlu: 'Yeniden Asya' açılımını bugün ilan ediyoruz*, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-cavusoglu-yeniden-asya-acilimini-bugun-ilan-ediyoruz-425758.html> [dostęp: 17.06.2023]). Nilvana Darama Yıldırımgeç pełni funkcję koordynatora ds. Ponownego Otwarcia na Azję w tureckim ministerstwie spraw zagranicznych. Jak wskazuje, „Turcja bynajmniej nie szuka nowej pozycji. Nasz cel, jakim jest integracja z instytucjami europejskimi i wzmocnienie naszej pozycji w tych instytucjach, ale teraz zmierzamy do świata wielobiegunowego, a polityka zagraniczna Turcji zawsze była wielowymiarowa”. Zdaniem N.D. Yıldırımgeç tureckie korzenie sięgają Azji, a nowa inicjatywa dyplomatyczna ma na celu „bardziej kompleksowe i systematyczne podejście do regionu”.

N.Yüzbaşıoğlu, *'Yeniden Asya' girişimi, Türkiye'nin Asya'yla ilişkilerini bütüncül şekilde güçlendirmeyi hedefliyor*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yeniden-asya-girisimi-turkiyenin-asyayla-iliskilerini-butuncul-sekilde-guclendirmeyi-hedefliyor/2241155> [dostęp: 17.06.2023].

²⁰⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Asya-Pasifik Ülkeleri İle İlişkiler*, <https://www.mfa.gov.tr/dogu-asya-ve-pasifik-ulkeleri-ile-iliskiler.tr.mfa> [dostęp: 17.06.2023].

²⁰⁶ Ibidem.

²⁰⁷ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, <https://www.tika.gov.tr/tr/koordinatorklukler> [dostęp: 17.06.2023].

²⁰⁸ N. İslam, *Türkiye'nin Yeniden Asya girişimi ve Bangladeş*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-nin-yeniden-asya-girisimi-ve-banglades/2008381> [dostęp: 17.06.2023].

²⁰⁹ Ibidem.

styczniu 2023 roku TİKA dostarczyła sprzęt medyczny do odnowionej kliniki medycznej, nazwanej imieniem byłej tureckiej pierwszej damy - Nazmiye Demirel²¹⁰. Do pierwszej wizyty wysokiego szczebla z Turcji w Mjanmarze doszło w 2012 roku przez ówczesnego szefa tureckiej dyplomacji - Ahmeta Davutoğlu²¹¹. Cztery lata później państwo odwiedził turecki minister spraw zagranicznych Mevlüt Çavuşoğlu i odbył spotkanie między innymi z ówczesną szefową rządu Aung San Suu Kyi²¹². W 2017 roku władze tureckie skrytykowały władze w Mjanmarze za stosowanie przemocy wobec społeczności Rohindza²¹³. W państwie TİKA kontynuuje wspieranie prześladowanych muzułmanów między innymi poprzez poprawę infrastruktury zdrowotnej²¹⁴.

Mimo tego, że najwięcej pomocy w regionie Azji Południowej Turcja przekazuje Bangladeszowi i Mjanmie, to najważniejszym partnerem władz w Ankarze jest Pakistan. W trakcie pierwszej wizyty premiera Szhebaz Szerifa w Turcji w 2022 rokuo znalazł, że relacje między państwami są wzorowe, a także pozostają „(...) zakorzenione we wspólnych powiązaniach religijnych, kulturowych i językowych i wykraczają poza zmiany polityczne po obu stronach”²¹⁵. Pakistan i Turcja mają podobne poglądy na kwestie regionalne i międzynarodowe. Do umocnienia sojuszu między państwami doszło po tym, jak Turcja i Pakistan opowiedziały się po stronie Azerbejdżanu w trakcie drugiej wojny o Górski Karabach²¹⁶. Ponadto państwa wyrażają poparcie dla stanowiska Pakistanu w konflikcie o Kaszmir. Oś współpracy między tymi trzema państwami od 2020 roku jest widoczna na forum międzynarodowym, a współpraca między stronami, które postrzegają się jako braterskie, będzie ulegać intensyfikacji.

---

²¹⁰ D.B. Atalay, *TİKA'dan Bangladeş'teki Nazmiye Demirel Kliniğine tadilat ve donanım desteği*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tikadan-bangladesteki-nazmiye-demirel-klinigine-tadilat-ve-donanim-destegi/2798377> [dostęp: 17.06.2023].

²¹¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Myanmar Siyasi İlişkileri*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-myanmar-siyasi-iliskileri.tr.mfa> [dostęp: 17.06.2023].

²¹² Ibidem.

²¹³ *Myanmar's Rohingya suffered for years, need lasting solution: Turkey*, <https://www.reuters.com/article/us-myanmar-rohingya-turkey-idUSKCN1BH1CC> [dostęp: 17.06.2023].

²¹⁴ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *Myanmar'daki Hastaneye TİKA'dan Destek*, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/myanmar%27daki_hastaneye_tika%27dan_destek-60483 [dostęp: 17.06.2023].

²¹⁵ R. ul Khaliq, A. Biçer, *Pakistan Başbakanı Şerif: Pakistan-Türkiye ilişkileri örnek teşkil ediyor*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pakistan-basbakani-serif-pakistan-turkiye-iliskileri-ornek-teskil-ediyor/2602173> [dostęp: 17.06.2023].

²¹⁶ Pakistan był drugim państwem po Turcji, który uznał Azerbejdżan za niepodległe państwo. Od 2005 roku Azerbejdżan aktywnie angażuje się w projekty humanitarne realizowane na terytorium Pakistanu, prowadzone pod auspicjami Fundacji Hejdara Alijewa. (F.Mukhtarli, *From Weapons to Humanitarian Aid, Azerbaijan & Pakistan Seen As Reliable Partners*, <https://caspiannews.com/news-detail/from-weapons-to-humanitarian-aid-azerbaijan-pakistan-seen-as-reliable-partners-2017-8-18-29/> [dostęp: 13.09.2021]).

Na obszarze Azji Środkowej agencje TİKA znajdują się między innymi w Kazachstanie i Kirgistanie. Kazachstan jest najważniejszym partnerem Turcji w tym regionie²¹⁷. Według R.T. Erdoğan: „Turcja i Kazachstan to dwa bratnie kraje o głęboko zakorzenionych stosunkach, które czerpią swoją siłę ze wspólnych więzi historii, języka, religii i kultury”²¹⁸. Czynnikiem zbliżającym strony jest poszanowanie dla integralności terytorialnej Ukrainy, a także wola dalszej współpracy w ramach takich platform jak: Organizacja Państw Tureckich, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Organizacja Współpracy Islamskiej i Organizacja Współpracy Gospodarczej²¹⁹. W Kazachstanie agencja TİKA jest zaangażowana m.in. w przekazywanie środków medycznych i wyposażenia do szpitala wydziału medycznego Międzynarodowego Turecko-Kazachskiego Uniwersytetu im. Hoca Ahmeta Yesevi, który powstał przy wsparciu finansowym Turcji w 2008 roku²²⁰.

Prezydent Kirgistanu Sadyr Dżaparow podczas wizyty w Ankarze w 2021 roku, wyraził zadowolenie z rosnącego znaczenia Turcji na forum międzynarodowym²²¹. Czynnikiem jednoczącym państwa jest zbieżność poglądów na temat szkodliwej działalności ruchu F. Gülena, oraz przejście Kirgistanu z systemu parlamentarno-gabinetowego do

---

²¹⁷ Turcja była jednym z pierwszych państw, które uznały niepodległość Kazachstanu. Ważnym krokiem w przeniesieniu relacji bilateralnych na wyższy poziom, było podpisanie umowy o współpracy strategicznej w 2009 roku. Istotną rolę w relacjach między państwami odegrał Nursułtan Nazarbajew, który podjął się mediacji pomiędzy Ankarą a Moskwą po incydencie zestrzelenia przez Turcję rosyjskiego myśliwca Su-24 na pograniczu turecko-syryjskim w 2015 roku. Po próbie zamachu stanu w Turcji w 2016 roku okazał swoje wsparcie R.T. Erdoğanowi oświadczając: „każdy, kto jest wrogiem Turcji, jest także wrogiem dla nas”. N. Nazarbajew złożył rezygnację ze stanowiska w 2019 roku, a jego następcą został Kasym- Żomart Tokajew, który kontynuuje dobre relacje z Turcją. (A.Alan, *Kazakistan-Türkiye İlişkileri*, <https://www.eurasian-research.org/publication/kazakistan-turkiye-iliskileri/?lang=tr> [dostęp:28.02.2022]). Na uwagę zasługuje także fakt, że liczebność tureckich firm działających w Kazachstanie wynosi 250, przy czym 70% z nich jest w całości własnością Turcji, a reszta kontynuuje swoją działalność nawiązując partnerstwa z kazachskimi firmami. Niektóre z tureckich firm w Kazachstanie to: Simge İnşaat, Okan Holding (ma dziś w Kazachstanie 25 spółek), Ahsel İnşaat, Alarko Holding (Alarko realizowało budowę Międzynarodowego Portu Lotniczego Astana), Üçgen İnşaat, Ceylan İnşaat, Anadolu Grubu (Grupa Anadolu), Koç Grubu (Grupa Koç), Turkuaz Grubu (Grupa Turkuaz), Turecka Korporacja Naftowa (TPAO), która jest największym tureckim inwestorem w Kazachstanie. Większość z wyżej wymienionych przedsiębiorstw to firmy budowlane realizujące takie inwestycje jak m.in.: budowa bloków mieszkalnych, centr handlowych, budynków administracji publicznej, hoteli. (Okan, *Kazakistan'da faaliyet gösteren Türk İnşaat Şirketleri*, <https://www.okan.com.tr/kazakistanda-faaliyet-gosteren-turk-insaat-sirketleri/> [dostęp: 28.02.2022]).

²¹⁸ T.C. Cumhurbaşkanlığı, *Türkiye ile Kazakistan köklü ilişkilere sahip iki kardeş ülkedir*, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/136832/-turkiye-ile-kazakistan-koklu-iliskilere-sahip-iki-kardes-ulkedir-> [dostęp: 11.05.2022].

²¹⁹ Ibidem.

²²⁰ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *TİKA'dan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Hastanesine Destek*, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_hoca_ahmet_yesevi_uluslararasi_turkkazak_universitesi_hastanesi_ne_destek-66577 [dostęp: 17.06.2023].

²²¹ Presidency of the Republic of Türkiye, *“We will further strengthen our ties of eternal brotherhood with Kyrgyzstan”*, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/128228/-we-will-further-strengthen-our-ties-of-eternal-brotherhood-with-kyrgyzstan-> [dostęp: 17.06.2023].

systemu prezydenckiego²²². W Kirgistanie oprócz tradycyjnego wsparcia w sektorze zdrowotnym, edukacyjnym, agencja TİKA sfinansowała sprzęt do jazdy konnej wykorzystywany w tradycyjnej tureckiej grze Kök Börü, a w Biszkeku ufundowała wyposażenie techniczne do Centrum Rozwoju Tekstyliów, aby dzielić się tureckimi doświadczeniami w branży włókienniczej²²³.

Turecka dyplomacja nie marginalizuje znaczenia Ameryki Łacińskiej, która jest dla niej „geografią strategicznej ekspansji”²²⁴. Pierwszym prezydentem Turcji, który złożył oficjalną wizytę w regionie, był Süleyman Demirel, który odwiedził Argentynę, Brazylię i Chile w 1995 roku²²⁵. Rok 2006 został ogłoszony przez turecką dyplomację rokiem Ameryki Łacińskiej i Karaibów, a po dziewięciu latach doszło do drugiej wizyty na szczeblu prezydenckim²²⁶. W 2015 roku R.T. Erdoğan odwiedził Meksyk, Kolumbię i Kubę, a rok później wyruszył w drugą trasę regionalną obejmującą takie państwa jak Chile, Peru oraz Ekwador²²⁷. W ciągu dwudziestu lat rządów AKP Turcja zwiększyła liczbę swoich ambasad w tym regionie z 6 do 17²²⁸. W 2017 roku ówczesny minister spraw zagranicznych Turcji - Mevlüt Çavuşoğlu - odwiedził Argentynę, Paragwaj, Dominikanę i Meksyk, a w 2022 roku złożył oficjalne wizyty w Urugwaju, Brazylii, Ekwadorze, Kolumbii, Panamie i Wenezueli²²⁹.

Turcja posiada dwa biura koordynacyjne TİKA w regionie Ameryki Łacińskiej²³⁰. Pierwsza z nich została otworzona w Meksyku w 2015 roku, a druga w 2016 roku w Bogocie²³¹. Biura prowadzą swoją aktywność w całym regionie Ameryki Łacińskiej,

---

²²² Ibidem.

²²³ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *TİKA'dan Kirgizistan'da Ata Sporuna Destek*, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kirgizistan%27da_ata_sporuna_destek-61460 [dostęp: 17.06.2023]. Kök börü to gra w której zawodnicy dosiadający koni starają się umieścić w bramce padlinę kóz lub cieląt. (*Kökbörü nedir?*, <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/kokboru-nedir-40806409>, [dostęp: 17.06.2023]), (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *TİKA, Kirgizistan'da Tekstil Geliştirme Merkezi kurdu*, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kirgizistan_da_tekstil_gelistirme_merkezi_kurdu-75396 [dostęp: 17.06.2023]).

²²⁴ M.E. Canik, *Bakan Çavuşoğlu: Latin Amerika bizim için stratejik açılım coğrafyasıdır*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bakan-cavusoglu-latin-amerika-bizim-icin-stratejik-acilim-cografyasidir/2571324> [dostęp: 17.06.2023].

²²⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri*, https://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa [dostęp: 17.06.2023].

²²⁶ Ibidem.

²²⁷ Ibidem.

²²⁸ B. Çetinkaya, *Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Türkiye'nin Latin Amerika'daki büyükelçilik sayısı 17'ye çıktı*, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-cavusoglu-turkiyenin-latin-amerikadaki-buyukelcilik-sayisi-17ye-cikti/2480725> [dostęp: 17.06.2023].

²²⁹ *Çavuşoğlu, 6 ülkeyi kapsayan Latin Amerika turuna çıkıyor*, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cavusoglu-6-ulkeyi-kapsayan-latin-amerika-turuna-cikiyor-674822.html> [dostęp: 17.06.2023].

²³⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye'nin Latin Amerika...*, op. cit.

²³¹ Ibidem.

realizując projekty edukacyjne, organizując szkolenia zawodowe, a także działają w sektorze ochrony zdrowia i w zakresie działalności kulturalnej²³². Najważniejszym partnerem Turcji w Ameryce Łacińskiej jest Brazylia. Państwo to jest dla Turcji największym partnerem handlowym w regionie²³³. Zarówno Brazylia, jak i Turcja określane są mianem potęg wschodzących, należą do G20, w 2010 roku podniosły współpracę dwustronną do poziomu partnerstwa strategicznego, a tym samym roku podjęły wspólną inicjatywę mediacyjną w kwestii irańskiego programu nuklearnego, ponadto państwa te deklarują ścisłą współpracę w kwestiach globalnych²³⁴. Innym ważnym partnerem Turcji w tym regionie jest Wenezuela – relacje między państwami rozwijane są na bazie przyjaźni prezydentów, którzy przejawiają antyamerykańskie poglądy i utrzymują dobre relacje z Rosją. Ponadto zarówno Wenezuela, jak i Turcja mierzą się z problemami gospodarczymi i podzielają wspólne przekonanie na temat schyłku zachodniocentrycznego porządku międzynarodowego²³⁵.

Yavuz Tüyoğlu wymienia czynniki, które przyczyniły się do wzrostu tureckiej pomocy rozwojowej²³⁶. Zdaniem badacza pierwszym z nich były zmiany związane z zakończeniem zimnowojennej rywalizacji, co też stało się asumptem do utworzenia TİKA²³⁷. Po drugie, pomoc rozwojowa stała się elementem wielowymiarowej polityki zagranicznej, której prekursorem był ówczesny minister spraw zagranicznych Turcji - Ahmet Davutoğlu²³⁸. Po trzecie, według Y. Tüyoğlu, dobra sytuacja gospodarcza w państwie umożliwiła tureckim decydom alokację zasobów finansowych w pomoc rozwojową²³⁹. Według badacza kolejnym czynnikiem było pogorszenie relacji Turcji z UE, a także wybuch Arabskiej Wiosny w 2011 roku²⁴⁰. Y. Tüyoğlu uważa, że tym, co odróżnia turecki model pomocy rozwojowej

---

²³² S.Doğan, *TİKA yaptıği projelerle Latin Amerika ile dostluk bağlarını güçlendiriyor*, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/tika-yaptigi-projelerle-latin-amerika-ile-dostluk-baglarini-guclendiriyor/2723745> [dostęp:17.06.2023].

²³³ J. Wódka, „Nowa” mocarstwowość w kształtującym się ładzie międzynarodowym. Przykład Brazylii i Turcji, https://isppan.waw.pl/wp-content/uploads/2017/03/jakub_wodka_art1.pdf, s. 229-263.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ W wyrazie przyjaźni Nicolas Maduro odznaczył R.T Erdoğana Orderem Wyzwoliciele, który jest najwyższym wyróżnieniem państwowym, a także nazwał go swoim „bratem”. Państwa dążą do wzmocnienia więzów handlowych, oraz współpracują nad planem budowy meczetu w Caracas, co sprzyja rozwijaniu tureckiej dyplomacji meczetowej. Ponadto władze wenezuelskie okazują lojalność i spełniają oczekiwania Turków, a wyrazem tego było przekazanie tureckiemu rządowi dwóch szkół afiliowanych z ruchem F. Gülena. H.L. Smith, *We are brothers: Maduro and Erdogan toast friendship with deals*, <https://www.thetimes.co.uk/article/we-are-brothers-maduro-and-erdogan-toast-friendship-with-deals-hj5qnmkjp> [dostęp: 17.06.2023].

²³⁶ Y. Tüyoğlu, *Turkish Development Assistance as a Foreign Policy Tool and Its Discordant Locations*, https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/CATS_Working_Paper_Nr_2_2021_Turkish_Development_Assistance_as_a_Foreign_Policy_Tool.pdf, s. 13-14. [dostęp: 14.06.2023].

²³⁷ Ibidem.

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ Ibidem.

²⁴⁰ Ibidem.

od modelu stosowanego przez zachodnich donatorów, jest to, że Ankara nie uzależnia przekazywanej pomocy od warunków politycznych panujących w danym państwie²⁴¹.

W kontekście analizy tureckiego soft power należy zwrócić uwagę, że R.T. Erdoğan dąży do utrwalenia postrzegania Turcji w roli mocarstwa humanitarne, prowadzącego moralną politykę zagraniczną. Aby uwiarygodnić ten dyskurs, tureccy decydenci podkreślają, że od początku wybuchu wojny domowej w Syrii Turcja przyjęła politykę „otwartych drzwi” wobec uchodźców²⁴². W państwie przebywa prawie 4 miliony Syryjczyków, korzystających z tymczasowego statusu ochronnego, co umożliwia im dostęp do edukacji i podstawowych świadczeń zdrowotnych, a o obywatelstwo mogą ubiegać się po 5 latach pobytu w Turcji²⁴³. R.T. Erdoğan od wybuchu wojny w Syrii postawił się roli obrońcy islamu i syryjskich uchodźców. Mimo krytyki opozycji, która oskarża go wykorzystywanie nieprzejrzystych kryteriów prawnych do przyznawania Syryjczykom obywatelstwa w celu zyskania przewagi politycznej, R.T. Erdoğan prezentuje nieprzejednane stanowisko, o czym świadczą jego słowa z maja 2022 roku „nasze drzwi są otwarte, nadal będziemy ich gościć. I nie oddamy ich w ręce i ramiona morderców. Dlatego podczas tego procesu będziemy nadal okazywać naszą życzliwość, tak jak zawsze to robiliśmy. Ten naród rozumie zakat, ten naród rozumie dobroczynność (islamskie działania charytatywne, takie jak zakładanie fundacji i budowanie meczetów), ale oni tego nie rozumieją. Dlatego będziemy nadal podążać tą ścieżką”²⁴⁴.

Obecność Syryjczyków początkowo wzbudzała współczucie, niemniej obecnie generuje frustrację i niezadowolenie społeczne wśród mieszkańców Turcji, którzy obwiniają ich o kryzys gospodarczy w państwie i odbieranie im pracy²⁴⁵. W maju 2023 roku ówczesny

---

²⁴¹ Ibidem.

²⁴² T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye'nin girişimci ve...*, op. cit.,

²⁴³ W Turcji niewielka część populacji uchodźców mieszka w obozach. Według danych Urzędu ds. Zarządzania Migracją z dnia 24 lutego 2022 r. 10 miast o największej liczbie Syryjczyków to odpowiednio: Stambuł, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Adana, Mersin, Bursa, Izmir, Konya i Kilis. (G. Solaker, *Erdoğan'ın "Göndermeyeceğiz" çıkışı ne anlama geliyor?*, <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan%C4%B1n-g%C3%B6ndermeyece%C4%9Fiz-%C3%A7%C4%B1k%C4%B1C5%9F%C4%B1-ne-anlama-geliyor/a-61151021> [dostęp:05.05.2022]).; (J. Levkowitz, *Turkey's Xenophobic Turn Targets Stateless Syrians*, <https://foreignpolicy.com/2023/03/26/turkey-stateless-syrians-earthquake-elections-erdogan-assad> [dostęp: 18.06.2023]).

²⁴⁴ Ibidem., H. Hacıoğlu, *Erdoğan: "Onları Bu Topraklardan Asla Kovmayız"*, <https://www.voaturkce.com/a/erdogan-onlari-bu-topraklardan-asla-kovmayiz-/6563743.html> [dostęp: 18.06.2023]., Według ówczesnego ministra spraw wewnętrznych na dzień 31 marca 2022 roku 200 tysięcy 950 obywateli Syrii zostało obywatelami Turcji. 87 tys. 296 z nich to dzieci. W wyborach 2018-19 głosowało 30-35%.

(*Oy kullanacak Suriyeli sayısını açıkladı*, <https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/suleyman-soyly-bursa-ve-istanbuldaki-saldirilarin-faillerini-tespit-ettik-7090178/> [dostęp: 11.05.2022]).

²⁴⁵ Dobrą egzemplifikacją oddającą nastroje panujące w tureckim społeczeństwie jest film krótkometrażowy „Cicha Inwazja” („Sessiz istila”). Film przedstawia scenariusz, w którym Syryjczycy w 2043 roku zdobywają dominującą pozycję w administracji i życiu społecznym Turcji, a Turcy nie mogą znaleźć zatrudnienia i nie

szef tureckiej dyplomacji Mevlüt Çavuşoğlu oznajmił, że Turcja nie może odesłać wszystkich Syryjczyków do państwa pochodzenia, ponieważ istnieje zapotrzebowanie na ich pracę w sektorze rolniczym i w przemyśle²⁴⁶. Elementem rozwiązania według władz w Ankarze jest przygotowanie odpowiedniej infrastruktury w Syrii i zadbanie o bezpieczeństwo, czemu służyć ma podjęcie rozmów z reżimem Baszara al-Assada. M. Çavuşoğlu oświadczył, że odsyłanie Syryjczyków nie może odbywać się przy wykorzystaniu dyskursu rasistowskiego, jego zdaniem należy pamiętać o tym, że Syryjczycy „też są ludźmi”²⁴⁷. Władze tureckie chcą obniżyć koszty ekonomiczne i polityczne związane z obecnością uchodźców w państwie, niemniej oficjalnie deklarują, że powroty Syryjczyków będą dobrowolne, na obszary gdzie zostały wybudowane domy brykietowe²⁴⁸. W retoryce prezentowanej przez prezydenta Turcji w kwestii obecności uchodźców na można dostrzec wyeksponowanie wyższości moralnej. Obecność uchodźców na terytorium Turcji, to argument który umożliwia R.T. Erdoğanowi szantażowanie decydentów w Brukseli co jest wyrazem sharp power, a jednocześnie także jest narzędziem soft power, ponieważ pozwala mu także uwiarygodnić się w roli lidera muzułmańskiej ummy, który prowadzi humanitarną politykę zagraniczną.

Jak pokazują wyżej wymienione opisane przykłady z różnych regionów geograficznych, pod rządami AKP zaangażowanie Turcji w pomoc rozwojową i humanitarną uległo wyraźnej intensyfikacji. W gronie państw afrykańskich, które w największym stopniu korzystają z tureckiej pomocy rozwojowej znajduje się pięć państw: Somalia, Sudan, Niger, Dżibuti, Czad i Gwinea. W relacjach w każdym z tym państw Turcja odwołuje się do więzów historycznych i kulturowych oraz wykorzystuje narzędzia z zakresu miękkiej siły, aby

---

mówią w języku tureckim. Producentką filmu, który przywołuje skojarzenia z treścią książki „Uległość” autorstwa Michela Houellebecqa jest Hande Karacasu, zaś politykiem który zatwierdził scenariusz filmu był Ümit Özdağ - profesor politologii, lider Partii Zwycięstwa (Zafer Partisi – ZP), aktywnie podsycający nastroje antyuchodźcze w Turcji. *Sessiz İstila filmi izle! Sessiz İstila filmi nedir? Sessiz İstila filmi açıklama!*, <https://memuralimlari.net/haber/10178150/sessiz-istila-filmi-izle-sessiz-istila-filmi-nedir-sessiz-istila-filmi-aciklama> [dostęp: 18.06.2023].

²⁴⁶ Cavusoglu: “My father cannot find a shepherd”, <https://www.gerceknews.com/turkey/cavusoglu-my-father-cannot-find-a-shepherd-220082h> [dostęp: 18.06.2023].

²⁴⁷ E. Basaran, *More than 550,000 Syrians returned to areas cleared of terrorism: Türkiye*, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/more-than-550-000-syrians-returned-to-areas-cleared-of-terrorism-turkiye/2906905> [dostęp: 18.06.2023].

²⁴⁸ W maju 2022 roku, R.T. Erdoğan powiedział, że 500 000 tysięcy Syryjczyków powróciło już do „bezpiecznych stref” od czasu rozpoczęcia tureckich operacji wojskowych w Syrii w 2016 roku. Prezydent zapowiedział, że Turcja zrealizuje projekt budowy domów brykietowych w 13 regionach Syrii, w tym w Azes, Jarablus i Tel Abyad. Domy brykietowe są budowane przy wsparciu organizacji pozarządowych koordynowanych przez turecką AFAD w ramach akcji „Jesteśmy razem, jesteśmy po twojej stronie w Idlib”. (N.Ertan, *Erdogan unveils plans to send 1 million Syrians back as anti-refugee sentiment escalates*, <https://www.al-monitor.com/originals/2022/05/erdogan-unveils-plans-send-1-million-syrians-back-anti-refugee-sentiment#ixzz7SP4E0eaV>, [dostęp: 05.05.2022]), *Turkey to send 1 million refugees to Syria, says Erdoğan*, <https://www.duvarenglish.com/turkey-to-send-1-million-refugees-to-syria-says-erdogan-news-60835> [dostęp: 05.05.2022].

następnie rozszerzyć wpływy na płaszczyznę gospodarczą i militarną. W wymienionych wyżej państwach Turcja posiada interesy strategiczne, a do nich należy przejście kontroli nad infrastrukturą krytyczną, budowa baz wojskowych i zawieranie umów w sektorze zbrojeniowym, co ma wzmocnić turecką projekcję siły także poza Rogiem Afryki. Dodatkowym czynnikiem wpływającym na umocnienie pozycji Turcji w Afryce jest narracja mająca na celu wyróżnić podejście Ankary na tle mocarstw kolonialnych, oraz ostatnia inicjatywa dyplomatyczna związana z wynegocjowaniem porozumienia zbożowego²⁴⁹. Według danych Rady Unii Europejskiej od sierpnia 2022 roku ponad 625 ton pszenicy z ukraińskich portów trafiło do takich państw jak: Etiopia, Jemen, Afganistan, Sudan, Somalia, Kenia i Dżibuti²⁵⁰.

---

²⁴⁹ R.T. Erdoğan w następujący sposób opisał tureckie stanowisko wobec Afryki: „Nasze podejście do Afryki nigdy nie było i nigdy nie będzie takie, jak kolonialistów, którzy przybyli na te ziemie. Nasze relacje z kontynentem afrykańskim opierają się na wzajemnym szacunku, wzajemnej sympatii i zasadzie win-win. Chcemy zacieśnić nasze stosunki z Afryką w duchu dążenia do wspólnego dobrobytu i wspólnego zarządzania”. (Presidency Of The Republic Of Turkey, *“Our Approach to Africa Has Never and Will Never Be Like That of the Colonialists”*, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/87887/afrikaya-bakisimiz-somur geciler-gibi-olmayacak> [dostęp:17.06.2023]).

²⁵⁰ Według danych Rady Unii Europejskiej do maja 2023 r. dzięki porozumieniu zbożowemu wyeksportowano ponad 30 milionów ton zboża i innych produktów spożywczych. (Council of the European Union, *Infographic - Ukrainian grain exports explained*, <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukrainian-grain-exports-explained/> [dostęp:17.06.2023])., Sekretarz Generalny ONZ António Guterres określił porozumienie zbożowe „zwycięstwem dyplomacji”. (United Nations, *Grain deal ‘victory for diplomacy,’ UN chief tells journalists in Ukraine*, <https://news.un.org/en/story/2022/08/1124982> [dostęp:16.06.2023]).

Rozdział 4.

Charakterystyka poszczególnych obszarów aktywności Turcji na forum międzynarodowym w wymiarze sharp power

4.1. Technologia i media społecznościowe

Po zakończeniu zimnej wojny doszło do upowszechnienia nowych technologii umożliwiających uzyskanie szerszego dostępu do informacji oraz budowanie sieci nowych znajomości. Platformy mediów społecznościowych pozwalają obywatelom dotrzeć do alternatywnych treści, a także są pluralistyczną przestrzenią do prowadzenia dyskusji i organizowania się poza bezpośrednim zasięgiem rządów. Ich wykorzystanie w trakcie wydarzeń Arabskiej Wiosny z 2011 roku ułatwiło społeczną mobilizację i przyczyniło się do obalenia prezydentów w Egipcie, Libii, Tunezji i w Jemenie¹. Protesty w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie to zaledwie jeden z licznych przypadków, gdzie media cyfrowe odegrały bardzo istotną rolę, ponieważ stały się narzędziem demonstrantów w dążeniu do demokratyzacji i wyzwolenia spod władzy systemu autorytarnego².

Współcześnie nie ma wątpliwości co do tego, że międzynarodowa rywalizacja między liberalizmem a autorytaryzmem toczy się także w przestrzeni cyfrowej³. Nowoczesne technologie mogą być wykorzystywane do wykrywania działań społecznie szkodliwych takich jak między innymi zorganizowana przestępczość, działalność organizacji terrorystycznych, jednocześnie umożliwiają zaostrzenie działań autorytarnych. W raporcie Freedom House z 2018 roku podkreślono, że na świecie doszło do intensyfikacji zjawiska naruszania swobód obywatelskich oraz praw człowieka w przestrzeni cyfrowej⁴. Ponadto

---

¹ A. Kendall-Taylor, E. Frantz, J. Wright, *The Digital Dictators How Technology Strengthens Autocracy*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-02-06/digital-dictators> [dostęp:18.06.2023].

² Larry Diamond opisuje Internet między innymi w kontekście „technologii wyzwolenia”, która jego zdaniem „(...) umożliwia obywatelom informowanie o nowościach, demaskowanie wykroczeń, wyrażanie opinii, mobilizowanie protestów, monitorowanie wyborów, kontrolowanie rządu, pogłębianie uczestnictwa i poszerzanie horyzontów wolności” (L. Diamond, *Liberation Technology*, „Journal of Democracy” 2010, Vol. 21, No. 3, s. 70).

³ Jak wskazuje L. Diamond „obecnie trwa wyścig technologiczny między demokratami dążącymi do obejścia cenzury internetowej a dyktaturami, które chcą ją rozszerzyć i udoskonalić”. (Ibidem, s. 81).

⁴ A. Shahbaz, *Freedom on the Net 2018, The Rise of Digital Authoritarianism*,

wskazano, że wzrasta liczba państw, które przyjmują chiński model systemu nadzoru i cenzury, a w wyniku tego trendu wolność w Internecie w skali globalnej zmniejszyła się ósmy rok z rzędu⁵.

Zjawisko aktywności państw autorytarnych w przestrzeni internetowej jest opisywane między innymi przez Alinę Polyakovą i Chrisa Meserole za pomocą terminu „cyfrowego autorytaryzmu”⁶. Według badaczy polega to na „wykorzystaniu technologii cyfrowej przez reżimy autorytarne, aby inwigilować, represjonować i manipulować wewnętrzną oraz zagraniczną populacją - jest przekształceniem równowagi władzy między demokracjami a autokracjami. Na czele tego fenomenu stoją Chiny i Rosja, które opracowały i wyeksportowały oparte na technologii podręczniki dla rządów autorytarnych. Doświadczenie Pekinu w korzystaniu z narzędzi cyfrowych do wewnętrznej cenzury i nadzoru uczyniły je dostawcą z wyboru dla nieliberalnych reżimów, które chcą розміścić własne systemy nadzoru, podczas gdy moskiewskie tańsze narzędzia dezinformacyjne sprawdziły się skutecznie w represjonowaniu potencjalnej opozycji w kraju i podważaniu demokracji za granicą”⁷. Podobne stanowisko zajmuje Lydia Khalil, według której cyfrowy autorytaryzm to „wykorzystywanie technologii przez autorytarne rządy nie tylko aby kontrolować, ale także kształtować zachowanie jego obywateli poprzez inwigilację, represję, manipulację, cenzurę i świadczenie usług w celu zachowania i rozszerzenia kontroli politycznej. Wiele nieliberalnych lub autorytarnych rządów na Wschodzie, w Azji Środkowej, na Bliskim Wschodzie, Afryce i Ameryce Łacińskiej wykorzystuje aspekty technologii do kontrolowania swoich obywateli i wspierania ich reżimów. Głównymi praktykami są Chiny i

---

<https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/rise-digital-authoritarianism> [dostęp:19.06.2023].;

W raporcie Freedom House „Wolność na świecie 2023”, Turcja w dalszym ciągu jest klasyfikowana jako „niewolna”. Do tej samej kategorii państw zaliczono też Rosję, Chiny i Iran. Freedom House, *Freedom in the World 2023* https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigitalPDF.pdf, s. 24. [dostęp:30.06.2023].

⁵ A. Shahbaz, op. cit.

⁶ Foreign Policy at Brookings, A. Polyakova, Ch. Meserole, *Exporting digital authoritarianism The Russian and Chinese models*, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/08/FP_20190827_digital_authoritarianism_polyakova_meserole.pdf, s. 1. [dostęp: 30.06.2023].

⁷ Ibidem. Jak wskazują Andrea Kendall-Taylor, Erica Frantz i Joseph Wright: „dzisiejsze cyfrowe autokracje, na czele z Chinami, wykorzystują technologię - Internet, media społecznościowe, sztuczną inteligencję - aby wzmocnić istniejące od dawna autorytarne taktyki przetrwania. Wykorzystują nowy arsenał narzędzi cyfrowych, aby przeciwdziałać temu, co stało się obecnie największym zagrożeniem dla typowego autorytarnego reżimu: fizycznej, ludzkiej sile masowych protestów antyrządowych. W rezultacie cyfrowe autokracje stały się znacznie trwalsze niż ich poprzednicy sprzed epoki technologicznej i ich mniej obeznani z technologią rówieśnicy. W przeciwieństwie do tego, co technologiczni optymiści przewidywali na początku tysiąclecia, autokracje czerpią korzyści z Internetu i innych nowych technologii, a nie padają ich ofiarą”. (A. Kendall-Taylor, E. Frantz, J. Wright, op. cit.).

Rosja (...)”⁸. Według L. Khalil do praktyk cyfrowego autorytaryzmu możemy zaliczyć nie tylko cenzurę, ale także wykorzystywanie innych technologii takich jak między innymi drony, śledzenie GPS, rozpoznawanie twarzy, kampanie dezinformacyjne i karanie głosów krytycznych wobec rządu wyrażanych na platformach internetowych⁹.

Marie Lamensch zauważa, że „cyfrowy autorytaryzm przybiera wiele form; od nękania online, przez dezinformację, po wyłączenie Internetu, cyberataki i ukierunkowany nadzór z wykorzystaniem mediów społecznościowych, sztucznej inteligencji (AI) i oprogramowania do rozpoznawania twarzy. Taktyka Arabii Saudyjskiej lub potęgi gospodarczej i technologicznej, takiej jak Chiny, jest z pewnością bardziej zaawansowana technologicznie niż taktyka przywódców Filipin, Rosji, Egiptu czy Iranu. Niemniej jednak niższa technologia nie oznacza mniejszego zagrożenia. Rządy dysponujące mniejszymi zasobami politycznymi, technologicznymi i gospodarczymi są jednak w stanie niszczyć demokrację i prawa człowieka”¹⁰. Jednocześnie M. Lamensch słusznie podkreśla, że elementy cyfrowego autorytaryzmu mogą i są wykorzystywane także w państwach liberalnej demokracji, takich jak między innymi Stany Zjednoczone oraz Kanada¹¹.

Larry Diamond wskazuje, że „kluczowym filarem rządów autorytarnych jest kontrola informacji”¹². Według Rona Deiberta „obecnie reżimy autorytarne aktywnie kształtują cyberprzestrzeń dla własnej strategicznej przewagi. To kształtowanie obejmuje kontrole technologiczne, prawne, pozaprawne (...). Obejmuje również współpracę regionalną i dwustronną, promowanie międzynarodowych norm przyjaznych autorytaryzmowi, oraz dzielenie się „najlepszymi” praktykami i technologiami”¹³. W tego rodzaju reżimach politycznych rządzący wykorzystują różnorodne środki techniczne, takie jak na przykład: „blokowanie protokołów internetowych [IP], usuwanie jednolitych zasobów [URL], manipulowanie systemami nazw domen [DNS] itp. (...)”¹⁴, aby zapobiec działaniom użytkowników, którzy dążą do podważenia władzy politycznej. Tiberiu Dragu i Yonatana Lupu słusznie zauważają, że rządy autorytarne wykorzystują innowacje technologiczne do łamania praw człowieka. Zdaniem badaczy nadzór cyfrowy odbywa się poprzez śledzenie

---

⁸ L. Khalil, *Digital Authoritarianism, China and COVID*, Lowy Institute Analyses 2020, s. 6.

⁹ Ibidem.

¹⁰ M. Lamensch, *Authoritarianism Has Been Reinvented for the Digital Age*, <https://www.cigionline.org/articles/authoritarianism-has-been-reinvented-for-the-digital-age/> [dostęp: 19.06.2023].

¹¹ Ibidem.

¹² L. Diamond, op. cit., s. 71.

¹³ R. Deibert, *Cyberspace Under Siege*, „Journal of Democracy” 2015, Vol. 26, No. 3, s. 64-65.

¹⁴ A. Dal, E.C. Nisbet, *Walking Through Firewalls: Circumventing Censorship of Social Media and Online Content in a Networked Authoritarian Context*, „Social Media + Society” 2022, 1-13, s. 1-2.

lokalizacji obywateli za pomocą funkcji GPS, odczytywanie prywatnych wiadomości e-mail, tak aby monitorować działalność dysydentów, wykorzystywanie programów szpiegujących umożliwiających uruchomienie kamery w laptopach, co odbywa się bez wiedzy użytkowników¹⁵. Badacze określili to zjawisko mianem „efektu kontroli prewencyjnej”¹⁶. Innymi słowy, technologia umożliwia reżimom autorytarnym powstrzymanie organizacji grup opozycyjnych na wczesnym etapie, po drugie sprzyja obniżeniu kosztów tłumienia buntów¹⁷.

Państwem wiodącym w zakresie wykorzystywania nadzoru opartego na sztucznej inteligencji są Chiny¹⁸. Komunistyczna Partia Chin (KPCh) cenzuruje treści poprzez wykorzystanie Wielkiej Zapory Sietkowej i w ten sposób eliminuje treści, które mogłyby podważyć władzę KPCh, ponadto stosuje nowoczesną technologię rozpoznawania twarzy między innymi do nadzorowania mniejszości muzułmańskiej Ujgurów, której aktywność postrzega za zagrożenie dla porządku publicznego i bezpieczeństwa narodowego¹⁹. Chińczycy posiadają zdolność do upowszechniania swojego modelu cyfrowego autorytaryzmu i wykorzystują to w swojej polityce zagranicznej²⁰. W tym celu eksportują swój system nadzoru i monitoringu, oraz organizują seminaria dla zagranicznych dziennikarzy i przedstawicieli mediów z państw azjatyckich takich jak między innymi: Tajlandia i Filipiny, dla państw arabskich: Egiptu, Jordanii, Libanu, Libii, Maroka, Arabii Saudyjskiej i Zjednoczonych Emiratów Arabskich, a zainteresowanie tym tematem wykazują też przedstawiciele władz afrykańskich między innymi w Tanzanii oraz Ugandzie²¹. Inną ważną inicjatywą chińskich władz na tej płaszczyźnie było ogłoszenie w 2015 roku inicjatywy Cyfrowego Jedwabnego Szlaku, jako część koncepcji Pasa i Szlaku²². Jak

---

¹⁵ T. Dragu, Y. Lupu, *Digital Authoritarianism and the Future of Human Rights*, „International Organization” 2021, Vol. 75, Is. 4, s. 991-1017.

¹⁶ Ibidem, s. 6.

¹⁷ Ibidem, s. 23-24.

¹⁸ Andrea Kendall-Taylor, Erica Frantz i Joseph Wright zauważają, że „komunistyczna Partia Chin gromadzi niewiarygodną ilość danych o osobach i firmach: zeznania podatkowe, wyciągi bankowe, historie zakupów oraz rejestry karne i medyczne. Następnie reżim wykorzystuje sztuczną inteligencję do analizowania tych informacji i kompilowania „wyników wiarygodności społecznej”, które stara się wykorzystać do ustalenia parametrów akceptowalnego zachowania i poprawy kontroli obywateli. Osoby lub firmy uznane za „niegodne zaufania” mogą zostać wykluczone ze świadczeń sponsorowanych przez państwo, takich jak wynajem mieszkania bez depozytu lub z zakazem podróżowania samolotem i koleją”. (A. Kendall-Taylor, E. Frantz, J. Wright, op. cit.).

¹⁹ A. Shahbaz, op. cit.

²⁰ Według A. Polyakovej i Ch. Meserole chiński system nadzoru i monitoringu jest wykorzystywany między innymi w Dubaju. W celu zapobiegania przestępczości władze zastąpiły policjantów wykorzystaniem technologii rozpoznawania twarzy. Zdaniem badaczy, Chińczycy do upowszechniania swojej technologii sztucznej inteligencji wykorzystują Inicjatywę Pasa i Szlaku (Foreign Policy at Brookings, A. Polyakova, Ch. Meserole, op. cit., s. 5-6.)

²¹ A. Shahbaz, op. cit.

²² D. Wnukowski, *Chiński Cyfrowy Jedwabny Szlak – znaczenie gospodarcze i polityczne*, „Biuletyn PISM” nr 229 z dn. 17 listopada 2020 r.,

wskazuje Damian Wnukowski, celem tej inicjatywy jest „rozbudowa infrastruktury telekomunikacyjnej, w szczególności sieci 5G”²³, w celu zdobycia przewagi technologicznej nad Stanami Zjednoczonymi²⁴. Jak zauważa D. Wnukowski, chińska inicjatywa cieszy się popularnością wśród państw rozwijających się, ponieważ umożliwia poprawę warunków życia ludność poprzez zwiększenie dostępu do usług komunikacyjnych²⁵. Niemniej, jak słusznie podkreśla analityk Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, uczestnictwo państw w inicjatywie Cyfrowego Jedwabnego Szlaku wiąże się także z niebezpieczeństwem wywierania przez Chiny nacisków politycznych na państwa uczestniczące²⁶. Ponadto D. Wnukowski, tak jak zagraniczni badacze, wskazuje na zjawisko chińskiego technologicznego autorytaryzmu, co potwierdza, że temat ten jest obecny także w polskiej debacie publicznej²⁷.

Rosyjskie władze podobnie jak Chiny opowiadają się za zwiększeniem ingerencji państwa w regulowaniu globalnego Internetu, a wynika to z dążenia do przewyższenia technologicznej przewagi państw zachodnioeuropejskich, a w szczególności Stanów Zjednoczonych²⁸. Jak wskazuje Agnieszka Legucka, rosyjskie władze opowiadają się za koncepcją suwerennego Internetu, a zatem niezależnego od globalnej sieci, ponieważ zależy im na „sprawowaniu kontroli nad rosyjską częścią internetu, który przez wiele lat rozwijał się spontanicznie i osiągnął duży stopień powiązań z globalną siecią. W Rosji korzysta z internetu ponad 80% obywateli (stan na 2020 r.), co stanowi ósmy wynik na świecie. FR dąży do zwiększenia nadzoru nad infrastrukturą internetową na wzór chiński, aby m.in. filtrować i tworzyć punkty dostępowe, przez które będzie kierować ruchem w sieci”²⁹.

Rosyjski model cyfrowego autorytaryzmu jest mniej zaawansowany technologicznie od chińskiego. Rosyjskie społeczeństwo, co prawda, posiada dostęp do Facebooka, Twittera i przeglądarki Google, które są niedostępne dla Chińczyków, lecz treść danych telekomunikacyjnych znajduje się pod nadzorem Federalnej Służby Bezpieczeństwa (FSB)³⁰.

---

https://www.pism.pl/publikacje/Chinski_Cyfrowy_Jedwabny_Szlak___znaczenie_gospodarcze_i_polityczne [dostęp: 01.06.2023].

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem. W polskiej debacie na temat chińskiego modelu cyfrowego autorytaryzmu głos zabrał także Marcin Przychodniak, który zauważył, że waluta cyfrowa chińskiego banku centralnego „(...) umożliwi Komunistycznej Partii Chin (KPCh) rozbudowę cyfrowego autorytaryzmu poprzez zwiększoną inwigilację finansów obywateli”. (M. Przychodniak, *Perspektywy uruchomienia cyfrowego juana*, „Biuletyn PISM” nr 22 z dn. 7 lutego 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/perspektywy-uruchomienia-cyfrowego-juana> [dostęp: 01.06.2023]).

²⁸ A. Legucka, *Przyszłość rosyjskiego suwerennego internetu*, „Biuletyn PISM” nr 67 z dn. 29 marca 2021 r., https://pism.pl/publikacje/Przyszlosc_rosyjskiego_suwerennego_internetu [dostęp: 01.06.2023].

²⁹ Ibidem.

³⁰ Chodzi o wykorzystywany od 1995 roku System Operacyjno-Poszukiwawczy Wydarzeń – SORM. (

Rosyjskie władze wzorują się na Chinach i chcą stworzenia własnej, krajowej wersji Wielkiej Zapory Sieciowej. W 2019 roku decyzją prezydenta Rosji powstał regulator rosyjskiego Internetu czyli Federalna Służba ds. Nadzoru w Sferze Łączności, Technologii Informacyjnych i Komunikacji Masowej (Roskomnadzor)³¹. Kolejnym krokiem było wysyłanie przez Roskomnadzor zatwierdzonych przez rząd techników do dostawców usług internetowych i telekomunikacyjnych. Technicy rozpoczęli instalowanie czarnych skrzynek, czasem pod kluczem, obok systemów komputerowych firm świadczących usługi komunikacyjne³². Skrzynki umożliwiają łączenie się z centrum dowodzenia w Moskwie, co stwarza możliwość cenzurowania lub spowalniania stron internetowych oraz wywierania nacisku na zachodnie firmy technologiczne w celu usuwania treści, które są szkodliwe z punktu widzenia rosyjskich władz³³. W marcu 2021 roku w Rosji doszło do pierwszego poważnego spowolnienia ładowania treści w Internecie, a Roskomnadzor oskarżył Twittera o to, że nie usunął ponad 3000 „nielegalnych” postów, w tym tych, które według władz zawierały nielegalne zażywanie narkotyków, pornografię dziecięcą lub wiadomości „popychające nieletnich do samobójstwa”³⁴. Rosyjski urząd oznajmił, że spowolnienie ładowania treści na Twitterze zostało wykonane „w celu ochrony rosyjskich obywateli i zmuszenia serwisu internetowego do przestrzegania prawa w Rosji”³⁵.

Rosyjskie rozwiązania cyfrowe są tańsze od chińskich, co czyni je atrakcyjnymi dla powstających reżimów autorytarnych, między innymi w regionie Globalnego Południa³⁶. W wymiarze działań zewnętrznych rosyjskim służbom zarzuca się przeprowadzanie kampanii propagandy i dezinformacji³⁷. Oskarżenia o posługiwanie się tego rodzaju narzędziami

---

Projekt SORM. Rosyjski program nadzoru elektronicznego, <https://cyberdefence24.pl/polityka-i-prawo/projekt-sorm-rosyjski-program-nadzoru-elektronicznego> [dostęp 20.06.2023]).

³¹A. Legucka, op. cit.; W 2022 roku w Rosji przyjęto ustawę zakazującą rozpowszechnianie „propagandy LGBT, pedofilii i zmiany płci”, a treści związane z tym tematem nie mogą być upubliczniane w przestrzeni medialnej i cyfrowej. Uprawnienia do nadzorowania przestrzegania zakazu zostały przekazane federalnej agencji Roskomnadzor. (G. Kuczyński, *Parlament zakazuje „propagandy LGBT” w Rosji*, <https://warsawinstitute.org/pl/parlament-zakazuje-propagandy-lgbt-w-rosji/> [dostęp: 19.06.2023]).

³²A. Satariano, P. Mozur, *Russia Strengthens Its Internet Censorship Powers*, <https://www.nytimes.com/2021/10/22/technology/russia-internet-censorship-putin.html> [dostęp: 01.07.2023].

³³*Kremlin black boxes seize control of free internet in Russia*, https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2021/11/12/feature-01 [dostęp: 01.07.2023].

³⁴Ibidem.

³⁵Ibidem.

³⁶A. Polyakova, Ch. Meserole, op. cit. s. 7-10.

³⁷Rosyjski punkt widzenia jest upowszechniany między innymi w tureckim dzienniku „Aydinlik”, który jest gazetą ugrupowania Partii Ojczyzny (Vatan Partisi - VP), jej lider Doğu Perinçek reprezentuje poglądy euroazjatyckie, antyamerykańskie i antyunijne, a NATO postrzega za zagrożenie dla integralności Turcji. Lider VP skomentował bunt zainicjowany przez Prigożynę w 2023 roku w następujący sposób „Rosja wyjdzie z tego wydarzenia silniejsza. Na froncie ukraińskim będzie stawiać kroki ku większym sukcesom”. Warto zaznaczyć, że „Aydinlik” nie stanowi dominującego nurtu w tureckich mediach, a strategia którą stosuje Rosja w państwach europejskich nie jest taka sama jak w Turcji, wynika to między innymi ze zbieżność w niektórych kwestiach

pojawiły się przy okazji wyborów w Stanach Zjednoczonych w 2016 roku, podczas referendum w sprawie Brexitu, a także manifestuje się w trakcie wojny na Ukrainie³⁸. Rosyjska dezinformacja jest prowadzona w wielu regionach oraz licznych językach, zarówno w czasie wojny, jak i pokoju z wykorzystaniem mediów państwowych takich jak międzynarodowego kanału telewizyjnego Russia Today, agencji informacyjnej Sputnik International, przy pomocy ekspertów, dziennikarzy, którzy jedynie w sferze deklaratywnej są niezależni, oraz opłacanych trolli internetowych³⁹.

Według Rona Deiberta „rządy rekrutują „elektroniczne armie”, które mogą korzystać z tych samych mediów społecznościowych, z których korzystają popularne ruchy opozycyjne, aby dyskredytować i zastraszać tych, którzy ośmielają się krytykować państwo (...) przykłady prorządowych e-wojowników obejmują wenezuelskich „partyzantów komunikacyjnych” Chavista, egipską Cyber Army, popierającą Assada Syryjską Armię Elektroniczną, popierających Putina blogerów z Rosji, kenijskiego „dyrektora mediów cyfrowych” Dennisa Itumbi oraz jego blogerów, antypornograficznych „etycznych hakerów” z Arabii Saudyjskiej i chińskich notorycznych tzw. pięćdziesiąt centów, ponieważ rzekomo płacą im wiele za każdy komentarz prorządowy lub aktualizację statusu, którą opublikują”⁴⁰. W okolicznościach wojny na Ukrainie region Europy Środkowo-Wschodniej jest najbardziej narażony na działalność rosyjskich trolli. Zdaniem A. Leguckiej ich zadaniem jest „wywoływać dyskusję

---

bezpieczeństwa. (*Rusya bu olaydan güçlenerek çıkacak*, <https://www.aydinlik.com.tr/haber/rusya-bu-olaydan-guclenerek-cikacak-399496> [dostęp:30.06.2023]); (S. Kimliklioğlu, *Eurasianism in Turkey*, <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022RP07/#hd-d19685e814>[dostęp:30.06.2023]); (Center for Economics and Foreign Policy Studies, H. Akın Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, EDAM Reports 2019, s. 1-56).

³⁸ Na potrzeby niniejszej pracy, zgodnie z definicją zaproponowaną przez Agnieszkę Legucką i Justynę Szczudlik propaganda jest rozumiana jako „forma przekazywania własnych racji”, a dezinformacja jako „manipulowanie informacją i wprowadzanie w błąd w celu osiągnięcia politycznych korzyści”. Według analityczek Polskiego Instytutu Międzynarodowego, zarówno Rosja i Chiny posługują się takimi działaniami w kontekście wojny na Ukrainie, ponieważ ich podstawowym celem jest „(...) osłabienie Zachodu, głównie USA i zmiana istniejącego porządku międzynarodowego. Z punktu widzenia obu państw stawką jest przetrwanie ich autorytarnych (totalitarnych) reżimów. Rosja i Chiny obawiają się samego faktu istnienia demokratycznego supermocarstwa, którego wartości leżą u podstaw obecnego porządku międzynarodowego”. (J. Szczudlik, A. Legucka, *Dezinformacja i propaganda Rosji oraz Chin w kontekście wojny na Ukrainie*, „Biuletyn PISM” nr 2 z dn. 17 stycznia 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/dezinformacja-i-propaganda-rosji-oraz-chin-w-kontekscie-wojny-na-ukrainie>[dostęp: 21.06.2023]).

³⁹ Center of European Policy Analysis, E. Lucas, *Winning the Information War Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe*, <https://www.lse.ac.uk/iga/assets/documents/arena/archives/winning-the-information-war-full-report-pdf.pdf>, 2016, s. 5. [dostęp: 20.06.2023].; Według Miro Popkhadze, Zachód powinien skonsolidować swoje działania w cyberprzestrzeni „na rzecz osłabienia, przechytzenia i pokonania ostrej siły Rosji”. (M. Popkhadze, *Standing Up to Russia's Sharp Power* <https://www.fpri.org/article/2018/09/standing-up-to-russias-sharp-power/> [dostęp:30.06.2023]).

⁴⁰ R. Deibert, op. cit. s. 69.

w sieciach społecznościowych i w ten sposób wzmacniać narracje, które są korzystne dla Kremla. Badania pokazują, że Rosja dostosowuje przekaz do każdej grupy odbiorców”⁴¹.

W Turcji do nasilenia procesów autorytarnych w przestrzeni medialnej, jak i cyfrowej doszło na przestrzeni lat. Zdaniem Burçe Çelik w latach 2002-2007 w państwie co prawda zainicjowano liberalizację w sektorze komunikacji i mediów zgodnie z dorobkiem prawnym UE, niemniej w tym samym czasie podjęto także prawne, techniczne, oraz polityczno-ekonomiczne działania w kierunku stworzenia infrastruktury autorytaryzmu komunikacyjnego. Zdaniem badaczki w latach 2008–2016 nastąpiła konsolidacja procesów zainicjowanych w poprzednich latach⁴². W tureckiej literaturze przedmiotu aktywność trolli i zautomatyzowanych kont, czyli botów związanych z obozem władzy, jest analizowana w kontekście zjawiska „cyfrowego populizmu”⁴³ lub „komunikacyjnego autorytaryzmu”⁴⁴.

Najważniejszym wydarzeniem inicjującym te zjawiska w tureckich mediach społecznościowych były antyrządowe protesty w parku Gezi, które trwały od czerwca do września 2013 roku i nastąpiły po decyzji władz miasta o zastąpieniu parku w centrum Stambułu, galerią handlową⁴⁵. Demonstranci w Turcji wykorzystali przestrzeń internetową między innymi na Twitterze, aby organizować swoje działania mające na celu podważenie decyzji władz⁴⁶. Protesty zostały stłumione przez służby porządkowe, a demonstranci zostali określani przez przedstawicieli AKP, w tym prezydenta R.T. Erdoğan mianem „terrorystów”⁴⁷. W trakcie wydarzeń w parku Gezi doszło do wielokrotnego naruszenia praw obywatelskich, a administracja państwowa zadecydowała o kontroli mediów społecznościowych. W związku z tym zablokowała Twittera oraz serwis Youtube, za pomocą którego demonstranci dzielili się informacjami na temat przebiegu zdarzeń, a także rozpowszechniali treści krytykujące AKP. Podczas wydarzeń w 2013 roku prorządowe media przedstawiały Turkom różne teorie na temat podejrzanych o rozpoczęcie demonstracji. Winę przypisywano zachodnim i izraelskim służbom wywiadowczym, żydowskiemu lobby, obcym

---

⁴¹ J. Szczudlik, A. Legucka, op. cit.

⁴² B. Çelik, *Turkey's communicative authoritarianism*, „Global Media and Communication” 2020, Vol. 16, Is. 1, s. 103-120.

⁴³ E. Bulut E. Yörük, *Digital populism: Trolls and political polarization of twitter in Turkey*, „International Journal of Communication” 2017, No. 11, s. 4093–4117.

⁴⁴ B. Çelik, op. cit.

⁴⁵ *Gezi 10 yaşında: Gezi Parkı eylemleri ne zaman, neden başladı?*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/galeri-gezi-10-yasinda-gezi-parki-eylemleri-ne-zaman-neden-basladi-2086512> [dostęp: 01.06.2023].

⁴⁶ S. Hutchinson, *Social media plays major role in Turkey protests*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-22772352> [dostęp: 23.06.2023].

⁴⁷ *Erdoğan'dan Gezi eylemleri açıklaması: Bezmailem Camii içinde bu teröristler bira şişeleriyle caminin içini pislemişti, bunlar böyle, bunlar çürük, sürtük!*, <https://www.t24.com.tr/haber/canli-erdogan-tbmm-ne-kadar-verimli-ve-etkin-calisirsas-ulkemiz-hedeflerine-o-derece-hizli-bir-sekilde-yaklasir,1037798> [dostęp: 23.06.2023].

mocarstwom, którym nie podoba się rosnąca potęga Turcji⁴⁸. Ponadto media upowszechniały fałszywe informacje, mające na celu ukazanie demonstrantów jako zdemoralizowane jednostki, które nie szanują meczetów, a także uprawiają czynności seksualne w miejscach publicznych⁴⁹.

Wykorzystanie mediów społecznościowych podczas protestów w parku Gezi stało się pozytywnym asumptem ożywiającym działalność społeczeństwa obywatelskiego w Turcji⁵⁰. Z drugiej strony skłoniło to obóz rządowy do zintensyfikowania działań autorytarnych oraz było czynnikiem inicjującym działalność trolli w tureckich mediach społecznościowych⁵¹. Po 2013 roku w tureckim dyskursie upowszechniło się sformułowanie dotyczące politycznych trolli AKP⁵². Erkan Saka, który analizuje to zjawisko w Turcji wskazuje, że są to „prorządowi użytkownicy Internetu, których produktywnie zaangażowanie we współpracę z władzami za pośrednictwem sieci mediów społecznościowych można postrzegać jako formę cyfrowej inwigilacji, która z kolei pociąga za sobą restrykcyjne

---

⁴⁸ B. Orucoglu, *How President Erdogan Mastered the Media*, <https://foreignpolicy.com/2015/08/12/how-president-erdogan-mastered-the-media/> [dostęp:23.06.2023].

⁴⁹ Ibidem.; 28 maja 2021 roku w 8 rocznicę wybuchu protestów w parku Gezi, prezydent Turcji uczestniczył w otwarciu meczetu na placu Taksim w Stambule. Lokalizacja obiektu jest istotna, ponieważ plac przez lata był miejscem organizacji demonstracji grup, manifestujących odmienne poglądy polityczne, ponadto znajduje się w pobliżu parku Gezi. Otwarcie meczetu jest ważne z punktu widzenia społeczno-kulturowego i politycznego. Budynek znajduje się w sąsiedztwie Centrum Kultury Atatürk i według narracji AKP ma symbolizować Nową Turcję, w której islam jest ważnym elementem tureckiej tożsamości narodowej. (*Erdoğan Taksim Camisi'ni açtı: Fetih hediyesi*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/erdogan-taksim-camisini-acti-fetih-hediyesi-haber-1523644> [dostęp:28.05.2021]).

⁵⁰ S. Cagaptay, *Turkey's Rising Wave of Social Protests*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkeys-rising-wave-social-protests> [dostęp: 01.06.2023].

⁵¹ Określenie troll posiada różne konotacje. Jak wskazuje Daniel Jachyra „(...) rzeczownik troll wywodzi się z mitologii i oznacza potwora. Trolle są również bohaterami skandynawskich bajek, w których przedstawiane są jako stworzenia podstępne i psotne. Pojęcie trollowanie jest terminem wędkarskim określającym metodę połowu ryb przez ciągnięcie przynęty za łodzią. W odniesieniu do terminu internetowego przynęta przyjmuje postać na przykład jakiejś kontrowersyjnej wiadomości najczęściej niezwiązanej z danym tematem. Obecnie trollowanie (ang. trolling) jest umyślnym zachowaniem i działaniem w celu skłócenia pewnej grupy (społeczności) internetowej. Troll prowokuje innych użytkowników Internetu do dyskusji, często w sposób bardzo nachalny i wulgarny. Wysyłając i upubliczniając często nieprawdziwe treści, troll zarzuca swoją „przynętę” (D. Jachyra, *Trollowanie — antyspołeczne zachowania w internecie, sposoby wykrywania i obrony*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2011, Nr 656, „Studia Informatica” nr 28, s. 253-254). W niniejszej pracy analizie poddawana jest działalność tureckich trolli, w związku z tym została przyjęta definicja zaproponowana przez Fazila Alpa Akişa, który wskazuje, że słowo to w tureckim kontekście „używane jest jako ogólne określenie każdego konta w mediach społecznościowych, które jest postrzegane jako rozpowszechniające propagandę, najprawdopodobniej płatne i anonimowe. Pod parasolem „trolli” widzimy, że istnieją konta, które dzielą się automatycznymi i generowanymi komputerowo postami, oraz konta kontrolowane przez rzeczywiste osoby, które działają w koordynacji ze sobą i są zatrudniane do celów propagandowych. Internauci nazywają pierwszą grupę „kontami botów”, a drugą „astroturferami”. W Turcji trolle są najbardziej aktywne na Twitterze i licytują Erdoğan i AKP”. (Heinrich Böll Stiftung, F.A. Akiş, *Turkey's troll networks*, <https://eu.boell.org/en/2022/03/21/turkeys-troll-networks> [dostęp:23.06.2023]).

⁵² L. Benedictus, *Invasion of the troll armies: from Russian Trump supporters to Turkish state stooges*, <https://www.theguardian.com/media/2016/nov/06/troll-armies-social-media-trump-russian> [dostęp: 21.06.2023].

konsekwencje dla obywateli należących do opozycji”⁵³. Dwa lata po wydarzeniach w parku Gezi doszło do otwarcia cyfrowego biura partii w Stambule. W otwarciu uczestniczył ówczesny wiceprzewodniczący AKP i rzecznik partii Beşir Atalay, a funkcję dyrektora biura pełnił Gökhan Yücel, który oficjalnie zaprzeczył istnieniu personelu „Ak Troll”⁵⁴. Poinformował on wówczas, że jego zespół składa się z socjologów, analityków cyfrowych, autorów treści reklamowych, którzy odpowiadają za wytwarzanie treści⁵⁵. W tureckich mediach nie ma informacji, jak przebiegało funkcjonowanie biura w kolejnych latach⁵⁶. Przykładem potwierdzającym to, że formowanie grup trolli w Turcji rozpoczęło się po 2013 roku, jest wypowiedź Ali Babacana – polityka opozycji, który wówczas był związany z AKP, a także wywiad z 2022 roku przeprowadzony przez Seyhan Avşar, dziennikarkę z opozycyjnych mediów, z byłym dziennikarzem prorządowej gazety „Sabah” Orhanem Sarıkaya⁵⁷. O. Sarıkaya poinformował, że należał do trolli AKP, i wyjaśnił powiązania grupy z rządem⁵⁸. Dziennikarz oznajmił, że w Turcji funkcjonują trzy grupy trolli. Pierwsza jest związana byłym ministrem skarbu i finansów i jednocześnie z zięciem prezydenta Turcji - Beratem Albayrakiem, druga z ówczesnym ministrem spraw wewnętrznych Süleymanem Soylu, a trzecia z Metinem Külünkiem⁵⁹. O. Sarıkaya twierdził, że kampanie są zarządzane centralnie, mają podstawowy personel składający się z 8-10 osób, określają tematy trendów i najpierw rozprzestrzeniają wątki za pośrednictwem grup na komunikatorze WhatsApp⁶⁰. Dziennikarz wskazał, że liczebność trolli AKP jest szacowana na 197 tysięcy, a w ich skład

---

⁵³ E. Saka, *Social Media in Turkey as a Space for Political Battles: AKTrolls and other Politically motivated trolling*, „Middle East Critique” 2018, Vol. 27, Is. 2, s. 165.

⁵⁴ W 2015 roku Beşir Atalay oznajmił: „wcześniej zawsze staraliśmy się efektywnie wykorzystywać media społecznościowe, ale czasami możesz nie mieć pełnej kontroli. Teraz będziemy świadomie udostępniać nasze konta na wszystkich platformach społecznościowych z jednego centrum, z własną tożsamością korporacyjną. Wykorzystamy to miejsce jako ważną platformę, z której będziemy korzystać nie tylko w okresie wyborczym, ale także w naszej pracy partyjnej, która będzie kontynuowana po wyborach” (*AKP Maslak'ta Yeni Türkiye Digital Ofisi Adıyla Sosyal Medya Ofisi Açtı*, <https://turk-internet.com/akp-maslak-ta-yeni-turkiye-digital-ofisi-adiyla-sosyal-medya-ofisi-acti/> [dostęp: 21.06.2023]).

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ W 2020 roku AKP stworzyło „Centrum Monitorowania Mediów Cyfrowych”, które zgodnie z oficjalną narracją odpowiada za kreowanie treści, prowadzi monitoring cyfrowy oraz wspomaga członków organizacji do walki z dezinformacją w przestrzeni medialnej (M.A. Toruntay, *AK Parti'de Dijital Medya Takip Merkezi kuruldu*, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/ak-partide-dijital-medya-takip-merkezi-kuruldu/1873007> [dostęp:21.06.2023]. M.A. Toruntay, *AK Parti'de Dijital Medya Takip Merkezi kuruldu*, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/ak-partide-dijital-medya-takip-merkezi-kuruldu/1873007> [dostęp: 21.06.2023]).

⁵⁷ 16 stycznia 2023 roku Ali Babacan z opozycyjnego ugrupowania DEVA powiedział: „kiedy byłem w partii AKP, nie było kont trolli aż do wydarzeń w Gezi. Rząd stworzył własne armie trolli po wydarzeniach w Gezi. Obecny rząd nie ma problemu z zasobami” (*Babacan: İktidar Gezi olaylarından sonra troll orduları oluşturdu*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/babacan-iktidar-gezi-olaylarindan-sonra-troll-ordulari-olusturdu-haber-1598649> [dostęp: 21.06.2023]).

⁵⁸ S. Avşar, *Bir Aktroll'ün itirafları*, <https://halktv.com.tr/gundem/bir-aktrollun-itiraflari-681386h> [dostęp:21.06.2023].

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

wchodzą między innymi gospodynie domowe, którym dostarczane są telefony i tablety, a wynagrodzenie jest proporcjonalne do interakcji⁶¹. Kampanie mają na celu dyskredytowanie polityków opozycji, takich jak między innymi burmistrz Sztambułu z opozycyjnej CHP, inne są nakierowane na rozpowszechnianie przekazu propagandowego AKP, poprzez stosowanie na Twitterze odpowiednich hashtagów⁶². Ponadto O. Sarıkaya poinformował, że obecnie za koordynowanie kampanii i zarządzanie płatnościami odpowiada Fahrettin Altun - przewodniczący prezydenckiego dyrektoriatu ds. komunikacji⁶³.

O powiązaniu trolli z AKP świadczy to, że w 2020 roku administracja Twittera zamknęła 7 tysięcy 340 kont, które wielokrotnie wchodziły w interakcje z kontami obozu rządowego⁶⁴. Obserwatorium Uniwersytetu Stanforda ujawniło wówczas, że upowszechniane wpisy na Twitterze krytykowały działalność głównej opozycyjnej Republikańskiej Partii Ludowej (CHP) oraz prokurdyjskiej Ludowej Partii Demokratycznej (HDP) i oskarżały ją o terroryzm⁶⁵. Ponadto w czasie referendum konstytucyjnego w 2017 roku dotyczącym przejścia Turcji do systemu prezydenckiego upowszechniały narrację wspierającą wzmocnienie władzy prezydenta R.T. Erdoğan. W 2019 roku zidentyfikowano wpisy na Twitterze mające na celu zwiększenie krajowego poparcia dla tureckiej interwencji w Syrii⁶⁶. W tym samym okresie publikowano wpisy w języku angielskim, których celem było zwiększenie zewnętrznej legitymizacji dla ofensywy militarnej Turcji w północno-wschodniej części Syrii⁶⁷.

E. Saka, opisał charakter AKTrollingu, wskazując na to, że: trolle mogą działać jako forma społecznego linczu, są w stanie pozyskiwać popkulturowe konta w mediach społecznościowych, a następnie wykorzystywać je do własnych celów, inną praktyką jest

---

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ W oświadczeniu przygotowanym przez administrację Twittera, Turcja została wymieniona obok Chin i Rosji, a zatem państw, które są wiodące w udoskonalaniu własnych modeli cyfrowego autorytaryzmu. (*Medyascope özel haber – "Aktroller"e operasyon: Twitter 7 bin 340 hesabi kapatti*, <https://medyascope.tv/2020/06/11/medyascope-ozel-haber-aktrollere-operasyon-twitter-7-bin-340-hesabi-kapatti/> [dostęp: 21.06.2023]).

⁶⁵ Stanford Internet Observatory, *Analysis of June 2020 Twitter takedowns linked to China, Russia and Turkey*, <https://cyber.fsi.stanford.edu/io/news/june-2020-twitter-takedown> [dostęp: 21.06.2023].

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Według publikacji opozycyjnego ugrupowania CHP z 2020 roku, konta zamknięte przez administrację Twittera były związane z młodzieżowym skrzydłem AKP. (*Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Dergisi, Troll Özel*, <https://chp.org.tr/yayin/millet-dergisi-ozel-sayi-troll/Open>, s. 1-20, [dostęp: 21.06.2023]). Opozycyjny dziennik „Bir Gün” ujawnił, że zamknięte konta regularnie wchodziły w interakcje z oficjalnym kontem AKP, kontem Prezydencji Republiki Turcji, kontem ministra skarbowo i finansów Berat Albayraka i ministra sprawiedliwości Abdulhamita Güla. (*Twitter, AK trol agını ifşa etti: AKP muhaliflere karşı çıkması için 6 bin kişi çalıştırıyor*, <https://www.birgun.net/haber/twitter-ak-trol-agini-ifsa-etti-akp-muhaliflere-karsi-cikmasi-icin-6-bin-kisi-calistiriyor-304294> [dostęp: 21.06.2023]).

używanie automatycznych botów do przeciwdziałania dyskursowi przeciwko AKP, wykorzystywanie phishingu, czyli wyłudzenia informacji w celach politycznych. Nowy typ trolli wykazuje mobilizację w językach inny niż turecki w celu wpływania na obcokrajowców krytycznych wobec polityki AKP⁶⁸. Zdaniem badacza „taktyki nie wydają się być ustalone centralnie. Zdecentralizowane grupy trolli działają dobrowolnie lub z powodu określonej walki o władzę lub po prostu w celach biznesowych”⁶⁹. Powyższe stwierdzenie E. Saka przeczy zatem informacjom jakie przekazał dziennikarz O. Sarıkaya.

Władze AKP promują rozwój tzw. narodowego ruchu technologiczny (*milli teknoloji hamlesi*) jako wyraz patriotyzmu⁷⁰. Dotychczas znalazło to swoje odzwierciedlenie w realizacji projektów tureckiego sektora zbrojeniowego, a także stworzeniu pierwszego narodowego samochodu hybrydowego TOGG⁷¹. Co prawda, w oficjalnej narracji rządowej nie pojawiają się hasła na temat idei suwerennego Internetu, jak ma to miejsce w Rosji, niemniej R.T. Erdoğan wyraża przekonanie, że „niezależność polityczna przechodzi przez niezależność technologiczną”⁷², a media społecznościowe określa mianem „największego zagrożenia dla demokracji”⁷³. W kontekście powyższych rozważań oraz osobistych poglądów R.T. Erdoğana nie można wykluczyć, że tureckie władze w najbliższych latach będą skłonne naśladować elementy rozwiązań, które są wzorowane na cyfrowym modelu rosyjskiego autorytaryzmu⁷⁴. Jak słusznie zauważa E. Saka, formalnie władze AKP nie podjęły decyzji o scentralizowaniu aktywności trolli, niemniej można udowodnić ich zależności z obozem

---

⁶⁸ E. Saka, op. cit. s. 161-177.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ A.M. Spancerska, *Turecki sektor zbrojeniowy jako narzędzie polityki zagranicznej*, „Biuletyn PISM” nr 81 z dn. 19 maja 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/turecki-sektor-zbrojeniowy-jako-narzedzie-polityki-zagranicznej> [dostęp: 21.06.2023].

⁷¹ B. Ünveren, *Turkey launches TOGG car, Erdogan's prestige project*, <https://www.dw.com/en/turkey-launches-togg-car-erdogans-prestige-project/a-63595678> [dostęp: 21.06.2023]. Ali Murat Kırık w artykule opublikowanym dla prorządowego dziennika „Sabah” w 2020 roku wskazuje, że „choć pomysł stworzenia lokalnej i ogólnokrajowej sieci społecznościowej jest bardzo trudny do realizacji w obecnych warunkach, to nie jest niemożliwy. Ponieważ mamy przed sobą przykład taki jak TOGG. (...) Aby Republika Turcji mogła założyć własne lokalne i krajowe media społecznościowe, konieczne jest zgromadzenie ekspertów w swojej dziedzinie i wypracowanie rozwiązań poprzez konsultację wspólnych pomysłów. Wspieranie lokalnych przedsiębiorców jest w Turcji niezbędne. Nie wystarczy założyć lokalną i ogólnokrajową sieć społecznościową, trzeba prowadzić działania reklamowe i promocyjne, aby ta sieć przyciągała uwagę na całym świecie. Turcja ma moc, aby to osiągnąć”. (A. M. Kırık, *Yerli sosyal medya platformu ütopya mı?*, <https://www.sabah.com.tr/teknokulis/haberler/2020/07/13/yerli-sosyal-medya-platformu-utopya-mi> [dostęp: 21.06.2023]).

⁷² T.C. Cumhurbaşkanlığı, *TÜBA ve TÜBİTAK Ödülleri 28.12.2022*, <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/tubitakvetubaodulleri/2022/> [dostęp: 21.06.2023].

⁷³ Erdoğan: *Sosyal medya demokrasiye tehdit*, <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-sosyal-medya-demokrasiye-tehdit/a-60088906> [dostęp: 21.06.2023].

⁷⁴ Turcja podobnie jak Rosja posiada własny wielojęzyczny odpowiednik Russia Today w postaci kanału telewizyjnego TRT World.

rządowym⁷⁵. Świadczy o tym między innymi wypowiedź Esata Demirtaşa - przewodniczącego osmańskiego wolontariatu w prowincji Eskişehir. W 2021 roku podczas jednego z wydarzeń z udziałem lokalnych polityków AKP publicznie pochwalił się on tym, że steruje armią trolli „mamy 200-tysięczną armię w mediach społecznościowych. (...) Walczymy o 2023 rok. Złożyliśmy przysięgę, że postawimy Recepta Tayyipa Erdoğan na czele ummy i że będziemy zamaskowanymi żołnierzami okrytego całunem przywódcy”⁷⁶.

W kontekście analizy sharp power w tureckiej polityce zagranicznej wartym odnotowania aspektem była „wojna” tureckich i rosyjskich trolli po zestrzeleniu przez Turcję rosyjskiego bombowca Su-24 na pograniczu turecko-syryjskim w 2015 roku. Gdy ambasada Rosji w Wielkiej Brytanii umieściła serię wpisów na Twitterze ukazujących Turcję jako państwo ułatwiające tzw. Państwu Islamskiemu handel ropą, w odpowiedzi tureckie trolle zaczęły rozpowszechniać antyrosyjski hasztag: „TrollState Russia” („Rosja jest państwem trolli”)⁷⁷. Działalność tureckich trolli uwidoczniła się także po tym, jak na początku czerwca 2016 roku niemiecki Bundestag przyjął rezolucję potępiającą ludobójstwo Ormian. Wówczas celem trolli stali się niemieccy parlamentarzyści pochodzenia tureckiego, którzy głosowali za przyjęciem rezolucji. Pod adresem Cema Özdemira, który był jednym z inicjatorów projektu, kierowano groźby śmiercią, innych określono mianem zdrajców narodowych, terrorystów, oskarżono ich także o dążenie do podziału Turcji. Wydarzenie to ujawniło, że działalność trolli w mediach społecznościowych może przekształcić się w agresywną formę społecznego linczu i ma zasięg ponadnarodowy⁷⁸.

Obecnie niepokojącym zjawiskiem jest działalność trolli w językach innych niż turecki, która ma na celu legitymizowanie unilateralnej polityki Turcji na forum międzynarodowym, a także działania wymierzone w obcokrajowców, którzy kształtują dyskurs publiczny na temat Turcji w danym państwie i nie powielają narracji AKP. Może to wywoływać wśród nich apatię, niechęć do zabierania głosu w mediach społecznościowych

---

⁷⁵ E. Saka, op. cit. s. 161-177.

⁷⁶ *Osmanlı Ocakları Genel Başkanı: Kefenli liderin kefenli askerleriyiz*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/osmanli-ocaklari-genel-baskani-kefenli-liderin-kefenli-askerleriyiz-1877398> [dostęp:23.06.2023].

⁷⁷ J. Bender, *Russia's UK embassy is trolling Turkey on Twitter over the country's alleged connections to ISIS*, <https://www.businessinsider.com/russia-uk-embassy-turkey-2015-12?IR=T> [dostęp:23.06.2023].; *Putin'le savaşıyor AK trolle devlet desteği: "Honduras'a gidiyoruz" – Efe Kerem Sözeri (Jiyan)*, <https://sendika.org/2015/12/putinle-savasani-ak-trolle-devlet-destegi-honduras-a-gidiyoruz-efe-kerem-sozeri-jiyan-313920/> [dostęp:23.06.2023].

⁷⁸ H. Köylü, *Trolls from Turkey*, <https://www.dw.com/en/social-media-trolls-in-turkey-attack-german-parliamentarians-over-armenia-resolution/a-19312431> [dostęp:23.06.2023].

takich jak Twitter, a także przybrać postać autocenzury z powodu obaw przed ujawnieniem stanowiska, które będzie krytyczne wobec AKP.

4.2. Nowoczesne formy cenzury

Jak wskazuje Evin Barış Altıntaş od lat 80. XX wieku właścicielami mediów w Turcji były holdingi korporacyjne, jednak w państwie istniał pluralizm medialny. Wraz z intensyfikacją procesów autorytarnych pod rządami AKP różnorodność w przekazach medialnych w Turcji jest wyraźnie ograniczona⁷⁹. Należy jednak zaznaczyć, że początek rządów AKP zapowiadał się dość optymistycznie, przede wszystkim ze względu na przyspieszenie negocjacji akcesyjnych Turcji z Unią Europejską. W pierwszych latach sprawowania rządów tureccy decydenci dążyli do dostosowania krajowej legislacji do wymogów unijnych, co miało pozytywny wpływ także na pluralizm w mediach, przykładem tego było utworzenie w 2009 roku pierwszej tureckiej telewizji TRT 6, transmitowanej w języku kurdyjskim⁸⁰. Proces przejmowania kontroli nad mediami tradycyjnymi i cyfrowymi uległ przyspieszeniu za sprawą antyrządowych protestów w parku Gezi w 2013 roku, afery podsłuchowej z 17-25 grudnia 2013 roku, w której ujawniono skandal korupcyjny z udziałem synów ministrów w rządzie AKP, a także tureckiego zaangażowania militarnego w Syrii, kryzysu migracyjnego, a następnie po nieudanej próbie zamachu stanu w lipcu 2016 roku⁸¹.

---

⁷⁹ E. B. Altıntaş, *Media in Turkey after 2000: The road to full capture*, [w:] *Gavels vs Pens: The judicial story of Russian and Turkish free media repression*, Friedrich Naumann Foundation For Freedom, Poczdam 2023, s. 10.

⁸⁰ *TRT'nin Kürtçe kanalı TRT 6 yayına başladı*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/trtnin-kurtce-kanali-trt-6-yayina-basladi-10683296> [dostęp:30.06.2023].

⁸¹ A. Ünver, *The logic of secrecy: Digital surveillance in Turkey and Russia*, „Turkish Policy Quarterly” 2018, Vol. 17, No. 2. s. 94. Znajduje to swoje potwierdzenie także w treści raportu wydanego w styczniu 2023 roku przez Human Rights Watch. W dokumencie w jasny sposób wskazano, że w Turcji zarówno prasa jak i kanały telewizyjne należą do firmy związanych z rządem, co znajduje swoje odzwierciedlenie w przekazywanych treściach. (T. Hassan, *Turkey Events of 2022*, <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/turkey> [dostęp: 23.06.2023]). Jednym z przykładów obrazujących sposób funkcjonowania tego zjawiska w Turcji jest działalność Demirören Holding, który w 2018 roku otrzymał pożyczkę od państwowego banku Ziraat Bank, na zakup jednych z ostatnich tureckich mediów opozycyjnych, w tym gazety „Hürriyet” i jej anglojęzycznego odpowiednika – „Hurriyet Daily News”. Wśród pozostałych dzienników należących do holdingu są dzienniki: „Vatan Gazetesi” i „Milliyet Gazetesi” (od 2011 roku), oraz „Posta Gazetesi” (od 2018 roku). (*Pandora Papers implicate Turkish pro-government media behemoth Demirören Holding*, <https://ahvalnews.com/pandora-papers/pandora-papers-implicate-turkish-pro-government-media-behemoth-demiroren-holding> [dostęp:12.10.2021]). Turgay Ciner to właściciel prorządowej grupy medialnej Ciner w Turcji, do której należy m.in. dziennik „HaberTürk” i stacja telewizyjna o tej samej nazwie. Biznesmen wykorzystuje swoje media do promowania narracji rządu prezydenta R.T. Erdoğan, a w zamian otrzymuje korzystne traktowanie w kontraktach rządowych, licencjach i przetargach. (*Pandora Papers: Türkiye'nin sifir vergi cemiyeti*, <https://www.dw.com/tr/pandora-paperst%C3%BCrkiyenin-s%C4%B1f%C4%B1r-vergi-cemiyeti/a-59453295> [dostęp:12.10.2021]). „Daily Sabah” - anglojęzyczny organ medialny gazety „Sabah”, jest wydawany przez grupę medialną Turkuvaz, której jedynym z prezesów jest Serhat Albayrak, brat byłego ministra skarbu i finansów Berata Albayraka. B. Albayrak prywatnie jest zięciem prezydenta Turcji. Do grupy medialnej Turkuvaz należą także magazyny takie jak między innymi: „Cosmopolitan”, „Harper’s Bazaar”, „Esquire”,

W związku z próbą obalenia władzy w lipcu 2016 roku, w Turcji wprowadzono stan wyjątkowy, a władze zdecydowały o przeprowadzeniu masowych zwolnień w sektorze publicznym, na uniwersytetach oraz w mediach. Z pełnionych funkcji usuwane były wszystkie osoby podejrzewane o związki z F. Gülenem, którego R.T. Erdoğan oskarżył o próbę odsunięcia go od władzy⁸². W wyniku działań podjętych przez turecki rząd wielu dziennikarzy zostało zatrzymanych pod zarzutem wspierania działalności terrorystycznej zagrażającej bezpieczeństwu państwa, a także uczestnictwa w spisku, mimo że organy ścigania nie posiadały rzetelnego materiału dowodowego, oprócz informacji na temat miejsca zatrudnienia danego dziennikarza⁸³. W kolejnych latach organ nadzorujący media w Turcji, czyli Wysoka Rada ds. Radia i Telewizji Turcji (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu-RTÜK) zintensyfikowała nakładanie kar pieniężnych i często domaga się wstrzymywania emisji programów, które są krytyczne wobec rządu i sojuszników R.T. Erdoğan⁸⁴. Niezależne

---

„Türkiye Forbes”, „Sofra”, „Bebeğim ve Biz”, „House Beautiful”, „Home Art.”, miesięcznik „Touch İstanbul”. Kanały telewizyjne: „ATV”, „ATV Europe”, „A Haber”, „Yeni Asır TV”, „İzmir TV”, „Minika TV”, „Minika Child”, „Minika GO”. (*Turkuvaz Medya kimin, sahibi kimdir?*, <https://www.sonhaberler.com/turkuvaz-medya-kimin-sahibi-kimdir-haber-808645> [dostęp:23.06.2023]); (Turkuvaz, *Yönetim Kurulu*, <http://www.turkuvazmedyayayhiz.com/BilgiToplumuHizmetleri/yonetim-kurulu> [dostęp:23.06.2023]).

⁸² N. Schenkkan, *The Remarkable Scale of Turkey's "Global Purge"*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2018-01-29/remarkable-scale-turkeys-global-purge> [dostęp:30.06.2023].

⁸³ E. B. Altıntaş, op.cit. s. 10-11. W trakcie stanu wyjątkowego w Turcji zamknięto: 53 gazety, 20 czasopism, 16 kanałów telewizyjnych, 24 stacje radiowe i sześć agencji informacyjnych. (*Turkey shut down 119 media outlets after July 2016 coup bid*, <https://www.duvarenglish.com/media/2020/06/29/turkey-shut-down-119-media-outlets-after-july-2016-coup-bid> [dostęp:23.06.2023]). Według danych stowarzyszenia prawnego Law Studies Association od 1 września 2021 roku do 20 lipca 2022 roku oskarżenia o terroryzm stanowiły 38% wszystkich zarzutów skierowanych przeciwko pozwanym. Turecka dziennikarka Sibel Yüklér wskazuje, że „prawie we wszystkich tych przypadkach, jedyny dowód przeciwko oskarżonym był związany z wykonywaną pracą i składał się z tweetów, doniesień prasowych lub oświadczeń. (S. Yüklér, *War and censorship in Turkey: Zero tolerance for critical reporting on security forces*, [w:] *Gavels vs Pens: The judicial story of Russian and Turkish free media repression*, Friedrich Naumann Foundation For Freedom, Poczdam 2023, s. 13).

⁸⁴ W 2020 roku RTÜK nałożyła karę pieniężną na opozycyjną stację telewizyjną Halk TV za program, który według niej „obrażał” prezydenta Azerbejdżanu - İlhamu Alijewa, który jednocześnie jest politycznym sojusznikiem R.T. Erdoğan. Grzywna została wystosowana po uwagach dziennikarza Leventa Gültekin w programie dyskusyjnym „Dwa poglądy, dwie interpretacje” („İki Bakış İki Yorum”). L. Gültekin powiedział: „czy Azerbejdżan jest państwem, czy raczej plemieniem? Nie ma demokracji, nie ma prawa, ma autorytarny reżim, nie ma wyborów. Pływają w pieniądzu, nie zdołali jeszcze zbudować porządnego państwa, a ich ziemie są najeżdżane od 30 lat”. RTÜK uznała, że uwagi dziennikarza przekroczyły „granice krytyki”. (*Turkey's media watchdog fines Halk TV for 'insulting' Azerbaijan*, <https://www.duvarenglish.com/media/2020/10/07/turkeys-media-watchdog-fines-halk-tv-for-insulting-azerbaijan-aliyev> [dostęp: 23.06.2023]). 22 lutego 2023 roku RTÜK nałożył karę pieniężną na opozycyjne stacje Halk TV, Tele 1 i Fox TV za audycje krytykujące rządowe działania po trzęsieniu ziemi z 6 lutego. (*Turkey's media watchdog fines opposition channels for quake broadcasts*, <https://www.duvarenglish.com/turkeys-media-watchdog-fines-opposition-channels-for-quake-broadcasts-news-61897> [dostęp: 23.06.2023]). İlhan Taşçı - członek RTÜK z przedstawicielstwa opozycyjnej Republikańskiej Partii Ludowej CHP sporządził zestawienie decyzji wydanych przez Radę Najwyższą w 2021 roku. Ze raportu wynika, że RTÜK wydała 71 kar pieniężnych na serwisy medialne, w który skrytykowano rząd, takie jak: Halk TV, Tele 1, Fox TV, KRT i Haber Türk, podczas gdy kanały takie jak: Haber, Ülke TV, Kanal 7, TV-NET i CNN Türk, nie zostały ukarane ani razu w ciągu roku. (*İlhan Taşçı RTÜK'ün 2021 yılı ceza karnesini açıkladı: 'RTÜK sadece dört kanalı izliyor'*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/ilhan-tasci-rtukun-2021-yili-ceza-karnesini-acikladi-1895198> [dostęp: 23.06.2023]).

media w Turcji działają przede wszystkim dzięki platformom internetowym, niemniej RTÜK żąda usuwania treści, które uznaje za nieodpowiednie⁸⁵. Dwa lata po przejściu Turcji do systemu prezydenckiego, rząd wprowadził zapisy prawne nakładające wymóg rejestracji dla firm zajmujących się mediami społecznościowymi takich jak Facebook i zobligowała je do przechowywania danych użytkowników w Turcji, odpowiadania na żądania rządu i usuwania treści uznanych za obraźliwe⁸⁶. Firmy mają 48 godzin na dostosowanie się do decyzji, a w sytuacji braku odpowiedzi mogą zostać ukarane grzywną w wysokości ponad 700 tysięcy dolarów⁸⁷. AKP uzasadniła nowe przepisy prawne koniecznością ochrony obywateli „przed cyberprzestępczością i oszczerstwami”⁸⁸.

Innym przejawem kontroli władzy nad sferą informacyjną w państwie było powołanie w sierpniu 2022 roku „Centrum Zwalczania Dezinformacji”, które zostało utworzone w ramach prezydenckiego dyrektoriatu ds. komunikacji, kierowanego przez Fahrettina Altuna⁸⁹. Dodatkowy organ powstał w celu „przeciwdziałania systematycznym kampaniom dezinformacyjnym skierowanym przeciwko Turcji”, a na jego czele stoi İdris Kardaş, były felietonista prorządowego serwisu informacyjnego A Haber⁹⁰. Centrum przygotowuje co tydzień „Biuletyn Dezinformacyjny”⁹¹, który jest przesyłany do określonych

---

⁸⁵ Na mocy rozporządzenia przyjętego 1 sierpnia 2019 roku platformy cyfrowe podlegają władzy RTÜK, a w ramach wprowadzonej poprawki korporacje nadawcze nie mogą działać bez uzyskania licencji od RTÜK. Zgodnie z ustawą 6112, Wysoka Rada ds. Radia i Telewizji Turcji udziela licencji na kanały telewizyjne, stacje radiowe, ponadto monitoruje ich zawartość. Zgodnie z zapisami, firmy są zobowiązane do usuwania treści uznanych przez RTÜK za nieodpowiednie. *Turkey's media watchdog warns streaming services that shows against Erdoğan and Atatürk are 'unacceptable'*, <https://www.duvarenglish.com/turkeys-media-watchdog-warns-streaming-services-that-shows-against-erdogan-and-ataturk-are-unacceptable-news-62659> [dostęp:03.07.2023].; Resmî Gazete, *Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumundan: RADYO, TELEVİZYON VE İSTEĞE BAĞLI YAYINLARIN İNTERNET ORTAMINDAN SUNUMU HAKKINDA YÖNETMELİK*, 1 Ağustos 2019 PERŞEMBE, Sayı : 30849, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/08/20190801-5.htm> [dostęp:30.06.2023].

⁸⁶ M. Santora, *Turkey Passes Law Extending Sweeping Powers Over Social Media*, <https://www.nytimes.com/2020/07/29/world/europe/turkey-social-media-control.html> [dostęp: 23.06.2023].

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ F.Türkten, *İletişim Başkanlığı bünyesinde Dezenformasyonla Mücadele Merkezi oluşturuldu*, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/iletisim-baskanligi-bunyesinde-dezenformasyonla-mucadele-merkezi-olusturuldu/2654072> [dostęp:29.06.2023].

⁹⁰ International Press Institute, *Turkey: IPI concerned over establishment of “Centre for Combating Disinformation”*, <https://ipi.media/turkey-ipi-concerned-over-establishment-of-centre-for-combating-disinformation/> [dostęp:29.06.2023].

⁹¹ W zbiorczym biuletynie podsumowującym wiadomości od 6 stycznia do 23 czerwca 2023 roku analizowane są wpisy internautów tureckich oraz w mniejszym stopniu zagranicznych, publikowane na Twitterze i przedstawiające w negatywnym świetle Turcję, R.T. Erdoğan i obozu władzy. Przykładowo w jednym z biuletynów zamieszczono zrzut ekranu z wpisu na Twitterze opublikowany przez tureckiego użytkownika, który napisał o tym, że prezydent Turcji przygotowuje się do nowej operacji. W odpowiedzi na to, w biuletynie zamieszczono informację z komentarzem: „manipulowanie opinią publiczną za pomocą bezpodstawnych zarzutów dotyczących stanu zdrowia Recepta Tayyipa Erdoğan. Nie ufaj tym, którzy próbują to zrobić”. Ponadto przedmiotem zainteresowania centrum są także wypowiedzi lidera opozycji Kemala Kılıçdaroğlu, oraz krytyczne wpisy podawane przez portale internetowe, które nie powielają narracji AKP, takie

dziennikarzy i instytucji za pośrednictwem poczty i grup WhatsApp⁹². Jak słusznie wskazuje Międzynarodowy Instytut Prasowy, „perspektywa przyznania organowi rządowemu mandatu do zwalczania „dezinformacji” budzi poważny niepokój – zwłaszcza w państwie, w którym władze celowo myślą krytyczne dziennikarstwo z dezinformacją”⁹³.

Po utworzeniu Centrum Zwalczania Dezinformacji w październiku 2022 roku turecki parlament uchwalił ustawę kryminalizującą dezinformację rozpowszechnianą w Internecie, którą opozycja określiła mianem „prawa cenzury”⁹⁴. Nowy pakiet legislacyjny przewiduje karę więzienia za „publiczne rozpowszechniania informacji wprowadzających w błąd”⁹⁵. Najwięcej kontrowersji wzbudza artykuł 29 ustawy, zgodnie z którym: „każda osoba, która publicznie rozpowszechnia nieprawdziwe informacje dotyczące bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego, porządku publicznego i zdrowia publicznego kraju wyłącznie w celu wywołania niepokoju, strachu lub paniki wśród społeczeństwa, w sposób, który może zaniepokoić społeczeństwo, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat trzech. Jeżeli przestępstwo zostało popełnione przez ukrycie prawdziwej tożsamości sprawcy lub w ramach działalności organizacji, kara, o której mowa powyżej, wzrasta o połowę”⁹⁶. W pakiecie legislacyjnym regulację Internetu powierzono Urzędowi ds. Technologii Informacyjnych i Komunikacyjnych (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, BTK)⁹⁷. Organ ten podlega

---

jak na przykład: „BirGün”, „Duvar”, „T24”, „HalkTV”, „Sol”. T.C. İletişim Başkanlığı, *Dezenformasyonla Mücadele Merkezi, Dezenformasyon Bülteni* (6 Şubat - 23 Haziran 2023), https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/Dezenformasyon_Bultenleri_%286_Subat_23_Haziran%29.pdf, s. 1-1100 [dostęp:29.06.2023].

⁹² *İletişim Başkanlığı'ndan 'Dezenformasyon Bülteni'*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/cumhurbaskanligi-iletisim-baskanligindan-dezenformasyon-bulteni-haber-1584349> [dostęp:29.06.2023].

⁹³International Press Institute, op. cit.

⁹⁴ *Dezenformasyonla Mücadele Yasası'nın 14 maddesi kabul edildi*, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cedv8w25ey3o> [dostęp:10.10.2022].

⁹⁵ Jak wskazuje Human Rights Watch: „Nowa ustawa opiera się na ustawie z 2020 r. w dwóch kluczowych aspektach. Formalizuje status firm technologicznych w Turcji i znacznie zwiększa zakres, w jakim można je pociągnąć do odpowiedzialności karnej, administracyjnej i finansowej, wymagając od tych, którzy mają ponad 10 milionów użytkowników dziennie, zakładania firm, a nie tylko przedstawicielstw lub prawdziwych przedstawicieli. Po drugie, wprowadza surowe sankcje wobec firm za nieprzestrzeganie jakichkolwiek żądań blokowania lub usuwania treści lub żądania przekazania danych użytkownika, z redukcją przepustowości nawet o 90 procent za niedostosowanie się”. Human Rights Watch, *Turkey: Dangerous, Dystopian New Legal Amendments*, <https://www.hrw.org/news/2022/10/14/turkey-dangerous-dystopian-new-legal-amendments>, [dostęp:23.06.2023].

⁹⁶ Resmî Gazete, *BASIN KANUNU İLE BAZI KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN*, Kanun No. 7418, Kabul Tarihi: 13/10/2022, Madde 29, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221018-1.htm> [dostęp:30.06.2023].; Amnesty International, *Türkiye's disinformation law tightens government control and curtails freedom of expression*, <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2022/10/EUR4461432022ENGLISH.pdf>, s. 1-2, [dostęp:23.06.2023].

⁹⁷ W lipcu 2022 roku portal informacyjna Medyascope.tv opisał proces dochodzenia ujawniającego, w jaki sposób BTK od 2021 roku zbiera prywatne dane użytkowników. Urząd uzasadnia działania koniecznością prewencji, a usługodawcy są zobligowani do przekazywania informacji o imionach i nazwiskach, numerach identyfikacyjnych, podatkowych, płci, narodowości, imionach rodziców, miejscu i dacie urodzenia,

Ministerstwa Transportu i Infrastruktury i posiada kompetencje do nadzoru działalności firm mediów społecznościowych i wymaga przestrzegania żądań usunięcia treści online i przekazania danych użytkowników, brak zastosowania się do wymagań podlega spowolnieniu ruchu internetowego poprzez ograniczenie przepustowości⁹⁸. Według opinii Komisji Weneckiej nowelizacja kodeksu karnego, w którym znajdzie się przepis kryminalizujący rozpowszechnianie „fałszywych lub wprowadzających w błąd informacji” narusza wolność wypowiedzi, czyli art. 10 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁹⁹. Zapisy w ustawie, która składa się z 40 punktów, nie są precyzyjne zdefiniowane, a to stwarza ryzyko licznych nadużyć. Formalnie rozwiązanie legislacyjne ma przeciwdziałać dezinformacji, lecz w praktyce stwarza możliwość cenzurowania platform mediów społecznościowych, co ma destrukcyjny wpływ na prawo do wolności słowa oraz pluralizm środowiska medialnego w Turcji. Inną ważną przeszkodą w procesie demokratyzacji Turcji jest ustawa antyterrorystyczna z 1991 roku. Mimo nacisków Unii Europejskiej jest w dalszym ciągu wykorzystywana przez tureckie władze państwowe do prześladowania dziennikarzy¹⁰⁰. Ponadto służy marginalizacji wpływów legalnej opozycji, której przedstawia się zarzuty o związki z Partią Pracujących Kurdystanu (PKK), uznawanej za organizację terrorystyczną przez Turcję, ale także między innymi przez Stany Zjednoczone i Unię Europejską¹⁰¹.

Jak zauważa Murat Somer, „Turcja wydaje się podążać za innymi przykładami nowego autorytaryzmu na świecie, w których hegemoniczni przywódcy nie tylko postrzegają media i cyberprzestrzeń jako obiekty opresji, ale także jako cenne przestrzenie do

---

wykonywanym zawodzie, adresie zamieszkania, starych numerach telefonu. Szeroki dostęp do danych umożliwia profilowanie, a także może być wykorzystywane jako narzędzie umożliwiające prześladowanie oponentów AKP. (D. Eroğlu, *Belgeleriyile BTK-gate (1): Türkiye'deki tüm kullanıcıların internet hareketleri, yaklaşık bir buçuk yıldır, kimlikleri ve kişisel verileriyle birlikte BTK'ya akıyor*, <https://medyascope.tv/2022/07/21/belgeleriyile-btk-gate-turkiyedeki-tum-kullanicilarin-internet-hareketleri-yaklasik-bir-bucuk-yildir-kimlikleri-ve-kisisel-verileriyle-birlikte-btkya-akiyor/> [dostęp: 23.06.2023]); A. Geybullayeva, *Under BTK's eye: investigation reveals Turkey's information and communication authority has been collecting private user data for over a year*, <https://globalvoices.org/2022/08/05/under-btk-s-eye-investigation-reveals-turkeys-information-and-communication-authority-has-been-collecting-private-user-data-for-over-a-year/> [dostęp: 23.06.2023]).

⁹⁸ Human Rights Watch, *Turkey: Dangerous, Dystopian New...*, op. cit.

⁹⁹ Council of Europe, *Türkiye: Draft criminal provision on "false or misleading information" interferes with freedom of expression says Venice Commission*, <https://www.coe.int/en/web/portal/-/turkiye-draft-criminal-provision-on-false-or-misleading-information-interferes-with-freedom-of-expression-says-venice-commission> [dostęp: 23.06.2023].

¹⁰⁰ Na dzień 20 maja 2023 roku w Turcji przebywa co najmniej 58 uwięzionych dziennikarzy oraz pracowników mediów. (Media and Law Studies Association, *Imprisoned Journalists and Media Employees in Turkey* <https://www.mlsaturkey.com/en/imprisoned-journalists-and-media-employees-in-turkey/> [dostęp: 23.06.2023]). Turcja zajmuje 165. miejsce na 180 państw w Światowym Indeksie Wolności Prasy 2022 Reporterów bez Granic. W tym samym rankingu Rosja zajęła 164. miejsce, a za Turcją znalazł się Egipt na 166. miejscu. (Reporters Without Borders, *Türkiye*, <https://rsf.org/en/country-t%C3%BCrkiye> [dostęp: 23.06.2023]).

¹⁰¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *PKK*, <https://www.mfa.gov.tr/pkk.tr.mfa> [dostęp: 30.06.2023].

promowania i reprodukcji dominacji partii”¹⁰². W 2022 roku AKP podjęła walkę z dezinformacją. W rzeczywistości jest to slogan używany przez obóz rządowy, aby dyskredytować krytyczne głosy, osłabić pozycję opozycji, podważyć reputację dziennikarzy, którzy nie powielają narracji rządowej¹⁰³. Oprócz cenzurowania treści media społecznościowe w Turcji są wykorzystywane w instrumentalny sposób przez AKP. Za tym argumentem przemawia fakt wykorzystania przez R.T. Erdoğan’a aplikacji FaceTime, aby połączyć się z telewizją CNN Türk w nocy 15 lipca 2016 roku, kiedy podjęto próbę zamachu stanu¹⁰⁴. Prezydent Turcji poprzez transmisję na żywo wezwał Turków do wyjścia na ulicę i wystąpienia przeciwko puczystom, co spotkało się z pozytywnym odzewem jego zwolenników wspieranych przez siły porządkowe wierne władzom¹⁰⁵.

Proces inwigilacji na platformach cyfrowych występuje zarówno w państwach demokratycznych, jak i autorytarnych. W ten sposób państwa chcą zapobiegać między innymi zagrożeniu terrorystycznemu czy też zorganizowanej przestępczości. Niemniej w zależności od reżimu politycznego, kontekst okoliczności pozyskiwanych informacji może być odmienny. W Stanach Zjednoczonych czynnikiem, który zainicjował poszerzenie kompetencji agencji wywiadowczych do sprawowania kontroli na platformami cyfrowymi, było zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego po zamachu terrorystycznym na World Trade Center w 2001 roku¹⁰⁶. W przypadku Turcji asumptem do zaostrzenia kontroli zarówno nad mediami tradycyjnymi, jak i cyfrowymi były antyrządowe protesty, które wybuchy w 2013 roku, oraz w tym samym roku afera podsłuchowa, która podważyła pozycję rządu AKP¹⁰⁷. Zarówno w przypadku państw demokratycznych, jak i autorytarnych, może dojść do

---

¹⁰² M. Somer, *Understanding Turkey's democratic breakdown: old vs. new and indigenous vs. global authoritarianism*, „Southeast European and Black Sea Studies” 2016, Vol. 16, Is. 4, s. 481-503.

¹⁰³ C. Lees, *Fake news: the global silencer: The term has become a useful weapon in the dictator's toolkit against the media. Just look at the Philippines*, „Index on Censorship”, Vol. 47, Is. 1, s. 88-91.

¹⁰⁴ *Erdogan resorts to iPhone's FaceTime after coup attempt*, <https://www.aljazeera.com/news/2016/7/16/erdogan-resorts-to-iphones-facetime-after-coup-attempt> [dostęp:30.06.2023].

¹⁰⁵ Ibidem., s. 14. Aby upamiętnić stłumienie puczu 15 lipca 2016 roku, w Turcji ustanowiono nowe święto państwowe - Dzień Demokracji i Jedności Narodowej. Ponadto władze dokonują zmiany nazw obiektów w przestrzeni publicznej. W Ankarze węzeł metra znany niegdyś jako Kızılay, został nazwany 15 Temmuz Kızılay Millî İrade, czyli 15 lipca Wola Narodowa Kızılay. W ten sposób AKP podkreśla, że w noc zamachu stanu doszło do zwycięstwa „woli narodowej”, dzięki której puczyści nie odnieśli zwycięstwa. (*Kızılay Meydanı'nın ismi "15 Temmuz Kızılay Milli İrade Meydanı" oldu*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37020466> [dostęp:30.06.2023].); (T.C. Cumhurbaşkanlığı, *15 Temmuz Darbe Girişimi ile İlgili Meydanlara Yaptıkları Konuşma*, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/49742/15-temmuz-darbe-girisimi-ile-ilgili-meydanlara-yaptiklari-konusma.html> [dostęp:30.06.2023]).

¹⁰⁶ D.M. West, N.T. Lee, *How technology and the world have changed since 9/11*, <https://www.brookings.edu/articles/how-technology-and-the-world-have-changed-since-9-11/> [dostęp:30.06.2023].

¹⁰⁷ T. Arango, *Corruption Scandal Is Edging Near Turkish Premier*, <https://www.nytimes.com/2013/12/26/world/europe/turkish-cabinet-members-resign.html> [dostęp: 23.06.2023].

nadużywania pozyskanych danych, niemniej charakter reżimu politycznego ma wpływ na potencjał państwa w kwestii ich wykorzystywania. Zarówno w przypadku Chin, jak i Rosji występuje zjawisko cyfrowego autorytaryzmu, który powszechnie wykorzystuje nadzór oraz cenzurę¹⁰⁸. Przyjęcie ustawy o zwalczaniu dezinformacji przez turecki parlament świadczy o tym, że Turcja coraz wyraźniej zmierza w tym samym kierunku co wyżej wymienione państwa.

W analizie zjawiska sharp power wartym odnotowania przypadkiem cenzury i propagandy jest posługiwanie się określonym słownictwem między innymi w kontekście tureckich operacji militarnych w Syrii. Tureccy decydenci, a także media prorządowe w swoim dyskursie nie posługują się terminem „wojna”, lub „okupacja”, lecz nazywają swoje działania „antyterrorystyczną operacją transgraniczną”, którą uzasadniają koniecznością zabezpieczenia granicy turecko-syryjskiej¹⁰⁹. Tego rodzaju sformułowania są upowszechniane przez angielskojęzyczne tureckie media prorządowe, takie jak między innymi „Daily Sabah”, co ma na celu zwiększyć legitymację tureckich działań zbrojnych na forum międzynarodowym, ponadto mają za zadanie oddziaływać na międzynarodowych ekspertów, którzy mają wpływ na kształtowanie dyskursu o Turcji w danym państwie. Zmiany prawne dotyczące mediów społecznościowych, wprowadzone po próbie zamachu stanu w Turcji w 2016 roku, mają poważne konsekwencje. Dzięki nim tureckie władze zyskały możliwość wywierania nacisku na zachodnie firmy technologiczne w kwestii usuwania treści, które nie

---

¹⁰⁸ Jak wskazują Victoria Coleman i Janet Napolitano „metody cyfrowego autorytaryzmu są szerokie: blokowanie dostępu do internetu, cenzurowanie treści, zalewanie sfery informacyjnej dezinformacją, a także przejmowanie mediów społecznościowych i innych platform internetowych. Metody te umożliwiają szereg narzędzi i technologii, w tym inwigilacja, cenzura, manipulacja społeczna, cyberataki i ukierunkowane prześladowania w Internecie”. V. Coleman, J. Napolitano, *Digital Human Rights Need a Single Home in U.S. Government*, <https://foreignpolicy.com/2022/03/14/digital-authoritarianism-tech-human-rights/> [dostęp:21.06.2023].

Zagadnienie cyfrowego autorytaryzmu w odniesieniu do Turcji przeanalizowała Fatma Timuçin w pracy magisterskiej z 2021 roku pt. „8-bitowa Żelazna Pięść: Cyfrowy autorytaryzm w konkurencyjnych reżimach autorytarnych: przypadek Turcji i Węgier”. F. Timuçin, *8-Bit iron fist: Digital authoritarianism in competitive authoritarian regimes: The cases of Turkey and Hungary*, Thesis 2021, <https://research.sabanciuniv.edu/id/eprint/42417/> [dostęp:30.06.2023].

¹⁰⁹ Przykładowy fragment z informacji prasowej opublikowanej przez prorządowy dziennik „Daily Sabah”, brzmi następująco: „ 21 stycznia mija druga rocznica rozpoczęcia tureckiej transgranicznej operacji antyterrorystycznej Gałazka Oliwna, której celem było wyzwolenie miasta Afrin w północnej Syrii spod okupacji terrorystów YPG/PKK”. W informacji podkreślono stabilizującą rolę Turcji, co też znajduje swoje odzwierciedlenie w nazwie interwencji militarnej, która ma wzbudzać pozytywne skojarzenia - „tureccy urzędnicy dołożyli wszelkich starań, aby całkowicie zatrzeć wszelkie ślady terroryzmu, wzmocnić bezpieczeństwo, ułatwić powrót ludności cywilnej do domów i przywrócić w regionie poczucie normalności. Amunicja i artyleria należące do grupy terrorystycznej zostały znalezione i zniszczone. Ponadto trwają prace nad wykrywaniem i niszczeniem min i innych urządzeń wybuchowych podłożonych przez terrorystów”. *2 years after Turkey's Operation Olive Branch, Afrin locals live with stability, security*, <https://www.dailysabah.com/politics/2020/01/20/2-years-after-turkeys-operation-olive-branch-afrin-locals-live-with-stability-security> [dostęp: 23.06.2023].

są zbieżne z punktem widzenia reżimu. W konsekwencji może to nasilić zjawisko autocenzury wśród tureckich badaczy, dziennikarzy i innych użytkowników tureckich mediów społecznościowych, w obawie przed udostępnianiem treści, które rząd mógłby uznać za niewłaściwe¹¹⁰.

4.3. Dysydenci polityczni

Zdaniem Christophera Walkera jednego ze współtwórców koncepcji sharp power, ostra siła jest częścią ponadnarodowego autorytaryzmu, który według Gerasimos Tsourapasa zakłada „wszelkie wysiłki mające na celu zapobieganie aktom sprzeciwu politycznego wobec państwa autorytarne poprzez atakowanie jednego lub kilku istniejących lub potencjalnych członków jego społeczności emigrantów lub diaspory”¹¹¹. Po nieudanej próbie zamachu stanu w 2016 roku doszło do intensyfikacji aktywności tureckich służb wywiadowczych na terytorium państw europejskich. Turecki wywiad nie tylko monitoruje zagraniczną działalność zwolenników F. Gülena, a także społeczność kurdyjską, świecką i innych działaczy opowiadającą się przeciwko AKP. Siatki wywiadowcze są najbardziej rozbudowane w państwach, gdzie znajduje się największa turecka diaspora¹¹². W 2017 roku Peter Pilz, austriacki polityk związany z Partią Zielonych, ujawnił, że w skład tureckiej siatki szpiegowskiej wchodzi stowarzyszenia, kluby, meczety, które są „wykorzystywane przez ambasadę, attaché religijnego i lokalnego oficera wywiadu w celu całodobowego szpiegowania krytyków Erdoğan”¹¹³. Siatki szpiegowskie w Niemczech są współkontrolowane przez Wizję Narodową („Milli Görüş”), czyli organizację islamistyczno-nacjonalistyczną, założoną w latach 60. XX wieku przez Necmettina Erbakana, politycznego idola R.T. Erdoğan¹¹⁴.

---

¹¹⁰ L. Nitsche, *Digital authoritarianism on the rise?*, <https://akademie.dw.com/en/digital-authoritarianism-on-the-rise/a-53445949> [dostęp: 24.06.2023].

¹¹¹ G. Tsourapas, *Global Autocracies: Strategies of Transnational Repression, Legitimation, and Co-Optation in World Politics*, „International Studies Review” 2020, Vol. 23, Is. 3, s. 620.

¹¹² L. Vidino, *Erdogan's Long Arm in Europe*, <https://foreignpolicy.com/2019/05/07/erdogans-long-arm-in-europe-germany-netherlands-milli-gorus-muslim-brotherhood-turkey-akp/> [dostęp: 24.06.2023].

¹¹³ *Austria MP: documents prove Turkey surveillance*, <https://newsroom.ap.org/editorial-photos-videos/detail?itemid=9f59e2a7f30998f072b5ffdde9a1a06a&mediatype=video&source=youtube> [data dostępu: 24.06.2023].

¹¹⁴ L. Vidino, op. cit.; Podstawą ideową ruchu założonego przez Necmettina Erbakana jest koncepcja „poglądu narodowego” („milli görüş”) i „sprawiedliwego porządku” („adil düzem”). Necmettin Erbakan, który jest uznawany za twórcę islamu politycznego w Turcji, w trakcie sprawowania władzy opowiadał się między za intensyfikacją relacji gospodarczych i politycznych z państwami muzułmańskimi, a także posiadał poglądy antysemickie, wyrażając przekonanie o funkcjonowaniu ogólnoswiatowego żydowskiego spisku. Zwolennicy dziedzictwa ideowego N. Erbakana w Turcji są członkami funkcjonującej do dziś Partii Szczęśliwości (Saadet Partisi - SP), która wyłoniła się po tym jak doszło do zamknięcia Partii Cnoty (Fazilet Partisi - FP) w 2001 roku.

Tureckim służbom wywiadowczym zarzuca się stosowanie pozaprawnych metod wobec oponentów obozu rządowego¹¹⁵. W 2013 roku Fidan Doğan, Leyla Söylemez i Sakine Cansız - jedna ze współzałożycielek Partii Pracujących Kurdystanu (PKK) - zostały zastrzelone w Paryżu, w pobliżu kurdyjskiego centrum kultury. Przedstawiciele strony francuskiej i tureckiej potępili zbrodnię, a jedynym podejrzanym w tej sprawie był Ömer Güney¹¹⁶. Dochodzenie zamknięto w 2015 roku, a były prawnik mężczyzny powiedział, że Ö. Güney „był podejrzany o bycie ultranacjonalistycznym Turkiem i nie było wątpliwości co do jego powiązań z tureckimi tajnymi służbami”¹¹⁷. Mężczyzna zmarł w szpitalu w 2016 rok, a rok później rodziny zastrzelonych kobiet złożyły pierwszą skargę prawną, przedstawiając dokumenty, które miały dowodzić, że zabójstwa były „starannie zaplanowaną operacją tureckich tajnych służb”¹¹⁸. Do wydarzenia we Francji doszło, gdy rząd turecki prowadził negocjacje pokojowe z PKK, a sprawę zamknięto po tym, gdy proces negocjacyjny zakończył się przekroczeniem 10% progu wyborczego przez ugrupowanie HDP. Następnie turecki rząd

---

W tym samym czasie z FP powstało stronnictwo modernizacyjne AKP, kierownictwo partii w sferze deklaratywnej postawiło zerwać z dziedzictwem ideowymi Spojrzenia Narodowego. Formalnie N. Erbakan został odsunięty od władzy w 1998 roku, lecz w dalszym ciągu wywierał nieformalny wpływ na turecką politykę. W jego ceremonii pogrzebowej w 2011 roku, uczestniczył między innymi Raszyd Ghannuszi – założyciel Ennahda czyli ruchu islamistycznego w Tunezji. Wówczas powiedział, że tureckie doświadczenie polityczne jest „inspiracją dla świata arabskiego”. (*Tunisian Islamist leader embraces Turkey, praises Erbakan*, <https://www.dunya.com/gundem/tunisian-islamist-leader-embraces-turkey-praises-erbakan-haberi-139733>, [dostęp: 25.06.2023]). Od lat 70. XX. wieku, ruch upowszechnił się wśród tureckiej diaspory w Europie Zachodniej. Zgodnie z informacjami opublikowanej na stronie internetowej, to organizacja działająca w Europie, państwach skandynawskich, na Bałkanach, a także w Australii, Japonii, Ameryce, Turcji, Kirgistanie i Kanadzie. Milli Görüş współpracuje z 518 meczetami, z których 304 znajdują się w Niemczech, liczy około 350 tysięcy osób. (*İslam Toplumunu Milli Görüş, Hakkımızda*, <https://www.igmg.org/tr/hakkimizda/>, [dostęp:25.06.2023]); (D.Vielhaber, *The Milli Görüş of Germany*, <https://www.hudson.org/national-security-defense/the-milli-g-r-s-of-germany->, [dostęp:25.06.2023]). Inną grupą, której władze niemieckie zarzucają związki z AKP jest gang motocyklowy Osmanen Germania. Jeden z jej członków opublikował swoje zdjęcia na Instagramie z ówczesnym ministrem spraw wewnętrznych Turcji - Süleymanem Soylu, byłym ministrem spraw zagranicznych - Mevlütem Çavuşoğlu, oraz z byłym ministrem obrony narodowej - Hulsi Akarem. Gang został zdelegalizowany w 2018 roku przez władze niemieckie ze względu na to, że był zamieszany w liczne przestępstwa, w tym morderstwa, napady, porwania, handel narkotykami, prostytucję, a także zagrożenie tureckim dysydentom w Niemczech. Według niemieckiego MSW członkowie grupy reprezentują skrajnie nacjonalistyczne poglądy, a ich działalność skierowana między innymi przeciwko zwolennikom ruchu F. Gülena, jest aprobowana przez AKP, jako przejaw „zwalczania terroryzmu”. (E.Stasik, *Stuttgart: członkowie gangu Osmanen Germania przed sądem*, <https://www.dw.com/pl/stuttgart-cz%C5%82onkowie-gangu-osmanen-germania-przed-s%C4%85dem/a-43142092> [dostęp:30.06.2023]); (*Senior member of Turkish criminal gang banned in Germany revealed to be close to Turkey's gov't*, <https://www.duvarenglish.com/senior-member-of-turkish-criminal-gang-banned-in-germany-revealed-to-be-close-to-turkeys-govt-gallery-57768> [dostęp:30.06.2023]).

¹¹⁵ N. Schenkan, *Turkey just snatched six of its citizens from another country*, <https://www.washingtonpost.com/news/democracy-post/wp/2018/04/01/turkey-just-snatched-six-of-its-citizens-from-another-country/?noredirect=on> [dostęp:24.06.2023].

¹¹⁶ J. Diehl, Ö. Gezer, F. Schmid, *Tensions Grow over Murder of Kurdish Activists*, <https://www.spiegel.de/international/europe/suspicious-grow-of-turkish-involvement-in-murder-of-pkk-activists-a-952734.html> [dostęp: 25.06.2023].

¹¹⁷ *Mystery endures in 2013 Paris murder of Kurd activists*, <https://www.france24.com/en/live-news/20221227-mystery-endures-in-2013-paris-murder-of-kurd-activists> [dostęp: 25.06.2023].

¹¹⁸ Ibidem.

wznowił działania zbrojne wymierzone w PKK w państwie oraz w Iraku i Syrii¹¹⁹. Oficjalnie brak jest dostępnych jawnych informacji na temat zaangażowania tureckich służb w śmierć trzech kobiet w Paryżu, niemniej w 2018 roku prokurdyjskie źródła prasowe poinformowały, że zabójstwo kobiet było zaplanowane przez turecki wywiad i zaaprobowane przez najwyższe władze państwowe¹²⁰.

Jak wskazuje Serdar San, w Turcji dochodziło do porwań politycznych podczas eskalacji konfliktu turecko-kurdyjskiego w latach 90. XX wieku. Po nieudanej próbie zamachu stanu w 2016 roku, tureckie służby zaczęły dokonywać uprowadzeń także poza granicami Turcji¹²¹. Jednym z najgroźniejszych przykładów ilustrujących to zjawisko było zatrzymanie dokonane przez tureckie służby wywiadowcze, w porozumieniu z partnerami z Kosowa w 2018 roku. Wówczas schwytano sześciu mężczyzn, których turecki wywiad określili mianem wysokich rangą zwolenników F. Gülena¹²². Zatrzymani posiadali legalne pozwolenie na pracę, a w trakcie działań służb wywiadowczych nie uzyskali dostępu do adwokata i zostali deportowani do Turcji. W wyniku przeprowadzonego śledztwa komisja parlamentarna w Kosowie uznała, że doszło do naruszenia prawodawstwa krajowego i międzynarodowego, w związku z tym podjęto decyzję o zdymisjonowaniu szefa wywiadu i ministra spraw wewnętrznych. Po dokonaniu zatrzymania R.T. Erdoğan ogłosił sukces i wyraził dalszą determinację do ścigania zwolenników ruchu F. Gülena za granicą, mówiąc „gdziekolwiek pójdą, zapakujemy ich i przywieziemy tutaj, jeśli Bóg pozwoli. I tutaj zostaną pociągnięci do odpowiedzialności”¹²³. Innym przykładem było zatrzymanie przez mołdawskie służby wywiadowcze w 2018 roku sześciu obywateli Turcji. Zatrzymani zostali deportowani do Turcji, ponieważ byli nauczycielami lub uczniami w szkole średniej Horizont związanej z ruchem F. Gülena. Rok później Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że doszło do naruszenia prawa, ponieważ deportowanym nie postawiono żadnych zarzutów związanych z popełnieniem przestępstwa w Mołdawii¹²⁴. W związku z tym zobligował

---

¹¹⁹ *Suspect in murders of Kurdish activists dies in Paris hospital*, <https://www.france24.com/en/20161217-france-kurdish-assassination-suspect-dies-paris-hospital> [dostęp: 25.06.2023].

¹²⁰ H. Xoşnaw, *2 MİT yetkilisi için pazarlık iddiası*, <https://ahvalnews.com/tr/mit/2-mit-yetkilisi-icin-pazarlik-iddiasi> [dostęp: 25.06.2023].

¹²¹ S. San, *Turkish spies are abducting Erdogan's political opponents abroad*, <https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/turkish-spies-are-abducting-erdogans-political-opponents-abroad/> [dostęp: 24.06.2023].

¹²² A. Zaman, *Erdogan ramps up dispute with Kosovo over deportation of Gulen-linked Turks*, <https://www.al-monitor.com/originals/2018/04/erdogan-gulenists-kosovo.html#ixzz85eVIWZNI> [dostęp: 24.06.2023].

¹²³ *Kosova'da 6 Türk'ün gözaltına alınması: Kosova Başbakanı İstihbarat Şefi ve İçişleri Bakanı'nu görevden aldı*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43595392> [dostęp: 25.06.2023].

¹²⁴ M. Necsutu, *Turkish Secret Services Nab Six 'Gulenists' in Moldova*, <https://balkaninsight.com/2018/09/06/six-turkish-professors-detained-by-moldovan-secret-services-09-06-2018/> [dostęp: 30.06.2023].

władze w Kiszyniowie do zapłaty 25 tysięcy euro każdemu z pięciu obywateli Turcji, którzy wnieśli swoje sprawy do ETPCz¹²⁵. Do zatrzymania i deportacji doszło za zgodą mołdawskiego szefa wywiadu i ministra spraw wewnętrznych. Zostali oni zdymisjonowani przez premiera, który oznajmił, że działali bez jego zgody¹²⁶. Według doniesień prasowych tureckich mediów operacja została przeprowadzona we współpracy z turecką służbą wywiadowczą¹²⁷. W 2016 roku Bułgaria – państwo członkowskie Unii Europejskiej - dokonała ekstradycji tureckiego biznesmena Abdullah Büyüka, który został oskarżony przez władze w Ankarze o powiązania z ruchem F. Gülena¹²⁸. Pełniący wówczas funkcję premiera Bojko Borisow określił deportację jako działanie „na granicy prawa”¹²⁹, a decyzję uzasadniał tym, że chciał uniknąć ryzyka masowego napływu uchodźców z Turcji, wskazując, że „dla Bułgarii bardzo ważne jest utrzymanie dobrych stosunków z Turcją”¹³⁰.

Wszystkie wymienione wyżej ekstradycje zostały przeprowadzone w państwach Europy Południowo-Wschodniej, którym zależy na utrzymywaniu dobrych relacji z Turcją, ze względu na powiązania historyczne i kulturowe, relacje gospodarcze oraz kwestie bezpieczeństwa¹³¹. Dlatego też, zdaniem Luke Bacigalupo „relacje z Turcją są najważniejsze dla małych państw Europy Południowo-Wschodniej. Przyjęcie wniosków Turcji o ekstradycje jest wyrazem przyjaźni i lojalności wobec reżimu Erdoğan”¹³². W tym kontekście warto zaznaczyć także, że ekstradycje zostały przeprowadzone przez państwa, które aspirują do członkostwa w UE. Bułgaria, która jest członkiem Wspólnoty, także podporządkowała się żądaniom tureckich władz, co świadczy o tym, że Turcja posiada i wykorzystuje możliwości ingerowania w kwestię polityki wewnętrznej innych państw, co jest jednocześnie przejawem stosowania sharp power w tureckiej polityce zagranicznej. Dokonanie ekstradycji przez

---

¹²⁵ M. Necsutu, *European Rights Court Censures Moldova for Deporting Turks*, <https://balkaninsight.com/2019/06/11/european-rights-court-censures-moldova-for-deporting-turks/> [dostęp:30.06.2023].

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ *AİHM, MİT'in Moldova ile ortak FETÖ operasyonu için hak ihlali kararı verdi*, <https://www.indyturk.com/node/40941/haber/aih-mit%E2%80%99-moldova-ile-ortak-fet%C3%B6-operasyonu-i%C3%A7in-hak-ihlali-karar%C4%B1-verdi> [dostęp: 30.06.2023].

¹²⁸ H.M. Şahin, *FETÖ'nün 'para kasası' Abdullah Büyük Türkiye'ye iade edildi*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/fetonun-para-kasasi-abdullah-buyuk-turkiyeye-iade-edildi/626249> [dostęp:30.06.2023].

¹²⁹ M. Dimitrov, *Strasbourg Court Quizzes Bulgaria over Gulenist's Extradition*, <https://balkaninsight.com/2018/04/25/strasbourg-court-questions-bulgaria-on-the-extradition-of-gulen-supporter-04-24-2018/> [dostęp:30.06.2023].

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ L. Bacigalupo, *Turkey's expedited European extraditions*, <https://globalriskinsights.com/2018/10/turkey-expedited-european-extradition-gulen/> [dostęp:30.06.2023].

¹³² Ibidem.

Kosowo, Mołdawię, Błgarię, oznacza, że mimo podjętych reform są one skłonne łamać praw człowieka, aby utrzymać poparcie tureckich władz.

W kontekście rozważań o ostrej sile w stosunkach międzynarodowych warto zwrócić uwagę, że praktyka inwigilacji i dokonywania deportacji w wymiarze ponadnarodowym jest stosowana nie tylko przez Turcję, ale między innymi przez Chiny. Przykładem obrazującym to zjawisko było zatrzymanie w 2017 roku ujęgurskich studentów we współpracy z egipskimi służbami bezpieczeństwa. Ani przedstawiciele strony egipskiej, ani chińskiej nie wydali oficjalnego oświadczenia w tej sprawie. Innym przypadkiem potwierdzającym to zjawisko, było zatrzymanie ujęgurskiego pielgrzyma, który mieszkał w Turcji, lecz przyjechał odbyć hadż, czyli pielgrzymkę w Arabii Saudyjskiej¹³³.

Turcja, podobnie jak Chiny i Rosja, nadużywa mechanizmu wydawania czerwonej noty Interpolu, aby ścigać przeciwników reżimu¹³⁴. Jak wskazuje Mehmet Güneş, „większość państw uważa czerwone zawiadomienie za wystarczającą podstawę prawną do aresztowania przestępców. Czerwone zawiadomienia są publikowane i widoczne tylko dla organów ścigania. Oznacza to, że często osoba, która jest przedmiotem takiego powiadomienia, może nie być tego świadoma, dopóki nie zostanie skonfrontowana z organami ścigania, na przykład podczas przekraczania granicy z innym państwem”¹³⁵. Przykładem opisującym to zjawisko w odniesieniu do Rosji jest sprawa Billa Browdera, brytyjskiego przedsiębiorcy i działacza politycznego. B. Browder po śmierci swojego prawnika Siergieja Magnickiego, zaangażował się w proces ujawniania oszustów i nadużyć dokonywanych przez rosyjskie władze¹³⁶. Z tego

---

¹³³ J. Karadsheh, Gul. *Tuysuz, Uyghurs are being deported from Muslim countries, raising concerns about China's growing reach*, <https://edition.cnn.com/2021/06/08/middleeast/uyghur-arab-muslim-china-disappearances-cmd-intl/index.html> [dostęp:24.06.2023].

¹³⁴ Interpol czyli Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnych to międzynarodowa instytucja zajmująca się wymianą informacji między organami ścigania, w jej skład wchodzi 195 państw członkowskich. (Interpol, *What is INTERPOL?*, <https://www.interpol.int/Who-we-are/What-is-INTERPOL> [dostęp:30.06.2023]).

Czerwone powiadomienie to zgodnie z definicją Interpolu „prośba skierowana do organów ścigania na całym świecie o zlokalizowanie i tymczasowe aresztowanie osoby oczekującej na ekstradycję, wydanie lub podobne postępowanie prawne. Czerwone zawiadomienie nie jest międzynarodowym nakazem aresztowania”. (Interpol, *View Red Notices*, <https://www.interpol.int/How-we-work/Notices/View-Red-Notices> [dostęp:30.06.2023]). Liczba wystawionych czerwonych not Interpolu wzrosła z 2804 w 2006 roku do 12 878 w 2016 roku. (*Exiled Turkish journalist threatened with Interpol red notice*, <https://rsf.org/en/exiled-turkish-journalist-threatened-interpol-red-notice> [dostęp: 27.06.2023]).

¹³⁵ M. Güneş, *Abuse of the Interpol Red Notice for Political Purposes in Human Rights Law*, „Tihek Academic Journal” 2021, Vol. 4, Is. 6, s. 39.

¹³⁶ J. Yaffa, *How Bill Browder Became Russia's Most Wanted Man*, <https://www.newyorker.com/magazine/2018/08/20/how-bill-browder-became-russias-most-wanted-man> [dostęp:30.06.2023]. Siergiej Magnicki był rosyjskim prawnikiem, który pracował dla Hermitage Capital Management i został zatrzymany przez przedstawicieli rosyjskich władz pod zarzutem nadużyć finansowych. Do zatrzymania doszło po tym jak S. Magnicki odkrył i ujawnił korupcję wśród rosyjskich urzędników. Rosyjski prawnik był bity w więzieniu i nie doczekał procesu sądowego, zmarł w 2009 roku. A. Słojewska, *Sprawa*

powodu Rosja wystawiła za nim czerwoną notę Interpolu. Niemniej warto podkreślić, że wysiłki podjęte przez B. Browdera doprowadziły do przyjęcia ustawy Magnickiego, czyli międzynarodowego prawa nakładającego sankcje za łamanie praw człowieka najpierw przez Stany Zjednoczone w 2012 roku, a następnie przez Unię Europejską w 2020 roku¹³⁷.

W odniesieniu do Turcji przykładem obrazujących to zjawisko było między innymi zatrzymanie w Hiszpani w 2017 roku na podstawie czerwonej noty Doğana Akhanliego, obywatela Niemiec pochodzenia tureckiego¹³⁸. Pisarz poruszający w swojej twórczości między innymi zagadnienie ludobójstwa Ormian, które jest tematem tabu w Turcji, został jednak zwolniony przez hiszpańskie służby po upływie doby dzięki interwencji niemieckiego ministra spraw zagranicznych¹³⁹. Kanclerz Niemiec Angela Merkel potępiła zatrzymanie pisarza i oskarżyła tureckie władze o nadużywanie Interpolu - międzynarodowej organizacji, która w sferze normatywnej kieruje się treścią konstytucji przyjętej w 1956 roku¹⁴⁰. Zgodnie z przyjętymi zapisami Interpol ma na celu „zapewnić i promować jak najszerszą wzajemną pomoc między wszystkimi organami policji kryminalnej w granicach prawa istniejącego w różnych krajach i w duchu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka”¹⁴¹. Interpol w swoich działaniach kieruje się czterema głównymi zasadami, do których należy: „suwerenność narodowa, poszanowanie praw człowieka, neutralność oraz stała i aktywna współpraca”¹⁴². Artykuł trzeci konstytucji stanowi, że „surowo wzbronione jest podejmowanie przez Organizację jakichkolwiek interwencji lub działań o charakterze politycznym, wojskowym, religijnym lub rasowym”¹⁴³. D. Akhanlı, który uzyskał w azyl polityczny w Niemczech w 1991 roku, nie został poddany procedurze ekstradycji, niemniej w jednym z wywiadów

---

Magnickiego: cios w oligarchów skuteczną bronią, <https://www.rp.pl/swiat/art12578271-sprawa-magnickiego-cios-w-oligarchow-skuteczna-bronia> [dostęp:30.06.2023].

¹³⁷ G. Faulconbridge, *Russia asks Interpol to arrest Kremlin critic Bill Browder again: letter*, <https://www.reuters.com/article/us-russia-browder-idUSKCN1RL0PY> [dostęp:30.06.2023].; S. Berger, *The Growing Pains of the Global Magnitsky Act*, <https://inkstickmedia.com/the-growing-pains-of-the-global-magnitsky-act/> [dostęp:30.06.2023]. Ustawa przyjęta przez Unię Europejską umożliwia nałożenie sankcji na podmioty państwowe oraz niepaństwowe odpowiedzialne za łamanie praw człowieka. Restrykcje wiążą się zakazem wjazdu do UE oraz zamrożeniem środków finansowych w Europie. (J. Franey, *Europe's 'Magnitsky Act' — 5 things to know*, <https://www.dw.com/en/europes-magnitsky-act-5-things-to-know/a-55808127> [dostęp: 30.06.2023]).

¹³⁸ *Merkel attacks Turkey's 'misuse' of Interpol warrants*, <https://www.reuters.com/article/us-eu-turkey-election-idUSKCN1B00IP> [dostęp:25.06.2023].

¹³⁹ M. Eddy, *Germany Condemns Detention of Turkish-Born Writer in Spain*, <https://www.nytimes.com/2017/08/21/world/europe/turkey-germany-spain-writer-detained-erdogan.html> [dostęp:25.06.2023].

¹⁴⁰ Interpol, *Legal documents*, <https://www.interpol.int/Who-we-are/Legal-framework/Legal-documents> [dostęp: 25.06.2023].

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Ibidem.

przyznał, że zatrzymanie było dla niego wstrząsającym doświadczeniem, ponieważ uważał, że w Europie może czuć się bezpiecznie¹⁴⁴.

Kolejnym przykładem zażądania przez Turcję wystawienia czerwonej noty przez Interpol jest sprawa redaktora naczelnego tureckiej gazety „Cumhuriyet” Cana Dündara. Dziennikarz został zatrzymany w Turcji w październiku 2015 roku po opublikowaniu artykułu, w który opisał zjawisko przemytu broni dostarczanej do syryjskich bojowników przez tureckie służby wywiadowcze¹⁴⁵. Dziennikarzowi postawiono zarzut szpiegostwa i skazano go na 27 lat i 6 miesięcy więzienia¹⁴⁶. W celu uniknięcia odbywania kary w 2016 roku udał się do Niemiec, gdzie uzyskał azyl, a niemieckie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, wbrew oczekiwaniom tureckiego rządu, nie chce dokonać jego ekstradycji, ponieważ uważa, że skazanie C. Dündara miało podłoże polityczne¹⁴⁷.

W kontekście analizy koncepcji sharp power w tureckiej polityce zagranicznej należy zwrócić uwagę, że AKP jest zdolna do wykorzystywania metod represji wobec swoich przeciwników politycznych w wymiarze ponadnarodowym, co jest przykładem łamania praw człowieka i wpisuje się w zjawisko zglobalizowanego autorytaryzmu¹⁴⁸. Christopher Chope, brytyjski członek Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w raporcie zatytułowanym „Ponadnarodowe represje jako rosnące zagrożenie dla rządów prawa i praw człowieka” słusznie zauważył, że praktyka ta nie jest zjawiskiem nowym, a jej korzenie sięgają zimnej wojny, jednak słusznie podkreślił, „(...) w dzisiejszych czasach, wraz z globalizacją, migracją i rozprzestrzenianiem się technologii cyfrowych, eksterytorialne represje stały się globalne i systemowe”¹⁴⁹. W relacjach bilateralnych turecki obóz rządowy domaga się od swoich sojuszników zaakceptowania logiki tureckiego reżimu politycznego i dokonywania deportacji i aresztowań przeciwników obozu rządowego AKP¹⁵⁰. Cechą wspólną dla Chin, Rosji, Turcji

---

¹⁴⁴ M. Eddy, op. cit.,

¹⁴⁵ *The Case of Can Dündar and Erdem Gül*, <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/case-journalists-can-dundar-erdem-gul/> [dostęp:27.06.2023].

¹⁴⁶ *Turkey sentences exiled journalist Can Dündar to 27 years in prison in Syria-bound intel trucks case*, <https://www.duvarenglish.com/turkey-sentences-exiled-journalist-can-dundar-to-27-years-in-prison-in-syria-bound-intel-trucks-case-news-55590> [dostęp:27.06.2023].

¹⁴⁷ *Germany refuses to extradite exiled journalist Can Dündar to Turkey*, <https://www.duvarenglish.com/germany-refuses-to-extradite-exiled-journalist-can-dundar-to-turkey-news-55611> [dostęp:27.06.2023].

¹⁴⁸ M. Güneş, op. cit., s. 43.

¹⁴⁹ Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Transnational repression as a growing threat to the rule of law and human rights*, https://pace.coe.int/en/files/32828/html#_TOC_d19e610 [dostęp:27.06.2023].

¹⁵⁰ Organizacja Terrorystyczna Fetullah (Fetullahçı Terör Örgütü - FETÖ) jest uznawana przez AKP za organizację terrorystyczną nowej generacji, która zdaniem ówczesnego ministra spraw zagranicznych Mevlüta Çavuşoğlu „przeniknęła do „naczyń krwionośnych” państwa, społeczeństwa obywatelskiego w Turcji (...). Jej przywódca, Fetullah Gülen, zorganizował i kierował grupą tak, aby przedstawić strukturę jako „ruch służby” i stopniowo infiltrował wszystkie instytucje w państwie, w tym wojsko, sądownictwo, świat biznesu i media.

jest także to, że państwa te wykorzystują legalne procedury, aby nadużywać mechanizmy prawa międzynarodowego, jednocześnie odrzucają zarzuty wykorzystywania instytucji do realizacji własnych interesów politycznych, argumentując, że działają w sposób prawidłowy¹⁵¹. Należy w tym miejscu zgodzić się z Tomem Ginsburgiem, który wskazuje, że dla państw autorytarnych posługiwaniem się prawem międzynarodowym jest równocześnie „tarczą i mieczem”¹⁵². Innymi słowy umożliwia usprawiedliwienie swojego działania w obliczu krytyki, a jednocześnie jest narzędziem wykorzystywanym do prowadzenia działań represyjnych wobec przeciwników reżimu¹⁵³. Złożenie czerwonej noty w Interpolu jest przykładem na umiędzynarodowienie prześladowań politycznych - nawet jeśli nie doprowadzi do ekstradycji, pozwala państwom autorytarnym uwiarygodnić swoje działania w oczach własnej opinii publicznej, po drugie umożliwia dyskredytowanie przeciwników reżimu, poprzez nadanie im etykiety „poszukiwany przez Interpol”¹⁵⁴. Wyżej opisane zjawiska obrazują funkcjonowanie „globalnego autorytaryzmu”¹⁵⁵, którego sharp power jest częścią. Procesy te będą ulegać intensyfikacji, ponieważ jak słusznie zauważa G. Tsourapas, sprzyjają im „zmiany technologiczne globalny poziom mobilności transgranicznej, a także narastający klimat antyliberalizmu”¹⁵⁶.

Ostatecznie, ukryty za instytucjami, takimi jak szkoły i organizacje charytatywne, FETÖ rozwinęła szeroką i ściśle zorganizowaną ezoteryczną strukturę kultową – z członkami, którzy całkowicie ukrywają swoją tożsamość na wszystkich poziomach i bezwarunkowo posłuszni przywódcy grupy, który ogłosił się „Imamem Wszechświata”. W związku z taką percepcją bezpieczeństwa, Turcja domaga się wsparcia społeczności międzynarodowej „w walce z FETÖ” i argumentuje, że jest to „kluczowe dla bezpieczeństwa naszych krajów w obliczu zagrożeń ze strony tej grupy terrorystycznej oraz dla naszych wspólnych wartości”. (M. Çavuşoğlu, *We face a new-generation terrorist group*, <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/we-face-a-new-generation-terrorist-group> [dostęp:30.06.2023]). Warto podkreślić, że ani Unia Europejska ani Stany Zjednoczone nie uznają FETÖ za organizację terrorystyczną, a w tureckiej oficjalnej narracji nie pojawia się wskazanie, że AKP pozostawała przez wiele lat w sojuszu z ruchem F. Gülena, aby w ten sposób realizować swoje cele polityczne.

¹⁵¹ E. Lemon, *Weaponizing Interpol*, „Journal of Democracy” 2019, Vol. 30, No. 2, s. 23. Proceder nadużywania przez Turcję wykorzystywania czerwonych not Interpolu został wymieniony w tegorocznym raporcie Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Dwóch członków tureckiej delegacji stwierdziło, że „(...) Turcja wystosowała wnioski o wydanie czerwonych powiadomień zgodnie ze swoimi międzynarodowymi zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego i ustawodawstwa krajowego oraz uznali, że obwinianie państw członkowskich za rzekome nadużycie ich jest niesprawiedliwe. Ponadto zasugerowali sprawozdawcy, że „raport powinien raczej koncentrować się na wewnętrznym systemie monitorowania Interpolu, który nie działa właściwie i przejrzystość”. (Parliamentary Assembly of the Council of Europe, op. cit.,).

¹⁵² T. Ginsburg, *How Authoritarians Use International Law*, „Journal of Democracy” 2020, Vol. 31, Nr. 4, s. 55.

¹⁵³ Ibidem, s. 47-56.

¹⁵⁴ E. Lemon, op. cit., 23.

¹⁵⁵ Ibidem, s. 18.

¹⁵⁶ G. Tsourapas, op. cit., s. 22.

4.4. Turecka diaspora za granicą

Pojęcie diaspory w Turcji tradycyjnie łącznie jest z mniejszościami niemuzułmańskimi, które niegdyś wchodziły w skład Imperium Osmańskiego takimi jak Ormianie, Grecy i Żydzi, którzy następnie wyemigrowali do Europy i obu Ameryk w XIX wieku¹⁵⁷. Wobec Turków, ale też innych przedstawicieli państw południowych, którzy wyjechali do państw Europy Zachodniej w latach 60. XX wieku, zaczęto powszechnie stosować wyrażenie „gastarbeiter”, czyli robotnik-gość¹⁵⁸. Wobec tureckich migrantów zarobkowych i ich dzieci żyjących za granicą, w Turcji używane jest określenie „gurbetçiler”, co oznacza żyjących na obczyźnie, poza domem¹⁵⁹. Pierwsze pokolenie Turków, które przybyło w latach 60. XX wieku do państw Europy Zachodniej, pochodziło z konserwatywnej i biednej części Anatolii, często nie posiadali oni wykształcenia oraz kwalifikacji zawodowych¹⁶⁰. Wyjeżdżali z zamiarem szybkiego zarobku, licząc na to, że zgromadzony kapitał pozwoli im podnieść standard życia w Turcji. Migranci pracowali między innymi w

---

¹⁵⁷ O. Can Ünver, *Changing Diaspora Politics of Turkey and Public Diplomacy*, „Turkish Policy Quarterly” 2013, Vol. 12, No. 1, s. 182-183.; Yossi Shain i Aharon Barth definiują diasporę w wymiarze teoretycznym jako „ludność o wspólnym pochodzeniu, która zamieszkuje, mniej lub bardziej na stałe poza granicami swojej etnicznej lub religijnej ojczyzny - niezależnie od tego, czy ta ojczyzna jest rzeczywista, czy symboliczna, niezależna czy pod obcą kontrolą. Członkowie diaspory identyfikują się lub są identyfikowani przez innych - w ojczyźnie i poza nią - jako część społeczności narodowej ojczyzny, i jako tacy są często wzywani do uczestnictwa lub są uwikłani w sprawy związane z ojczyzną. Członków zmobilizowanych diaspor można podzielić na trzy kategorie: członkowie tworzący rdzeń, biernych i cichych. Członkami tworzącymi rdzeń są elity organizujące, intensywnie aktywne w sprawach diaspory i zdolne do apelowania o mobilizację większej diaspory. Członkowie bierni prawdopodobnie będą dostępni do mobilizacji kiedy wzywa ich aktywne przywództwo. Cisi członkowie to większa pula ludzi, którzy na ogół nie są zaangażowani w sprawy diaspory (w dyskursywne i życie polityczne swoich instytucji), ale którzy mogą się mobilizować w czasach kryzysu. Są oni w większości częścią „społeczności wyobrażonej”, by użyć wyrażenia Benedicta Andersona, często istniejącej tylko w umysłach diasporycznych działaczy politycznych, a także tych z rządów państw macierzystych lub przyjmujących”. (Y. Shain, A. Barth, *Diasporas and International Relations Theory*, „International Organization” 2003, Vol. 57, Is. 03, s. 452-453.).

¹⁵⁸ Dariusz Kołodziejczyk wskazuje, że „(...) importowanym pracownikom nadano w Niemczech niemal kurtuazyjny tytuł „robotników-gości” (Gastarbeiter). W roku 1973 liczbę tureckich robotników na Zachodzie, łącznie z pracującymi na czarno, oceniano już na 900 tys., z czego zdecydowana większość znajdowała się w Niemczech. Kryzys ekonomiczny 1973 r. spowodował zmianę przychylnego dotąd nastawienia władz niemieckich do importu siły roboczej i dobrowolny bądź wymuszony powrót części tureckich gastarbeiterów. Większość z nich została jednak na Zachodzie ściągając z czasem rodziny (...) Zarówno powracający, jak i pozostali na Zachodzie tureccy robotnicy wysyłali do kraju znaczącą część oszczędności, co dało Turcji w latach siedemdziesiątych napływ dewiz sięgający miliarda dolarów rocznie. Nowe impulsy technologiczne i cywilizacyjne, docierające za pośrednictwem powracających bądź odwiedzających rodziny emigrantów, miały dla tureckiej gospodarki nie mniej istotne znaczenie, co napływ dewiz”. D. Kołodziejczyk, *Turcja*, Warszawa 2011, s. 208-209.

¹⁵⁹ O. Can Ünver, op. cit., s. 182-183.

¹⁶⁰ Zgodnie z danymi tureckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych liczba obywateli Turcji mieszkających obecnie za granicą przekracza 6,5 miliona, z czego 5,5 miliona mieszka w państwach Europy Zachodniej. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları*, https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_tr.mfa [dostęp:27.06.2023]).

podupadłych po wojnie fabrykach i przedsiębiorstwach, a ze względu na swój status znajdowali się najniżej w hierarchii stratyfikacji społecznej¹⁶¹. Praca w trudnych warunkach oraz niskie wynagrodzenie spowodowało wydłużenie czasu pobytu, a do mężczyzn zaczęły dołączać kobiety wraz z dziećmi, co przekształciło się w proces imigracyjny. Z czasem Turcy zaczęli rozwijać swoje własne przedsiębiorstwa, zakładać stowarzyszenia i stali się częścią składu etnicznego Niemiec¹⁶². Podczas gdy w latach 60. i 70. XX wieku tureckie władze państwowe postrzegały zjawisko migracji jako proces tymczasowy, w latach 80. XX wieku administracja Turguta Özala zauważyła rosnące potrzeby tureckiej społeczności za granicą¹⁶³. W 1985 roku rząd zainicjował utworzenie w Niemczech Turecko-Islamskiego Związku Religijnego (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği - DİTİB) pod nadzorem tureckiego Dyrektoriatu ds. Religijnych (Diyanet İşleri Başkanlığı - Diyanet), następnie do utworzenia takich samych struktur religijnych doszło także w Austrii, Belgii, Francji oraz w innych państwach europejskich. Obecnie najwięcej meczetów powiązanych z DİTİB znajduje się w Niemczech i wokół tej instytucji na przestrzeni lat, turecka diaspora uformowała swoją działalność¹⁶⁴.

Na początku sprawowania rządów przez AKP turecka diaspora stała się czynnikiem umożliwiającym budowanie miękkiej siły i ułatwiającym wznowienie dyskusji na temat członkostwa Turcji w UE¹⁶⁵. Z czasem doszło do instytucjonalizacji polityki diaspor, a w tym celu w 2010 roku powołano Prezydencję Turków za Granicą i Społeczności Pokrewnych Republiki Turcji (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı - YTB), która obecnie podlega Ministerstwu Kultury i Turystyki¹⁶⁶. Zgodnie z oficjalnymi dokumentami prezydenckiego dyrektoriatu ds. komunikacji YTB jest jednym z instrumentów tureckiej dyplomacji publicznej tworzącej soft power Turcji, a celem organizacji jest „(...) stworzenie ponadnarodowych więzi solidarności z rozproszonymi po całym świecie populacjami

---

¹⁶¹ K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów do islamu obywateli: muzułmanie w krajach Europy Zachodniej*, Kraków 2005, s. 64.

¹⁶² O. Can Ünver, op. cit., s. 182-183. Według informacji opublikowanych na stronie tureckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, w Niemczech przebywa około 3 milionów imigrantów pochodzenia tureckiego. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye-Almanya Federal Cumhuriyeti Siyasi ve Ekonomik İlişkileri*, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-almanya_-siyasi-iliskileri.tr.mfa [dostęp: 28.06.2023]).

¹⁶³ A. Arkilic, *Explaining the evolution of Turkey's diaspora engagement policy: a holistic approach*, „Diaspora Studies” 2021, Vol. 14, Is. 1, s. 7.

¹⁶⁴ O. Can Ünver, op. cit., s. 185.

¹⁶⁵ Ş. Köşer, Akçapar, D. Bayraktar Aksel, *Public Diplomacy through Diaspora Engagement: The Case of Turkey*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2017, Vol. 22, Is. 3, s. 138.

¹⁶⁶ Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, *Başkanlığımız*, <https://ytb.gov.tr/kurumsal/baskanlik> [dostęp: 27.06.2023].

tureckimi oraz pomoc tureckim obywatelom mieszkającym za granicą”¹⁶⁷. Polityka YBT wobec tureckiej społeczności za granicą podkreśla konieczność zachowania ojczyściej tożsamości, kultury, a zwłaszcza języka, wzmocnienia postaw patriotycznych oraz umacniania pozycji ekonomicznej, społecznej, kulturowej i prawnej w państwach zamieszkania¹⁶⁸. Utworzenie YTB stało się spójne z pojmowaniem koncepcji diaspory przez tureckich decydentów. Najlepszym przykładem obrazującym sposób myślenia elit AKP w tej kwestii jest wypowiedź ówczesnego ministra spraw zagranicznych Ahmeta Davutoğlu, który w 2011 roku oznajmił „postrzegamy jako własną diasporę nie tylko naszych obywateli mieszkających za granicą, ale także wszystkie społeczności pokrewne, które były z nami w przeszłości. Pierwszą orbitą są nasi obywatele za granicą. Tuż za nią znajduje się orbita Albańczyków, Bośniaków, Czerkiesów, Kaukazów... Azerów, wszystkie republiki tureckie są w drugiej orbicie. Trzecia orbita składa się ze wszystkich, którzy wyemigrowali z tych terytoriów w jakiś sposób, a następnie utracili obywatelstwo”¹⁶⁹. Definicja ta jest wyrazem myślenia elit AKP w kategoriach imperializmu i neosmanizmu, ponieważ obejmuje społeczność muzułmańską, wchodzącą dawniej w skład Imperium Osmańskiego.

Oprócz YBT dodatkowym narzędziem wspomagającym mobilizowanie tureckiej diaspory w Europie Zachodniej jest Unia Europejskich Tureckich Demokratów (Union of European Turkish Democrats - UETD), utworzona w 2004 roku¹⁷⁰. Organizacja posiada swoją siedzibę w Kolonii, a także oddziały w takich państwach jak między innymi: Francja, Belgia, Austria i Holandia¹⁷¹. Formalnie UETD nie jest związana z żadną partią polityczną, lecz w rzeczywistości jest grupą lobbystyczną wspierającą R.T. Erdoğan i AKP. UETD w celu wywierania wpływów na turecką diasporę wykorzystuje meczety kontrolowane przez oraz DİTİB, który jest afiliowany z Diyanetem¹⁷². UETD organizuje wiece poparcia dla R.T. Erdoğan, zarówno podczas jego pobytów w Niemczech, jak i uczestniczy w demonstracjach popierających politykę AKP między innymi w sprawie utrzymania tureckiego sprzeciwu wobec akcesji Szwecji do NATO oraz po aktach palenia Koranu pod turecką ambasadą w Sztokholmie¹⁷³. Od 2016 roku w Niemczech działa także Sojusz Niemieckich Demokratów, a

---

¹⁶⁷ YTB prowadzi między innymi program stypendialny umożliwiający studentom możliwość edukacji na tureckich uniwersytetach. (T.C. İletişim Başkanlığı, *Kamu Diplomasisi Nedir?*, Stambuł 2022, s. 43.).

¹⁶⁸ Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, op. cit.,

¹⁶⁹ B. Baser, A. E. Ozturk, *Positive and Negative Diaspora Governance in Context: From Public Diplomacy to Transnational Authoritarianism*, „Middle East Critique” 2020, Vol.29, Is. 3, s. 10.

¹⁷⁰ Union of European Turkish Democrats, *Hakkımızda*, <https://u-id.org/hakkimizda/> [dostęp: 28.06.2023].

¹⁷¹ N. Steudel, *Erdogan's lobby*, <https://www.dw.com/en/the-lobby-behind-turkeys-prime-minister/a-17652516> [dostęp: 28.06.2023].

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ *Sweden Tells Citizens: Avoid Crowds in Turkey After Quran Burning*, <https://www.voanews.com/a/sweden-tells-citizens-avoid-crowds-in-turkey-after-quran-burning/6938090.html> [dostęp: 28.06.2023].

partii politycznej przewodzi były szef UETD Remzi Aru, który jest zwolennikiem R.T. Erdoğan¹⁷⁴. Według Svante E. Cornella „systematyczne wysiłki mające na celu zbieranie informacji i zastraszanie Turków sprzeciwiających się Erdoğanowi – z których większość, choć nie wszyscy, są powiązani z ruchem Gülena – w kilku krajach europejskich obciążały wszystkie wymienione powyżej organizacje. Imamowie wyznaczeni przez Diyanet stali na czele tej operacji wywiadowczej, informując o Gülenistach w Europie i odmawiając im wstępu do meczetów; pojawiły się dowody sugerujące, że szef UETD w Szwecji groził Gülenistom; a w kilku państwach okazało się, że Turcy są zachęceni do zgłaszania Gülenistów i innych dysydentów do tureckich ambasad i konsulatów”¹⁷⁵.

Podczas gdy narzędzia z zakresu dyplomacji publicznej umożliwiły Turcji wzmocnienie pozytywnego wizerunku przede wszystkim w Afryce, a także na Bałkanach, to nie stało się tak w przypadku państw zachodnioeuropejskich, ze względu na to, że instytucje państwowe takie jak DİTİB czy YTB oprócz pełnienia swoich tradycyjnych funkcji, zostały wykorzystane na potrzeby kontroli działalności dysydenckiej wśród diaspory¹⁷⁶. Na taki stan rzeczy wpływ miały przemiany wewnętrzne zachodzące w polityce wewnętrznej Turcji. Proces emigracji przyspieszył po protestach w parku Gezi w 2013 roku, lecz punktem przełomowym była nieudana próba zamachu stanu z 2016 roku. Od tego czasu liczba wniosków o azyl w Niemczech, składanych przez obywateli Turcji wyraźnie wzrosła¹⁷⁷. W wyniku regresu standardów demokratycznych i represji ze strony tureckiego rządu do państw

---

¹⁷⁴ S.E. Cornell, „*Weaponizing*” the Diaspora: Erdoğan and the Turks in Europe, <https://www.isdp.eu/publication/weaponizing-diaspora/> [dostęp: 28.06.2023].

¹⁷⁵ S.E. Cornell, op. cit.; W lipcu 2016 roku w państwach europejskich wzrosły obawy związane z działalnością wywiadowczą tureckich imamów. Ahmet Erdi Öztürk i Semiha Sözeri opisują przypadek odwołania Yusufa Acara, attache ds. religijnych w ambasadzie tureckiej w Hadze i przewodniczącego holenderskiego Diyanetu, ze stanowiska w grudniu 2016 roku. Jak wskazują badacze: „po ujawnieniu korespondencji między Acarem a tureckim rządem, został oskarżony o instruowanie imamów meczetów Diyanetu w celu prowadzenia działań wywiadowczych i samodzielnego dostarczania informacji wywiadowczych, takich jak zgłaszanie nazwisk holenderskich sympatyków Ruch Gülena. Wśród zgłoszonych nazwisk byli politycy tzw. Partii Chrześcijańsko-Demokratyczna CDA. Ambasador Turcji był wezwany przez holenderski parlament do odpowiedzi na zarzuty i w rezultacie Acar został odwołany ze swojego stanowiska i odesłany z powrotem do Turcji. Warto zauważyć, że przed wyjazdem Acar przyznał się do winy w holenderskiej telewizji narodowej, że zebrał informacje o F. Gülenie wśród jego zwolenników w Holandii. Zaprzeczył jednak, by udzielał instrukcji innym imamom do zbierania danych wywiadowczych”. (A.E. Öztürk, S. Sözeri, *Diyanet as a Turkish Foreign Policy Tool: Evidence from the Netherlands and Bulgaria*, „Politics and Religion” 2018, Vol. 11, Is. 3, s. 624-648.).

¹⁷⁶ B. Baser, A.E. Ozturk, op. cit., s. 12.

¹⁷⁷ Między styczniem a listopadem 2016 roku ponad 5 tysięcy obywateli Turcji złożyło wniosek o azyl polityczny w Niemczech, 80% aplikujących stanowili Kurdowie. W całym 2015 roku złożono tylko 1700 wniosków o azyl. (J. Semenova, *Can Turks get asylum in Germany?*, <https://www.dw.com/en/what-chances-for-turks-seeking-asylum-in-germany/a-36925695> [dostęp: 27.06.2023]). W ciągu pierwszych 11 miesięcy 2022 roku władze Niemiec otrzymały łącznie 20 tysięcy 802 wnioski o azyl od obywateli tureckich, co oznacza ponad dwukrotny wzrost w porównaniu z 7 tysiącami 873 wnioskami złożonymi w tym samym celu w tym samym okresie w 2021 roku. (*Germany: Number of Asylum Applications From Turkish Nationals Increased by 216 %*, <https://www.schengenvisainfo.com/news/germany-number-of-asylum-applications-from-turkish-nationals-increasedDi-by-216/> [dostęp: 27.06.2023]).

Europy Zachodniej zaczęła wyjeżdżać turecka elita intelektualna, ale także wykształcona młodzież i wykwalifikowana kadra zawodowa. Działalność dysydencka stała się przedmiotem zainteresowania tureckich instytucji państwowych, a turecki wywiad przy pomocy sieci informatorów obecnej w diasporze, zintensyfikował inwigilację opozycyjnych środowisk intelektualnych¹⁷⁸.

Laura Meijer słusznie zauważa, że w trakcie debaty akademickiej nad koncepcją sharp power pominięto istotny aspekt manipulowania diasporami narodowymi¹⁷⁹. Jak wskazuje, „wraz z rosnącymi społecznościami diaspory w państwach demokratycznych próby wywierania wpływu przez państwa autorytarne i półautorytarne na „swoją” diasporę lub kontrolowania jej w celach politycznych są niepokojącym zjawiskiem. Tak zwane „długie ramiona” państw mogą mieć szkodliwy wpływ na spójność społeczną i demokrację”¹⁸⁰. Wywieranie wpływu na turecką diasporę z perspektywy AKP jest ważne ponieważ są istotnym okręgiem wyborczym, po tym jak od 2014 roku zyskali możliwość oddawania głosów w ambasadach i konsulatach, po drugie odkąd rząd Republiki Federalnej Niemiec zliberalizował przepisy dotyczące obywatelstwa w latach 90. XX wieku, a następnie zezwolił na podwójne obywatelstwo, Turcy za granicą mogą reprezentować interesy tureckiego rządu, a tym samym wpływać na kształtowanie dyskursu i mechanizmów podejmowania decyzji w państwach europejskich¹⁸¹.

Turecka diaspora pełni jednocześnie funkcje pozytywne i negatywne. Z jednej strony wspomaga promowanie interesów narodu za granicą, prowadzi działania lobbingsowe, a poprzez działania w ramach dyplomacji publicznej jest w stanie wzmocnić pozytywny wizerunek państwa i stworzyć jego miękką siłę, co jest zauważalne w Afryce i na Bałkanach. Natomiast z drugiej strony po próbie zamachu stanu w 2016 roku, gdy dla AKP jednym z priorytetów w polityce zagranicznej stało się ściganie osób związanych z ruchem F. Gülena, partia przyjęła logikę, zgodnie z którą lojalność wobec narodu jest tożsama z lojalnością

---

¹⁷⁸ B. Baser, A. E. Ozturk, op. cit., s. 13.

¹⁷⁹ L. Meijer, *Diaspora Politics and the Growing Influence of Sharp Powers*, <https://www.policycorner.org/pt/2018/07/09/diaspora-politics-and-the-growing-influence-of-sharp-powers/> [dostęp: 26.06.2023].

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ Blisko 63% Turków mieszkających w Niemczech opowiedziało się za przejściem Turcji do systemu prezydenckiego w referendum zorganizowanym w 2017 roku, wśród Turków mieszkających w Turcji tylko 51% wyraziło swoje poparcie wobec tej zmiany. W wyborach prezydenckich w 2018 roku wystąpiła podobna prawidłowość 64,8% Turków mieszkających w Niemczech głosowało na R.T. Erdoğan, podczas gdy 52,6% populacji Turcji głosowało za jego reelekcją. R.T. Erdoğan nie cieszy się powszechną popularnością wśród tureckiej diaspory, w 2018 r. 17% głosów od obywateli Turcji mieszkających w USA, 21% od Turków mieszkających w Wielkiej Brytanii, 35% od mieszkających w Iranie i 29% od tych w Katarze. (B. Ünveren, *Why many Turks in Germany still vote for Erdogan*, <https://www.dw.com/en/why-many-turks-in-germany-still-vote-for-erdogan/a-65442948> [dostęp: 29.06.2023]); S.E. Cornell, op. cit.,

wobec AKP. W związku z takim sposobem myślenia wykorzystwała turecką diasporę w instrumentalny sposób do inwigilacji i represjonowania środowisk opozycyjnych działających za granicą, co jest wyrazem ponadnarodowego autorytaryzmu¹⁸².

Przekształceniu diaspory w narzędzie sharp power sprzyjały zmiany wewnętrzne i nawiązanie przez AKP w 2015 roku koalicji z nacjonalistycznym ugrupowaniem Partii Ruchu Narodowego (Milliyetçi Hareket Partisi, MHP). Z partią MHP związana jest organizacja Szarych Wilków, określana także w języku tureckim mianem „Ruch Idealistów” (Ülkücüler)¹⁸³. O powiązania z tą grupą oskarżony został Mehmet Kaplan, który był rzecznikiem szwedzkiej Rady Muzułmańskiej, politykiem Partii Zielonych, a od 2014 roku pełnił funkcję ministra mieszkalnictwa Szwecji¹⁸⁴. M. Kaplan podał się do dymisji w 2016 roku po tym, jak lokalne media opublikowały jego zdjęcia z tureckimi szefem organizacji Szarych Wilków oraz ujawniły jego powiązania z ruchem Milli Görüş. Mężczyzna oprócz tego, że prowadził kampanię na rzecz AKP, przyznał się do związków z nacjonalistyczną grupą, niemniej oznajmił, że „nie oznacza to, że zgadzam się z nimi we wszystkim”¹⁸⁵. Negatywna atmosfera wokół sprawy Kaplana uległa intensyfikacji po tym, jak szwedzkie media opublikowały siedmioletni materiał filmowy, na którym polityk porównał politykę Izraela wobec Palestyńczyków do nazistowskich prześladowań Żydów. Wówczas M. Kaplan

---

¹⁸² F.B. Adamson, *The Growing Importance of Diaspora Politics*, „Current History” 2016, Vol.115, Is. 784, s. 294 – 295.

¹⁸³ Ruch został założony przez Alparslana Türkeşa, który był także założycielem ugrupowania politycznego MHP w 1969 roku. W styczniu 2023 roku niemiecka służba kontrwywiadu cywilnego opublikowała analizę na temat tureckiej skrajnej prawicy w Niemczech. W raporcie zauważono, że ideologia Ülkücüler, czyli Szarych Wilków zawiera w sobie takie cechy jak: skrajny nacjonalizm, rasizm i antysemityzm. Zwolennicy postrzegają tureckość w kategoriach kultury nadrzędnej i mają skłonność do upatrywania wrogów w Ormianach, Grekach, Żydach, Kurdach i w USA. Ülkücüler choć wyrażają z pozoru umiarkowane, wspierające harmonię poglądy, rozpowszechniają też skrajnie prawicowe poglądy w Internecie, posługując się fałszywymi nazwiskami. Dzięki dostępowi do mediów społecznościowych wspierają kształtowanie opinii w niezrzeszonych kręgach. W środowisku w dalszym ciągu stosowana jest przemoc, co pierwotnie zostało zalegalizowane przez Hüseyina Nihâla Atsıza - propagatora tureckiego nacjonalizmu w ramach idei rasistowsko-turańskich, idealizowanych pod przywództwem Alparslana Türkeşa. Idee i pisma H.N. Atsıza zawsze były przyjmowane z sympatią przez tureckie radykalne prawicowe grupy nacjonalistyczne. Myśli H.N. Atsıza występują w kodach mentalnych radykalnych tureckich nacjonalistów, co też przekłada się na bazę społeczną MHP. H.N. Atsız był autorem ponad 30 książek i licznych artykułów. W Niemczech ruch Szarych Wilków ma około 11 tysięcy zwolenników, z których większość zorganizowana jest pod parasolem trzech głównych stowarzyszeń, takich jak: Federacja Niemieckich Demokratycznych Nacjonalistycznych Stowarzyszeń Tureckich (ADÜTDF) z 7 tysiącami członków, Europejska Unia Stowarzyszeń Turecko-Islamskich (ATİB) z 1200 członkami oraz Stowarzyszenie Światowej Federacji (ANF) z 1200 członkami, pozostali to niezrzeszeni. (*Turkish nationalism a threat to German homeland security*, <https://www.gerceknews.com/regional-news/turkish-nationalism-a-threat-to-german-homeland-security-218282h> [dostęp:11.01.2023].; (D. Akal, *Alman iç istihbaratından çarpıcı Ülkücü Hareket analizi*, <https://www.dw.com/tr/alman-i%C3%A7-istihbarat%C4%B1ndan-%C3%A7arp%C4%B1c%C4%B1-%C3%BCIk%C3%BCc%C3%BC-hareket-analizi/a-64334090> [dostęp:10.01.2023]).

¹⁸⁴ J. Henley, *Sweden's housing minister resigns amid 'extremist links' row*, <https://www.theguardian.com/world/2016/apr/18/swedens-housing-minister-resigns-amid-extremist-links-row> [dostęp: 28.06.2023].

¹⁸⁵ Ibidem.; A. Arkilic, op. cit., s. 11.

przyznał, że „kilkakrotnie ostro krytykował działania państwa Izrael”, ale zaznaczył, że „wyraźnie nie jest antysemitą”¹⁸⁶. Ponadto polityk stwierdził wówczas, że przyczyną jego rezygnacji jest krytyka publiczna i medialna, która uniemożliwia mu wykonywanie pracy. Oficjalnie oznajmił, że sprzeciwia się „wszelkim formom ekstremizmu, czy to nacjonalistycznego, religijnego, czy w jakiegokolwiek innej formie” i popiera „prawa człowieka, demokrację i dialog”¹⁸⁷. Po złożonej przez niego rezygnacji w prorządowym anglojęzycznym dzienniku „Daily Sabah” pojawiła się narracja, zgodnie z którą M. Kaplan podał się do dymisji ze względu na rosnącą islamofobię i ksenofobię w Szwecji¹⁸⁸. Przypadek M. Kaplana, który urodził się w Turcji, lecz pełnił funkcję ministra w szwedzkim rządzie pokazuje, że członkowie diaspory mogą być wykorzystywani jako narzędzia sharp power w tureckiej polityce zagranicznej. Pomimo ujawnionych powiązań polityka z ugrupowaniami skrajnie nacjonalistycznymi, w tureckiej narracji nie przedstawiono także wobec niego zastrzeżeń, lecz ukazano go w roli ofiary europejskiej ksenofobii i islamofobii.

Dyplomacja meczetowa prowadzona przez Diyanet oprócz tego, że jest wykorzystywana jako narzędzie miękkiej siły mające na celu budowanie wizerunku Turcji w roli lidera świata muzułmańskiego, może być wykorzystywana jako narzędzie sharp power, pozwalające na ingerencję w politykę wewnętrzną innego państwa. Ahmet Erdi Öztürk i Semiha Sözeri w swoich rozważaniach opisują przypadek Lyutvi Mestana, polityka o turecko-bułgarskim pochodzeniu, który został usunięty z funkcji przewodniczącego w Ruchu na rzecz Praw i Wolności - ugrupowania tradycyjnie postrzeganego jako polityczna reprezentacja bułgarskich Turków. L. Mestan został pozbawiony funkcji po tym, jak Rada Centralna partii zarzuciła mu zbyt protureckie nastawienie po zestrzeleniu przez Turcję rosyjskiego bombowca na pograniczu turecko-syryjskim. Po złożonej rezygnacji L. Mestan założył nową partię polityczną Demokraci na rzecz Odpowiedzialności, Solidarności i Tolerancji, reprezentowaną głównie przez turecką mniejszość. Badacze wskazują, że w Bułgarii istnieje przekonanie co do tego, że partia została założona na prośbę R.T. Erdoğan, a imamowie wyznaczeni przez Diyanet pomogli sformalizować ten proces¹⁸⁹.

Reasumując wyżej omówione wątki, stosowanie kategorii sharp power w procesie analizy badawczej jest aktualne i uzasadnione, biorąc pod uwagę chociażby spostrzeżenia poczynione przez Annę Lührmann i Staffana I. Lindberga w artykule zatytułowany „A Third

---

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Ibidem.

¹⁸⁸ M. Aydoğan, *Turkish-Swedish minister forced to resign due to Islamophobia, xenophobia*, <https://www.dailysabah.com/politics/2016/04/20/turkish-swedish-minister-forced-to-resign-due-to-islamophobia-xenophobia> [dostęp:28.06.2023].

¹⁸⁹ A.E. Öztürk, S. Sözeri, op. cit., s. 19-20.

Wave of Autocratization Is Here: What Is New About It?”, który ukazał się w 2019 roku¹⁹⁰. Autorzy wskazują, że współcześnie świat znajduje się w procesie trwałego przyływu bardziej autorytarnej polityki, a zdaniem badaczy fala ta zasadniczo różni się od poprzednich ze względu na to, że zachodzi głównie poprzez stopniowe i ukradkowe taktyki. Zdaniem A. Lührmann i S.I. Lindberga obecnie „autokraci wykorzystują głównie legalne i stopniowe strategie w celu osłabienia demokracji”¹⁹¹, a według zebranych przez badaczy danych „68% wszystkich współczesnych epizodów autokratyzacji rozpoczynających się w demokracjach jest kierowane przez jednostki długotrwale sprawujące urząd, które doszły do władzy legalnie i zazwyczaj w drodze demokratycznych wyborów. I odwrotnie, w okresie przed trzecią falą większość epizodów autokratyzacji obejmowała nielegalne przejęcie władzy, takie jak wojskowy zamach stanu. Podczas gdy autokraci przed trzecią falą podejmowali wyraźnie rozpoznawalne ruchy, takie jak wydanie nowej niedemokratycznej konstytucji lub rozwiązanie władzy ustawodawczej, większość współczesnych autokratów nie zmienia formalnych zasad. W związku z tym również sposób, w jaki urzędujący podważają demokrację, stał się bardziej nieformalny i tajny”¹⁹².

---

¹⁹⁰ A. Lührmann, S.I. Lindberg, *A third wave of autocratization is here: what is new about it?*, „Democratization” 2019, Vol. 26, Is. 7, s. 1095-1113.

¹⁹¹ Ibidem.

¹⁹² Ibidem.

Zakończenie

Na początku niniejszej rozprawy przedstawiono następujące hipotezy badawcze:

- przejście z systemu parlamentarno-gabinetowego do systemu prezydenckiego, doprowadziło do dedemokratyzacji tureckiego systemu politycznego;
- konsolidacja władzy przez R.T. Erdoğan i podporządkowanie mu sfery polityki zagranicznej miało negatywny wpływ na wykorzystanie soft power w tureckiej polityce zagranicznej;
- zmiana systemu funkcjonowania najwyższych władz państwowych, w połączeniu z przekonaniem tureckich decydentów politycznych na temat ewolucji porządku międzynarodowego sprawiła, że w polityce zagranicznej Turcji zarysowała się tendencja do wykorzystywania narzędzi z zakresu sharp power w coraz większym stopniu.

Republika Turcji, państwo, które zostało stworzone przez Mustafę Kemala Atatürka w 1923 roku na gruzach Imperium Osmańskiego, co prawda została zmodernizowana na wzór europejski, lecz od początku swojego istnienia nie była państwem liberalnym. Do wyborów w 1946 roku turecka scena polityczna była zdominowana przez Republikańską Partię Ludową (CHP), która została utworzona przez Atatürka. Kolejne interwencje armii w życie polityczne państwa w 1960, 1971, 1980, a także 1997 roku, nie sprzyjały konsolidacji demokracji w państwie. W takich okolicznościach w 2002 roku po raz pierwszy do władzy doszła AKP, której polityka zagraniczna jest przedmiotem rozważań w niniejszej rozprawie.

W dzienniku „Sabah” dojście do władzy przez partię AKP zostało określone mianem „rewolucji anatolijskiej”¹ oraz marszem z „peryferii do centrum”². Na tureckiej scenie politycznej doszło do przewartościowania ideowego – AKP, odnosząc pierwszy ogólnokrajowy sukces wyborczy, stała się orędowniczką interesów „Czarnych Turków”, a zatem grupy, która funkcjonowała w poczuciu wykluczenia przez sekularne elity państwowe, oddane ideom Kemala Atatürka. Zwycięstwo AKP wywołało entuzjazm konserwatywnej części społeczeństwa, ale także wśród tureckich liberałów, dla których nowoczesne oblicze partii stało się obietnicą lepszej przyszłości dla Turcji. Po objęciu władzy decydenci zdawali sobie sprawę z tego, że państwo boryka się kryzysem gospodarczym, dlatego też partia

---

¹ H. Kaplan, *Millet İttifaki neden kaybettii?*, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hilalkaplan/2023/06/12/millet-ittifaki-neden-kaybettii> [dostęp: 12.06.2023].

² Ibidem.

skoncentrowała się na zbudowaniu klimatu zaufania, aby przyciągnąć zachodnich inwestorów i w tym celu zainicjowała także poszerzenie swobód demokratycznych w państwie. AKP w pierwszej fazie swoich rządów skoncentrowała się na wdrażaniu przepisów mających na celu harmonizację tureckiego prawodawstwa z zachodnioeuropejskimi wymogami, między innymi ustanawiając cywilną kontrolę nad siłami zbrojnymi, co zostało przyjęte z aprobatą przez władze UE. Kolejnym czynnikiem, który działał na korzyść AKP, było nastawienie amerykańskiej administracji po zamachu terrorystycznym na World Trade Center w 2001 roku. Wówczas Stany Zjednoczone zaczęły w przychylny sposób spoglądać na turecki model polityczny afirmujący połączenie islamu z demokracją, postrzegając go jako atrakcyjną przeciwwagę dla wpływów radykalnych islamskich ugrupowań terrorystycznych.

Proces erozji standardów demokratycznych w Turcji pod rządami AKP rozpoczął się po protestach w parku Gezi w 2013 roku i aferze podsłuchowej, która miała miejsce w tym samym roku. Rządzący wprowadzili wówczas kontrolę mediów społecznościowych, a także wzmocnili retorykę antyzachodnią, oskarżając obce mocarstwa o inspirowanie wystąpień antyrządowych. Kolejnym wydarzeniem, które przyczyniło się do pogorszenia norm demokratycznych była próba zamachu stanu w lipcu 2016 roku. W następstwie tych wydarzeń, w państwie wprowadzono stan wyjątkowy, ponadto rozpoczęto zatrzymywanie dziennikarzy, oraz zwalnianie pracowników sektora publicznego podejrzewanych o związki z ruchem F. Gülena. Skala antydemokratycznych środków represji podjęta przez tureckie władze po próbie zamachu stanu, została skrytykowana przez Unię Europejską, ponadto Turcja skonfliktowała się także z administracją Stanów Zjednoczonych po tym, jak zażądała ekstradycji F. Gülena, przebywającego w Pensylwanii. W tym samym czasie władze w Ankarze nabrały także przeświadczenia, że skoro Turcja nie otrzymała oczekiwanego wsparcia ze strony zachodnich sojuszników, to konieczne jest zrównoważenie orientacji proeuropejskiej z euroazjatycką w tureckiej polityce zagranicznej.

Uwieńczeniem procesów dedemokratyzacji było przejście Turcji z systemu parlamentarno-gabinetowego do systemu prezydenckiego. Pakiet zmian wprowadzonych po referendum konstytucyjnym z kwietnia 2017 roku spowodował likwidację urzędu premiera i poszerzenie kompetencji prezydenta, który stoi na czele rządu, posługuje się dekretami, zachowuje możliwość członkostwa w partii i bycia jej liderem, samodzielnie wybiera swoich zastępców oraz mianuje urzędników służby cywilnej w ministerstwach, może ich także

odwoływać bez potrzeby uzyskania zgody parlamentu³. Wprowadzone poprawki przede wszystkim skonsolidowały władzę R.T. Erdoğan i przyczyniły się do naruszenia systemu *checks and balance* (kontroli i równowagi), ponieważ prezydent na mocy nowych uprawnień zyskał między innymi wzmocnioną kontrolę nad sądownictwem, a w szczególności nad Radą Sędziów i Prokuratorów, a także Trybunałem Konstytucyjnym⁴.

Jak wskazano w rozdziale pierwszym niniejszej pracy, w oficjalnych dokumentach tureckiego MSZ, soft power uwzględniana jest w sferze edukacji, kultury i promocji. Na płaszczyźnie aktywności międzynarodowej, Turcja umacniała swoją miękką siłę m.in. poprzez wykorzystywanie dyplomacji meczetowej, dzięki której budowała swój wizerunek jako lidera świata muzułmańskiego. Pod rządami AKP doszło do profesjonalizacji dyplomacji publicznej, a jej ważną częścią jest dyplomacja kulturowa prowadzona między innymi za pośrednictwem Instytutów Yunus Emre, powszechnie określanych mianem centrum tureckiego życia kulturalnego za granicą⁵. Niemniej istotnym aspektem w budowaniu miękkiej potęgi Turcji była też pomoc humanitarna i rozwojowa realizowana poprzez agencje państwowe takie jak TİKA oraz Czerwony Półksiężyc. Przy wykorzystaniu tych narzędzi Turcja pozycjonowała się w roli mocarstwa prowadzącego politykę mocarstwa humanitarnego oraz moralnego, co zostało przyjęte w trakcie pełnienia funkcji szefa tureckiej dyplomacji przez Ahmeta Davutoğlu.

Na soft power Turcji w negatywny sposób wpłynęła decyzja tureckiego rządu w sprawie stłumienia protestów w parku Gezi przy wykorzystaniu gazu pieprzowego i armatek wodnych. Można przypuszczać, że odsunięcie od władzy wspieranego przez Turcję Muhammada Mursiego przez popieranego przez Arabię Saudyjską i Zjednoczone Emiraty Arabskie generała Abd al- Fataha as-Sisiego wraz z wybuchem niezadowolenia społecznego w Turcji stały się dwoma czynnikami, które wywołały u R.T. Erdoğan rosnące obawy przed zbliżającą się wizją puczu. Wydarzenia te stały się punktem przełomowy w myśleniu tureckich decydentów politycznych, ponieważ wówczas uznali głos opozycyjnego liberalnego społeczeństwa obywatelskiego za zagrażający stabilności rządów AKP. Jak opisano w

---

³ D. Liszkowska, *Prezydent w systemie politycznym Turcji*, „Athenaeum Polskie Studia Politologiczne” 2021, Vol. 69, s. 234-250.

⁴ Ibidem.

⁵ Turcja negatywnie wypada w rankingach soft power między innymi ze względu na dedemokratyzację w państwie. Przykładem jest The Soft Power 30 index, stworzony przez amerykańskie Centrum Dyplomacji Publicznej. W rankingu wzięto pod uwagę takie kategorie, jak: przedsiębiorczość, kultura, system rządów, edukacja, zaangażowanie, środowisko cyfrowe. W klasyfikacji 30 państw Turcja uplasowała się na przedostatnim, 29. miejscu, za nią uplasowała się Rosja. Jonathan McClory, *USC Center on Public Diplomacy, The Soft Power 30, A Global Ranking of Soft Power 2019*, s. 1-38.

rozdziale czwartym niniejszej pracy, skala wdrożonych środków represji wobec demonstrantów, a także cenzura mediów społecznościowych obnażyła niespójność wizerunkową AKP, która z jednej strony wyrażała poparcie dla manifestacji społecznych w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie, w trakcie których protestujący domagali się demokratycznych reform i obalenia autokratycznych władz. W wymiarze polityki wewnętrznej przeciwnicy rządu uznali, że perspektywa na liberalizację i demokratyzację pozostanie niemożliwa do zrealizowania, dopóki AKP sprawuje władzę w Turcji.

Wojna domowa w Syrii i związany z tym kryzys migracyjny, a także pojawienie się nowych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa związanych z działalnością aktorów niepaństwowych takich jak tzw. Państwo Islamskie, oraz wzrost aspiracji narodowowyzwoleńczych manifestowanych przez Ludowe Jednostki Samoobrony (YPG) wspierane przez Stany Zjednoczone, stały się czynnikami wpływającymi na zaburzenie stabilności politycznej w Turcji. W trakcie czerwcowych wyborów parlamentarnych w 2015 roku AKP straciła monopol na sprawowanie władzy, a po raz pierwszy 10% próg wyborczy przekroczyła prokurdyjska Partia Ludowo Demokratyczna (HDP). W obliczu kryzysu partia R.T. Erdoğan postanowiła dokonać nacjonalistycznego zwrotu w celu doprowadzenia do przyspieszonych wyborów jesienią 2015 roku. W tym celu pozyskała nowego sojusznika w postaci Partii Ruchu Nacjonalistycznego (MHP). Pozwoliło jej to odzyskać władzę, a następnie przeforsować przeprowadzenie referendum w sprawie przejścia Turcji do systemu prezydenckiego⁶.

O ile opisywane w tej pracy wydarzenia po 2013 r. rozpoczęły proces dedemokratyzacji Turcji, o tyle wprowadzenie systemu prezydenckiego w bezprecedensowy sposób umocniło pozycję R.T. Erdoğan i doprowadziło do podporządkowania mu sfery polityki zagranicznej i zmarginalizowania roli MSZ. Prezydent Turcji podejmuje decyzje w wąskim gronie zaufanych doradców, do którego obecnie należy szef tureckiej agencji wywiadowczej MIT İbrahim Kalın, który wcześniej pełnił funkcję główny doradcy R.T. Erdoğan ds. polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, oraz minister spraw zagranicznych Hakan Fidan, były szef wywiadu, doświadczony w prowadzeniu dyplomacji równoległej, polegającej na wymianie informacji i odbudowie zaufania umożliwiającego przywrócenie komunikacji na szczeblu władz centralnych.

---

⁶ A.M Spancerska, *Kwestia kurdyjska w polityce Turcji po ataku terrorystycznym w Stambule*, „Biuletyn PISM” nr 194 z dn. 15 grudnia, 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/kwestia-kurdyjska-w-polityce-turcji-po-ataku-terrorystycznym-w-stambule>. [dostęp: 30.06.2023].

Przemiany instytucjonalne doprowadziły do stworzenia nowej jakości w tureckiej polityce zagranicznej, czego wyrazem stała się dyplomacja osobista prowadzona przez R.T. Erdoğan - jednym z jej przejawów jest pozycjonowanie się przez Turcję w roli mediatora w wojnie rosyjsko-ukraińskiej. Tureckie władze, okazując wsparcie dla Ukrainy, chcą uwiarygodnić się w oczach zachodnich sojuszników, z drugiej strony nie chcą zrywać relacji z Rosją, z którą Turcję łączą wspólne interesy gospodarcze, ale także bezpieczeństwa między innymi w postaci taktycznego sojuszu w północnej części Syrii. Mimo że państwa zajmują odmienne stanowiska w konflikcie w Libii i na Kaukazie Południowym, to współpraca z Rosją wpisuje się w przekonanie elit AKP o schyłku zachodniocentrycznego porządku międzynarodowego i w koncepcję wielowektorowej polityki zagranicznej⁷. W związku z tak przyjętą perspektywą, tureccy decydenci dążą do poszerzenia zdolności działania na forum międzynarodowym, nie chcąc opierać się wyłącznie na państwach zachodnich⁸. Przejście do systemu prezydenckiego sprawiło także, że w polityce zagranicznej Turcji zarysowała się tendencja do wykorzystywania narzędzi z zakresu sharp power w coraz większym stopniu. Za tym argumentem przemawia chociażby utworzenie w 2018 roku dyrektoriatu ds. komunikacji, który odpowiada za koordynację tureckiej dyplomacji publicznej i nie podlega parlamentowi, lecz jest podporządkowany prezydentowi.

Tureccy decydenci w prowadzonej narracji na temat polityki zagranicznej odwołują się jednocześnie do komponentów twardej i miękkiej siły, co wyraża się w hasle „sahada ve masada güçlü diplomasi”, co należy rozumieć jako „silna dyplomacja przy stole dyplomatycznym i na polu bitwy”. Świadczy to o tym, że elity polityczne AKP są skłonne posługiwać się koncepcją smart power, niemniej w podejmowanych przez nich działaniach można dostrzec, że korzystają także z narzędzi z zakresu sharp power, takich jak: posługiwanie się szantażem, wykorzystywanie organizacji międzynarodowych aby realizować cele zgodne z wewnętrzną logiką reżimu, posługiwanie się działalnością prorządowych trolli w celu piętnowania oponentów AKP oraz wobec osób kształtujących dyskurs na temat Turcji w danych państwach. co zostało opisane w rozdziale czwartym niniejszej pracy.

Tendencja do wykorzystywania narzędzi z zakresu ostrej siły w tureckiej polityce zagranicznej w coraz większym stopniu zarysowała się pod wpływem postępującej erozji standardów demokratycznych następujących w trakcie takich wydarzeń jak protesty w parku Gezi, nieudana próba zamachu stanu, a także za sprawą przemian regionalnych związanych z

---

⁷ A.M. Spancerska, *Perspektywy relacji Turcji z Rosją*, „Biuletyn PISM” nr 178 z dn. 21 listopada 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/perspektywy-relacji-turcji-z-rosja> [dostęp:01.06.2023].

⁸ Ibidem.

wybuchem Arabskiej Wiosny. Po przejściu Turcji do systemu prezydenckiego w 2018 roku, zjawisko to nabrało jeszcze większej intensywności, co było efektem skrajnego podporządkowania polityki zagranicznej jednostce, zwiększyło jej nieprzewidywalność i wzmocniło skłonność tureckich decydentów do *brikmanship*, czyli podejmowania ryzyka i balansowania na krawędzi konfliktu. Najwyraźniejszym przejawem korzystania przez tureckich decydentów narzędzi z zakresu *sharp power* jest wykorzystywanie organizacji międzynarodowych takich jak Interpol do realizowania swoich partykularnych celów politycznych związanych ze ściganiem oponentów politycznych poza granicami państwa, a także wywieranie wpływu na państwa sojusznicze, aby postępowały wedle logiki narzuconej przez AKP, czego wyrazem jest na przykład przedstawianie żądań związanych z ekstradycją członków ruchu F. Gülena. Po drugie, można odnaleźć powiązania między obozem władzy, a aktywnością prorządowych trolli. Zdaniem Alego Babacana obecnego przewodniczącego opozycyjnego ugrupowania DEVA, najważniejszym asumptem, który skłonił ugrupowanie do stworzenia własnej grupy trolli, były protest w parku Gezi. Co prawda działalność trolli, które przede wszystkim upowszechniają przekaz propagandowy partii i przeciwdziałają dyskursowi wymierzonemu w obóz władzy, to nie tylko przykład specyfiki tureckiej, niemniej warto zauważyć, że aktywność tych podmiotów ewoluowała na przestrzeni lat. Świadczą o tym między innymi podejmowane przez nie czynności w mediach społecznościowych, które mają zasięg ponadnarodowy. Prorządowe trolle przyczyniają się do legitymizowania polityki Turcji na forum międzynarodowym, kierują swoją aktywność wobec użytkowników, którzy współkształtują dyskurs na temat Turcji w przestrzeni publicznej i nie powielają narracji przychylnej wobec AKP. Ponadto internetowe trolle potrafią prowadzić działania obejmujące formę społecznego linczu wobec członków własnej diaspory, którzy są oponentami obecnego rządu. W tureckiej literaturze przedmiotu aktywność trolli jest poddawana analizie w kontekście „cyfrowego populizmu” lub „komunikacyjnego autorytaryzmu”.

Tureccy decydenci, podobnie jak w Chinach i w Rosji, zaczynają wykazywać skłonności w kierunku stosowania cyfrowego autorytaryzmu, czego przejawem jest wprowadzona ustawa o przeciwdziałaniu dezinformacji, która przyczynia się do wytworzenia atmosfery strachu oraz autocenzury. Ważnym wyróżnikiem działań AKP jest to, że partia potrafi w równoczesny sposób wykorzystywać instytucje i inne podmioty odpowiedzialne za budowanie miękkiej jako narzędzia swojej *sharp power*. Aby zilustrować tę zależność, należy zwrócić uwagę chociażby na dyplomację meczetową. Z jednej strony jest to narzędzie z zakresu miękkiej siły umożliwiające budowanie wizerunku Turcji w roli państwa pełniącego

przywódczą rolę w świecie islamu, jednocześnie to samo narzędzie zastosowane w Europie może być łatwo przekształcone w narzędzie sharp power. Dzieje się tak w sytuacji gdy imamowie podporządkowani Diyanetowi udostępniają przestrzeń meczetów do organizacji spotkań dla grup lobbingowych związanych z obozem rządowym, które w porozumieniu z tureckim wywiadem mają na celu prześladowanie dysydentów politycznych za granicą, lub też stawiają sobie za cel inwigilację i wywieranie wpływów na decydentów w państwie przyjmującym.

W sferze dyplomacji kulturalnej Turcja, tak jak inne państwa, posiada własne instytuty upowszechniające wiedzę na temat kultury i języka. Instytuty Yunus Emre, co prawda, są wykorzystywane jako narzędzia budowania miękkiej siły Turcji, niemniej należy zwrócić uwagę, że są w pełni kontrolowane przez rząd, dlatego też zatrudniony tam personel odpowiada konserwatywnej orientacji ideologicznej AKP i regularnie uczestniczy w wydarzeniach organizowanych przez tureckie ambasady.

Realizowana przez Turcję pomoc humanitarna i rozwojowa służy tureckim decydentom do budowania miękkiej siły i występowania na forum międzynarodowym w roli mocarstwa humanitarnego i prowadzącego moralną politykę zagraniczną zorientowaną na potrzeby jednostki. Z drugiej strony, jak udowadnia tureckie zaangażowanie między innymi w Somalii, Turcy w skuteczny sposób wykorzystali narzędzia z zakresu miękkiej siły do budowania wpływów gospodarczych, politycznych i militarnych w tym państwie. Mimo że nie wszystkie informacje są powszechnie jawne, to można przypuszczać, że Turcy mogą sięgnąć po narzędzie z zakresu sharp power w postaci prób ingerencji w proces decyzyjny władz somalijskich, skłaniając je do tego, aby w wyrazie lojalności przekazały Turcji kontrolę nad infrastrukturą krytyczną w państwie⁹.

Istotnym narzędziem w repertuarze tureckiej sharp power jest posługiwanie się szantażem. Najlepszą ilustracją wykorzystywania tego sposobu działania przez AKP jest kwestia migracyjna oraz przedłużanie procesu akcesji Szwecji do NATO. Z jednej strony tureccy decydenci od początku wybuchu wojny w Syrii w 2011 roku przyjęli politykę „otwartych drzwi” wobec uchodźców, co wykorzystują do budowania wizerunku Turcji jako państwa występującego w roli obrońcy pokrzywdzonych, z drugiej strony, po zawarciu porozumienia migracyjnego z Unią Europejską w 2016 roku, AKP wykorzystwała obecność uchodźców na swoim terytorium jako narzędzie szantażu wobec Brukseli i możliwość

---

⁹ *Somalia: Turkish company to manage Port of Mogadishu* <https://www.aa.com.tr/en/africa/somalia-turkish-company-to-manage-port-of-mogadishu/2004042> [dostęp:08.11.2021].

destabilizacji sytuacji wewnętrznej w Europie Zachodniej, czego przejawem było otwarcie dla migrantów granicy Turcji z Grecją w 2020 roku. Tureccy decydenci posługują się sharp power także poprzez zwlekanie z zatwierdzeniem szwedzkiego wniosku o członkostwo w NATO. Turcja powiązała zgodę na akcesję Szwecji do Sojuszu Północnoatlantyckiego z kwestię wznowienia procesu przystąpienia Ankary do Unii Europejskiej. Tureccy decydenci jedynie w sferze retorycznej podnoszą argument o akcesji, w rzeczywistości wykorzystują sprzyjającą okoliczność do wymuszenia na Brukseli wznowienia negocjacji w sprawie modernizacji unii celnej i liberalizacji wizowej. Turcja wymagając od Szwecji wprowadzenia zmian prawnych jednocześnie zmusza ją do uznania wewnętrznej logiki reżimu i przyjęcia tureckiej definicji tego czym jest terroryzm oraz co powinno mieścić się w kategorii „wolność słowa”. W tej sytuacji Szwecja pozostaje „zakładnikiem” AKP, a tureckie działanie osłabia spójność w ramach Sojuszu, co ma także negatywny wpływ na aspekt odstraszenia Rosji. Wszystkie wyżej wymienione narzędzia z zakresu ostrej siły, jakimi posługuje się Turcja w polityce zagranicznej, wpisują się w zjawisko ponadnarodowego autorytaryzmu.

Reasumując, chociaż od lat 80. XX wieku w trakcie rządów Turguta Özala i Necmettina Erbakana w myśleniu tureckich elit politycznych pojawiły się pierwsze sygnały świadczące o zerwaniu z tradycją zachowawczej polityki zagranicznej z czasów Mustafy Kemala Atatürka, trend ten uległ intensyfikacji wraz z objęciem władzy przez AKP w 2002 roku i pod wpływem Ahmeta Davutoğlu, który sformułował doktrynę „strategicznej głębi”, w której uwidaczniają się wpływy neosmanizmu. Tureccy decydenci nie powielają schematu myślenia charakterystycznego na dawnych, republikańskich elit, lecz uważają, że afirmacja dziedzictwa Imperium Osmańskiego jest zaletą i przyczynia się do budowania potęgi Turcji.

Jak opisano w rozdziale drugim niniejszej pracy, należy zgodzić się z tureckimi badaczami takimi jak Berk Esen i Şebnem Gümüüşü, którzy zauważają, że pod rządami AKP, Turcja przekształciła się w konkurencyjny reżim autorytarny. Chociaż w państwie odbywają się regularnie wybory parlamentarne i prezydenckie, to pozbawienie mediów niezależności, stłumienie głosu społeczeństwa obywatelskiego, cenzura i zwalczanie legalnej opozycji uniemożliwiają uczciwą rywalizację polityczną, co ma destrukcyjny wpływ na pluralizm społeczno-polityczny w państwie¹⁰. Pomimo mobilizacji opozycji postulującej konieczność powrotu Turcji do systemu parlamentarno-gabinetowego i licznych przesłanek wskazujących

---

¹⁰ W 2021 roku prokurator krajowy wniósł o zamknięcie prokurdyjskiej Ludowej Partii Demokratycznej (HDP) w związku z domniemanymi powiązaniem z Partią Pracujących Kurdystanu (PKK), która została uznana za organizację terrorystyczną między innymi przez Turcję, UE i USA. W związku z tym, w tegorocznych wyborach parlamentarnych, kandydaci HDP wystartowali z list Partii Zielonej Lewicy (YSP).

na to, że R.T. Erdoğan odniesie porażkę w wyborach prezydenckich w maju 2023 roku, AKP ponownie odniosła zwycięstwo¹¹. Do tego przyczyniła się wieloletni kontrola obozu rządowego nad zasobami publicznymi umożliwiającą osiągnięcie bezprecedensowej przewagi nad opozycją, retoryka nacjonalistyczna i polaryzująca oraz silnie wykształcone poczucie lojalności występujące wśród zwolenników AKP, którzy mimo doświadczanego kryzysu gospodarczego w państwie, w dalszym ciągu pamiętają o tym, że R.T.Erdoğan w ciągu swoich wieloletnich rządów polepszył status społeczno-ekonomiczny części konserwatywnego społeczeństwa.

Wraz z uzyskaniem reelekcji przez R.T.Erdoğan i zdobycia przez AKP większości w parlamencie w wyborach w maju 2023 roku prezydent Turcji zyskał możliwość dalszego umacniania władzy, utrzymania sieci klientelistycznych i kontynuacji konserwatywno-nacjonalistycznego kierunku w polityce wewnętrznej. Równocześnie ambitne wizje prezentowane przez tureckich decydentów w konfrontacji z rzeczywistością przedstawiają mało optymistyczny obraz, a najpoważniejszą „ryś” zaburzającą kompozycję jest utrzymujący się kryzys gospodarczy, z jakim zmagają się Turcja, mimo powrotu do konwencjonalnej polityki monetarnej, polegającej w tym przypadku np. na podwyżce stóp procentowych czy ograniczeniu oddziaływania programów ekonomicznych, które przypominały mechanizmy kontroli kapitału.

Pogarszająca się sytuacja ekonomiczna w państwie może czasowo skłonić tureckich decydentów do przyjęcia bardziej koncyliacyjnego stanowiska w polityce zagranicznej i poszukiwania inwestorów nie tylko w arabskich państwach Zatoki, ale także na Zachodzie. Nie należy jednak spodziewać się, że AKP powróci na ścieżkę demokratyzacji zgodną ze standardami zachodnioeuropejskimi, choćby dlatego, że nie ma widoków na zmianę podstawowych uwarunkowań systemowych – nic nie wskazuje na to, aby Turcja miała porzucić system prezydencki i powrócić do systemu parlamentarnego-gabinetowego, co mogłoby zapoczątkować proces zmian zmierzających do demokratyzacji państwa. W związku z tym niewiele wskazuje również na to, aby najnowsze inicjatywy w tureckiej polityce zagranicznej należało postrzegać w charakterze trwałego zwrotu. Są to raczej korekty mające na celu poprawę sytuacji wewnętrznej obozu rządzącego, łatwe do odwrócenia, gdy tylko

---

¹¹ Na negatywną sytuację w państwie wpływa przede wszystkim wysoka stopa inflacji, postępująca pauperyzacja społeczeństwa i zniszczenia po trzęsieniu ziemi w południowo-wschodniej części państwa, w który zginęło ponad 50 tysięcy osób. A.M. Spancerska, *Trzęsienie ziemi a sytuacja polityczna w Turcji*, „Biuletyn PISM” nr 21 z dn. 3 marca, 2023r., <https://www.pism.pl/publikacje/trzesienie-ziemi-a-sytuacja-polityczna-w-turcji> [dostęp: 01.06.2023].

podstawowy „ośrodek decyzyjny” w polityce zagranicznej – prezydent i jego otoczenie – zdecyduje, że tak należy zrobić.

Obecna sytuacja wewnętrzna w Turcji stwarza zatem sprzyjającą szansę dla UE, aby przynajmniej częściowo odzyskać możliwości wpływu na władze w Ankarze, np. przez odbudowę wizerunku zachodnich partnerów Turcji wśród tureckiego społeczeństwa. Korzystne byłoby jednak, aby UE skorzystała z tej szansy szybko i umiejętnie, mając świadomość tego, że uwarunkowania systemowe w Turcji – podsycane przez przekonanie o zmieniającej się architekturze porządku międzynarodowego – długofalowo pozycjonują to państwo na kursie kolizyjnym z państwami zachodnimi. W tej sytuacji sharp power najprawdopodobniej pozostanie przydatną kategorią do analizy tureckiej polityki zagranicznej przynajmniej w perspektywie średnioterminowej.

Bibliografia

Materialy źródłowe

- Cavusoglu: "My father cannot find a shepherd"*,
<https://www.gerceknews.com/turkey/cavusoglu-my-father-cannot-find-a-shepherd-220082h>.
- CSIS Commission on Smart Power: *A Smarter, More Secure America*, Center for Strategic & International Studies, red. R.L. Armitage, J.S.Nye Jr., Waszyngton 2007, s.7.
- Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Dergisi, *Troll Özel*,
<https://chp.org.tr/yayin/millet-dergisi-ozel-sayi-troll/open>, s. 1-20.
- European Parliament Research Service, A. Caprile, A. Delivorias, *EU sanctions on Russia: Overview, impact, challenges*,
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739366/EPRS_BRI\(2023\)739366_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739366/EPRS_BRI(2023)739366_EN.pdf), marzec 2023, s. 1-12.
- Global Humanitarian Assistance Report 2020*,
<https://devinit.org/documents/776/Global-Humanitarian-Assistance-Report-2020.pdf>
s. 35.
- Global Humanitarian Assistance Report 2022*,
https://devinit.org/documents/1193/GHA2022_Digital_v8_DknWCsU.pdf s. 52.
- Joint Statement of the Russian Federation and the People's Republic of China on the International Relations Entering a New Era and the Global Sustainable Development*,
<http://en.kremlin.ru/supplement/5770>.
- Kamu Diplomasisi Bağlamında Türkiye'nin Afrika'ya Yardımları*,
<https://www.tuicakademi.org/kamu-diplomasisi-baglaminda-turkiyenin-afrikaya-yardimlari/>.
- McClory J., USC Center on Public Diplomacy, *The Soft Power 30, A Global Ranking of Soft Power 2019*, s. 1-38.
- Nye J.S., *Restoring America's Reputation in the World and Why It Matters*, „Testimony to United States House of Representatives”, Committee on Foreign Relations, Waszyngton 2010, s. 2.
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe, *Transnational repression as a growing threat to the rule of law and human rights*,
https://pace.coe.int/en/files/32828/html#_TOC_d19e610.
- Permanent Representation of the Republic of Azerbaijan to the Council of Europe, *Shusha Declaration on Allied Relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey*.
- Rada Unii Europejskiej, *Komunikaty Prasowe, Wschodnia część Morza Śródziemnego: przedłużenie sankcji za odwierty prowadzone bez zezwolenia*,
<https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/11/08/eastern-mediterranean-council-prolongs-the-sanctions-regime-over-unauthorised-drilling-activities-for-a-further-year/>.

- Resmî Gazete, *BASIN KANUNU İLE BAZI KANUNLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASINA DAİR KANUN*, Kanun No. 7418, Kabul Tarihi: 13/10/2022, Madde 29,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221018-1.htm>.
- Resmî Gazete, *Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumundan: RADYO, TELEVİZYON VE İSTEĞE BAĞLI YAYINLARIN İNTERNET ORTAMINDAN SUNUMU HAKKINDA YÖNETMELİK*, 1 Ağustos 2019 PERŞEMBE, Sayı : 30849,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/08/20190801-5.htm>.
- Statement of the Members of the European Council*,
<https://www.consilium.europa.eu/media/48976/250321-vtc-euco-statement-en.pdf>, s. 6-7.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Houston'da Vatandaşlarla Buluşma Sırasında Yaptığı Açıklama*, 19 Ocak 2023, Houston,
<https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-houston-da-vatandaslarla-bulusma-sirasinda-yaptigi-aciklama-19-1-2023.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *No: 252, 26 Eylül 2018, İİT Arabuluculuk Dostları Temas Grubu'nun İlk Toplantısı Hk.*,
https://www.mfa.gov.tr/no_-252_-iit-arabuculuk-dostlari-temas-grubu.tr.mfa.
- T.C. İletişim Başkanlığı, *Dezenformasyonla Mücadele Merkezi, Dezenformasyon Bülteni (6 Şubat - 23 Haziran 2023)*,
https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/Dezenformasyon_Bultenleri_%286_Subat_23_Haziran%29.pdf s. 1-1100.
- TIKA, *Turkish Development Assistance Report 2019*,
<https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/publication/2019/TurkiyeKalkinma2019WebENG.pdf>, s. 14-12.
- Turkic World Vision - 2040*,
<https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turkic-world-vision-2040-2396-97.pdf>, s. 2.
- Turkish Airlines 2022 Faaliyet Raporu*,
<https://investor.turkishairlines.com/documents/yillik-raporlar/2022-yillik-faaliyet-raporu.pdf>, s. 5.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *T.C. Dışişleri Bakanlığı 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu*,
http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/c9Rzs+Disisleri_17_FR.pdf s. 10.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *T.C. Dışişleri Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu*,
http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/DGTLc+Disisleri_18_FR.pdf s. 8.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *T.C. Dışişleri Bakanlığı 2019 Yılı İdare Faaliyet Raporu*,
<http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/wSpA8+faaliyet-raporu.pdf> s. 24.
- Türkiye Diyanet Vakfı, *Faaliyet Raporu. 2022*,
<https://tdvmedia.blob.core.windows.net/tdv/MedyaOdas%C4%B1/Raporlar/TDV%20-%20Faaliyet%20Raporu%20-%202022.pdf> s. 43-55.

TÜRKYE MAARF FOUNDATION LAW, *Purpose and scope, Article 1*,
<https://www.global-regulation.com/translation/turkey/3393423/turkey-maarif-foundation-law.html>

Yunus Emre Enstitüsü, *Faaliyet Raporu 2020*,
https://yee.org.tr/sites/default/files/yayin/faaliyet_raporu_2021_28.06_kucuk.pdf, s. 14-15, s. 116-118.

Raporty

Altıntaş E.B., *Media in Turkey after 2000: The road to full capture*, [w:] *Gavels vs Pens: The judicial story of Russian and Turkish free media repression*, Friedrich Naumann Foundation For Freedom, Poczdam 2023, s. 10.

Amnesty International, *Türkiye's disinformation law tightens government control and curtails freedom of expression*,
<https://www.amnesty.org/en/wpcontent/uploads/2022/10/EUR4461432022ENGLISH.pdf>, s. 1-2.

Baldacchino K., *Turkey's Hard Power Turn: Handing Hizmet Schools to the Turkey Maarif Foundation*,
https://brokenchalk.org/wp-content/uploads/2022/11/Edited_Turkey_s_Hard_Power_Turn.edited.pdf, s. 3.

Brady A.M., *Magic Weapons: China's political influence activities under Xi Jinping*,
https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/article/magic_weapons.pdf, s.7.

Cardenal J.P., Kucharczyk J., Mesežnikov G., *Sharp Power: Rising Authoritarian Influence*, National Endowment for Democracy, Waszyngton, 2017.

Center for Economics and Foreign Policy Studies, H. Akın Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, EDAM Reports 2019, s. 1-56.

Center of European Policy Analysis, E. Lucas, *Winning the Information War Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe*,
<https://www.lse.ac.uk/iga/assets/documents/arena/archives/winning-the-information-war-full-report-pdf.pdf>, 2016, s. 5.

Cook S.T., *Neither Friend nor Foe. The Future of U.S. Council on Foreign Relations*, 2018, No.82, s. 1-21.

Council of Europe, *Türkiye: Draft criminal provision on "false or misleading information" interferes with freedom of expression says Venice Commission*,
<https://www.coe.int/en/web/portal/-/turkiye-draft-criminal-provision-on-false-or-misleading-information-interferes-with-freedom-of-expression-says-venice-commission>.

Czerep J., Turkey's Soft-Power Crisis in Africa, „Policy Paper”, No. 3, sierpień 2019, s. 1.

Dyner A.M., *Między wschodem a zachodem – trzecia droga Rosji?*, „Biuletyn PISM” z dn. 11 kwietnia 2018 r.,
https://www.pism.pl/publikacje/Miedzy_wschodem_a_zachodem__trzecia_droga_Rosji.

- European Parliament, *REPORT on the 2021 Commission Report on Turkey*,
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2022-0149_EN.html.
- Foreign Policy at Brookings, A. Polyakova, Ch. Meserole, *Exporting digital authoritarianism The Russian and Chinese models*,
https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/08/FP_20190827_digital_authoritarianism_polyakova_meserole.pdf, s. 1.
- Freedom House, *Freedom in the World 2023*,
https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigitalPDF.pdf, s. 24.
- Hassan T., *Turkey Events of 2022*,
<https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/turkey>.
- Heinrich Böll Stiftung, F.A. Akiş, *Turkey's troll networks*,
<https://eu.boell.org/en/2022/03/21/turkeys-troll-networks>.
- Human Rights Watch, *Turkey: Dangerous, Dystopian New Legal Amendments*,
<https://www.hrw.org/news/2022/10/14/turkey-dangerous-dystopian-new-legal-amendments>.
- Kaca E., *Zwalczanie w UE rosyjskiej dezinformacji na temat Ukrainy*, „Biuletyn PISM” nr 145 z dn. 5 września, 2022r.,
<https://www.pism.pl/publikacje/zwalczanie-w-ue-rosyjskiej-dezinformacji-na-temat-ukrainy>.
- Kaczmarek M., *Nowy Jedwabny Szlak: uniwersalne narzędzie chińskiej polityki*,
<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-02-10/nowy-jedwabny-szlak-uniwersalne-narzedzie-chinskiej-polityki>.
- Khalil L., *Digital Authoritarianism, China and COVID*, Lowy Institute Analyses 2020, s. 6.
- Legieć A., *Perspektywa Polityki Turcji wobec Kaukazu Południowego*, „Biuletyn PISM” nr 59 z dn. 18 marca 2021r.,
https://www.pism.pl/publikacje/Perspektywa_polityki_Turcji_wobec_Kaukazu_Poludniowego.
- Legucka A., *Przyszłość rosyjskiego suwerennego internetu*, „Biuletyn PISM” nr 67 z dn. 29 marca 2021 r.,
https://pism.pl/publikacje/Przyszlosc_rosyjskiego_suwerennego_internetu.
- Outzen R., *Deals, Drones, and National Will: The New Era in Turkish Power Projection*, „Policy Notes” 2021, No. 108, s. 8.
- Przychodniak M., *Perspektywy uruchomienia cyfrowego juana*, „Biuletyn PISM” nr 22 z dn. 7 lutego 2022 r.,
<https://www.pism.pl/publikacje/perspektywy-uruchomienia-cyfrowego-juana>.
- Reporters Without Borders, *Türkiye*,
<https://rsf.org/en/country-t%C3%BCrkiye>.
- Sadecki A., *Węgry: nowa głowa państwa i retusze polityki zagranicznej*,
<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-05-12/wegry-nowa-glowa-panstwa-i-retusze-polityki-zagranicznej>.
- Shahbaz A., *Freedom on the Net 2018, The Rise of Digital Authoritarianism*,
<https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/rise-digital-authoritarianism>.

- Sosyal Demokrasi Vakfı, *Türkiye’de Beyin Göçü ve Tersine Beyin Göçü Araştırması Raporu*, <https://sodev.org.tr/turkiyede-beyin-gocu-ve-tersine-beyin-gocu-arastirmasi-raporu/>, s. 35-46.
- Spancerska A.M., *Kwestia kurdyjska w polityce Turcji po ataku terrorystycznym w Stambule*, „Biuletyn PISM” nr 194 z dn. 15 grudnia, 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/kwestia-kurdyjska-w-polityce-turcji-po-ataku-terrorystycznym-w-stambule>.
- Spancerska A.M., *Perspektywy relacji Turcji z Rosją*, „Biuletyn PISM” nr 178 z dn. 21 listopada 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/perspektywy-relacji-turcji-z-rosja>
- Spancerska A.M., *Problemy gospodarcze Turcji a polityka zagraniczna*, „Biuletyn PISM” nr 149 z dn.14 września 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/problemy-gospodarcze-turcji-a-polityka-zagraniczna>.
- Spancerska A.M., *Rola Turcji w rosyjsko-ukraińskich negocjacjach w Stambule*, „Biuletyn PISM” nr 65 z dn. 20 kwietnia, 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/rola-turcji-w-rosyjsko-ukrainskich-negocjacjach-w-stambule>.
- Spancerska A.M., *Transakcyjne oblicze tureckiej dyplomacji*, „Biuletyn PISM” nr 109 z dn. 9 sierpnia 2023r., <https://www.pism.pl/publikacje/transakcyjne-oblicze-tureckiej-dyplomacji>.
- Spancerska A.M., *Turcja a Szanghajska Organizacja Współpracy*, „Biuletyn PISM” nr 160 z dn. 17 października, 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/turcja-a-szanghajska-organizacja-wspolpracy>.
- Spancerska A.M., *Turcja wobec członkostwa Szwecji i Finlandii w NATO*, „Biuletyn PISM” nr 93 z dn.8 czerwca, 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/turcja-wobec-czlonkostwa-szwecji-i-finlandii-w-nato>.
- Spancerska A.M., *Turecki sektor zbrojeniowy jako narzędzie polityki zagranicznej*, „Biuletyn PISM”, nr 81 z dn. 19 maja 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/turecki-sektor-zbrojeniowy-jako-narzedzie-polityki-zagranicznej>.
- Spancerska A.M., *Wizyta prezydenta Turcji w Soczi*, „Komentarz PISM” nr 113 z dn. 9 sierpnia 2022r., <https://www.pism.pl/publikacje/wizyta-prezydenta-turcji-w-soczi>.
- Summary Report, *8th Istanbul Mediation Conference*, <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/8th%20I%20CC%27stanbul%20Mediation%20Conference%20Report.pdf>, s. 1.
- Szczudlik J., Legucka A., *Dezinformacja i propaganda Rosji oraz Chin w kontekście wojny na Ukrainie*, „Biuletyn PISM” nr 2 z dn. 17 stycznia 2023 r., <https://www.pism.pl/publikacje/dezinformacja-i-propaganda-rosji-oraz-chin-w-kontekscie-wojny-na-ukrainie>.
- Szeligowski D., *Porozumienie w sprawie odblokowania eksportu ukraińskiego zboża*, „Komentarz PISM” nr 108 z dn. 25 lipca 2022 r., <https://www.pism.pl/publikacje/porozumienie-w-sprawie-odblokowania-eksportu-ukrainskiego-zboza>.

- Szymański A., *Polityka zagraniczna Turcji w latach 2007-2009: kontynuacja czy zmiana ?*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2009, Nr 2, s. 45-80.
- The German Marshall Fund of the United States, C. Canbilek, Ö. Ünlühisarcıklı, K. Tastan, *Turkish Perceptions of the EU Survey 2022*, s. 8.
- The World Bank, *10 Years On, Turkey Continues Its Support for an Ever-Growing Number of Syrian Refugees*,
<https://www.worldbank.org/en/news/feature/2021/06/22/10-years-on-turkey-continues-its-support-for-an-ever-growing-number-of-syrian-refugees>.
- Timuçin F., *8-Bit iron fist: Digital authoritarianism in competitive authoritarian regimes: The cases of Turkey and Hungary*, Thesis 2021,
<https://research.sabanciuniv.edu/id/eprint/42417/>.
- Türbedar E., *Trilateral Balkan Summit in Istanbul*,
https://www.tepav.org.tr/upload/files/1274094120r2517.Trilateral_Balkan_Summit_in_Istanbul.pdf, 2010, s. 1-3.
- Tüyoğlu Y., *Turkish Development Assistance as a Foreign Policy Tool and Its Discordant Locations*,
https://www.swpberlin.org/publications/products/arbeitspapiere/CATS_Working_Paper_Nr_2_2021_Turkish_Development_Assistance_as_a_Foreign_Policy_Tool.pdf, s. 13-14.
- UNHCR, Operational Update July-August 2021, Turkey July-August 2021,
<https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/09/UNHCR-Turkey-Operational-Update-JulyAugust-2021.pdf> s. 1-5.
- Walker Ch., Ludwig J., *From 'Soft Power' to 'Sharp Power' Rising Authoritarian Influence in the Democratic World*, [w:] *Sharp Power Rising Authoritarian Influence*, The International Forum for Democratic Studies, National Endowment for Democracy, Waszyngton 2017, s. 8-9.
- Wasilewski K., *Turcja w procesie przemian: wnioski dla strategii UE*, „Raport Polski Instytut Spraw Międzynarodowych”, Warszawa 2017, s. 40-47.
- Wasilewski K., *Turcja: partnerski adwersarz Unii Europejskiej*, „Biuletyn PISM” nr 89 z dn. 29 kwietnia 2021r.,
https://pism.pl/publikacje/Turcja_partnerski_adwersarz_Unii_Europejskiej.
- Wnukowski D., *Chiński Cyfrowy Jedwabny Szlak – znaczenie gospodarcze i polityczne*, „Biuletyn PISM” nr 229 z dn. 17 listopada 2020 r.,
https://www.pism.pl/publikacje/Chinski_Cyfrowy_Jedwabny_Szlak___znaczenie_gospodarcze_i_polityczne.
- Yükler S., *War and censorship in Turkey: Zero tolerance for critical reporting on security forces*, [w:] *Gavels vs Pens: The judicial story of Russian and Turkish free media repression*, Friedrich Naumann Foundation For Freedom, Poczdam 2023, s. 13.

Monografie

- Białoskórski R., Kiczma Ł., Sułek M., *Potęga Państw 2019. Rankingi potęgometryczne*, Warszawa 2019.
- Bieniek K., *System partyjny Republiki Turcji w latach 1950-2011*, Warszawa 2013.

- Cagaptay S., *The New Sultan: Erdogan and the crisis of modern Turkey*, Londyn 2017.
- Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2004.
- Cziomer E., *Współczesne stosunki międzynarodowe, Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Kraków 2014.
- Davutoğlu D., *Stratejik Derinlik. Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, Stambuł 2011.
- Kołodziejczyk D., *Turcja*, Warszawa 2011.
- Kosmynka S., *Święta wojna w Al-Ándalus, Przeobrażenia aktywności dżihadystycznych komórek terrorystycznych w Hiszpanii w latach 1995–2012*, Łódź 2015.
- Kurlantzick J., *Charm Offensive: How China's Soft Power is Transforming the World*, Nowy Jork 2007, s. 6.
- Łątka J.S., *Turcja*, Poznań 2017.
- Melissen J., *The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations*, Nowy Jork 2005.
- Nye J.S., *Hard, soft and smart power*, „*The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*”, Oxford Handbooks Online, red. A.F. Cooper, J. Heine, R. Thakur, Oksford 2013, s. 6.
- Nye J.S., *Przyszłość siły*, Warszawa 2012.
- Nye J.S., *Soft power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, Warszawa 2007.
- Ohnesorge H.W., *Soft Power: The Forces of Attraction in International Relations*, Cham 2020, s. 39-40.
- Pędziwiatr K., *Od islamu imigrantów do islamu obywateli: muzułmanie w krajach Europy Zachodniej*, Kraków 2005.
- Pietraś Z. J., *Pojęcie i klasyfikacja ról międzynarodowych*, Lublin 1989.
- Smoleń K., *Geostrategiczne położenie Turcji w XXI wieku*, Lublin 2020.
- Sonmez M., *Return to Point Zero. The Turkish-Kurdish Question and How Politics and Ideas (Re) Make Empires, Nations, and States*, Nowy Jork 2022, s. 45-48.
- Stoner K.E., *Russia Resurrected: Its Power and Purpose in a New Global Order*, Nowy Jork 2021, s. 230-231.
- T.C. İletişim Başkanlığı, *Kamu Diplomasisi Nedir?*, Stambuł 2022.
- Tepeciklioğlu E.E., Tepeciklioğlu A.O., *Turkey in Africa: A New Emerging Power ?*, Nowy Jork 2022.
- Wasilewski K., *Sen o potędze. Neoosmanizm w polityce zagranicznej Republiki Turcji*, Warszawa 2023.
- Wasilewski K., *Turecki sen o Europie – tożsamość zachodnia i jej wpływ na politykę zagraniczną Republiki Turcji*, Warszawa 2015.
- Wojciuk A., *Dylematy potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.
- Wódka J., *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*, Warszawa 2019.
- Yavuz M.H., *Nostalgia for the empire: the politics of neoOttomanism*, Oxford 2020.

- Yavuz M.H., *Toward an Islamic Enlightenment: The Gulen Movement*, Oksford 2013.
- Zdulski K., *Bariera bliskowschodnia. Turcja w polityce Wielkiej Brytanii w latach 1939-1942*, Kraków-Łódź 2019.
- Zięba R., *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Toruń 2005.
- Zürcher E.J., *Turcja. Od sultanatu do współczesności*, Kraków 2013.

Rodział w monografiach

- Akkoyunlu K., *Electoral Integrity in Turkey: From Tutelary Democracy to Competitive Authoritarianism*, [w:] *Authoritarian Politics in Turkey: Elections, Resistance and the AKP*, red. A.E. Öztürk, B. Baser, Londyn 2017, s. 1-23.
- Bechis F., *Playing the Russian Disinformation Game, Information operations from Soviet tactics to Putin's sharp power*, [w:] *Democracy and Fake News, Information Manipulation and Post-Truth Politics*, red. S. Giusti, E. Piras, Londyn 2020, s. 120-131.
- Bocheńska J., *Turecki proces akcesyjny widziany z kurdyjskiej perspektywy*, [w:] *Turcja i Europa. Wyzwania i szanse*, red. A. Szymański, Warszawa 2011, s. 27.
- Borkowski P.J., *Europejska i amerykańska Soft power*, [w:] *Ład światowy w perspektywie relacji transatlantycznych*, red. W. Gizicki, Lublin 2014, s. 48-66.
- Czaputowicz J., *Mapa współczesnego realizmu: realizm klasyczny, neorealizm, realizm neoklasyczny* [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014, s. 25-41.
- Cziomer E., *Polityka zagraniczna państwa*, [w:] E. Cziomer, L.W. Zyplikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2004, s. 121-138.
- Czornik K., *Polityka zagraniczna państwa jako jedna z kategorii w nauce o stosunkach międzynarodowych. Wybrane aspekty* [w:] *Stosunki międzynarodowe na początku XXI wieku. Wybrane aspekty*, red. K. Czornik, T. Okrasa, M. Szynol, Katowice 2017, s. 13-39.
- Fijałkowski Ł., Polus A., *Krytyczne spojrzenie na pojęcie soft power Josepha S. Nye'a w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Stosunki międzynarodowe, wokół zagadnień teoretycznych*, red. K. Kącka, Toruń 2014, s. 255-274.
- Kaczmarek M., *Realizm neoklasyczny*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bieleń, J. Zajac, Warszawa 2015, s. 13-29.
- Kozub-Karkut M., *Realizm neoklasyczny – główne założenia i możliwości*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. E. Haliżak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014, s. 43-54.
- Kukułka J., *Polityka zagraniczna a polityka wewnętrzna*, [w:] *Polityka zagraniczna państwa*, red. J. Kukułka, R. Zięba, Warszawa 1992, s. 19–22.
- Łoś-Nowak T., *Polityka zagraniczna w przestrzeni teoretycznej*, [w:] *Polityka zagraniczna, aktorzy, potencjały, strategie*, red. T. Łoś-Nowak, Warszawa 2011, s. 49-50.

- Nakonieczna J., *Kultura w tworzeniu reputacji państwa*, [w:] *Kultura w stosunkach międzynarodowych*, tom 1 *Zwrot kulturowy*, red. H. Schreiber, G. Michałowska, Warszawa 2013, s. 141-159.
- Ociepka B., *Dyplomacja publiczna jako forma komunikowania międzynarodowego*, [w:] *Dyplomacja publiczna*, red. B. Ociepka, Wrocław 2008, s. 11-12.
- Pietraś M., *Analiza polityki zagranicznej w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Badanie polityki zagranicznej państwa*, red. E. Halizak, Warszawa, 2018, s. 165-212.
- Pietraś M., *Państwo w późnowestfalskim ładzie międzynarodowym*, [w:] *Państwo w czasach zmiany*, red. M. Pietraś, I. Hofman, S. Michałowski, Lublin 2018, s. 169-197.
- Pietraś Z.J., *Wyznaczniki polityki zagranicznej państwa*, [w:] *Stosunki międzynarodowe. Problemy badań i teorii*, red. A. Bodnar, W. Szczepański, Warszawa 1983, s. 172.
- Piskorska B., *Soft power jako efekt ewolucji rozumienia siły we współczesnym ładzie międzynarodowym*, [w:] *NATO wobec wyzwań współczesnego świata 2013*, red. R. Czulda, R. Łoś, J. Regina-Zacharski, Warszawa-Łódź 2013, s. 376.
- Raś M., *Podejście transnarodowe*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bielen, J. Zajac, Warszawa, 2015, s. 67-87.
- K. Smoleń, *Pozycja ekonomiczna Republiki Turcji w latach 2002-2014*, [w:] *„Nowa” Turcja. Aspekty polityczne, gospodarcze i społeczne*, red. J. Wódka, Warszawa 2015, s. 139-170.
- Spancerska A., *Dyplomacja meczetowa w służbie tureckiej polityki zagranicznej* [w:] *Bliski Wschód wobec wyzwań i zagrożeń współczesności*, red. Marta Woźniak-Bobińska, Łódź 2020, s. 47-63.
- Spancerska A., *Ruch Fethullaha Gülena jako przykład niepaństwowego aktora na arenie międzynarodowej*, [w:] *Aktorzy niepaństwowi. Między stabilizacją a destabilizacją relacji międzynarodowych*, red. R. Bania, Z. Bednarek, Łódź 2022, s. 133-146.
- Sulek M., *Polityka zagraniczna w teorii cyklu sił*, [w:] *Badanie polityki zagranicznej państwa*, Warszawa 2018, s. 251-269.
- Szymański A., *Religia jako nieoficjalne kryterium członkostwa w Unii Europejskiej-przypadek Turcji*, [w:] *Turcja i Europa. Wyzwania i szanse*, red. A. Szymański, Warszawa 2011, s. 36.
- Trajman J., *Kultura w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. Ł. Fijałkowski, R. Kunert-Milcarz, Wrocław 2018, s. 121.
- Wódka J., *Elections and Travails of Turkish Democracy* [w:] A. Szymański, J. Wódka, W. Ufel, A. Dziubińska, *Between Fair and Rigged. Elections as a Key Determinant of the 'Borderline Political Regime' - Turkey in Comparative Perspective*, Studies in Politics, Security and Society, Berlin 2020, s. 50.
- Zajac J., *Środki i metody polityki zagranicznej państwa*, [w:] *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Toruń 2005, s. 79., s. 79-97.
- Zajac J., *Teoria ról międzynarodowych*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bielen, J. Zajac, Warszawa 2015, s. 127-153.
- Zenderowski R., *Religia i stosunki międzynarodowe*, [w:] *Stosunki międzynarodowe wokół zagadnień teoretycznych*, red. K. Kącka, Toruń 2014, s. 131-167.

Artykuly naukowe

- Adamson F.B., *The Growing Importance of Diaspora Politics*, „Current History” 2016, Vol.115, Is. 784, s. 291 – 297.
- Akçapar Ş.K., Aksel D.B., *Public Diplomacy through Diaspora Engagement: The Case of Turkey*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2017, Vol. 22, No. 4, s. 135-160.
- Akgün B., Özkan M., *Turkey's Entrance to International Education: The Case of Turkish Maarif Foundation*, „Insight Turkey” 2020, Vol. 22, No. 1, s. 59-70.
- Aras B., A. Gorener, *National role conceptions and foreign policy orientation: the ideational bases of the Justice and Development Party's foreign policy activism in the Middle East*, „Journal of Balkan and Near Eastern Studies” 2010, Vol.12, No.1, s. 73-92.
- Arkilic A., *Explaining the evolution of Turkey's diaspora engagement policy: a holistic approach*, „Diaspora Studies” 2021, Vol. 14, Is. 1, s. 7.
- Aydin M., *Determinants of Turkish foreign policy: historical framework and traditional inputs*, „Middle Eastern Studies” 1999, Vol. 35, No. 4, s. 152-186.
- Aydın T., *Turkey's rising economic capacity*, „Perceptions Journal of International Affairs” 1996, Vol. 1, No. 1, s. 1-9.
- Aydınlı E., *Neither Ideological nor Geopolitical: Turkey Needs a 'Growth'-Based Grand Strategy*, „Perceptions Journal of International Affairs”2020, Vol. 25, No. 2, s. 227-252.
- Bal İ., *The Turkish model and the Turkic Republics*, „Perceptions Journal of International Affairs” 1998, Vol. 3, No. 3, s. 1-17.
- Baser B., Ozturk A.E., *Positive and Negative Diaspora Governance in Context: From Public Diplomacy to Transnational Authoritarianism*, „Middle East Critique” 2020, Vol.29, Is. 3, s. 319-334.
- Bayar F., *The alliance of civilizations initiative in globalization era: concept, prospects and proposals*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2006, Vol. 11, No. 3, s. 1-18.
- Belke A., *Turkey in Transition to EU Membership: Pros and Cons of Integrating a Dynamic Economy*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2005, Vol. 4, Is. 1, s.53-62.
- Bieniek K., *Recep Tayyip Erdogan and Donald Trump: Distinct Political Entities, Similar Leadership Styles?*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia I Prace” 2017, Nr. 4, s. 176-185.
- Bilener T., *Dış Politika Analizinde Yumuşak Güç - Keskin Güç Karşılaştırması: Çin Örneği*, „The Turkish Yearbook of International Relations” 2019, Vol. 50, s. 241-257.
- Bulut E., Yörük E., *Digital populism: Trolls and political polarization of twitter in Turkey*, „International Journal of Communication” 2017, No. 11, s. 4093–4117.
- Can Ünver O., *Changing Diaspora Politics of Turkey and Public Diplomacy*, „Turkish Policy Quarterly” 2013, Vol. 12, No. 1, s. 182-189.
- Çelenek A.A., *Public Diplomacy and Foreign Policy Making: The Turkish Case*, „International Journal of Turcologia”, Vol. 10, No. 20, s. 25-44.
- Çelik B., *Turkey's communicative authoritarianism*, „Global Media and Communication” 2020, Vol. 16, Is. 1, s. 103-120.

- Cengiz S., *Assessing the Astana Peace Process for Syria: Actors, Approaches, and Differences*, „Contemporary Review of the Middle East” 2020, Vol. 7, Is. 2, s.10.
- Ciftci S., Yavuz M.H., *Nostalgia for the empire: the politics of neo-Ottomanism*, „Turkish Studies” 2021, Vol. 22, Is.2, s. 314-321.
- Dal A., Nisbet E.C., *Walking Through Firewalls: Circumventing Censorship of Social Media and Online Content in a Networked Authoritarian Context*, „Social Media + Society” 2022, 1-13, s. 1-2.
- Davison R., *Peaceful Foreign Relations: An Achievement of Ataturk*, „Review of the Faculty of Political Science of the University of Ankara” 1981, Vol. 36, Is. 1, s. 167-177.
- Davutoglu A., *The clash of interests: an explanation of the world (dis)order*, „Perceptions Journal of International Affairs” 1997-1998, Vol.2, No.4, s. 1-17.
- Davutoğlu A., *Turkey’s humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects*, „National Papers” 2013, Vol.41, Is.6, 2013, s. 865 – 870.
- Davutoğlu A., *Turkey’s Mediation: Critical Reflections from the Field*, „Middle East Policy” 2013, Vol. XX, No.1, s. 83-90.
- Deibert R., *Cyberspace Under Siege*, „Journal of Democracy” 2015, Vol. 26, No. 3, s. 64-78.
- Demir Ö., Acar M., Toprak M., *Anatolian Tigers or Islamic Capital: Prospects and Challenges*, „Middle Eastern Studies” 2004, Vol. 40, Is. 6, s. 166-188.
- Diamond L., *Facing Up to the Democratic Recession*, „Journal of Democracy” 2015, Vol. 26, No. 1, s. 141-155.
- Diamond L., *Liberation Technology*, „Journal of Democracy” 2010, Vol. 21, No. 3, s. 69-83.
- Diamond L., *Thinking About Hybrid Regimes*, „Journal of Democracy” 2002, Vol. 13, No. 2, s. 21-35.
- Donelli F., *Persuading through Culture, Values, and Ideas: The Case of Turkey’s Cultural Diplomacy*, [w:] „Insight Turkey”, Vol. 21, No. 3, s. 113-134.
- Dragu T., Lupu Y., *Digital Authoritarianism and the Future of Human Rights*, „International Organization” 2021, Vol. 75, Is. 4, s. 991-1017.
- Duran B., Yılmaz N., *Islam, Models and the Middle East: The New Balance of Power following the Arab Spring*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2013, Vol. 18, No. 4, s. 139-170.
- Esen B., Gumuscu S., *Rising competitive authoritarianism in Turkey*, „Third World Quarterly” 2016, Vol. 37, No.9, s. 1581–1606.
- Fidel R., *Turcja wobec irańskiego programu nuklearnego. Wyzwania i szanse.*, „Przegląd Strategiczny” 2014, Nr. 7, s. 281-292.
- Gilley B., *Turkey, Middle Powers, and the New Humanitarianism*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2015, Vol. 20, No. 1, s. 37-58.
- Ginsburg T., *How Authoritarians Use International Law*, „Journal of Democracy” 2020, Vol. 31, Nr. 4, s. 44-58.
- Guida M., *The Sèvres Syndrome and “Komplo” Theories in the Islamist and Secular Press*, „Turkish Studies”, Vol. 9, No. 1, s. 37-52.
- Güneş M., *Abuse of the Interpol Red Notice for Political Purposes in Human Rights Law*, „Tihek Academic Journal” 2021, Vol. 4, Is. 6, s. 33-46.

- Hál M., *Combating Beijing's Sharp Power: Transparency Wins in Europe*, „Journal of Democracy”, Vol. 33, No. 3, s. 158 - 171.
- Heng Y-K., *Smart Power and Japan's Self-Defense Forces*, „Journal of Strategic Studies” 2018, Vol. 38, Is. 3, s. 282-308.
- Holsti K.J., *National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy*, „International Studies Quarterly” 1970, Vol. 14, Is. 3, s. 233-309.
- Jachyra D., *Trollowanie — antyspołeczne zachowania w internecie, sposoby wykrywania i obrony*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2011, Nr 656, „Studia Informatica” nr 28, s. 253-261.
- Jaworski K., *Teoretyczne aspekty analizy polityki zagranicznej państwa*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2010, Nr 3, s. 140-181.
- Kalambekova B., *The Paradigm of Soft Power and the Importance of the Organization of Turkic States: Perspective from Kyrgyzstan*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2022, Vol. 27, No. 1, s. 91-104.
- Kale B., *The Limits of an International Burden-sharing Approach: The Syrian Refugee Protection Crisis and Its Consequences on Turkey's Refugee Policy*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2017, Vol. 22, No. 4, s. 55-84.
- Kalın İ., *Soft Power and Public Diplomacy in Turkey*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2011, Vol. 16, No. 3, s. 5-23.
- Karpat K.H., *Political developments in Turkey, 1950–70*, „Middle Eastern Studies” 1972, Vol. 8, No. 3, s. 349-375.
- Kearn D.K., *The hard truths about soft power*, „Journal of Political Power” 2011, Vol. 4, No. 1, s. 65-85.
- Keyman E.F., *A New Turkish Foreign Policy: Towards Proactive “Moral Realism”*, „Insight Turkey” 2017, Vol. 19, No. 1, s. 55-69.
- Köşer, Akçapar, Ş., Bayraktar, Aksel, A., *Public Diplomacy through Diaspora Engagement: The Case of Turkey*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2017, Vol. 22, Is. 3, s. 135-160.
- Kremer H., *Will Central Asia become Turkey's sphere of influence*, „Perceptions Journal of International Affairs” 1996, Vol. 1., No. 1, s. 1-7.
- Lees C., *Fake news: the global silencer: The term has become a useful weapon in the dictator's toolkit against the media. Just look at the Philippines*, „Index on Censorship”, Vol. 47, Is. 1, s. 88-91.
- Lemon E., *Weaponizing Interpol*, „Journal of Democracy” 2019, Vol. 30, No. 2, s. 15-29.
- Levitsky S., Way L.A., *The Rise of Competitive Authoritarianism*, „Journal of Democracy” 2002, Vol. 13, No. 2, s. 52-65.
- Lombardi B., *Turkey—The Return of the Reluctant Generals?*, „Political Science Quarterly” 1997, Vol. 112, No. 2, s. 191-215.
- Lührmann A., Lindberg S.I., *A third wave of autocratization is here: what is new about it?*, „Democratization” 2019, Vol. 26, Is. 7, s. 1095-1113.
- Mardin Ş., *Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?*, „Daedalus” 1973, Vol. 102, No. 1, s. 169-190.

- Mattern J.B., *Why 'Soft Power' Isn't So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics*, „Millennium: Journal of International Studies” 2005, Vol. 33, No. 3, s. 583-612.
- Muhasilovic J., *Turkey's Faith-based Diplomacy in the Balkans*, „Rising Powers Quarterly” 2018, Vol. 3, Is. 3, s. 63-85.
- Nye J.S., *Power and foreign policy*, „Journal of Political Power” 2011, Vol.4, No.1, s. 9-24.
- Nye J.S., *Smart Power and the "War on Terror"*, „Asia-Pacific Review” 2008, Vol. 15, No. 1, s.1-8.
- Önis Z., *Turkish Modernisation and Challenges For The New Europe*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2004, Vol. 9, No. 3 , s. 5-28.
- Öztürk A.E., Sözeri S., *Diyanet as a Turkish Foreign Policy Tool: Evidence from the Netherlands and Bulgaria*, „Politics and Religion” 2018, Vol. 11, Is. 3, s. 624-648.
- Ramm Ch., *Beyond 'Black Turks' and 'White Turks' – The Turkish Elites' Ongoing Mission to Civilize a Colourful Society*, „Asiatische Studien, Etudes asiatiques” 2016, Vol. 70, Is. 4, s. 1355-1385.
- Régnier P., *The emerging concept of humanitarian diplomacy: identification of a community of practice and prospects for international recognition*, „International Review of the Red Cross” 2011, Vol. 93, Nr. 884, s. 1211-1237.
- Roselle L., Miskimmon A., O'Loughlin B., *Strategic narrative: A new means to understand soft power*, „Media, War and Conflict” 2014, Vol.7, No. 1, s. 70-84.
- Saka E., *Social Media in Turkey as a Space for Political Battles: AKTrolls and other Politically motivated trolling*, „Middle East Critique” 2018, Vol. 27, Is. 2, s. 161-177.
- Shain Y., Barth A., *Diasporas and International Relations Theory*, „International Organization” 2003, Vol. 57, Is. 03, s. 449-479.
- Shao J., *Exploring China's Sharp Power: Conceptual Deficiencies and Alternatives*, „Transcommunication” 2019, Vol.6-2, s. 129-148.
- Somer M., *Understanding Turkey's democratic breakdown: old vs. new and indigenous vs. global authoritarianism*, „Southeast European and Black Sea Studies” 2016, Vol. 16, Is. 4, s. 481-503.
- Spancerska A., *Turecka dyplomacja medyczna w kontekście epidemii koronawirusa: aspekt polityki wewnętrznej i międzynarodowej [w:] Między Wschodem a Zachodem Między Północą a Południem 2020*, Warszawa 2021, s. 348-351.
- Topaloğlu Y.B., *Turkey as a Mediator in the Middle East: A Neoclassical Realist Analysis*, „New Middle Eastern Studies” 2021, Vol. 11, No. 1&2, s. 43-72.
- Tsourapas T., *Global Autocracies: Strategies of Transnational Repression, Legitimation, and Co-Optation in World Politics*, „International Studies Review” 2020, Vol. 23, Is. 3, s. 616-644.
- Tsygankov A.P., *If not by tanks, then by banks? The role of soft power in Putin's foreign policy*, „Europe-Asia Studies” 2006, Vol. 58, No. 7, s. 1079-1099.
- Ülgül M., *Erdoğan's Personal Diplomacy and Turkish Foreign Policy*, „Insight Turkey” 2019, Vol. 21, No. 4, s. 161-182.

- Ulusoy H., *The Importance Of Identity Building In Avoiding The Clash of Civilisations In The Age Of Globalisation (With Some Reflections On Turkey - EU Relations)*, „Perceptions Journal of International Affairs” 2004, Vol.9, Is.3 s. 97-113.
- Ünver A., *The logic of secrecy: Digital surveillance in Turkey and Russia*, „Turkish Policy Quarterly” 2018, Vol. 17, No. 2. s. 93-103.
- Venkatachalam M., *Turkey in Africa: Voyeurism, Neo-Ottomanism and Islamic Humanitarianism*, ASC Working Paper 145 / 2019, s. 1-2.
- Walker Ch., *What Is "Sharp Power"?*, „Journal of Democracy” 2018, Vol. 29, No. 3, s. 9-23.
- Wilson E.J., *Hard Power, Soft Power, Smart Power*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 2008, Vol. 616, Is. 1, s. 110-124.
- Wódka J., *„Nowa” mocarstwowość w kształtującym się świecie międzynarodowym. Przykład Brazylii i Turcji*, https://isppan.waw.pl/wp-content/uploads/2017/03/jakub_wodka_art1.pdf, s. 229-263.
- Wódka J., *Doga Ulas Eralp (red.), Turkey as a mediator. Stories of a success and failure*, Lexington Books, Lanham 2016, s. 138., „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2017, Nr.4, s. 358-363.
- Wódka J., *Turcja a dynamika przemian na Bliskim Wschodzie. Casus stosunków turecko-syryjskich*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2014, nr 2, s. 168-190.
- Yağcı S., *Cultural Diplomacy as an Important Foreign Aid Tools: The Case Study of Yunus Emre Institute*, „The Journal of Aksaray University Faculty of Economics and Administrative Sciences” 2022, Vol.14, No.4, s. 432-440.
- Yanık L.K., *The Metamorphosis of Metaphors of Vision: “Bridging” Turkey's Location, Role and Identity After the End of the Cold War*, „Geopolitics” 2009, Vol.14, No.3, s. 531-549.
- Yavuz M.H., *Turkish identity and foreign policy in flux: The rise of Neo-Ottomanism*, „Critique: Critical Middle Eastern Studies” 1998, Vol.7, Is. 12, s. 19-41.
- Zamorano M.M., *Reframing Cultural Diplomacy: The Instrumentalization of Culture under the Soft Power Theory*, „Journal of Current Cultural Research” 2016, Vol.8, No.2, s. 166-186.

Netografia

- 2 years after Turkey's Operation Olive Branch, Afrin locals live with stability, security*, <https://www.dailysabah.com/politics/2020/01/20/2-years-after-turkeys-operation-olive-branch-afrin-locals-live-with-stability-security>.
- AB, Ukrajna'ya silah yardımı için kullanılan fonu artırıyor*, <https://www.ensonhaber.com/dunya/ab-ukraynaya-silah-yardimi-icin-kullanilan-fonu-artiriyor>.
- Afrika el sanatları Hamamönü'ne taşındı*, <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/afrika-el-sanatlari-hamamonune-tasindi/948064>.
- Ahmed A., *East Mediterranean Gas Forum and Turkish expansion*, <https://moderndiplomacy.eu/2021/04/10/east-mediterranean-gas-forum-and-turkish-expansion/>.

- AIHM, *MİT'in Moldova ile ortak FETÖ operasyonu için hak ihlali kararı verdi*,
<https://www.indyturk.com/node/40941/haber/aihm-mit%E2%80%99-moldova-ile-ortak-fet%C3%B6-operasyonu-i%C3%A7in-hak-ihlali-karar%C4%B1-verdi>.
- Akal D., *Alman iç istihbaratından çarpıcı Ülkücü Hareket analizi*,
<https://www.dw.com/tr/alman-i%C3%A7-istihbarat%C4%B1ndan-%C3%A7arp%C4%B1c%C4%B1-%C3%BClk%C3%BCc%C3%BC-hareket-analizi/a-64334090>.
- Akgün B., *Beşinci Yılında Türkiye Maarif Vakfı*,
<https://kriterdergi.com/dosya-5-yilinda-15-temmuz/besinci-yilinda-turkiye-maarif-vakfi>.
- Akın A., *Küresel güç mücadelesi: Keskin güç, yumuşak güç ve kaba güç nedir?*,
<https://www.stratejikanalizmerkezi.com/kuresel-guc-mucadelesi-keskin-guc-yumusak-guc-ve-kaba-guc-nedir/>.
- Akman B., *Russia Inc. Booms in Turkey With Surge in Newly Opened Firms*,
<https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-03-20/russia-inc-booms-in-turkey-with-surge-in-newly-opened-firms#xj4y7vzkg>.
- AKP Maslak'ta Yeni Türkiye Digital Ofisi Adıyla Sosyal Medya Ofisi Açtı*,
<https://turk-internet.com/akp-maslak-ta-yeni-turkiye-digital-ofisi-adiyla-sosyal-medya-ofisi-acti/>.
- Alan A., *Kazakistan-Türkiye İlişkileri*,
<https://www.eurasian-research.org/publication/kazakistan-turkiye-iliskileri/?lang=tr>.
- Al-Atrush S., Arkhipov I., Meyer H., *Libya Uncovers Alleged Russian Plot to Meddle in African Votes*,
<https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-07-05/libya-arrests-two-russians-accused-of-trying-to-influence-vote>.
- Ali F., *Turkey's growing influence in the Horn of Africa*,
<https://www.newarab.com/analysis/turkeys-growing-influence-horn-africa>.
- Alliance of Civilizations could be peace project of 21st century'*,
<https://www.dailysabah.com/politics/eu-affairs/alliance-of-civilizations-could-be-peace-project-of-21st-century>.
- Alport Mogadishu, Şirket profili*,
<https://www.portofmogadishu.com/tr/kurumsal/>.
- Altı yılda altı kitada eğitim: Türkiye Maarif Vakfı uluslararası marka oldu*,
<https://www.yenisafak.com/gundem/alti-yilda-alti-kitada-egitim-turkiye-maarif-vakfi-uluslararasi-marka-oldu-3835059>.
- Altun F. *Türkiye'nin "Yumuşak Güce" ihtiyacı var mı?*,
<https://www.aksam.com.tr/yazarlar/fahrettin-altun/turkiyenin--e2-80-9cyumusak-guce-e2-80-9d-ihtiyaci-var-mi/haber-347877>.
- Altun F., *Biografi*,
<https://www.biyografi.info/kisi/fahrettin-altun>.
- Altunışık M.B., *The Inflexibility of Turkey's Policy in Syria*,
https://www.iemed.org/publication/the-inflexibility-of-turkeys-policy-in-syria/#_ftn3.

- Arango T., Corruption Scandal Is Edging Near Turkish Premier,
<https://www.nytimes.com/2013/12/26/world/europe/turkish-cabinet-members-resign.html>
- Arango T., Gladstone R., *In Turkey's Unrest, Some See an Extreme Version of Post-9/11 America*,
<https://www.nytimes.com/2017/01/06/world/europe/turkey-terrorist-attacks-erdogan-crackdown.html>.
- Arman A., *Erdogan: The hero of Somalia*,
<https://www.aljazeera.com/opinions/2015/1/21/erdogan-the-hero-of-somalia>.
- Aslan A., *Erdogan'ın Liderliği, Türkiye ve İslam Dünyası*,
<https://kriterdergi.com/siyaset/erdoganin-liderligi-turkiye-ve-islam-dunyasi>.
- Atalay D.B., *TİKA'dan Bangladeş'teki Nazmiye Demirel Kliniğine tadilat ve donanım desteği*,
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tikadan-bangladesteki-nazmiye-demirel-klinikine-tadilat-ve-donanim-destegi/2798377>.
- Automotive*, <https://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/automotive.aspx>.
- Austria MP: documents prove Turkey surveillance*,
<https://newsroom.ap.org/editorial-photos-videos/detail?itemid=9f59e2a7f30998f072b5ffde9a1a06a&mediatype=video&source=youtube>.
- Austria rejects Turkey's request to participate in EU military project*,
<https://www.duvarenglish.com/austria-rejects-turkeys-request-to-participate-in-eu-military-project-news-58345>.
- Avan E. A., *Europeanization of Turkey's Foreign Policy: The Case of Turkey's Mediation in the Israel-Palestine Conflict*, „Journal of Balkan and Near Eastern Studies” 2019, Vol. 21, Is. 6, s. 11.
- Avşar S., *Bir Aktroll'ün itirafları*,
<https://halktv.com.tr/gundem/bir-aktrollun-itiraflari-681386h>.
- Aydoğan M., *Turkish-Swedish minister forced to resign due to Islamophobia, xenophobia*,
<https://www.dailysabah.com/politics/2016/04/20/turkish-swedish-minister-forced-to-resign-due-to-islamophobia-xenophobia>.
- Aydoğan M., *UN's Alliance of Civilizations 'timeless initiative,' says Turkish foreign minister*,
<https://www.aa.com.tr/en/politics/uns-alliance-of-civilizations-timeless-initiative-says-turkish-foreign-minister/2745202>.
- Azizi H., Çevik S., *Turkish and Iranian Involvement in Iraq and Syria, Competing strategies, rising threat perceptions, and potentials for conflict*,
<https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022C58/>.
- B. Çetinkaya, Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Türkiye'nin Latin Amerika'daki büyükelçilik sayısı 17'ye çıktı,
<https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-cavusoglu-turkiyenin-latin-amerikadaki-buyukelcilik-sayisi-17ye-cikti/2480725>.
- Babacan: İktidar Gezi olaylarından sonra troll orduları oluşturdu*,
<https://www.gazeteduvar.com.tr/babacan-iktidar-gezi-olaylarindan-sonra-troll-ordulari-olusturdu-haber-1598649>.

- Babali B., *The Scramble for African Aviation*,
<https://thebusinessyear.com/article/scramble-for-african-aviation-2022/>
- Bacigalupo L., *Turkey's expedited European extraditions*,
<https://globalriskinsights.com/2018/10/turkey-expedited-european-extradition-gulen/>.
- Bakan Çavuşoğlu: 'Yeniden Asya' açılımını bugün ilan ediyoruz,
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-cavusoglu-yeniden-asya-acilimini-bugun-ilan-ediyoruz-425758.html>.
- Bakan Çavuşoğlu'ndan Ayasofya açıklaması: Kesinlikle uluslararası bir konu değildir,
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bakan-cavusoglundan-ayasofya-aciklamasi-kesinlikle-uluslararasi-bir-konu-degildir-1744406>.
- Barber L., Foy H., Barker A., *Vladimir Putin says liberalism has 'become obsolete'*,
<https://www.ft.com/content/670039ec-98f3-11e9-9573-ee5cbb98ed36>.
- Barlaş M., *İran'daki ayaklanmanın arkasındaki güçler*,
<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/barlas/2022/09/25/irandaki-ayaklanmanin-arkasindaki-gucler>.
- Basaran E., *More than 550,000 Syrians returned to areas cleared of terrorism: Türkiye*,
<https://www.aa.com.tr/en/middle-east/more-than-550-000-syrians-returned-to-areas-cleared-of-terrorism-turkiye/2906905>.
- Başkan B., *Turkish Presidential System and Foreign Policy in Turkey*,
<https://daktilo1984.com/d84intelligence/turkish-presidential-system-and-foreign-policy-in-turkey/>.
- Batı medyası seçim öncesi operasyon peşinde! 'Erdoğan'ın mirasını yıkma sözü verdiler',
<https://www.sabah.com.tr/dunya/bati-medyasi-secim-oncesi-operasyon-pesinde-erdoganin-mirasini-yikma-sozu-verdiler-6339099>.
- Bawolek J., *Ekspertka: Media prorządowe określają Erdogana "zbawcą Zachodu"*,
<https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8772554,ekspertka-media-prorzadowe-okreslaja-erdogana-zbawca-zachodu.html>.
- Bender J., *Russia's UK embassy is trolling Turkey on Twitter over the country's alleged connections to ISIS*,
<https://www.businessinsider.com/russia-uk-embassy-turkey-2015-12?IR=T>.
- Benedictus L., *Invasion of the troll armies: from Russian Trump supporters to Turkish state stooges*,
<https://www.theguardian.com/media/2016/nov/06/troll-armies-social-media-trump-russian>.
- Berger S., *The Growing Pains of the Global Magnitsky Act*,
<https://inkstickmedia.com/the-growing-pains-of-the-global-magnitsky-act/>.
- Biden gaflarına yenisini ekledi, <https://www.yenisafak.com/dunya/biden-gaflarina-yenisini-ekledi-3889738>.
- Bir LGBT rezaleti daha! "Eşcinsel imam" olarak pazarlanan Zahed'e konferans daveti,
<https://www.sabah.com.tr/gundem/2022/09/20/bir-lgbt-rezaleti-daha-escinsel-imam-olarak-pazarlanan-zahede-konferans-daveti>.
- Blair T., *Tony Blair's Speech: After Ukraine, What Lessons Now for Western Leadership?*,
<https://institute.global/tony-blair/tony-blairs-speech-after-ukraine-what-lessons-now-western-leadership>.

- Bosphorus: the crossroads of trade, civilisation and legends*,
<https://www.trtworld.com/turkey/bosphorus-the-crossroads-of-trade-civilisation-and-legends-20594> [30.06.2023].
- Cagaptay S., *Turkey's Rising Wave of Social Protests*,
<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkeys-rising-wave-social-protests>.
- Caglayan C., J. Spicer, *Turkey halts transit of sanctioned goods to Russia -exporter, diplomat*,
<https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-halts-transit-sanctioned-goods-russia-exporter-diplomat-2023-03-20/>.
- Canik M.E., *Bakan Çavuşoğlu: Latin Amerika bizim için stratejik açılım coğrafyasıdır*,
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bakan-cavusoglu-latin-amerika-bizim-icin-stratejik-acilim-cografyasidir/2571324>.
- Çavuşoğlu M., *We face a new-generation terrorist group*,
<https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/we-face-a-new-generation-terrorist-group>.
- Çavuşoğlu, *6 ülkeyi kapsayan Latin Amerika turuna çıkıyor*,
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/cavusoglu-6-ulkeyi-kapsayan-latin-amerika-turuna-cikiyor-674822.html>
- Çelikbaş H., *Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan 2021 yılının 'Yunus Emre ve Türkçe Yılı' olarak kutlanmasına ilişkin genelge*,
<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-2021-yilinin-yunus-emre-ve-turkce-yili-olarak-kutlanmasina-iliskin-genelge/2127925>.
- Cem İ., *Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the Beginning of a new Millenium*,
<http://turkishpolicy.com/article/3/turkish-foreign-policy-opening-new-horizons-for-turkey-at-the-beginning-of-a-new-millennium-spring-2002>.
- Cengiz M.E., *The Future of the Iranian-Turkish Relationship: A Contained Geopolitical Rivalry or A Possible Escalation Between Ankara and Tehran?*,
<https://research.sharqforum.org/2022/09/20/iranian-turkish-relationship/>.
- Cengiz S., *The intentions behind Turkey's use of 'mosque diplomacy'*,
<http://www.arabnews.com/node/1383121>.
- Cengiz S., *Turkey seeks niche role as resolver of African disputes*,
<https://www.arabnews.com/node/1944076>.
- Cheng-Chia T., Yang A.H., *How China Is Remaking the UN In Its Own Image*,
<https://thediplomat.com/2020/04/how-china-is-remaking-the-un-in-its-own-image/>.
- Chiny naciskają na Litwę ws. Tajwanu. Bałtyckie państwo może liczyć na wsparcie*,
<https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2880398,Chiny-naciskaja-na-Litwe-ws-Tajwanu-Baltyckie-panstwo-moze-liczyc-na-wsparcie>.
- Colakoğlu S., *Turkey-China Relations: From "Strategic Cooperation" to "Strategic Partnership"?*,
<https://www.mei.edu/publications/turkey-china-relations-strategic-cooperation-strategic-partnership>.
- Coleman V., Napolitano J., *Digital Human Rights Need a Single Home in U.S. Government*,
<https://foreignpolicy.com/2022/03/14/digital-authoritarianism-tech-human-rights/>.

- Context and Bases for the Establishment of UNAOC*,
<https://www.unaoc.org/who-we-are/history/>.
- Cornell S. E., “*Weaponizing*” *the Diaspora: Erdoğan and the Turks in Europe*,
<https://www.isdp.eu/publication/weaponizing-diaspora/>.
- Coşkun A., Ülgen S, *Political Change and Turkey’s Foreign Policy*,
<https://carnegieendowment.org/2022/11/14/political-change-and-turkey-s-foreign-policy-pub-88387>.
- Council of the European Union, Infographic - Ukrainian grain exports explained,
<https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukrainian-grain-exports-explained/>.
- Crowley M., Erlanger S., *For NATO, Turkey Is a Disruptive Ally*,
<https://www.nytimes.com/2022/05/30/us/politics/turkey-nato-russia.html>.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan yeni sistemi anlattı*,
https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi-haberleri/cumhurbaskani-erdogan-yeni-sistemi-anlatti_ID1447009/.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, 10 yıl önce Davos'ta böyle meydan okumuştur "One minute"*,
<https://www.sabah.com.tr/video/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-10-yil-once-davosta-boyle-meydan-okumustu-one-minute>.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kudüs Müslümanların kırmızı çizgisidir*,
<https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-kudus-muslimanlarin-kirmizi-cizgisidir/989928>.
- Cumhurbaşkanı Gül Dostluk Yemeğinde Konuştu: "ABD'deki Türk Toplumunu İki Ülke Arasında Değerli Bir Köprü"*,
<http://www.abdullahgul.gen.tr/haberler/170/47559/cumhurbaskani-gul-dostluk-yemeginde-konustu-abddeki-turk-toplumu-iki-ulke-arasinda-degerli-bir-kopru.html>.
- Davutoğlu'ndan Nizam-ı Alem vurgusu*,
<https://www.haber7.com/ic-politika/haber/866077-davutoglundan-nizam-i-alem-vurgusu>.
- Dąbrowski M., *Amerykańska atomowa pięść w Europie [ANALIZA]*,
<https://defence24.pl/geopolityka/amerykanska-atomowa-piesc-w-europie-analiza>.
- DEİK Hakkında*,
<https://www.deik.org.tr/kurumsal-hakkimizda#:~:text=1985%20y%C4%B1n%C4%B1nda%20kurulan%20D%C4%B1%C5%9F%20Ekonomik,ihracat%C4%B1n%C4%B1%20art%C4%B1maya%20katk%C4%B1%20sa%C4%9Flama%20ve>.
- Dezenformasyonla Mücadele Yasası'nın 14 maddesi kabul edildi*,
<https://www.bbc.com/turkce/articles/cedv8w25ey3o>.
- Diamond L., *All Democracy Is Global*,
<https://www.foreignaffairs.com/united-states/all-democracy-global-america-cant-shrink-fight-freedom-larry-diamond>.
- Diehl J., Gezer Ö., Schmid F., *Tensions Grow over Murder of Kurdish Activists*,
<https://www.spiegel.de/international/europe/suspicious-grow-of-turkish-involvement-in-murder-of-pkk-activists-a-952734.html>.

- Dimitrov M., *Strasbourg Court Quizzes Bulgaria over Gulenist's Extradition*,
<https://balkaninsight.com/2018/04/25/strasbourg-court-questions-bulgaria-on-the-extradition-of-gulen-supporter-04-24-2018/>.
- Diplomasi Akademisi, *Mediation for Peace Certificate Program-III*,
<http://diab.mfa.gov.tr/mediation-for-peace-2022.en.mfa>.
- Diyanet'in 2022 faaliyet raporundan: Harcamalar 23 milyar 552 milyon lira*,
<https://t24.com.tr/haber/diyanet-in-2022-faaliyet-raporundan-harcamalar-23-milyar-552-milyon-lira,1099469>.
- Doğan D., *Küresel Sistemin Dönüşümü Ekseninde Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye*,
<https://kriterdergi.com/dis-politika/kuresel-sistemin-donusumu-ekseninde-sangay-isbirligi-orgutu-ve-turkiye>.
- Doğan S., *Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Maarif Vakfı dünyanın en büyük 5. eğitim kurumu haline geldi*,
<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/disisleri-bakani-cavusoglu-maarif-vakfi-dunyanin-en-buyuk-5-egitim-kurumu-haline-geldi/2574682>.
- Doğan S., *TİKA yaptığı projelerle Latin Amerika ile dostluk bağlarını güçlendiriyor*,
<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/tika-yaptigi-projelerle-latin-amerika-ile-dostluk-baglarini-guclendiriyor/2723745>.
- Dombey D., Fontanella-Khan J., Samson A., *Fethullah Gulen: one-time ally who became Erdogan enemy*,
<https://www.ft.com/content/e87a34e4-4ae7-11e6-8d68-72e9211e86ab>.
- Duran B., *Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu "Türkiye'nin Aktif, İlkeli ve Adil Tutumu Herkes Tarafından Takdir Ediliyor"*,
<https://kriterdergi.com/mevlut-cavusoglu/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglu-turkiyenin-aktif-ilkeli-ve-adil-tutumu-herkes-terafinden-takdir-ediliyor>.
- Eddy M., *Germany Condemns Detention of Turkish-Born Writer in Spain*,
<https://www.nytimes.com/2017/08/21/world/europe/turkey-germany-spain-writer-detained-erdogan.html>.
- Ekmeleddin İhsanoğlu kimdir*,
<https://www.biyografi.net.tr/ekmeleddin-ihsanoglu-kimdir/>.
- Emine Erdoğan, "Afrika Seyahatlerim" adlı ilk kitabının tanıtımını New York'ta yaptı*,
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/130606/emine-erdogan-afrika-seyahatlerim-adli-ilk-kitabinin-tanitimini-new-york-ta-yapti>.
- Erandaç B., *Doğu ve Batı'nın Stratejik Köprüsü Türkiye*,
<https://www.sde.org.tr/bulent-erandac/genel/dogu-ve-batinin-stratejik-koprusu-turkiye-kose-yazisi-27663>.
- Erdogan accuses Myanmar of 'genocide' as thousands of Rohingya flee to Bangladesh*,
<https://www.theguardian.com/world/2017/sep/02/erdogan-accuses-myanmar-of-genocide-against-rohingya>.
- Erdogan resorts to iPhone's FaceTime after coup attempt*,
<https://www.aljazeera.com/news/2016/7/16/erdogan-resorts-to-iphones-facetime-after-coup-attempt>.
- Erdogan says Black Sea grain deal extended for two months*,
<https://www.reuters.com/world/europe/erdogan-says-black-sea-grain-deal-extended-two-months-2023-05-17/>.

- 'Erdoğan Somali'de milli kahraman',*
<https://www.timeturk.com/erdogan-somali-de-milli-kahraman/haber-168486>.
- Erdoğan Taksim Camisi'ni açtı: Fetih hediyesi,*
<https://www.gazeteduvar.com.tr/erdogan-taksim-camisini-acti-fetih-hediyesi-haber-1523644>.
- Erdoğan: "Türkiye'nin yumuşak gücü artıyor",*
<https://www.gazetevatan.com/gundem/erdogan-turkiyenin-yumusak-gucu-artiyor-54916>.
- Erdoğan: Amerika'yı Kristof Kolomb değil, Müslümanlar keşfetti,*
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogan-amerikayi-kristof-kolomb-degil-muslimanlar-kesfetti-141789>.
- Erdoğan: Sosyal medya demokrasiye tehdit,*
<https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-sosyal-medya-demokrasiye-tehdit/a-60088906>
- Erdoğan: Türkiye, doğu-batı arasında köprü,*
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-turkiye-dogu-bati-arasinda-kopru-38498234>.
- Eren E., *Turgut Özal'ın Orta Asya (Türkistan) Politikası,*
https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70108/turgut_ozalin_orta_asya_turkistan_politikasi.
- Erlanger S., *Turkish Aggression Is NATO's 'Elephant in the Room',*
<https://www.nytimes.com/2020/08/03/world/europe/turkey-nato.html>.
- Eroğlu D., *Belgeleriyle BTK-gate (1): Türkiye'deki tüm kullanıcıların internet hareketleri, yaklaşık bir buçuk yıldır, kimlikleri ve kişisel verileriyle birlikte BTK'ya akıyor,*
<https://medyascope.tv/2022/07/21/belgeleriyle-btk-gate-turkiyedeki-tum-kullanicilarin-internet-hareketleri-yaklasik-bir-bucuk-yildir-kimlikleri-ve-kisisel-verileriyle-birlikte-btkya-akiyor/>.
- Ersoy E., *Uluslararası alanda algı operasyonu: Keskin güç,*
<https://fikirturu.com/jeo-strateji/uluslararasi-alanda-algi-operasyonu-keskin-guc/>.
- Ertan N., *Erdogan unveils plans to send 1 million Syrians back as anti-refugee sentiment escalates,*
<https://www.al-monitor.com/originals/2022/05/erdogan-unveils-plans-send-1-million-syrians-back-anti-refugee-sentiment#ixzz7SP4E0eaV>.
- Exiled Turkish journalist threatened with Interpol red notice,*
<https://rsf.org/en/exiled-turkish-journalist-threatened-interpol-red-notice>.
- Faulconbridge G., *Russia asks Interpol to arrest Kremlin critic Bill Browder again: letter,*
<https://www.reuters.com/article/us-russia-browder-idUSKCN1RL0PY>.
- FDI in Türkiye,*
<https://www.invest.gov.tr/en/whyturkey/pages/fdi-in-turkey.aspx>.
- Fethullah Gülen, *Hayatı, 1941-1959 Hayat Kronolojisi,*
<https://fgulen.com/tr/fethullah-gulen-kimdir/107-ayat-kronolojisi/3502-fgulen-com-1941-1959-Hayat-Kronolojisi>.
- Fethullah Gülen, *Hayatı, 1960-1970 Hayat Kronolojisi,*
<https://fgulen.com/tr/fethullah-gulen-kimdir/107-hayat-kronolojisi/3501-fgulen-com-1960-1970-Hayat-Kronolojisi>.

- Fischer J., *The Sick Man of Europe Returns*,
<https://www.project-syndicate.org/commentary/turkey-sick-man-of-europe-by-joschka-fischer-2018-08>.
- Franey J., *Europe's 'Magnitsky Act' — 5 things to know*,
<https://www.dw.com/en/europes-magnitsky-act-5-things-to-know/a-55808127>.
- Full Text: China: Democracy That Works*,
http://www.news.cn/english/2021-12/04/c_1310351231.htm.
- Germany refuses to extradite exiled journalist Can Dündar to Turkey*,
<https://www.duvarenglish.com/germany-refuses-to-extradite-exiled-journalist-can-dundar-to-turkey-news-55611>.
- Germany: Number of Asylum Applications From Turkish Nationals Increased by 216 %*,
<https://www.schengenvisainfo.com/news/germany-number-of-asylum-applications-from-turkish-nationals-increasedDi-by-216/>.
- Geybullayeva A., *Under BTK's eye: investigation reveals Turkey's information and communication authority has been collecting private user data for over a year*,
<https://globalvoices.org/2022/08/05/under-btks-eye-investigation-reveals-turkeys-information-and-communication-authority-has-been-collecting-private-user-data-for-over-a-year/>.
- Gezi 10 yaşında: Gezi Parkı eylemleri ne zaman, neden başladı?*,
<https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/galeri-gezi-10-yasinda-gezi-parki-eylemleri-ne-zaman-neden-basladi-2086512>.
- Ghoshal D., *What is happening in Suakin Island?*,
<http://sr.sgpp.ac.id/post/what-is-happening-in-suakin-island>.
- Gingeras R., *Blue Homeland: The Heated Politics Behind Turkey's New Maritime Strategy*,
<https://warontherocks.com/2020/06/blue-homeland-the-heated-politics-behind-turkeys-new-maritime-strategy/>.
- Global Somali Diaspora Annual Summit 2020*,
<https://yeelondon.org.uk/2021/01/26/global-somali-diaspora-annual-summit-2020>.
- Goodman P.S., *The West Hoped for Democracy in Turkey. Erdogan Had Other Ideas.*,
<https://www.nytimes.com/2018/08/18/business/west-democracy-turkey-erdogan-financial-crisis.html>.
- Goshko J.M., *Hill Lifts Embargo On Arms to Turkey*,
<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1978/08/02/hill-lifts-embargo-on-arms-to-turkey/edaf7167-2ad7-4623-b979-1457fe3812d9/>.
- Goshko J.M., *Turkey Rejects U.S. Use Of Bases*,
<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2003/03/02/turkey-rejects-us-use-of-bases/01e53587-6d0b-4b3a-bb48-f86f87a15d02/>.
- Gosselin-Malo E., *Turkey's Russian-built nuclear plant could amplify Moscow's regional influence*,
<https://www.al-monitor.com/originals/2022/11/turkeys-russian-built-nuclear-plant-could-amplify-moscows-regional-influence#ixzz86ik7sKHc>.
- Greitens S. Ch., *Xi Jinping's Quest for Order Security at Home, Influence Abroad*,
<https://www.foreignaffairs.com/china/xi-jinping-quest-order>.

- Guldogan D., *Türkiye to export its indigenous electric car as of 2025: President*,
<https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkiye-to-export-its-indigenous-electric-car-as-of-2025-president/2880301>.
- Güler A., *Sinemada LGBT faşizmi*,
<https://www.yenisafak.com/hayat/sinemada-lgbt-fasizmi-3615590>.
- Güler B., Sada S. K., *TİKA, Afganistan'da 500 Afgan aileye gıda ve battaniye yardımı yaptı*,
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-afganistanda-500-afgan-aileye-gida-ve-battaniye-yardimi-yapti/2443747>.
- Gündoğmuş Y.N., *Emine Erdoğan, 'Afrika Seyahatlerim' kitabının tanıtımını BM'de 'First Lady'lere yapacak*,
<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/emine-erdogan-afrika-seyahatlerim-kitabinin-tanitimini-bmde-first-ladylere-yapacak/2368622>.
- Hacaloğlu H., *Erdoğan: "Onları Bu Topraklardan Asla Kovmayız"*,
<https://www.voaturkce.com/a/erdogan-onlari-bu-topraklardan-asla-kovmayiz-/6563743.html>.
- Hassan K., *Egypt seeks to block Turkish influence in Chad*,
<https://www.al-monitor.com/originals/2021/03/egypt-chad-relations-turkey-influence-africa-libya-security.html>.
- Hatasız günü geçmiyor: ABD Başkanı Joe Biden'dan yeni gaf!*,
<https://www.sabah.com.tr/dunya/hatasiz-gunu-gecmiyor-abd-baskani-joe-bidendan-yeni-gaf-6408829>.
- Henley J., *Sweden's housing minister resigns amid 'extremist links' row*,
<https://www.theguardian.com/world/2016/apr/18/swedens-housing-minister-resigns-amid-extremist-links-row>.
- How Turkey stood by Qatar amid the Gulf crisis*,
<https://www.aljazeera.com/news/2017/11/14/how-turkey-stood-by-qatar-amid-the-gulf-crisis>
- Huntington S.P., *The Lonely Superpower*,
<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1999-03-01/lonely-superpower>.
- Hutchinson S., *Social media plays major role in Turkey protests*,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-22772352>.
- İletişim Başkanlığı'ndan 'Dezenformasyon Bülteni'*,
<https://www.gazeteduvar.com.tr/cumhurbaskanligi-iletisim-baskanligindan-dezenformasyon-bulteni-haber-1584349>.
- İlhan Taşcı RTÜK'ün 2021 yılı ceza karnesini açıkladı: 'RTÜK sadece dört kanalı izliyor'*,
<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/ilhan-tasci-rtukun-2021-yili-ceza-karnesini-acikladi-1895198>.
- İncekaya G., *Enver İbrahim: İslam dünyasının en etkili lideri Erdoğan'dır*,
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/enver-ibrahim-islam-dunyasinin-en-etkili-lideri-erdogandir/1179687>.
- İncirlik önünde protesto: NATO defol bu memleket bizim!,
<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/incirlik-onunde-protesto-nato-defol-bu-memleket-bizim-1936177>.

- İnsani Yardım Vakfı, *Tarihçe*,
<https://ihh.org.tr/tarihce>.
- International Peace Institute, Turkish, Finnish, Swiss, UN Leaders Discuss Pandemic's Effect on Conflict Dynamics and Mediation,
<https://www.ipinst.org/2020/05/how-coronavirus-pandemic-affects-conflict-dynamics-and-mediation#1>.
- International Press Institute, *Turkey: IPI concerned over establishment of "Centre for Combating Disinformation"*,
<https://ipi.media/turkey-ipi-concerned-over-establishment-of-centre-for-combating-disinformation/>.
- Interpol, *Legal documents*,
<https://www.interpol.int/Who-we-are/Legal-framework/Legal-documents>.
- Interpol, *View Red Notices*,
<https://www.interpol.int/How-we-work/Notices/View-Red-Notices>
- Interpol, *What is INTERPOL?*,
<https://www.interpol.int/Who-we-are/What-is-INTERPOL>.
- Introvigne M., *Democracy According to Xi Jinping*,
<https://bitterwinter.org/democracy-according-to-xi-jinping/>.
- İslam N., *Türkiye'nin Yeniden Asya girişimi ve Bangladeş*,
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-nin-yeniden-asya-girisimi-ve-banglades/2008381>.
- İslam Toplumunu Millî Görüş, *Hakkımızda*,
<https://www.igmg.org/tr/hakkimizda/>.
- Ismail T., *Sudan says Burhan's visit to Turkey to expand cooperation*,
<https://www.aa.com.tr/en/africa/sudan-says-burhan-s-visit-to-turkey-to-expand-cooperation/2334769>.
- Jakub Wódka: *O kulisach zerwania sojuszu Erdoğan i Gülena*,
<https://teologiapolityczna.pl/jakub-wodka-o-kulisach-zerwania-sojuszu-laczacego-erdo-ana-i-g-lena-tpct-44->.
- Jégo M., *President Erdogan's grain deal is a lesson in diplomacy*,
https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/08/05/president-erdogan-s-grain-deal-is-a-lesson-in-diplomacy_5992564_4.html.
- Kagan R., *Not Fade Away: Against the Myth of American Decline*,
<https://www.brookings.edu/opinions/not-fade-away-against-the-myth-of-american-decline/>.
- Kalmoy A.D., *Turkey's Reliable Diplomacy in the Somalia-Somaliland Talks*,
<https://politicstoday.org/turkeys-reliable-diplomacy-in-the-somalia-somaliland-talks/>.
- Kamruzzaman Md., *Turkish aid agency establishes another park for Rohingya children in Bangladesh*,
<https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/turkish-aid-agency-establishes-another-park-for-rohingya-children-in-bangladesh/2792349>.
- Kaplan Y., *Türkiye'nin bir yol haritası var mı?*,
<https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusuf-kaplan/turkiyenin-bir-yol-haritasi-var-mi-4520174>.

- Karadsheh J., Tuysuz G., *Uyghurs are being deported from Muslim countries, raising concerns about China's growing reach*,
<https://edition.cnn.com/2021/06/08/middleeast/uyghur-arab-muslim-china-disappearances-cmd-intl/index.html>.
- Kendall-Taylor A., Frantz E., Wright J., *The Digital Dictators How Technology Strengthens Autocracy*,
<https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-02-06/digital-dictators>.
- Kınıklıoğlu S., *Eurasianism in Turkey*,
<https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022RP07/#hd-d19685e814>.
- Kırık A.M., *Yerli sosyal medya platformu ütopya mı?*,
<https://www.sabah.com.tr/teknokulis/haberler/2020/07/13/yerli-sosyal-medya-platformu-utopya-mi>.
- Kızılay Meydanı'nın ismi "*15 Temmuz Kızılay Milli İrade Meydanı*" oldu,
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37020466>.
- Klepek J., *Contemporary China-Turkey Relations*,
<https://ine.org.pl/en/contemporary-china-turkey-relations/>.
- Köse T., *Yumuşak Güç: Siyasi İstikrar ve İlkeli Duruş*,
<https://kriterdergi.com/dis-politika/yumusak-guc-siyasi-istikrar-ve-ilkeli-durus>.
- Kosova'da 6 Türk'ün gözaltına alınması: Kosova Başbakanı İstihbarat Şefi ve İçişleri Bakanı'nı görevden aldı*,
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43595392>.
- Köylü H., *Trolls from Turkey*,
<https://www.dw.com/en/social-media-trolls-in-turkey-attack-german-parliamentarians-over-armenia-resolution/a-19312431>.
- Kremlin black boxes seize control of free internet in Russia*,
https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2021/11/12/feature-01.
- Kroet C., *Resistance against Turkish EU membership highest in Germany: poll*,
<https://www.politico.eu/article/resistance-against-turkish-eu-membership-highest-in-germany-poll/>.
- Kubilay M., *The Turkish Economy under the Presidential System*,
<https://www.mei.edu/publications/turkish-economy-under-presidential-system>.
- Kuczyński G., *Parlament zakazuje „propagandy LGBT” w Rosji*,
<https://warsawinstitute.org/pl/parlament-zakazuje-propagandy-lgbt-w-rosji/>.
- Kutlay M., *Why is Turkey's President Cutting Interest Rates, Spurring Inflation and Lowering the Value of the Lira?*, <https://carnegie-mec.org/diwan/85896>.
- Lamensch M., *Authoritarianism Has Been Reinvented for the Digital Age*,
<https://www.cigionline.org/articles/authoritarianism-has-been-reinvented-for-the-digital-age/>.
- Laskai L.C., *Soft Power or Ancient Wisdom?*,
<https://thediplomat.com/2013/08/soft-power-or-ancient-wisdom/>.
- Layne Ch., *The End of Pax Americana: How Western Decline Became Inevitable*,
<https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/04/the-end-of-pax-americana-how-western-decline-became-inevitable/256388/>.

- Lemańczyk B., *Gazprom wstrzymuje prace kolejnej turbiny. Przez Nord Stream 1 popłynię jeszcze mniej gazu*,
<https://serwisy.gazetaprawna.pl/energetyka/artykuly/8498631,gazprom-wstrzymuje-prace-kolejnej-turbiny-przez-nord-stream-1-poplynie-jeszcze-mniej-gazu.html>.
- Levkowitz J., *Turkey's Xenophobic Turn Targets Stateless Syrians*,
<https://foreignpolicy.com/2023/03/26/turkey-stateless-syrians-earthquake-elections-erdogan-assad>
- Lewandowska K., *Autonomia, dobra rzecz*,
<https://nck.pl/szkolenia-i-rozwoj/projekty/kultura-sie-liczy-/blog/autonomia-dobra-rzecz>.
- Libya secures military agreement with Turkey*,
<https://country.eiu.com/article.aspx?articleid=632545246&Country=Libya&topic=Politics&subtopic=Forecast&subsubtopic=International+relations&oid=1902381173>
- Lionel E., *Turkey delivers six Bayraktar TB2 drones to Niger*,
<https://www.military.africa/2022/05/turkey-delivers-six-bayraktar-tb2-drone-to-niger/>
- Lucas E., *How Can the West Defend Our Democratic Institutions Against Authoritarian Attacks?*,
<https://cepa.org/the-sharp-power-push/>.
- M. Amin, *Suakin: 'Forgotten' Sudanese island becomes focus for Red Sea rivalries*,
<https://www.middleeasteye.net/news/suakin-forgotten-sudanese-island-becomes-focus-red-sea-rivalries>.
- Maduro says Erdoğan leader of new multi-polar world*,
<https://ahvalnews.com/recep-tayyip-erdogan/maduro-says-erdogan-leader-new-multi-polar-world>.
- Makovsky A., *Turkey:Erbakan at Six Months*,
<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkey-erbakan-six-months>.
- Mashamoun J., *Turkey and Sudan: An enduring relationship?*,
<https://www.mei.edu/publications/turkey-and-sudan-enduring-relationship>
- Mavi Marmara attack victims remembered on 10th year*,
<https://www.dailysabah.com/politics/mavi-marmara-attack-victims-remembered-on-10th-year/news>.
- Media and Law Studies Association, *Imprisoned Journalists and Media Employees in Turkey*,
<https://www.mlsaturkey.com/en/imprisoned-journalists-and-media-employees-in-turkey/>.
- Medyascope özel haber – “Aktroller”e operasyon: Twitter 7 bin 340 hesabı kapattı*,
<https://medyascope.tv/2020/06/11/medyascope-ozel-haber-aktrollere-operasyon-twitter-7-bin-340-hesabi-kapatti/>.
- Meijer L., *Diaspora Politics and the Growing Influence of Sharp Powers*,
<https://www.policycorner.org/pt/2018/07/09/diaspora-politics-and-the-growing-influence-of-sharp-powers/>.
- Merkel attacks Turkey's 'misuse' of Interpol warrants*,
<https://www.reuters.com/article/us-eu-turkey-election-idUSKCN1B00IP>.

- Mersin Nükleer Karşıtı Platform: Akkuyu durduruluncaya kadar mücadelemiz sürecektir,*
<https://www.evrensel.net/haber/463183/mersin-nukleer-karsiti-platform-akkuyu-durduruluncaya-kadar-mucadelemiz-surecek>.
- Mevlüt Çavuşoğlu: İslam dünyasında da Erdoğan kiskançlığı başlamış,*
<https://www.ntv.com.tr/turkiye/islam-dunyasinda-da-erdogan-kiskancligi-baslamis,D3EYw8txAUWOZni3NyOoUw>.
- Milne S., Turkey offers to broker Libya ceasefire as rebels advance on Sirte,*
<https://www.theguardian.com/world/2011/mar/27/libya-turkey-mediators-prime-minister>.
- Miş N., Türkiye Yüzyılı Çağrısıyla Yeni Bir Dönemin Başlangıcı,*
<https://kriterdergi.com/siyaset/turkiye-yuzyili-cagrisiyla-yeni-bir-donemin-baslangici>.
- Mukhtarli F., From Weapons to Humanitarian Aid, Azerbaijan & Pakistan Seen As Reliable Partners,*
<https://caspiannews.com/news-detail/from-weapons-to-humanitarian-aid-azerbaijan-pakistan-seen-as-reliable-partners-2017-8-18-29/>.
- Munassar O., Turkey's Policy Shifts Toward Yemen's Civil War, a Local and Regional Perspective,*
<https://sanaacenter.org/publications/analysis/15966>.
- Müslümanların umudu Türkiye'de,*
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/muslumanlarin-umudu-turkiyedir-199510.html>.
- Myanmar's Rohingya suffered for years, need lasting solution: Turkey,*
<https://www.reuters.com/article/us-myanmar-rohingya-turkey-idUSKCN1BH1CC>.
- Mystery endures in 2013 Paris murder of Kurd activists,*
<https://www.france24.com/en/live-news/20221227-mystery-endures-in-2013-paris-murder-of-kurd-activists>.
- N.Yüzbaşıoğlu, 'Yeniden Asya' girişimi, Türkiye'nin Asya'yla ilişkilerini bütüncül şekilde güçlendirmeyi hedefliyor,*
<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yeniden-asya-girisimi-turkiyenin-asyayla-iliskilerini-butuncul-sekilde-guclendirmeyi-hedefliyor/2241155>.
- Necsutu M., European Rights Court Censures Moldova for Deporting Turks,*
<https://balkaninsight.com/2019/06/11/european-rights-court-censures-moldova-for-deporting-turks/>.
- Necsutu M., Turkish Secret Services Nab Six 'Gülenists' in Moldova,*
<https://balkaninsight.com/2018/09/06/six-turkish-professors-detained-by-moldovan-secret-services-09-06-2018/>.
- New economic model will place Turkey among top 10 economies: Erdoğan,*
<https://www.hurriyetdailynews.com/new-economic-model-will-place-turkey-among-top-10-economies-erdogan-170336>.
- New PM signals shift in foreign policy: More friends than enemies,*
<https://www.hurriyetdailynews.com/new-pm-signals-shift-in-foreign-policy-more-friends-than-enemies-99616>.

- Niger needs Turkey's support to fight terrorism: PM Mahamadou,*
<https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/niger-needs-turkeys-support-to-fight-terrorism-pm-mahamadou>.
- Nitsche L., *Digital authoritarianism on the rise?*,
<https://akademie.dw.com/en/digital-authoritarianism-on-the-rise/a-53445949>.
- Nordic Monitor, *Turkey aiming to take over management of strategic port in Djibouti,*
<https://nordicmonitor.com/2020/03/turkey-aiming-to-take-over-the-management-of-a-strategic-port-in-djibouti/>.
- Norton J., Kasapoglu C., *Turkey's post-coup crackdown hits 'Gulen schools' worldwide,*
<https://www.bbc.com/news/world-europe-37422822>.
- Nye J.S., *How Sharp Power Threatens Soft Power. The Right and Wrong Ways to Respond to Authoritarian Influence,*
<https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-01-24/how-sharp-power-threatens-soft-power>.
- Nye J.S., *Whatever Happened to Soft Power?*,
<https://www.project-syndicate.org/commentary/whatever-happened-to-soft-power-by-joseph-s-nye-2022-01>.
- Ochieng B., *Sudan: Why has fighting broken out there?*,
<https://www.bbc.com/news/world-africa-65284948>.
- Okan, *Kazakistan'da faaliyet gösteren Türk İnşaat Şirketleri,*
<https://www.okan.com.tr/kazakistanda-faaliyet-gosteren-turk-insaat-sirketleri/>.
- Organisation of Islamic Cooperation, *Saudi Arabia Hosts the Fourth Mediation Conference in Cooperation with OIC,*
https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=36956&t_ref=25688&lan=en.
- Orucoglu B., *How President Erdogan Mastered the Media,*
<https://foreignpolicy.com/2015/08/12/how-president-erdogan-mastered-the-media/>.
- Osmanlı Ocakları Genel Başkanı: Kefenli liderin kefenli askerleriyiz,*
<https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/osmanli-ocaklari-genel-baskani-kefenli-liderin-kefenli-askerleriyiz-1877398>.
- Osmanlıca'da NİZAM-I ÂLEM Kelimesinin Anlamı Nedir?*,
<https://www.internetaraclari.com/sozluk/nizami-alem-osmanlica-77401371>.
- Oy kullanacak Suriyeli sayısını açıkladı,*
<https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/suleyman-soylu-bursa-ve-istanbuldaki-saldirilarin-faillerini-tespit-ettik-7090178/>
- Öz F., *Dinamik Yapısıyla Gücün Evrilme Sürecinde Gelinek Nokta; Keskin Güç (Sharp Power) Kavramı – 2,*
<https://ipeclub.co/dinamik-yapisiyla-gucun-evrilme-surecinde-gelinek-nokta-keskin-guc-sharp-power-kavrami-2/#sdfootnote1sym>.
- Özdemir Ö., *Türkiye yurt dışında nerelerde cami inşa etti, bu camilerin maliyeti ne?*,
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48294387#:~:text=Diyamet%20C4%B0%C5%9Fleri%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1'n%C4%B1n%20giri%C5%9Fimiyle,yurt%20d%C4%B1%C5%9F%C4%B1nda%20103%20cami%20yapt%C4%B1rd%C4%B1>

- Özkır Y., *22 Years On: Turkey's Post-Modern Coup*,
<https://politicstoday.org/22-years-on-turkeys-post-modern-coup/>.
- Pacak P., <<*Soft power*>> jako środek realizacji celów polityki zagranicznej państwa w systemie postwestfalskim,
<http://ptsm.edu.pl/wp-content/uploads/publikacje/poziomy-analzy-stosunkow-miedzynarodowych/Pacak.pdf>, s. 193-194.
- Pandora Papers implicate Turkish pro-government media behemoth Demirören Holding*,
<https://ahvalnews.com/pandora-papers/pandora-papers-implicate-turkish-pro-government-media-behemoth-demiroren-holding>.
- Pandora Papers: Türkiye'nin sıfır vergi cemiyeti*,
<https://www.dw.com/tr/pandora-paperst%C3%BCrkiyenin-s%C4%B1f%C4%B1r-vergi-cemiyeti/a-59453295>.
- Pandya A., *Caliph Erdogan? Why Turkey's President Is Quietly Courting Indian Muslims*,
<https://www.haaretz.com/middle-east-news/2018-12-27/ty-article-opinion/.premium/is-turkeys-erdogan-quietly-courting-indian-muslims-to-crown-him-caliph/0000017f-f2b9-d223-a97f-fffda8230000>.
- Park B., *Gulen's shadowy network is a formidable enemy*,
<https://www.ft.com/content/4ef8cb6a-8cc0-11e3-ad57-00144feab7de>.
- Parsi T., *The Turkey-Brazil-Iran deal: Can Washington take 'yes' for an answer?*,
<https://foreignpolicy.com/2010/05/18/the-turkey-brazil-iran-deal-can-washington-take-yes-for-an-answer/>.
- Philippine leader hopeful of "new world order" under Russia, China*,
<https://www.cbsnews.com/news/philippines-leader-rodrigo-duterte-new-world-order-russia-china-un-icc/>.
- Pickering J., *Foreign Competition in Guinea: The Scramble for Natural Resources*,
<https://www.fpri.org/article/2021/09/foreign-competition-in-guinea-the-scramble-for-natural-resources>.
- PM Orbán: Western world under attack from virus developed in progressive liberal laboratories*,
<https://abouthungary.hu/news-in-brief/pm-orban-western-world-under-attack-from-virus-developed-in-progressive-liberal-laboratories>.
- Popkhadze M., *Standing Up to Russia's Sharp Power*
<https://www.fpri.org/article/2018/09/standing-up-to-russias-sharp-power/>.
- Potulski J., *Geopolityka w świecie ponowoczesnym*, Częstochowa 2010,
http://geopolityka.net/wp-content/uploads/2012/05/Potulski_J._Geopolityka_w_%C5%9Bwiecie_ponowoczesnym.pdf, s. 153.
- Presidency Of The Republic Of Turkey, *"Our Approach to Africa Has Never and Will Never Be Like That of the Colonialists"*,
<https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/87887/afrikaya-bakisimiz-somur geciler-gibi-olmayacak>.
- Presidency Of The Republic Of Turkey, *"Turkey will contribute to the development of Djibouti and Africa in all areas with its knowledge and experience"*,
<https://tccb.gov.tr/en/news/542/3404/turkey-will-contribute-to-the-development-of-djibouti-and-africa-in-all-areas-with-its-knowledge-and-experience>.

Presidency of the Republic of Türkiye, “We will further strengthen our ties of eternal brotherhood with Kyrgyzstan”,
<https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/128228/-we-will-further-strengthen-our-ties-of-eternal-brotherhood-with-kyrgyzstan->

President Erdogan allocates over \$109 million to Turkish Maarif Foundation,
<https://www.azernews.az/region/194429.html>.

President Erdoğan: “The centuries-long Western hegemony is over now. A new international system is emerging”,
<https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/president-erdogan-the-centuries-long-western-hegemony-is-over-now-a-new-international-system-is-emerging>.

Projekt SORM. Rosyjski program nadzoru elektronicznego,
<https://cyberdefence24.pl/polityka-i-prawo/projekt-sorm-rostyjski-program-nadzoru-elektronicznego>.

Prokopenko A., Russia’s Return to Grain Deal Is a Sign of Turkey’s Growing Influence,
<https://carnegieendowment.org/politika/88349>.

Putin’le savařan AK trollere devlet desteęi: “Honduras’a gidiyoruz” – Efe Kerem Sözeri (Jiyan),
<https://sendika.org/2015/12/putinle-savasan-ak-trollere-devlet-destegi-hondurasa-gidiyoruz-efe-kerem-sozeri-jiyan-313920/>.

Relations between Türkiye and People’s Republic of China,
<https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-china.en.mfa>.

Relations between Türkiye and the Russian Federation,
<https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-russian-federation.en.mfa>.

Repnikova M., The Balance of Soft Power, The American and Chinese Quests to Win Hearts and Minds,
<https://www.foreignaffairs.com/china/soft-power-balance-america-china>.

Russia is defending traditional family values against ‘genderless and infertile’ Western tolerance, Putin says,
<https://nationalpost.com/news/russia-is-defending-traditional-family-values-against-genderless-and-infertile-western-tolerance-putin-says>.

Russia says it’s building a new “democratic world order” with China,
<https://www.cbsnews.com/news/russia-china-lavrov-visit-beijing-vladimir-putin-xi-jinping-new-world-order/>.

‘Rusya bu olaydan güçlenerek çıkacak’,
<https://www.aydinlik.com.tr/haber/rusya-bu-olaydan-guclenerek-cikacak-399496>.

Şahin H.M., FETÖ’nün ‘para kasası’ Abdullah Büyük Türkiye’ye iade edildi,
<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/fetonun-para-kasasi-abdullah-buyuk-turkiyeye-iade-edildi/626249>.

San S., Turkish spies are abducting Erdogan’s political opponents abroad,
<https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/turkish-spies-are-abducting-erdogans-political-opponents-abroad/>.

Şanlıurfa’nın etnik yapısı,
<https://www.etnikce.com/sanliurfanin-etnik-yapisi->

- h266.html#:~:text=Sonu%C3%A7%20olarak%20%C5%9Eanl%C4%B1urfa%203%20etnik,ise%20%257%20civar%C4%B1%20n%C3%BCfusa%20sahiptir.
- Santora M., *Turkey Passes Law Extending Sweeping Powers Over Social Media*,
<https://www.nytimes.com/2020/07/29/world/europe/turkey-social-media-control.html>.
- Satariano A., Mozur P., *Russia Strengthens Its Internet Censorship Powers*,
<https://www.nytimes.com/2021/10/22/technology/russia-internet-censorship-putin.html>.
- Schenkkan N., *The Remarkable Scale of Turkey's "Global Purge"*,
<https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2018-01-29/remarkable-scale-turkeys-global-purge>.
- Schenkkan N., *Turkey just snatched six of its citizens from another country*,
<https://www.washingtonpost.com/news/democracy-post/wp/2018/04/01/turkey-just-snatched-six-of-its-citizens-from-another-country/?noredirect=on>.
- Seibert T., *Turkey's mosque-building diplomacy*,
<https://www.al-monitor.com/pulse/ru/contents/articles/originals/2015/02/turkey-mosque-building-soft-power.html>.
- Semenova J., *Can Turks get asylum in Germany?*,
<https://www.dw.com/en/what-chances-for-turks-seeking-asylum-in-germany/a-36925695>.
- Senior member of Turkish criminal gang banned in Germany revealed to be close to Turkey's gov't*,
<https://www.duvarenglish.com/senior-member-of-turkish-criminal-gang-banned-in-germany-revealed-to-be-close-to-turkeys-govt-gallery-57768>.
- Seputyte M., Eglitis A., *Turkey Gives Lithuanian Crowdfunders Free Drone for Ukraine*,
<https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-02/turkish-firm-gives-lithuania-crowdfunders-free-drone-for-ukraine#xj4y7vzkg>.
- Sessiz İstila filmi izle! Sessiz İstila filmi nedir? Sessiz İstila filmi açıklama!*,
<https://memuralimlari.net/haber/10178150/sessiz-istila-filmi-izle-sessiz-istila-filmi-nedir-sessiz-istila-filmi-aciklama>.
- Siyasete damgasını vuran tarikat*,
<https://www.haberturk.com/gundem/haber/478-siyasete-damgasini-vuran-tarikat>.
- Słojewska A., *Sprawa Magnickiego: cios w oligarchów skuteczną bronią*,
<https://www.rp.pl/swiat/art12578271-sprawa-magnickiego-cios-w-oligarchow-skuteczna-bronia>.
- Solaker G., *Erdoğan'ın "Göndermeyeceğiz" çıkışı ne anlama geliyor?*,
<https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan%C4%B1n-g%C3%B6ndermeyece%C4%9Fiz-%C3%A7%C4%B1k%C4%B1%C5%9F%C4%B1-ne-anlama-geliyor/a-61151021>.
- Soylu R., *How Turkey lost its bid to run Afghanistan's airports to the UAE*,
<https://www.middleeasteye.net/news/afghanistan-turkey-airports-how-lost-bid-run>.
- Spancerska A., *Pod znakiem dylematów tożsamościowych – 2020 w Turcji*,
<https://zaturkiemprzezturcje.wordpress.com/2020/12/31/pod-znakiem-dylematow-tozsamosciowych-2020-w-turcji/>.

- Spancerska A., *Tam, gdzie religia miesza się z polityką: aktywność Turcji w sprawie prześladowanych Ujgurów w Chinach*,
<https://obserwatormiedzynarodowy.pl/2020/01/05/tam-gdzie-religia-miesza-sie-z-polityka-aktywnosc-turcji-w-sprawie-przesladowanych-ujgurow-w-chinach-komentarz/>.
- Speech of Secretary of State *Michael R. Pompeo: The China Challenge*,
<https://py.usembassy.gov/speech-of-secretary-of-state-michael-r-pompeo-the-china-challenge/>.
- Spicer J., *U.S. sanctions Turkey-based entities it says helped Russia's war*,
<https://www.reuters.com/world/us-sanctions-turkey-based-entities-it-says-helped-russias-war-2023-04-12/>.
- Stanford Internet Observatory, *Analysis of June 2020 Twitter takedowns linked to China, Russia and Turkey*,
<https://cyber.fsi.stanford.edu/io/news/june-2020-twitter-takedown>.
- Stasik E., *Stuttgart: członkowie gangu Osmanen Germania przed sądem*,
<https://www.dw.com/pl/stuttgart-cz%C5%82onkowie-gangu-osmanen-germania-przed-s%C4%85dem/a-43142092>. Statista., *Number of military personnel in NATO countries in 2023*, <https://www.statista.com/statistics/584286/number-of-military-personnel-in-nato-countries/>.
- Stein A., *Turkey's Yemen Dilemma*,
<https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2015-04-07/turkeys-yemen-dilemma>.
- Stuedel N., *Erdogan's lobby*,
<https://www.dw.com/en/the-lobby-behind-turkeys-prime-minister/a-17652516>.
- Stratton A., *Assad confirms Turkish mediation with Israel*,
<https://www.theguardian.com/world/2008/apr/24/syria.israelandthepalestinians>.
- Surge in arms imports to Europe, while US dominance of the global arms trade increases*,
<https://sipri.org/media/press-release/2023/surge-arms-imports-europe-while-us-dominance-global-arms-trade-increases>.
- Suspect in murders of Kurdish activists dies in Paris hospital*,
<https://www.france24.com/en/20161217-france-kurdish-assassination-suspect-dies-paris-hospital-revealed-to-be-close-to-turkeys-govt-gallery-57768>.
- Sweden Tells Citizens: Avoid Crowds in Turkey After Quran Burning*,
<https://www.voanews.com/a/sweden-tells-citizens-avoid-crowds-in-turkey-after-quran-burning/6938090.html>.
- T.C. Başkanlığı, *“Türkiye, herkes için daha güvenli, huzurlu, müreffeh, hakkaniyetli bir dünya yolunda atılan her adımın yanında olmuştur”*,
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/130623/-turkiye-herkes-icin-daha-guvenli-huzurlu-mureffeh-hakkaniyetli-bir-dunya-yolunda-atilan-her-adimin-yaninda-olmustur->.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, *“İslam Dünyasının Umudu Türkiye'dir”*,
<https://tccb.gov.tr/haberler/410/43789/islam-dunyasinin-umudu-turkiyedir.html>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, *15 Temmuz Darbe Girişimi ile İlgili Meydanlara Yaptıkları Konuşma*,
<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/49742/15-temmuz-darbe-girisimi-ile-ilgili-meydanlara-yaptiklari-konusma.html>.

- T.C. Cumhurbaşkanlığı, *Emine Erdoğan, Saraybosna'da Maarif Vakfı Okulu'nu ziyaret etti*,
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/139438/emine-erdogan-saraybosna-da-maarif-vakfi-okulu-nu-ziyaret-etti>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, *TÜBA ve TÜBİTAK Ödülleri 28.12.2022*,
<https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/tubitakvetubaodulleri/2022/>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, *Türkiye ile Kazakistan köklü ilişkilere sahip iki kardeş ülkedir*”,
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/136832/-turkiye-ile-kazakistan-koklu-iliskilere-sahip-iki-kardes-ulkedir->.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Asya-Pasifik Ülkeleri İle İlişkiler*,
<https://www.mfa.gov.tr/dogu-asya-ve-pasifik-ulkeleri-ile-iliskiler.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Balkan Ülkeleri İle İlişkiler*,
https://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *International Organisations*,
<https://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?7cafe2ef-78bd-4d88-b326-3916451364f3>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *PKK*,
<https://www.mfa.gov.tr/pkk.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Cibuti Siyasi İlişkileri*,
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cibuti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Gine Siyasi İlişkileri*,
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-gine-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Myanmar Siyasi İlişkileri*,
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-myanmar-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Yemen Siyasi İlişkileri*,
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-yemen-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye' nin girişimci ve insani dış politikası*,
<https://www.mfa.gov.tr/genel-gorunum.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye' nin girişimci ve insani dış politikası*,
<https://www.mfa.gov.tr/genel-gorunum.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri*,
https://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye-Almanya Federal Cumhuriyeti Siyasi ve Ekonomik İlişkileri*,
https://www.mfa.gov.tr/turkiye-almanya_-siyasi-iliskileri.tr.mfa.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye-Çad İlişkileri*,
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cad-iliskileri.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye-Nijer İlişkileri*,
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijer-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Uyumsuzlukların Çözümü ve Arabuluculuk*,
<https://www.mfa.gov.tr/uyusmazliklarin-cozumu-ve-arabuluculuk.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları*,
https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa.

- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, *Uluslararası koruma*,
<https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>.
- T.C. İletişim Başkanlığı, *Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Türkiye’nin ne Avrupa’daki ne Kuzey Afrika’daki ne de Kafkasya, Balkanlar, Orta Asya’daki gelişmeleri uzaktan seyretme lüksü yoktur”*,
<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-saraybosnada-gorev-yapan-turk-askerlerini-ziyaret-etti>.
- T.C. İletişim Başkanlığı, *Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Türkiye’nin yeniden İslam coğrafyasının umudu haline gelmesinde hep birlikte verilen mücadelenin büyük katkısı vardır”*,
<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-turkiyenin-yeniden-islam-cografyasinin-umudu-haline-gelmesinde-hep-birlikte-verilen-mucadelenin-buyuk-katkisi-varidir>.
- T.C. İletişim Başkanlığı, *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Necip Fazıl, Türkiye merkezli bir dünya tasavvurunun vücut bulmuş haliydi*,
<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-necip-fazil-turkiye-merkezli-bir-dunya-tasavvurunun-vucut-bulmus-haliydi>.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *TİKA ile Yunus Emre Enstitüsü arasında Türkoloji Projesi'nin devrine ilişkin protokol imzalandı*,
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_ile_yunus_emre_enstitusu_arasinda_turkoloji_pr ojesinin_devrine_iliskin_protokol_imzalandi-830.
- Tak dziala wywiad Chin. Kradzież technologii, danych polskich VIP-ów, blokowanie tematów mediom to czubek góry lodowej*,
<https://polskieradio24.pl/5/1223/artykul/2625242,tak-dziala-wywiad-chin-kradziez-technologiei-danych-polskich-vipow-blokowanie-tematow-mediom-to-czubek-gory-lodowej>.
- Taliban sözcüsü: Kabil Havalimanı'nın güvenliğini biz sağlayacağız*,
<https://www.gazeteduvar.com.tr/taliban-sozcusu-kabil-havalimaninin-guvenligini-kendimiz-saglayacagiz-haber-1533266>.
- Tastekin F., *Erdogan's Ottoman dream causes storm in Red Sea*,
<https://www.al-monitor.com/originals/2018/01/turkey-sudan-cooperation-sparks-worry-in-gulf.html>.
- Tharoor I., *What the West struggles to understand about Turkey and Erdogan*,
<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/08/10/what-the-west-struggles-to-understand-about-turkey-and-erdogan/>.
- The Case of Can Dündar and Erdem Gül*,
<https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/case-journalists-can-dundar-erdem-gul/>.
- The gang of five’: Nepotism, corruption and tender-rigging in Erdoğan's Turkey*,
<https://www.duvarenglish.com/the-gang-of-five-nepotism-corruption-and-tender-rigging-in-erdogans-turkey-news-56200>.
- The great mediator*,
<https://www.economist.com/europe/2010/08/19/the-great-mediator>.
- The Republic of Türkiye, *Ministry of Culture and Tourism, Biography of Atatürk*,
<https://www.ktb.gov.tr/EN-103908/biography-of-ataturk.html>.

The Turkevi Center symbolizes our belief in the United Nations, multilateralism, justice and peace”,

<https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/130578/-the-turkevi-center-symbolizes-our-belief-in-the-united-nations-multilateralism-justice-and-peace->.

The White House, *Remarks By President Obama To The Turkish Parliament*,

<https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-obama-turkish-parliament>.

The World Bank, *The World Bank in Türkiye*,

<https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview>.

The World Bank, *Turkish Health Transformation Program and Beyond*,

<https://www.worldbank.org/en/results/2018/04/02/turkish-health-transformation-program-and-beyond>.

THY, *Şampiyonlar Ligi'nin resmi sponsoru oldu*,

[https://www.ntv.com.tr/ntvpara/thy-sampiyonlar-liginin-resmi-sponsoru-oldu,U3f8n_UEqE6Zm8RjKL5g1A#:~:text=T%C3%BCrk%20Hava%20Yollar%C4%B1%2C%202023%20finali,d%C3%BCnyadaki%20ilk%20havayolu%20%C5%9Firketi%20oldu.&text=T%C3%BCrk%20Hava%20Yollar%C4%B1%20\(THY\)%20uluslararası%20resmi%20sponsoru%20oldu](https://www.ntv.com.tr/ntvpara/thy-sampiyonlar-liginin-resmi-sponsoru-oldu,U3f8n_UEqE6Zm8RjKL5g1A#:~:text=T%C3%BCrk%20Hava%20Yollar%C4%B1%2C%202023%20finali,d%C3%BCnyadaki%20ilk%20havayolu%20%C5%9Firketi%20oldu.&text=T%C3%BCrk%20Hava%20Yollar%C4%B1%20(THY)%20uluslararası%20resmi%20sponsoru%20oldu).

Tokyay M., *Turkey faces rise in brain drain over political and economic concerns*,

<https://www.arabnews.com/node/1707596/middle-east>.

Tol G., *Turkey's Bid for Religious Leadership, How the AKP Uses Islamic Soft Power*,

<https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2019-01-10/turkeys-bid-religious-leadership>.

Toruntay M.A., *AK Parti'de Dijital Medya Takip Merkezi kuruldu*,

<https://www.aa.com.tr/tr/politika/ak-partide-dijital-medya-takip-merkezi-kuruldu/1873007>.

Toumi A., *Erdogan's electoral triumph piques curiosity in the Arab world*,

<https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/erdogans-electoral-triumph-piques-curiosity-in-the-arab-world>.

Transcontinental Countries 2023,

<https://worldpopulationreview.com/country-rankings/transcontinental-countries>.

TRT'nin Kürtçe kanalı TRT 6 yayına başladı,

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/trtnin-kurtce-kanali-trt-6-yayina-basladi-10683296>.

Tunisian Islamist leader embraces Turkey, praises Erbakan,

<https://www.dunya.com/gundem/tunisian-islamist-leader-embraces-turkey-praises-erbakan-haberi-139733>

Türkiye, 2023 Türkiye Military Strength

https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=turkey

Türk Coğrafya Kurumu, *Türkiye'nin coğrafi bölgeleri*,

<https://www.tck.org.tr/tr/makaleler/fiziki-cografya/turkiyenin-cograf-bolgeleri>.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *Hakkımızda*,

<https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>.

- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı,
<https://www.tika.gov.tr/tr/koordinatorklukler>.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *Myanmar'daki Hastaneye TİKA'dan Destek*,
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/myanmar%27daki_hastaneye_tika%27dan_destek-60483
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *TİKA, Afganistan'ın Eğitim Altyapısına Desteğini Sürdürüyor*,
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_afganistan%27in_egitim_altyapisina_destegini_surduruyor-75756.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *TİKA, Kırgızistan'da Tekstil Geliştirme Merkezi kurdu*,
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kirgizistan_da_tekstil_gelistirme_merkezi_kurdu-75396.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *TİKA'dan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Hastanesine Destek*,
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_hoca_ahmet_yesevi_uluslararasi_turkkazak_universitesi_hastanesine_destek-66577.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *Türkiye'den Somali'ye İlkleri Yaşatan Proje*,
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_den_somali_ye_ilkleri_yasatan_proje-41239.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, *TİKA'dan Kırgızistan'da Ata Sporuna Destek*,
https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_kirgizistan%27da_ata_sporuna_destek-61460.
- Turkey calls OIC for an extraordinary summit on Jerusalem in Istanbul*,
<http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-calls-oic-for-an-extraordinary-summit-on-jerusalem-in-istanbul-131817>
- Turkey Intelligence Reportedly Uncovers Israeli Spy Ring Operating Against Iranian Targets*,
<https://www.haaretz.com/israel-news/2023-05-23/ty-article/.premium/turkey-intelligence-reportedly-uncovers-israeli-spy-ring-operating-against-iranian-targets/00000188-4912-de00-a588-ff1a364a0000>.
- Turkey marks 87th anniversary of women's suffrage*,
<https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-marks-87th-anniversary-of-womens-suffrage-169874>.
- Turkey sentences exiled journalist Can Dündar to 27 years in prison in Syria-bound intel trucks case*,
<https://www.duvarenglish.com/turkey-sentences-exiled-journalist-can-dundar-to-27-years-in-prison-in-syria-bound-intel-trucks-case-news-55590>.
- Turkey shut down 119 media outlets after July 2016 coup bid*,
<https://www.duvarenglish.com/media/2020/06/29/turkey-shut-down-119-media-outlets-after-july-2016-coup-bid>.
- Turkey stresses security cooperation with Central, Eastern Europe*,
<https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-stresses-security-cooperation-with-central-eastern-europe>.

- Turkey to send 1 million refugees to Syria, says Erdoğan,*
<https://www.duvarenglish.com/turkey-to-send-1-million-refugees-to-syria-says-erdogan-news-60835>.
- Turkey's Descent Into Paranoia,*
<https://www.nytimes.com/2014/12/20/opinion/turkeys-descent-into-paranoia.html>.
- Turkey's Drift From NATO,*
<https://www.nytimes.com/2015/03/14/opinion/turkeys-drift-from-nato.html>.
- Turkey's foreign policy 'enterprising and humanitarian': FM,*
<https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkeys-foreign-policy-enterprising-and-humanitarian-fm>.
- Turkey's high technology exports on rise, officials say,*
<https://www.hurriyetdailynews.com/turkeys-high-technology-exports-on-rise-officials-say-159034>.
- Turkey's media watchdog fines opposition channels for quake broadcasts,*
<https://www.duvarenglish.com/turkeys-media-watchdog-fines-opposition-channels-for-quake-broadcasts-news-61897>.
- Turkey's media watchdog warns streaming services that shows against Erdoğan and Atatürk are 'unacceptable',*
<https://www.duvarenglish.com/turkeys-media-watchdog-warns-streaming-services-that-shows-against-erdogan-and-aturk-are-unacceptable-news-62659>
- Turkey's Wrong Turn,*
https://www.nytimes.com/2014/01/28/opinion/turkeys-wrong-turn.html?_r=0.
- Turkey's Erdogan likens Israel to Nazis,*
<https://www.dw.com/en/turkeys-erdogan-likens-israeli-actions-against-palestinians-to-nazis/a-43847117>.
- Turkey's first lady arrives in Bangladesh to visit Rohingya refugee camp,*
<https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/09/07/turkeys-first-lady-arrives-in-bangladesh-to-visit-rohingya-refugee-camp>.
- Turkey's media watchdog fines Halk TV for 'insulting' Azerbaijan,*
<https://www.duvarenglish.com/media/2020/10/07/turkeys-media-watchdog-fines-halk-tv-for-insulting-azerbaijan-aliyev>.
- Turkey's poverty rate rose above 12% last year - World Bank,*
<https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-poverty-rate-rose-above-12-last-year-world-bank-2021-04-27/>.
- Turkey's TİKA provides health care to 12M people in Afghanistan,*
<https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkeys-tika-provides-health-care-to-12m-people-in-afghanistan>.
- Turkish businessmen eager for new deals as Erdoğan embarks on Africa tour,*
<https://ahvalnews.com/africa/turkish-businessmen-eager-new-deals-erdogan-embarks-africa-tour>.
- Turkish Cooperation and Coordination Agency, *Djiboutian Women Get Jobs Thanks to TİKA,*
https://www.tika.gov.tr/en/news/djiboutian_women_get_jobs_thanks_to_tika-66439
- Turkish Cooperation and Coordination Agency, *History of TİKA,*
https://www.tika.gov.tr/en/page/history_of_tika-8526.

- Turkish Cooperation and Coordination Agency, *TİKA Built a Marketplace in Djibouti*,
https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_built_a_marketplace_in_djibouti-61130.
- Turkish Cooperation and Coordination Agency, *TİKA Supports Djibouti's Fight against COVID19*,
https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_supports_djibouti%27s_fight_against_covid19-59756.
- Turkish Cooperation and Coordination Agency, *TİKA Supports the Health Infrastructure of Chad*,
https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_supports_the_health_infrastructure_of_chad-70659.
- Turkish Cooperation and Coordination Agency, *TİKA Supports Women Employment in Chad*,
https://www.tika.gov.tr/en/news/tika_supports_women_employment_in_chad-74627.
- Turkish nationalism a threat to German homeland security*,
<https://www.gerceknews.com/regional-news/turkish-nationalism-a-threat-to-german-homeland-security-218282h>.
- Turkish President Erdogan emerges world's most popular Muslim leader: Gallup survey*,
<https://www.thenews.com.pk/latest/613425-turkish-president-erdogan-emerges-worlds-most-popular-muslim-leader-gallup-survey>.
- Turkish schools in Afghanistan help shape the future of youth*,
<https://www.dailysabah.com/turkey/education/turkish-schools-in-afghanistan-help-shape-the-future-of-youth>.
- Türkiye - Iran Relations* ,
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran-relations.en.mfa>.
- Türkiye carries out intense diplomacy with African countries in 2022*,
<https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkiye-carries-out-intense-diplomacy-with-african-countries-in-2022>.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı,
<https://cse.google.com/cse?cx=008394624914148611446%3Aqiqaes1jvgs&q=yumu%C5%9Fak%20g%C3%BCc%C3%BC>.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye - Sudan Siyasi İlişkileri*,
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-sudan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ*,
<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>.
- Türkiye Diyanet Vakfı, *Somali Merkez Camii ve Müştemilatı Tamirati*,
<https://tdv.org/tr-TR/proje/somali-merkez-camii-ve-mustemilati-tamirati/>.
- Türkiye Diyanet Vakfı, *Türkiye'nin desteğiyle inşa edilen Cibuti'nin en büyük camisi açılıyor*,
<https://tdv.org/tr-TR/turkiyenin-destegiyle-insa-edilen-cibutinin-en-buyuk-camisi-aciliyor/>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2022*,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusu%2085%20milyon%20279,279%20bin%20553%20ki%C5%9Fiye%20ula%C5%9Ft%C4%B1>.

- Türkiye İstatistik Kurumu, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2022*,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Boşanma-Istatistikleri-2022-49437&dil=1#:~:text=Bo%20C5%9Fanan%20%20C3%A7iftlerin%20say%20C4%B1s%C4%B1%202021%20y%C4%B1%20C4%B1nda,binde%202%20C13%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.&text=Y%C4%B1llara%20g%C3%B6re%20ortalama%20ilk%20evlenme,ilk%20evlenme%20ya%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n%20artt%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, *İstatistiklerle Çocuk, 2022*,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Cocuk-2022-49674&dil=1#:~:text=ADNKS%20sonu%C3%A7lar%C4%B1na%20g%C3%B6re%202022%20y%C4%B1%20C4%B1nda%2022%20milyon%20578%20bin%20378,4%20bin%20219%20oldu%C4%9Fu%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, *Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2021*,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2021-45715&dil=1>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, *Uluslararası Göç İstatistikleri, 2021*,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2021-45814>.
- Türkiye Maarif Vakfı, *Dünyada Maarif*,
<https://turkiyemaarif.org/dunyada-maarif>.
- Türkiye Maarif Vakfı, *Hakkımızda*,
<https://turkiyemaarif.org/page/hakkimizda>.
- Türkiye'de kaç bölge vardır? İşte Türkiye'nin coğrafi bölgeleri*,
[https://www.hurriyet.com.tr/galeri-turkiyede-kac-bolge-vardir-iste-turkiyenin-cografic-bolgeleri-41645340/3 \[30.06.2023\]](https://www.hurriyet.com.tr/galeri-turkiyede-kac-bolge-vardir-iste-turkiyenin-cografic-bolgeleri-41645340/3 [30.06.2023]).
- Türkiye'nin yumuşak gücü: Yürek diplomasisi*,
<https://www.yenisafak.com/gundem/turkiyenin-yumusak-gucu-yurek-diplomasisi-3861902>.
- Türkiye'nin 'köprü' rolüne vurgu*,
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiyenin-kopru-rolune-vurgu-53552>
- Türkiye-People's Republic of China Economic and Trade Relations*,
https://www.mfa.gov.tr/turkey_s-commercial-and-economic-relations-with-china.en.mfa.
- Türkiye'yi dünyanın en büyük 10 ekonomisinden biri yapma kararımızdan asla geri adım atmayacağız*,
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/136394/-turkiye-yi-dunyanin-en-buyuk-10-ekonomisinden-biri-yapma-kararimizdan-asla-geri-adim-atmayacagiz-#:~:text=Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1%20Erdo%C4%9Fan%20AK%20Parti%20milletvekilleriyle,yeni%20k%C4%B1z%C4%B1lelmas%C4%B1%20olarak%20g%C3%B6r%C3%BCyoruz%E2%80%9D%20dedi>.
- TÜRKSOY, *TARİHÇE*,
<https://www.turksoy.org/tarihce>.
- TurkStat announces inflation at 43%, continues to withhold inflation basket despite court ruling*,
<https://m.bianet.org/english/law/278139-turkstat-announces-inflation-at-43-continues-to-withhold-inflation-basket-despite-court-ruling>.

- Turkstat, *Birth Statistics, 2021*,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2021-45547#:~:text=Toplam%20do%C4%9Furganl%C4%B1k%20h%C4%B1z%C4%B1%2C%202001%20y%C4%B1l%C4%B1nda,2021%20y%C4%B1l%C4%B1nda%201%2C70%20oldu.>
- Turkstat, *Youth in Statistics, 2020*,
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2020-37242.>
- Türkten F., *İletişim Başkanlığı bünyesinde Dezenformasyonla Mücadele Merkezi oluşturuldu*,
<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/iletisim-baskanligi-bunyesinde-dezenformasyonla-mucadele-merkezi-olusturuldu/2654072.>
- Turkuvaz Medya kimin, sahibi kimdir?*,
<https://www.sonhaberler.com/turkuvaz-medya-kimin-sahibi-kimdir-haber-808645.>
- Turkuvaz, Yönetim Kurulu*,
<http://www.turkuvazmedyayayhiz.com/BilgiToplumuHizmetleri/yonetim-kurulu.>
- Türkyılmaz S., *Batı'nın yeniden icadı Rusya ile savaşmamıza bağlı*,
<https://www.yenisafak.com/yazarlar/selcuk-turkyilmaz/batinin-yeniden-icadi-rusya-ile-savasmamiza-bagli-4520176.>
- Türkyılmaz S., *Türkiye eksenini dünyanın eksenini değiştirecektir*,
<https://www.yenisafak.com/yazarlar/selcuk-turkyilmaz/turkiye-ekseni-dunyanin-eksenini-degistirecektir-2064440.>
- Twitter, AK trol ağını ifşa etti: AKP muhaliflere karşı çıkması için 6 bin kişi çalıştırıyor*,
<https://www.birgun.net/haber/twitter-ak-trol-agini-ifsa-etti-akp-muhaliflere-karsi-cikmasi-icin-6-bin-kisi-calistiriyor-304294.>
- ul Khaliq R., Biçer A., *Pakistan Başbakanı Şerif: Pakistan-Türkiye ilişkileri örnek teşkil ediyor*,
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pakistan-basbakani-serif-pakistan-turkiye-iliskileri-ornek-teskil-ediyor/2602173.>
- Union of European Turkish Democrats, *Hakkımızda*,
[https://u-id.org/hakkimizda/.](https://u-id.org/hakkimizda/)
- United Nations Peacemaker, *Co-Chairs' Summary of the Group of Friends of Mediation 11th Ministerial Meeting*,
<https://peacemaker.un.org/node/3732.>
- United Nations Peacemaker, *Group of Friends of Mediation*,
<https://peacemaker.un.org/friendsofmediation.>
- United Nations, *Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre*,
<https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative.>
- United Nations, *Grain deal 'victory for diplomacy,' UN chief tells journalists in Ukraine*,
<https://news.un.org/en/story/2022/08/1124982.>
- Ünveren B., *Turkey launches TOGG car, Erdogan's prestige project*,
<https://www.dw.com/en/turkey-launches-togg-car-erdogans-prestige-project/a-63595678.>
- Ünveren B., *Why many Turks in Germany still vote for Erdogan*,
<https://www.dw.com/en/why-many-turks-in-germany-still-vote-for-erdogan/a-65442948.>

- US formally removes Turkey from F-35 programme,*
<https://www.trtworld.com/turkey/us-formally-removes-turkey-from-f-35-programme-46112>.
- Usta B., *Turkey's Maarif resumes activities at full speed, taking over 214 schools across world,*
<https://www.dailysabah.com/politics/war-on-terror/turkeys-maarif-resumes-activities-at-full-speed-taking-over-214-schools-across-world>.
- Vidino L., *Erdogan's Long Arm in Europe,*
<https://foreignpolicy.com/2019/05/07/erdogans-long-arm-in-europe-germany-netherlands-milli-gorus-muslim-brotherhood-turkey-akp/>.
- Vielhaber D., *The Milli Görüs of Germany,*
<https://www.hudson.org/national-security-defense/the-milli-g-r-s-of-germany->
- Walker Ch., *China's Foreign Influence and Sharp Power Strategy to Shape and influence democratic institutions,*
<https://www.ned.org/chinas-foreign-influence-and-sharp-power-strategyto-shape-and-influence-democratic-institutions/>.
- Walker Ch., Ludwig J., *The Long Arm of the Strongman,*
<https://www.foreignaffairs.com/china/long-arm-strongman>.
- We are brothers: Maduro and Erdogan toast friendship with deals,
<https://www.thetimes.co.uk/article/we-are-brothers-maduro-and-erdogan-toast-friendship-with-deals-hj5qnmkpj>
- West D.M., Lee N.T., *How technology and the world have changed since 9/11,*
<https://www.brookings.edu/articles/how-technology-and-the-world-have-changed-since-9-11/>.
- Xin L., *What Sharp power? It's nothing but „unsmart” power,*
<https://uscpublicdiplomacy.org/blog/what-sharp-power-it%E2%80%99s-nothing-%E2%80%9Cunsmart%E2%80%9D-power>.
- Xoşnaw H., *2 MİT yetkilisi için pazarlık iddiası,*
<https://ahvalnews.com/tr/mit/2-mit-yetkilisi-icin-pazarlik-iddiasi>.
- Y. Aktay, *Hulusi Akar's visits to Libya, Sudan, and Somalia,*
<https://www.yenisafak.com/en/columns/yasin-aktay/hulusi-akars-visits-to-libya-sudan-and-somalia-2046747>.
- Yaffa J., *How Bill Browder Became Russia's Most Wanted Man,*
<https://www.newyorker.com/magazine/2018/08/20/how-bill-browder-became-russias-most-wanted-man>
- Yoksul sayısı bir yılda 4,5 milyondan 11 milyon kişiye yükseldi,*
<https://www.gazeteduvar.com.tr/yoksul-sayisi-bir-yilda-45-milyondan-11-milyon-kisiye-yukseldi-haber-1556502>.
- YSK Başkanı Ahmet Yener son verileri açıkladı: Erdoğan yüzde 53,41 Kılıçdaroğlu yüzde 46,5,*
<https://medyascope.tv/2023/05/28/ysk-baskani-ahmet-yener-son-verileri-acikladi-erdogan-5447-kilicdaroglu-4553/>.
- Yunus Emre Enstitüsü, *Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın, "Yeniden Düşünmek, Yeniden Yorumlamak" Programına Konuk Oldu,*

<https://yee.org.tr/tr/haber/cumhurbaskanligi-sozcusu-ibrahim-kalin-yeniden-dusunmek-yeniden-yorumlamak-programina-konuk>.

Yunus Emre Enstitüsü, *Haberler*, Yunus Emre Enstitüsü'nden "Yeniden Düşünmek, Yeniden Yorumlamak",

<https://www.yee.org.tr/tr/haber/yunus-emre-enstitusunden-yeniden-dusunmek-yeniden-yorumlamak>.

Yunus Emre Enstitüsü, *Neden Yunus Emre*,

<https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/neden-yunus-emre>.

Yunus Emre Enstitüsü, *Yunus Emre Enstitüsü*,

<https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>.

Yunus Emre Enstitüsü, *Yunus Emre Vakfı Yönetimi*,

<https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-vakfi-yonetimi>.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Başkanlığımız,

<https://ytb.gov.tr/kurumsal/baskanlik>.

Yüzbaşıoğlu N., *Türkiye'nin 2021 diplomasi ajandasının ana başlığı 'Girişimci ve İnsani Dış Politika'*,

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyenin-2021-diplomasi-ajandasinin-ana-basligi-girisimci-ve-insani-dis-politika/2058724>.

Zaman A., *Erdogan ramps up dispute with Kosovo over deportation of Gulen-linked Turks*,

<https://www.al-monitor.com/originals/2018/04/erdogan-gulenists-kosovo.html#ixzz85eVIWZNI>.

Materialy filmowe

Układ Sił, *Karol Wasilewski - Sen o potędze*,

<https://www.youtube.com/watch?v=fpuQ6NLwDBU>.